

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

ЛОПАТА МАР'ЯН ОЛЕГОВИЧ

УДК 328.132.4(4-191.2)

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ, СТАБІЛЬНОСТІ ТА
ЕФЕКТИВНОСТІ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ
ГРУПИ**

Спеціальність 23.00.02 – Політичні інститути та процеси

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Науковий керівник:
Романюк Анатолій Семенович,
доктор політичних наук, професор

Львів – 2015

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	с. 4
ВСТУП.....	с. 7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ, СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ.....	с. 18
Висновки до розділу 1.....	с. 28
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ.....	с. 31
2.1. Визначення понять «виконавча влада», «уряд», «урядовий кабінет» і «кабінет міністрів». Типи урядів.....	с. 31
2.2. Особливість феномену коаліційного уряду та типи коаліційних урядів.....	с. 38
2.3. Чинники та процедура формування коаліційних урядів.....	с. 56
2.4. Стабільність та ефективність коаліційних урядів.....	с. 71
Висновки до розділу 2.....	с. 76
РОЗДІЛ 3. РІЗНОВИДИ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	с. 79
3.1. Формально-правові засади та підстави формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 79
3.2. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 86
3.2.1. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування мінімально-переможних коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 89
3.2.2. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування надлишково-переможних коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 99
3.2.3. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування коаліційних урядів меншості у країнах Вишеградської групи.....	с. 104
Висновки до розділу 3.....	с. 110

РОЗДІЛ 4. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	с. 113
4.1. Роль системи правління та глави держави у формуванні і функціонуванні коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 113
4.2. Вплив виборчої системи на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 127
4.3. Вплив партійної системи та ідеологічного чинника на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи. Значення політичних традицій.....	с. 143
Висновки до розділу 4.....	с.158
РОЗДІЛ 5. СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	с. 162
5.1. Стабільність коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 162
5.2. Ефективність коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи.....	с. 180
Висновки до розділу 5.....	с. 193
ВИСНОВКИ.....	с. 195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	с. 203
ДОДАТКИ.....	с. 230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

Умовні позначення назв політичних партій у країнах Вишеградської групи

Польща: СЛД(SLD): Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej); ПСЛ (PSL): Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe); СП(UP): Союз праці (Unia Pracy); ХНО(ZChN): Християнський національний союз (Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe); С(S): Солідарність (Solidarność); ХДП(PCD): Християнсько-демократична партія (Partia Chrześcijańskich Demokratów); ПЦ (PC): Порозуміння Центр (Porozumienie Centrum); КРН(KPN): Конфедерація за незалежну Польщу (Konfederacja Polski Niepodległej); НП(PL): Народне порозуміння (Porozumienie Ludowe); ХДП(ChD): Християнська демократія (Chrześcijańska Demokracja); ДС(UD): Демократичний союз (Unia Demokratyczna); КЛД(KLD): Ліберально-демократичний конгрес (Kongres Liberalno-Demokratyczny); ПППП(PPPP): Польська партія друзів пива (Polska Partia Przyjaciół Piwa); МН(MN): Німецька меншина у Польщі (Mniejszość niemiecka w Polsce); УПР(UPR): Союз реальної політики (Unia Polityki Realnej); ББВР(BBWR): Безпартійний блок за підтримку реформ (Bezpartyjny Blok Wspierania Reform); СС(UW): Союз свободи (Unia Wolności); РОП(ROP): Рух за відбудову Польщі (Ruch Odbudowy Polski); АВС(AWS): Виборча дія «Солідарність» (Akcja Wyborcza Solidarność); ГП(PO): Громадянська платформа (Platforma Obywatelska); ПіС(PiS): Право та справедливість (Prawo i Sprawiedliwość); СРП(SRP): Самооборона Республіки Польща (Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej); ЛПР(LPR): Ліга польських родин (Liga Polskich Rodzin); ЛіД(LiD): Ліві та демократи (Lewica i Demokraci); РП(RP): Рух Палікота (Ruch Palikota).

Словаччина: ХДР: Християнсько-демократичний рух (Kresťanskodemokratické hnutie); СНП: Словацька національна партія (Slovenská národná strana); УХДРС: Угорський християнсько-демократичний рух – Співжиття (Magyar Keresztyendemokrata Mozgalom – Spoluzitie); РзДС: Рух за демократичну Словаччину (Hnutie za demokratické Slovensko); ПДЛ: Демократична ліва партія (Strana demokratickej ľavice); АРС: Асоціація словацьких робітників (Združenie

robotníkov Slovenska); ДС: Демократичний союз Словаччини (Demokratická únia Slovenska); СДК: Словацька демократична коаліція (Slovenská demokratická koalícia) (ДП + ХДР + SDSS + ПЗ + ДС); СДПС: Соціал-демократична партія Словаччини (Sociálnodemokratická strana Slovenska); ПЗ: Партія зелених в Словаччині (Strana zelených na Slovensku); ДП: Демократична партія (Demokratická strana); ПУК: Партія угорської коаліції (Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja); СОП: Партія громадянського порозуміння (Strana občianskeho porozumenia); Смер: «Напря́м – Третій шлях» (Smer – tretia cesta); Смер-СД: «Напря́м – Соціал-демократія» (Smer – sociálna demokracia); СДХС: Словацький демократичний і християнський союз (Slovenska demokraticka a kresťanska unia); КПС: Комуністична партія Словаччини (Komunistická strana Slovenska); АНО: Новий громадянський альянс (Aliancia nového občana); СДХС-ДС: Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (Slovenská demokratická a kresťanská unia – Demokratická strana); СаС: «Свобода і солідарність» (Sloboda a Solidarita); Міст: «Міст» (Most-Híd); Олано: «Звичайні люди та незалежні особистості» (Obyčajní Ľudia a Nezávislé Osobnosti).

Угорщина: СПУ: Угорська соціалістична партія (Magyar Szocialista Párt); ХДНП: Християнсько-демократична народна партія (Kereszténydemokrata Nép Párt); Fidesz: Фідес – Угорський громадянський союз (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség); АВД: Альянс вільних демократів (Szabad Demokraták Szövetsége); УДФ: Угорський демократичний форум (Magyar Demokrata Fórum); НПДГ: Незалежна партія дрібних господарів (Független Kisgazda Párt); АС: Аграрний союз (Agrárszövetség); ПП: Партія підприємців (Vállalkozók Pártja Egyesület); МІЕП: Партія угорської справедливості та життя (Magyar Igazság és Élet Pártja); Йоббік: Рух за кращу Угорщину (Jobbik Magyarországért Mozgalom); ЛМП: «Політика може бути різною» (Lehet Más a Politika).

Чехія: ЧССД: Чеська соціал-демократична партія (Česká strana sociálně demokratická); ГДП: Громадянська демократична партія (Občanská demokratická strana); ЛБ: Лівий блок (Levý Blok); КПЧМ: Комуністична партія Чехії і Моравії (Komunistická strana Čech a Moravy); ХДС/ЧНП: Християнсько-демократичний союз/Чехословацька народна партія (Křesťanská a demokratická unie/Československá

strana lidová); ЛСУ: Ліберально-соціальний союз (Liberálně sociální unie); ПЗ(SZ):
 Партія зелених (Strana zelených); ГДА: Громадянський демократичний альянс
 (Občanská demokratická alliance); АРС-РСЧ: Асоціація за
 республіку/Республіканська партія Чехословаччини (Sdružení pro
 republiku/Republikánská strana Československa); ХСД-СМС: Рух за автономну
 демократію/ Суспільство для Моравії і Сілезії (Hnutí za samosprávnou
 demokracii/Společnost pro Moravu a Slezsko); ХДП: Християнсько-демократична
 партія (Křesťanskodemokratická strana); СС-ДС: Союз свободи – Демократичний
 союз (Unie Svobody–Demokratická unie); ТОП09(TOP09): «Традиція;
 відповідальність; процвітання 09» (Tradice Odpovědnost Prosperita 09); ГС: «Зв'язки
 з громадськістю» (Věci veřejné); АНО: Дія незадоволених громадян (Akce
 nespokojených občanů); СПД: «Світанок прямої демократії» (Úsvit přímé demokracie).

Умовні позначення скорочень

Умовні позначення скорочень: ЄС – Європейський Союз; н.п. – непартійний
 (прем'єр-міністр, склад урядового кабінету); ОБ – однопартійний урядовий кабінет
 більшості; ОМ – однопартійний урядовий кабінет меншості; КБ – коаліційний
 урядовий кабінет більшості; КМ – коаліційний урядовий кабінет меншості; МПК –
 мінімально-переможна коаліція, НПК – надлишково-переможна коаліція; Т –
 технократичний (непартійний) урядовий кабінет; НП – напівпартійний урядовий
 кабінет (половина міністрів непартійні або посада прем'єр-міністра непартійна); д.
 – конструкція коаліційного урядового кабінету (більшості чи меншості) з
 домінантною партією; р. – рівноважна конструкція партій в коаліційному
 урядовому кабінеті (більшості чи меншості).

ВСТУП

Вишеградську групу, яка створена 1991 р., чимало дослідників розглядали як інструмент/механізм скоординованої підготовки до вступу Польщі, Словаччини, Угорщини, а також Чехії у Європейський Союз. Після входження цих країн до ЄС Вишеградська група збереглася як самостійний інститут.

Успішність політичної та господарської трансформації, що сприяла їх входженню до складу ЄС, а також стабільний їх подальший розвиток сприяли сприйняттю цих країн як своєрідного суспільного феномену, детермінувавши важливість досвіду: а) трансформації країн Вишеградської групи від періоду їхніх «Оксамитових революцій» до вступу в ЄС; б) підготовки країн Вишеградської групи до вступу в ЄС; в) діяльності головних політичних інститутів Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії.

У цих процесах велике значення мав і має досвід урядової діяльності. В умовах правління керівної партії КПРС і відповідних правлячих партій в країнах так званої «народної демократії» парламенти й уряди юридично функціонували, проте обсяг їхніх повноважень був дуже обмежений. Після падіння «Берлінського муру» уряди країн відігравали перше місце у визначенні напряму політичного процесу та розвитку своїх країн.

Додаткова важливість зумовлена й тим, що домінантний формат конструкції уряду був коаліційним. З одного боку, країни Вишеградської групи запозичили й адаптували досвід країн Західної Європи, а з іншого – нагромадили значний масив власного досвіду, зумовленого особливостями процесу політичного транзиту і розвитку.

Потреба вивчення коаліційних урядів країн Вишеградської групи зумовлена й тим, що вони є сусідами України, а більшість науковців та українських політиків розглядають країни Вишеградської групи як найкращий приклад для наслідування. Власне тому постало також питання порівняльного дослідження коаліційних урядів у період політичної трансформації країн Вишеградської групи та в період після вступу цих країн до ЄС, що може бути цінним емпіричним матеріалом

дослідження для подальшого політичного розвитку України та її політичних інститутів.

Актуальність дослідження зумовлена й безпосередньою та перспективною спорідненістю моделей формування урядових кабінетів в Україні і країнах Вишеградської групи, що детермінує перейняття Україною інституціоналізованих патернів від своїх західних сусідів. Тому усвідомлення перспектив політичного розвитку України, зокрема в контексті особливостей формування, стабільності й ефективності коаліційних урядів, неможливе без врахування досвіду країн ЄС, які в дослідженні представлені Вишеградською групою.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у відповідності із тематикою роботи кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка «Інституційний вимір політичного процесу. Україна і світ», номер державної реєстрації № 0113U001905.

Мета роботи полягає в адаптації інструментарію порівняльного аналізу, його верифікації й апробації щодо дослідження формування, стабільності та ефективності коаліційних урядів країн Вишеградської групи.

Для реалізації поставленої мети потрібно вирішити такі *завдання*:

- визначити еволюцію наукової концептуалізації проблеми коаліційних урядів, їх формування, стабільності та ефективності;
- з'ясувати формально-правові засади та підстави формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи;
- розкрити практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи, особливо таких коаліційних урядів, як мінімально-переможна коаліція, надлишково-переможна коаліція, коаліція меншості;
- здійснити порівняльний аналіз впливу системи правління та глави держави на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи. Дослідити й порівняти ситуації когабітації глав держав та коаліційних урядів, їх особливості в кожній країні та їх наслідки для формування й існування коаліційних урядів;

- проаналізувати й порівняти вплив виборчих систем країн Вишеградської групи і змін, які до них вносилися, на формування і функціонування коаліційних урядів у цих країнах. Здійснити порівняльний аналіз значення електоральної мінливості на формування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи;
- з'ясувати вплив партійної системи та ідеологічного чинника на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи. Проаналізувати вплив розміру й особливостей партійних систем в Польщі, Словаччині, Угорщині і Чехії на формування коаліційних урядів та їх формат. Визначити спільні і відмінні риси у впливі ідеологічної поляризації в національних парламентах країн Вишеградської групи, значення ідеологічного чинника у створенні певного формату коаліційних урядів, ідеологічної конструкції коаліційних урядів. Розкрити значення політичних традицій;
- здійснити порівняльний аналіз стабільності коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи. Визначити найбільш і найменш стабільні коаліційні кабінети;
- визначити ефективність коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи та провести їх порівняльний аналіз.

Об'єктом дисертаційної роботи є політичні системи країн Вишеградської групи в сукупності політичних інститутів, які мають стосунок до формування, функціонування, стабільності та ефективності коаліційних урядів.

Предмет дослідження – коаліційні уряди у країнах Вишеградської групи в контексті особливостей їх формування, стабільності та ефективності.

Робоча гіпотеза дослідження – внаслідок руйнування соціалістичної конструкції в системі політичних інститутів, вдалої політичної трансформації (у підсумку чого Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія вступили до ЄС 2004 р.), переходу до нового постматеріального етапу розвитку, а також дії сучасних інтеграційних процесів відбулося поступове/стале збільшення випадків формування коаліційних урядів більшості в політичних системах країн Вишеградської групи. Результатом цього має стати зростання часових меж урядової стабільності та підвищення ефективності коаліційних урядів у період після вступу аналізованих країн до ЄС, які традиційно відрізняються між собою системами правління, особливостями впливу президентів, виборчими та

партійними системами, типами коаліційних урядів та їх ідеологічною композицією, а також політичними традиціями. Домінантна тенденція – процес збільшення кількості кейсів формувань коаліційних урядів більшості, їх стабільності та ефективності після вступу країн Вишеградської групи до ЄС.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють: верхня межа у випадку Польщі – 1991 р. (коли відбулися перші вільні демократичні вибори); у випадку Словаччини та Чехії – 1992 р. (коли фактично існували відокремлені парламенти та уряди ще в межах Федерації Чехословаччина); у випадку Угорщини – 1990 р. Нижня межа у всіх випадках – грудень 2014 р.

Методологія, яка стала іманентною складовою частиною дослідження, – це методологія порівняльного аналізу, його теоретико-методологічна основа – неоінституціоналізм. У дисертації застосовано такі компаративні методи: метод окремого випадку, бінарний аналіз, порівняння контрастних та подібних країн, а також типологічні та класифікаційні схеми. Для обробки емпіричного матеріалу використано аналіз статистичних даних, спеціалізовані системи індексів (індекси ефективної кількості партій М. Лааско та Р. Таагапери, індекс поляризації Рея, індекс ідеологічності урядових партій, індекс електоральної мінливості Педерсена), а також з'ясування якісних та кількісних залежностей між досліджуваними змінними. Окрім того, застосовано міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на теоретико-методологічних засадах, які напрацьовані в політології, конституційному праві, і який забезпечує комплексне розкриття предмета розвідки. Історичний метод було використано задля пояснення історичного розподілу серед політичних партій у процесі формування коаліційних урядів. Також у дисертації застосовано метод екстраполяції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні науковим аналізом проблеми формування та функціонування саме коаліційних урядів у політичних системах країн Вишеградської групи. Новизна дослідження зумовлена вибором об'єкта та предмета дослідження. У межах дослідження отримано такі наукові результати, які характеризуються новизною і є логічним вирішенням поставлених у роботі завдань:

вперше в українській політичній науці:

– з'ясовано, що система правління вплинула на формування певного типу коаліційних кабінетів лише в Угорщині, де існувала парламентська система правління і коаліційні уряди були сформовані у форматі коаліційних кабінетів більшості з домінуванням однієї партії, і особливо сприяла формуванню надлишково-переможних коаліцій. У Польщі, Словаччині напівпрезидентська система правління сприяла формуванню коаліційних кабінетів більшості (як мінімально-переможних коаліцій), аналогічно і парламентська система правління, яка існувала до 2013 р. в Чехії;

– встановлено, що виборча система в кожній країні Вишеградської групи вагомо вплинула на формування коаліційних урядів і на кожному етапі розвитку виборчих систем, окрім Угорщини, відбувалися зміни у формуванні коаліційних урядів. Змішана виборча система Угорщини сприяла формуванню коаліційних кабінетів більшості з домінуючою партією більше у форматі надлишково-переможних коаліцій. У Польщі та Чехії, навпаки, пропорційна виборча система сприяла формуванню мінімально-переможних коаліцій і з рівноважною конструкцією, і з домінуючою партією та коаліційних кабінетів меншості у двох форматах. Встановлено, що пропорційна виборча система Польщі, Словаччини та Чехії сприяє утворенню більше мінімально-переможних коаліцій, а змішана виборча система Угорщини – появи надлишково-переможних коаліційних урядів з домінуванням однієї партії;

– доведено, що електоральна мінливість завдяки своєму впливу на результати виборів і відповідно на склад парламенту/нижньої палати, опосередковано впливає і на формування коаліційних урядів, які функціонували у країнах Вишеградської групи. У Польщі незначне зниження індексу електоральної мінливості після 2004 р. спричинило формування переважно мінімально-переможних коаліційних урядів з домінуючою¹ партією. Найвищий показник електоральної мінливості у Словаччині серед всіх країн групи, особливо у період після 2004 р. вплинув на формування мінімально-переможних коаліційних урядів, тоді як у період до 2004 р. порівняно з рештою країн групи, низький індекс електоральної мінливості

¹ Ми вживаємо поряд з «домінуючою партією» поняття «домінуючої партії», оскільки в політології немає різниці між цими поняттями.

призвів до формування різних типів коаліційних урядів за винятком надлишково-переможних коаліцій. Нижчі показники електоральної мінливості ніж в інших країнах групи в Угорщині і до, і після вступу в ЄС сприяють формуванню надлишково-переможних коаліцій з домінантою партією. Слід відзначити, що в Угорщині існував найменший показник електоральної мінливості серед всіх країн Вишеградської групи, особливо у період після вступу Угорщини до ЄС. Електоральна мінливість в Чехії не відіграє значного впливу на формування конкретного типу коаліційних урядів, хоча завдяки нижчій електоральній мінливості у період після вступу країни до ЄС, було сформовано мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, чого не було в період до 2004 р;

– обгрунтовано, що ідеологічний чинник не відіграє в Польщі, Словаччині та Чехії істотного значення під час формування коаліційних кабінетів, що призводить до формування переважно мінімально-переможних коаліцій і з рівноважною конструкцією, і з домінантною партією. Натомість ідеологічний чинник має досить важливе значення у формуванні коаліцій в Угорщині, і більше ідеологічно пов'язаними вони були після вступу цієї країни до ЄС, що призвело до формування надлишково-переможних коаліційних урядів з домінантною партією;

– встановлено, що коаліційні кабінети в усіх країнах Вишеградської групи були більше ідеологічно пов'язані в тих коаліціях, де учасниками були праві і правоцентристи в період і до, і після вступу цих країн до ЄС. Доведено, що у країнах Вишеградської групи почали складатися політичні традиції формування спільних коаліцій впродовж певного часу, як правило, 2-3 урядових коаліцій поспіль. Такі політичні традиції вже склалися в Польщі у вигляді трьох мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією та в Угорщині у вигляді двох надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією. Характерно, політичні традиції почали складатися тільки у формуванні спільних кабінетів більшості та наявності домінантної партії, при тому в коаліціях брали/беруть участь тільки дві політичні партії. У Словаччині та Чехії не викристалізувалися настільки міцні міжпартійні зв'язки, тому політичні традиції формування коаліцій у цих країнах відсутні;

уточнено:

– поняття «коаліційний уряд» – уряд, який має місце у випадках, коли за наслідками парламентських виборів у тій або іншій країні жодна політична партія не отримує достатньої кількості мандатів у парламенті (чи його нижній палаті) та не може самостійно сформувати урядовий кабінет (чи самостійно забезпечити інвеституру уряду), внаслідок чого вона вимушена вступати в коаліцію з іншими партіями/блоками (чи фракціями) в парламенті (його нижній палаті) та/або їхніми представниками;

– обґрунтування, що всі коаліційні урядові кабінети в країнах Вишеградської групи стабільніші за умови, що вони становлять конструкції з домінуючими партіями. Це властиво для коаліційних урядів більшості загалом (мінімально-переможних та надлишково-переможних коаліцій), а коаліційні кабінети меншості формувалися більше з врівноваженою конструкцією, саме тому їхні показники значно гірші;

одержало подальший розвиток:

– обґрунтування, що серед країн Вишеградської групи система правління сприяє формуванню певного типу коаліційних кабінетів лише в Угорщині, у якій існувала парламентська система правління та де коаліційні уряди були сформовані у форматі коаліційних кабінетів більшості з домінуванням однієї політичної партії, і особливо посприяла формуванню надлишково-переможних коаліцій;

– положення, що в країнах Вишеградської групи, де існує напівпрезидентська система правління, ситуація когабітації виникає незалежно від періоду трансформації й певного типу коаліційних урядів, які існували у трьох країнах (Польщі, Словаччині та Чехії).

Теоретичне та практичне значення результатів дисертації полягає у тому, що полягає в можливості їх використання в теоретико-методологічному плані в порівняльних дослідженнях і при конституюванні порівняльного аналізу формування коаліційних урядів, як одного з напрямів порівняльної політичної науки, а також у вивченні політичних проблем у діяльності урядових кабінетів країн Вишеградської групи, у порівняльному дискурсі щодо аналізу реального стану справ і перспектив розвитку урядових та інших політичних інститутів і політичних систем загалом.

Отримані результати можна застосувати в подальших дослідженнях урядових та інших політичних інститутів і політичних систем країн Вишеградської групи та України, а також інших країн світу. Матеріали і висновки дисертації допоможуть у розробленні курсів з порівняльної політології, порівняльного політичного аналізу, країнознавства, європеїстики, партології, конституційного права та державознавства. Низку положень і висновків дисертації можуть використати політики, науковці, щоб краще зрозуміти сутність політичних процесів, дотичних до формування коаліційних урядів, їх стабільності та ефективності у країнах Вишеградської групи, особливостей трансформаційних процесів, функціонування інституту уряду в період перебування країни в ЄС.

Основні результати дисертаційного дослідження було апробовано на восьми наукових конференціях:

1) II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Придніпровські соціально-гуманітарні читання», яка відбулась 22 лютого 2013 р. в Дніпропетровському національному університеті ім. Олеся Гончара. Тема доповіді – «Надлишкові коаліційні уряди: проблема дефініції» (усна доповідь).

2) III Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих науковців «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», яка відбулась 1 березня 2013 року на базі кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (вул. Кафедральна 2). Тема доповіді – «Типи коаліційних урядів» (усна доповідь). (усна доповідь).

3) VIII Міжнародна науково-практична конференція «Спецпроект: аналіз наукових досліджень». Тема доповіді: «Основні підходи до формування коаліційних урядів: Загальний огляд». 30–31 травня 2013 р. – скайп-конференція.

4) Міжнародна науково-теоретична конференція «Сучасний політичний процес: стан та перспективи розвитку» (XXVI Харківські політологічні читання), 14 червня 2013 у приміщенні НУ Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Тема доповіді – «Мінімально-переможні коаліція: проблема дефініції» (усна доповідь).

5) Всеукраїнська наукова конференція «Освіта і наука в Україні», 21-22 червня 2013 р. у Національній металургійній академії України (Дніпропетровськ). Тема доповіді – «Мінімально-переможні коаліції: проблема дефініції».

6) IV Слобожанські політологічні читання «Політична наука та політичні практики: проблеми, виклики, перспективи», 31 травня 2013 р., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Тема доповіді – «Коаліційні кабінети меншості у політичній думці України» (усна доповідь).

7) Кіровоградська сесія III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (Кіровоград 16 травня 2014 р.), у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. Тема доповіді – «Вплив посткомуністичного поділу на формування коаліційних урядів Польщі» (усна доповідь).

8) Третя Всеукраїнська науково-практична конференція «Науковий діалог «Схід-Захід» (Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 року) у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Тема доповіді – «Ситуація когабітації у напівпрезидентській системі Польщі» (усна доповідь).

Список опублікованих праць за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях з політичних наук

1. Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.
2. Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.
3. Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.
4. Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Питання політології № 1060. – Х.: Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110.

5. Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1189>.

6. Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ: ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248.

7. Lopata M. Wpływ czynnika ideologicznego na formowanie rządów koalicyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej poroko 1991 – wybrane aspekty / Maryan Lopata // Nauka Polska XXIII. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities. – Warszawa, 2014. – S. 191–201.

Тези наукових доповідей:

1. Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди: проблема дефініції / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матер. Дніпр. сесії II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.): у 6 ч. – Дніпропетровськ: Інновація, 2013. – Ч. 1. – С. 129–132.

2. Лопата М. Типи коаліційних урядів / М. Лопата // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. наук. (м. Чернівці 1 березня 2013 р.). – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 114–117.

3. Лопата М. Основні підходи до формування коаліційних урядів: загальний огляд / М. Лопата // Спецпроект: аналіз наукових досліджень: матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Рівне, Дніпропетровськ, 30–31 травня 2013 р.): у 6 т. – Дніпропетровськ: Біла К. О., 2013. – Т. 4. – С. 47–51.

4. Лопата М. Мінімально-переможні коаліція: проблема дефініції / М. Лопата // Сучасний політичний процес: стан та перспективи розвитку: матер. Міжнар. наук.-теорет. конф. (XXVI Харківські політологічні читання). – Х.: ХАП, НУ «ЮАУ ім.

Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2013. – С. 86–88.

5. Лопата М. Коаліційні угоди – як важливий чинник формування коаліційних урядів/ М. Лопата // Освіта і наука в Україні: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 21–22 червня 2013 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : РоялПринт, 2013. – Ч. 2. – С. 119–121.

6. Лопата М. Вплив посткомуністичного поділу на формування коаліційних урядів Польщі / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання: матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.): у 3 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 1. – С. 46–49.

7. Лопата М. Ситуація когабітації у напівпрезидентській системі Польщі / М. Лопата // Науковий діалог «Схід-Захід»: матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.): у 4 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 4. – С. 37–40.

Структура дисертації: Структура дисертаційного дослідження є зумовлена специфікою об'єкта та предмета, метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 202 сторінки, із них 177 сторінок основної роботи, 35 таблиць. Список використаних джерел містить 265 позицій.

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ, СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ

Для здійснення порівняльного аналізу формування, стабільності та ефективності коаліційних урядів проаналізовано напрацювання українських і закордонних авторів, дослідження яких покладені в основу дисертації і становлять її невід'ємну частину.

Хоча порівняльні дослідження політичних інститутів в Україні є популярними, аналіз коаліційних урядів не має власної науково-методичної основи. Праця Дж. Сарторі «Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів» стала першою монографією світового рівня, перекладеною на українську мову, яка охопила окремі аспекти аналізу політичних та виборчих систем, що стосувалися коаліційних урядів. Серед українських джерел значний інтерес представляють «Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи»², «Феномен урядів меншості в країнах Західної Європи»³, «Типологія урядових кабінетів в країнах Західної Європи: порівняльний аналіз»⁴ А. Романюка. Значний внесок у дослідженні урядів та урядової стабільності у країнах Центральної Європи зробив В. Литвин з найважливішими працями «Концептуальне визначення поняття «урядова стабільність»⁵, «Урядова стабільність крізь призму партійних детермінант країн Центральної Європи»⁶, «Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи»⁷. Також теорії формування коаліцій частково висвітлено у дослідженні Ю. Левенця «Теорія коаліційних урядів: світовий досвід та українська практика»⁸. Найбільш вагомим

² Романюк А. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

³ Романюк А. Феномен урядів меншості в країнах Західної Європи // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка». 2006, № 17. – С.24–27.

⁴ Романюк А. Типологія урядових кабінетів в країнах Західної Європи: порівняльний аналіз // Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки. – 2007. Вип. 10. – С.235–244.

⁵ Литвин В. Концептуальне визначення поняття "урядова стабільність" / Віталій Литвин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – 2008. – № 10. – С. 38–39.

⁶ Литвин В. Урядова стабільність крізь призму партійних детермінант країн Центральної Європи / Віталій Литвин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – 2009. – № 13. – С. 110–118.

⁷ Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149

⁸ Левенець Ю. Теорія коаліційних урядів: світовий досвід та українська практика / Ю.Левенець, Г. Зеленько, О.Фісун // Політичні проблеми сучасної України : Наукові доповіді. – К. : ІПіЕНД ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 39–69.

дослідженням політичних інститутів у країнах Центральної Європи, в тому числі і країн Вишеградської групи є «Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз»⁹ А. Романюка, В. Литвина та Н. Панчак-Бялоблоцької. В решті праць українських авторів є епізодичне висвітлення питання формування коаліційних урядів, зокрема «Формування та функціонування парламентської більшості (досвід європейських країн)» Ю. Древалю¹⁰, «Теорії широких коаліцій» А. Борисенко¹¹. Частково питання коаліційних урядів та парламентських коаліцій розглянуто в працях Ю. Шведа «Теорія політичних партій і партійних систем»¹², «Політичні партії: Енциклопедичний словник»¹³, а особливості трансформації політичних систем у країнах Вишеградської групи розглянула І. Сало у «Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації»¹⁴.

Конституційні підстави формування коаліційних урядів у Чехії частково розкриті у праці Т. Федорчак «Політичний клас Чеської Республіки: компроміси на шляху до консолідованої демократії»¹⁵. Вплив глави держави та питання когабітації вивчали: А. Романюк¹⁶ та В. Литвин¹⁷. У них певною мірою розкриті також інституційні особливості та політичні наслідки виборчих систем парламентів (нижніх палат парламентів) країн Вишеградської групи в контексті формування коаліційних урядів.

Окремо варто згадати спеціальні дисертаційні роботи, здійснені в останні роки. Це докторські дисертації Т. Федорчак «Внутрішні та зовнішні виміри політичної трансформації в Чеській Республіці»¹⁸, Г. Зеленько «Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах:

⁹ Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцька. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

¹⁰ Древалю Ю. Формування та функціонування парламентської більшості (досвід європейських країн) // Науковий вісник «Демократичне врядування» - Вип 3. 2009 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Dreval.pdf

¹¹ Борисенко А. Теорії широких коаліцій [Текст] / А.Л. Борисенко // Віче. - 2007. - № 14. - С. 12-14.

¹² Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем: [навчальний посібник] / Ю. Р. Шведа. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.

¹³ Шведа Ю.Р. Політичні партії: Енциклопедичний словник. — Л.: Астролябія, 2005. — 488с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovnyk.htm

¹⁴ Сало І. Політичні системи країн Вишеградської Групи: досвід трансформації [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs3&issue=2006_1

¹⁵ Федорчак Т. П. Політичний клас Чеської Республіки: компроміси на шляху до консолідованої демократії / Т. П. Федорчак. - С. 190-199. Наукові записки [Текст] : [зб. наук. ст.]. Вип. 38 / Ін-т політичних і етнонаціональних дослідж. ім. І. Ф. Кураса. - К.: Видавництво ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. - 343 с.

¹⁶ Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

¹⁷ Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140-149.

¹⁸ Федорчак Т.П. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри: Монографія. - Івано-Франківськ: Видавництво ІФНТУНГ, 2012. - 543 с.

(На прикладі країн Вишеградської групи та України)»¹⁹. Також їй належить дослідження «Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України)»²⁰. Варті уваги роботи, Бабкіної О. «Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку»²¹, кандидатські дисертації Стойка О. «Особливості і реформування політико-владних відносин у перехідних суспільствах (на прикладі країн Вишеградської групи)»²² про реформування політико-владних відносин, що виникають у перехідному суспільстві (на прикладі вивчення трансформацій даних соціальних інститутів у Польщі, Угорщині, Чехії та Словаччині), Зеленько Г. «Україна і Польща: моделі політичної модернізації»²³, Кукуруз О. «Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз»²⁴.

Першими питання про формування коаліційних урядів та їх функціонування досліджували закордонні автори, зокрема В. Райкер у своїй «Теорії політичних коаліцій»²⁵, М. Лейзерсон «Коаліції в політиці»²⁶, Р. Аксельрот «Конфлікт інтересів»²⁷, А. Саван «Коаліційні теорії та формування кабінету»²⁸, «Нідерланди: Коаліції та сегментована політика»²⁹. Важливі дослідження в сфері формування урядів здійснили Ж. Блондель у своїй «Природі партійного уряду»³⁰, М. Лайвер та К. Шепсл у «Формування і падіння урядів»³¹, М. Матіла та Т. Рауніо «Чи переможець платити? Виборчий успіх і формування урядів у 15 західноєвропейських країнах»³², Д. Бейрон «Додаткова теорія переговорів у

19 Зеленько Г. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) [Текст] : автореферат дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02 / Г. І. Зеленько ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К. : [б. и.], 2007. 32 с

20 Зеленько Г. Політична "матриця" громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) [Текст] / Галина Зеленько ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К. : Знання України, 2007. 335 с. : табл. Бібліогр.: с. 308335

21 Бабкіна О. Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку [Електронний ресурс] / Ольга Бабкіна // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.-2013.-Вип. 11.-С. 3-10.-Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_11_3_Pdf

22 Стойка О. Особливості і реформування політико-владних відносин у перехідних суспільствах (на прикладі країн Вишеградської групи): Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. М. Стойка ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2006. — 18 с. — укр.

23 Зеленько Г. І. «Україна і Польща: моделі політичної модернізації» Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Г. І. Зеленько ; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 2001. — 20 с.

24 Кукуруз О. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз : монографія / О. В. Кукуруз; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - К. : Наук. думка, — 2010. — 199 с.

25 Riker W. H. The theory of political coalitions / W. H. Riker. — New Haven, CT/London : Yale Univ. Press, 1962. — 300 p.

26 Leiserson M. Coalitions in Politics / M. Leiserson. — PhD Thesis : Yale Univ., 1966.

27 Axelrod R. Conflict of interest: a theory of divergent goals with applications to politics / R. Axelrod. — Chicago : Markham Pub., 1970. — P. 216.

28 Swaan A. de. Coalition Theories and Cabinet Formation / A. de Swaan. — Amsterdam : Elsevier, 1973.

29 Swaan A. de. The Netherlands: Coalitions and in a Segment Polity // A. de Swaan, E. Browne, J. Dreijmanis // Government Coalitions in Western Democracies. New York & London: Longman — 1982 — P. 227.

30 Blondel J. The Nature of Party Government. A Comparative European Perspective / ed. by J. Blondel & M. Cotta. — Palgrave, 2000. — P. 256.

31 Laver M. Making and Breaking Governments. Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies / M. Laver, K. Shepsle. — New York : Cambridge Univ. Press, 1996. — 301 p.

32 Mattila M., Raunio T. Does winning pay? Electoral success and government formation in 15 West European countries / M. Mattila, T. Raunio // European Journal of Political Research.— 2004 — Vol. 43, No. 2 — P. 263–285.

формуванні урядів у парламентських системах»³³. Типологізацію урядів здійснили Р. Роуз³⁴, Р. Кац³⁵, П. Мейр³⁶, Ж. Томассен³⁷, Б. Шлоєр³⁸, Д. Койдель-Кайзер³⁹.

Аналізом різних типів коаліційних урядів займалися А. Лейпхарт у «Демократії. Приклади урядів більшості та консенсусу у двадцяти одній країні»⁴⁰ М. Лейвер і Н. Шофілд у «Багатопартійний уряд. Політика коаліцій в Європі»⁴¹, Е. Бровн, І. Френдрейс та Д. Гляйбер «Процес розпуску уряду»⁴², Д. Аустін-Сміт і Й. Банк у «Вибори. Коаліції та законодавчі наслідки»⁴³, Г. Луеберт у «Теорія формування урядів» та «Порівняльна демократія: Вироблення політики і урядові коаліції в Європі та Ізраїлі»⁴⁴, М. Галлахер, М. Лейвер, П. Мейр у «Представницький уряд у Західній Європі»⁴⁵, А. Юнгар у працях «Надлишковий уряд більшості: порівняльний аналіз Італії та Фінляндії»⁴⁶ та «Випадок надлишково-переможного уряду: фінська райдужна коаліція»⁴⁷, К. Стром «Уряди меншості у парламентських демократіях: Раціоналізм непереможної урядової коаліції»⁴⁸, «Уряд меншості та право більшості»⁴⁹, «Кабінети і коаліційні переговори. Демократичний життєвий цикл в Західній Європі»⁵⁰, «Делегування і відповідальність в парламентських демократіях»⁵¹, Я. Бадж «Партії і Демократія:

³³ Baron D. A Spatial Bargaining Theory of Government Formation in Parliamentary Systems / David Baron // American Political Science Review. – 1998. – No. 92. – P. 593–609.

³⁴ Rose R. The Variability of Party Government : A Theoretical and Empirical Critique / Richard Rose // Political Studies. – 1996. – Vol. 17. – No. 4. – P. 413–445.

³⁵ Katz R. Party Government : A Rationalistic Conception / Richard S. Katz // Castles F. Visions and Realities of Party Government / Francis Geoffrey Castles, Rudolf Wildenmann. – Walter de Gruyter, 1986. – P. 31–71. ; Katz R. Party Government and its Alternatives / Richard S. Katz // Katz R. Party Governments : European and American Experiences / Richard S. Katz. – Walter de Gruyter, 1987. – P. 1–26.

³⁶ Mair P. The Challenge to Party Government / Peter Mair // West European Politics. – 2008. – Vol. 31. – No. 1–2. – P. 211–234.

³⁷ Thomassen J. Empirical Research into Political Representation : Failing Democracy or Failing Models? / Jacques Thomassen // Jennings K. Elections at Home and Abroad : Essays in Honor of Warren Miller / Warren Edward Miller, M. Kent Jennings, Thomas E. Mann. – Michigan University Press, 1994. – P. 237–265.

³⁸ Шлоєр Б. Про більшість і меншість у парламенті ФРН / Б. Шлоєр // Парламентаризм в Україні: теорія і практика [Текст]. – К. : [б.в.], 2001. — С. 122—126.

³⁹ Keudel-Kaiser D. Government Formation in Central and Eastern Europe – the Case of Minority Governments / Dorothea Keudel-Kaiser // European University Viadrina, Frankfurt (Oder), 2011. – 30 p. ; Cheibub J. The Investiture Vote and the Formation of Minority Parliamentary Governments / José Antonio Cheibub, Shane Martin, Bjørn Erik Rasch // Paper presented at the workshop on "The Importance of Constitutions : Parliamentarism, Representation, and Voting Rights". – Istanbul, October 23–25, 2013. – 25 p.

⁴⁰ Liphart A. Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensual Government in Twenty One Countries / A. Liphart. – New Haven : Yale UP, 1984.

⁴¹ Laver M. Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe / M. Laver, N. Schofield. – Oxford : Oxford UP, 1991.

⁴² Browne E. The Process of Cabinet Dissolution. An Exponential Model of Duration and Stability in Western Democracies / E. Browne, J. Frendreis, D. Gleiber // American journal of Political Science. – 1986. – Vol. 30.

⁴³ Austin-Smith D. Elections, Coalitions and Legislative Outcomes / D. Austin-Smith, J. Banks // American Political Science Review. – 1988. – No. 82. – P. 405–422.

⁴⁴ Luebbert G. A Theory of Government Formation / Gregory Luebbert // Comparative Political Studies. – 1984. – № 17. – P. 229–264.; Luebbert G. Comparative democracy: Policy Making and Governing Coalitions in Europe and Israel / G. Luebbert. – New York : Columbia Univ. Press, 1986.

⁴⁵ Gallagher M. Representative Government in Western Europe / Michael Gallagher, Michael Laver, Peter Mair. – McGraw-Hill, 1992. – 179 p.

⁴⁶ Jungar A. Surplus majority government: A comparative study of Italy and Finland / A. Jungar. – 2000. – 384 p.

⁴⁷ Jungar A. A Case of Surplus Majority Government: The Finnish Rainbow Coalition / A. Jungar // Scandinavian Political Studies. – 2002. – No. 25. – P. 57–83.

⁴⁸ Strom K. Minority Governments in Parliamentary Democracies: The Rationality of Non-Winning Cabinet Solutions / K. Strom // Comparative Political Studies. – 1984. – No. 17. – P. 213–216.

⁴⁹ Strom K. Minority Government and Majority Rule / K. Strom. – Cambridge : Cambridge UP, 1990.

⁵⁰ Strøm K. Cabinets and Coalition Bargaining. The Democratic Life Cycle in Western Europe / Kaare Strøm, Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman. – Oxford University Press, 2008. – 443 p.

⁵¹ Strøm K. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies / Kaare Strøm // European Journal of Political Research. – 2000. – Vol. 37. – No. 3. – P. 261–289.

формування коаліцій і функціонування уряду в двадцяти країнах»⁵² та М. Лейвер «Пошук посад і прагнення політики в коаліційних теоріях»⁵³. Питання формування урядів з домінуючою і рівноважною конструкцією досліджені такими дослідниками як М. Боггардс⁵⁴, Х. Джілайомі та С. Сімкінсон⁵⁵, Д. Соліджер⁵⁶ та Т. Пемпель⁵⁷, Б. О'Лірі⁵⁸, А. Аіан та С. Барнес⁵⁹, Ф. Бусек⁶⁰, П. Данлеві⁶¹, М. Боггардс⁶², Ж. Блондель⁶³, П. Розендаль⁶⁴.

Процедуру формування коаліційних урядів досліджували Л. Мартін і Р. Стевенсон у «Формуванні урядів у парламентських демократіях»⁶⁵, Д. Д'ермейр та П. ван Роозендал «Тривалість процесу формування кабінетів західних багатопартійних демократіях»⁶⁶.

Відносно важливості впливу систем правління на формування коаліційних урядів, то важливий доробок здійснили А. Лейпхарт у «Приклади Демократій: Форми урядів і урядові дії у тридцяти шести країнах»⁶⁷, М. Шугарт та Дж. Кері «Президенти і Асамблеї: конституційний дизайн і виборча динаміка»⁶⁸, Р. Елгі «Класифікація демократичних режимів: концептуальна невизначеність і спірні припущення»⁶⁹.

⁵² Budge I. *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States* / Ian Budge, Hans Keman. – Oxford, 1993. – 256 p.

⁵³ Budge I. *Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory* / I. Budge, M. Laver // *Legislative Studies Quarterly*. – 1985. – Vol. II. – P. 485–506.

⁵⁴ Bogaards M. *Crafting Competitive Party Systems: Electoral Laws and the Opposition in Africa* / Matthijs Bogaards // *Democratization*. – 2000. – Vol. 7. – No. 4. – P. 163–190.

⁵⁵ Giliomee H. *The Awkward Embrace. One-Party Domination and Democracy* / Herman Giliomee, Charles Simkins. – Amsterdam Harwood Academic Publishers, 1999. – 368 p.

⁵⁶ Solinger D. *Ending One-Party Dominance: Korea, Taiwan, Mexico* / Dorothy Solinger // *Journal of Democracy*. – 2001. – Vol. 12. – No. 1. – P. 30–42.

⁵⁷ Pempel T. *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes* / T. J. Pempel. – Ithaca, London: Cornell University Press, 1990. – 371 p.

⁵⁸ O'Leary B. *Britain's Japanese Question: 'Is There a Dominant Party'?* / Brendan O'Leary // *Turning Japanese: Britain with a Permanent Party of Government* / Helen Margetts, Gareth Smyth. – London: Lawrence and Wishart, 1994. – 225 p.

⁵⁹ Arian A. *The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability* / Asher Arian, Samuel Barnes // *The Journal of Politics*. – 1974. No 36. – P. 592–614.

⁶⁰ Boucek F. *Electoral and Parliamentary Aspects of Dominant Party Systems* / Françoise Boucek // *Comparing Party System Change* / Paul Pennings, Jan-Eric Lane. – London: Routledge, 1998. – P. 105–108.

⁶¹ Dunleavy P. *Understanding the Dynamics of Electoral Reform* / Patrick Dunleavy, Helen Margetts // *International Politics; Science Review*. – 1995. – Vol. 16. – No. 1. – P. 9–30.

⁶² Bogaards M. *Counting Parties and Identifying Dominant Party Systems in Africa* / Matthijs Bogaards // *European Journal of Political Research*. – 2004. – Vol. 43. – No. 2. – P. 174–175.

⁶³ Blondel J. *Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies* / Jean Blondel // *Canadian Journal of Political Science*. – 1968. Vol. 1. – 186 p.

⁶⁴ Roosendaal P. *Cabinets in Multi-party Democracies: The Effect of Dominant and Central Parties on Cabinet Composition and Durability* / Peter van Roozendaal. – Thesis Publishers, 1992. – P. 103–112.

⁶⁵ Martin L., Stevenson R. *Government Formation in parliamentary democracies* // *American Journal of Political Science*. – 2001. – Vol. 45, № 1. – P. 33–50.

⁶⁶ Diermeier D., Roosendaal P.V. *The Duration of Cabinet Formation Processes in Western Multi-Party Democracies* // *British Journal of Political Science*. – 1998. – Vol. 28, # 4. – P. 609.

⁶⁷ Lijphart A. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* / Arend Lijphart. – New Haven: Yale University Press, 1999. – 351 p.

⁶⁸ Shugart M. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics* / Matthew Soberg Shugart, John M. Carey. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 316 p.

⁶⁹ Elgie R. *The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions* / Robert Elgie // *European Journal of Political Research*. – 1998. – Vol. 33. – P. 219–238.

Вплив глави держави та питання когабітації вивчали наступні вчені: В. Мюллер⁷⁰, С. Ліпсет⁷¹. Значення виборчої системи у контексті формування урядів вивчено П. Норрісом⁷², А. Піалатто⁷³, М. Галлахером⁷⁴, Л. Масікотом та А. Блейсом.⁷⁵ Питання партійних систем у контексті формування та функціонування коаліційних урядів частково розкрито у Дж Сарторі⁷⁶, Ж. Блонделя⁷⁷, М. Маттілі та Т. Рауніо⁷⁸, Н. Шофілда⁷⁹ М. Лейвера та К. Шепслі⁸⁰, Л. Мартіна та Р. Стівенсона⁸¹, Л. де Вінтера та Р. Андевега⁸², К. Строма та В. Мюллера⁸³.

Ідеологічний чинник формування коаліційних урядів описаний в працях Г. Кітчелта⁸⁴, М. Тейлора і М. Лейвера⁸⁵, В. ван дер Бруга⁸⁶, Т. Дюрберга⁸⁷, З. Маоза⁸⁸.

Конституційні підстави формування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи розкриті у працях Б. Балог⁸⁹, П. Хорвата⁹⁰, В. Єднаки⁹¹, Я. Раціборського⁹², М. Мігальського та В. Войтасіка⁹³, М. Банковіча⁹⁴, Й. Галстера⁹⁵,

⁷⁰ Müller W. Political Parties in Parliamentary Democracies : Making Delegation and Accountability Work / Wolfgang C. Müller // *European Journal of Political Research*. – 2000. – Vol. 34. – No. 3. – P. 309–333.

⁷¹ The Encyclopedia of Democracy / S. Lipset, editor and chief. – Washington, DC : Congressional Quarterly, Inc., 1995. – Vol. III.

⁷² Norris P. Choosing Electoral Systems : Proportional, Majoritarian and Mixed Systems / Pippa Norris // *International Political Science Review*. – 1997. – Vol. 18. – No. 3. – P. 297–312.

⁷³ Piolatto A. Plurality versus proportional electoral rule : which is most representative of voters? / Amedeo Piolatto / *Job Market Paper*. – 2009. – 27 p.

⁷⁴ Gallagher M. Proportionality, disproportionality and electoral systems / Michael Gallagher // *Electoral Studies*. – 1991. – Vol. 10. – No. 1. – P. 33–51. ; Gallagher M. Comparing Proportional Representation Electoral Systems : Quotas, Thresholds, Paradoxes and Majorities / Michael Gallagher // *British Journal of Political Science*. – 1992. – Vol. 22. – P. 469–496.

⁷⁵ Massicotte L. Mixed Electoral Systems: a Conceptual and Empirical Survey / Louis Massicotte, Andre Blais // *Electoral Studies*. – 1999. – Vol. 18, No. 3. – P. 314–366.

⁷⁶ Sartori G. Parties and Party Systems : A Framework of Analysis / Giovanni Sartori. – Cambridge University Press, 1976. – 383 p.

⁷⁷ Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies / Jean Blondel // *Canadian Journal of Political Science*. – 1968. – Vol. 1. – No. 2. – P. 180–203.

⁷⁸ Mattila M., Raunio T. Does winning pay? Electoral success and government formation in 15 West European countries. – P. 267.

⁷⁹ Schofield N. The Core and Stability of Group Choice in Spatial Voting Games / Norman Schofield, Bernard Grofman, Scott Feld // *American Political Science Review*. – 1988. – No. 82. – P. 196–211.

⁸⁰ Laver M. Events, Equilibria and Government Survival / Michael Laver, Kenneth Shepsle // *American Journal of Political Science*. – 1998. – Vol. 42. – No. 1. – P. 28–55.

⁸¹ Martin L., Stevenson R. Government Formation in parliamentary democracies // *American Journal of Political Science*. – 2001. – Vol. 45, №1. – P. 33–50.

⁸² De Winter L. The State of Art in Coalition Research: Critical Appraisals and Alternative Avenues / L. De Winter, R. Andeweg // *Paper for the workshop «Government Formation: a theoretically informed inductive approach»*. – Torino, 2002. – March 22–28.

⁸³ Strom K. Coalition Government in Western Europe / K. Strom, W. C. Muller. – Oxford : Oxford UP, 2000. – 624 p.

⁸⁴ Kitschelt H. The formation of party systems in East Central Europe / Herbert Kitschelt // *Politics and Society*. – 1992. – Vol. 20, No. 1. – P. 7–50.

⁸⁵ Taylor M. Government Coalitions in Western Europe / Michael Taylor, Michael Laver // *European Journal of Political Research*. – 1973. – Vol. 1. – No. 3. – P. 205–248.

⁸⁶ Brug W. Voters' perceptions and party dynamics / Wouter van der Brug / W. Brug // *Party Politics*. – 1999. – Vol. 5, No. 2. – P. 147–169.

⁸⁷ Dyrberg T. Radical and Plural Democracy: In Defense of Right / Left and Public Reason / Torben Bech Dyrberg // *Working Paper*. – Aalborg Univ., 2004. – 6 p.

⁸⁸ Maoz Z. Political Polarization and Cabinet Stability in Multiparty Systems : A Social Networks Analysis of European Parliaments 1945–98 / Zeev Maoz, Zeynep Somer-Topcu // *British Journal of Political Science*. – 2010. – Vol. 40. – No. 4. – P. 805–833.

⁸⁹ Balog B. Transformácia ústavného systému Slovenskej republiky, Creative and Knowledge Society / B. Balog *Internacional Scientific Journal*. – 2011. – Vol. 1, № 1. – P. 70–82.

⁹⁰ Horváth P. Prezident v politickom systéme Slovenskej republiky / P. Horváth // *Slovenská politologická revue*. – 2005. – Nr. 3. – P. 1–31.

⁹¹ Jednaka W. Gabinetny koalicyjne w III RP / W. Jednaka. – Wrocław : Wydawnictwo Uniw. Wrocławskiego, 2004. – 341 s.

⁹² Raciborski J. System rządów w Polsce / J. Raciborski // *Demokracja polska 1989–2003*. – Warszawa : Wydaw. Naukowe Scholar, 2003. – 346 s.

⁹³ Migalski M. Polski i czeski system partyjny. Analiza porównawcza / M. Migalski // *Migalski M. Polska i Republika Czeska, Dekada sąsiadstwa / M. Migalski, W. Wojtasik*. – Sosnowiec, 2004. – 69 s.

⁹⁴ Bankowicz M. Słownik polityki, Wiedza Powszechna / M. Bankowicz (red.). – Warszawa, 1999. – 142 s.

⁹⁵ Galster J. Zasady kreujące system organów państwowych / J. Galster // *Prawo konstytucyjne / Z. Witkowski*. – Toruń, 1998.

Т. Молдави⁹⁶, А. Куліга⁹⁷, Р. Моряк⁹⁸, М. Ковальської⁹⁹, Л. Гарлицького¹⁰⁰, Е. Ластіка¹⁰¹, А. Кирисеній¹⁰², К. Тота і Г. Тирюка¹⁰³, Р. Збіраля¹⁰⁴, М. Кубата¹⁰⁵, Дж. Друкмана¹⁰⁶, У. Зіберер¹⁰⁷, Р. Сокол¹⁰⁸, Р. Жендеровського¹⁰⁹, Т. Біхти¹¹⁰, Г. Ридлевського¹¹¹, Т. Годлевського¹¹², К. Старонової та З. Малікової¹¹³, Ф. Мюллер-Роммеля та Ф. Харвста¹¹⁴, А. Ключковича¹¹⁵, Д. Лешки¹¹⁶, С. Галлай¹¹⁷, Е. Баки¹¹⁸, Й. Маліжа та П. Марека¹¹⁹, Дж. Прідхема¹²⁰, Дж. Друкмана¹²¹, К. Водічки та Л. Кабади¹²², Й. Свободи¹²³, Т. Федо¹²⁴.

⁹⁶ Molđawa T. Legislatywa i egzekutywa pod rządami noweli kwietniowej i małej konstytucji / T. Molđawa // *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce / pod red. E. Zielińskiego*. – Warszawa, 1993. – 349 s.

⁹⁷ Kulig A. Rada Ministrów / A. Kulig // *Prawo konstytucyjne / red. P. Sarnecki*. – Warszawa, 2002. – S. 492.

⁹⁸ Mojak R. Władza wykonawcza w Konstytucji RP / R. Mojak // *Mojak R. Ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej / R. Mojak*. – Lublin, 2000. – S. 320.

⁹⁹ Kowalska M. Pozycja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych // Walczak-Duraj D. *Aksjologiczny i pragmatyczny wymiar współczesnej polityki / D. Walczak-Duraj*. – Łódź, 2011. – P. 110–111.

¹⁰⁰ Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne / L. Garlicki. – Zarys wykładu, 1999. – 247 s.

¹⁰¹ Lastik E. Parties, Parliament and Cabinet: Delegation Chain in Slovakia [Електронний ресурс] / E. Lastik. – 2009. – Режим доступу: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/paper_lisabon_042009_apv.pdf.

¹⁰² Körösiényi A. Legitimacy of the Constitution in Hungary 1985–2005 // *Transformation of Hungarian Legal Order 1985–2005 / András Jakab et al.* – Kluwer Law, 2007. – P. 533–548.; Körösiényi András. *Government and Politics / András Körösiényi // Hungary: Central European Univ. Press*, 1999. – 273 p.

¹⁰³ Körösiényi A. *The Hungarian Political System / A. Körösiényi, C. Tóth, G. Török*. – Budapest: Hungarian Center for Democracy Studies Foundation, 2009.

¹⁰⁴ Zbíral R. The Rules and Practice of the Investiture Vote in the Czech Republic [Електронний ресурс] / R. Zbíral. – Режим доступу: http://www.pf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PfKatedry/politologie/Rules_and_Practice_of_Investiture_Vote.pdf.

¹⁰⁵ Kubát M. *Teoria opozycji politycznej / M. Kubát*. – Krakow, 2010.

¹⁰⁶ Druckman J. Influence without Confidence: Upper Chambers and Government Formation // *J. Druckman // Legislative Studies Quarterly*. – 2005. – Vol. 30, No. 4. – P. 529–548.

¹⁰⁷ Sieberer U. *The Institutional Power of Western European Parliaments: A Multidimensional Analysis / Ulrich Sieberer // West European Politics*. – 2011. – Vol. 34. – No. 4. – P. 731–754.

¹⁰⁸ Sokół W. *System polityczny Słowacji / W. Sokół, R. Serej // Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej / red. W. Sokół, M. Żmigrodzki*. – Lublin, 2005. – 605 s.

¹⁰⁹ Zenderowski R. *Ewolucja słowackiego systemu partyjnego od 1989 roku / R. Zenderowski // Błuszkowski J. Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania / J. Błuszkowski, J. Zalesny*. – Warszawa, 2009. – S. 9–35.

¹¹⁰ Bichta T. *Kształtowanie się systemu partyjnego RP w latach 1989–2007 / T. Bichta // T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska Dwadzieścia lat demokratyzacji systemu politycznego / T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska*. – Lublin, 2011.

¹¹¹ Rydlewski G. *Rządzenie koalicyjne w Polsce: (bilans doświadczeń lat dziewięćdziesiątych) / G. Rydlewski; Inst. Nauk Politycznych UW*. – Warszawa: Dom Wydaw. Elipsa, 2000. – 180 s.

¹¹² Godlewski T. *Polski system polityczny. Instytucje – procedury – obywatele / T. Godlewski*. – Toruń: Wydaw. Adam Marszałek, 2005. – 229 s.

¹¹³ Staroňová K. *Policy making under coalition politics in Slovakia / K. Staroňová, L. Malikova // Slovak Sociological Review*. – 2003. – № 3. – S. 195–228.

¹¹⁴ Müller-Rommel F. *Party Government in Central European Democracies: A Data Collection (1990–2003) / Ferdinand Müller-Rommel, Katja Fettelschloss, Philipp Harfst // European Journal of Political Research*. – 2004. – Vol. 43. – P. 869–893.

¹¹⁵ Ключкович А. Особливості розвитку партійної системи Словаччини в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. Ключкович. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Klyuchkovych.pdf (2009 p.).

¹¹⁶ Leška D. *Formovanie politického systemu na Slovensku po roku 1989 / D. Leška*. – Bratislava: Infopress, 2011.

¹¹⁷ Gallai S. *Hungary: A Democratic Polity Under Challenge / S. Gallai // Democracy in Western and Post-Communist Countries / Tadeusz Buksinski*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009. – P. 183–225.

¹¹⁸ Bakke E. *Central and East European party systems since 1989, Central and Southeast European Politics Since 1989 (Cambridge University Press): 80, retrieved 18 November 2011 [Електронний ресурс]* – Режим доступу: http://books.google.de/books?id=oFXdiS25N78C&pg=PA80&dq=slovak+democrat+christian+union+liberal+conservative&hl=de&ei=bZzGTpOrL8_ssgba3_WeBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=slovak%20democrat%20christian%20union%20liberal%20conservative&f=false.

¹¹⁹ Maliř J. *Politické strany 1938–2004. Vyvoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu / J. Maliř, P. Marek*. – Brno: Doplněk, 2005. – 804 s.

¹²⁰ Pridham G. *Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change. Politologický časopis*. – 2009. – No. 16 (4). – P. 267–287.; Pridham G. *Coalition Behaviour in New Democracies of Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia / G. Pridham // Journal of Communist Studies and Transition Politics*. – 2002. – No. 18 (2). – P. 75–102.

¹²¹ Druckman J. *Communist Successor Parties and Coalition Formation in Eastern Europe / Druckman James N., Roberts Andrew // Legislative Studies Quarterly*. – 2007. – Vol. 22 (1). – P. 5–31.

¹²² Vodička K. *Politický systém České republiky / K. Vodička, L. Cabada*. – Praha, 2007.

¹²³ Svoboda J. *Slovenská vládní koalice: její typová charakteristika [Електронний ресурс] // Středoevropské politické studie*. – 2009. – Ročník II, Číslo 2. – Режим доступу: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=127>.

¹²⁴ Федорчак Т. *Політичний клас Чеської Республіки: компроміси на шляху до консолідованої демократії / Т. П. Федорчак*. – С. 190–199. *Наукові записки [Текст]: [зб. наук. ст.]. Вип. 38 / Ін-т політичних і етнонаціональних дослідж. ім. І. Ф. Кураса*. – К.: Видавництво ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. – 343 с.

Особливе місце у дослідженні коаліційних кабінетів у країнах Вишеградської групи займають праці В. Єднаки «Коаліційні уряди в третій Речіпосполитій»¹²⁵, Х. Лещинської «Уряди Польщі(1989-2005): склад, організація і спосіб функціонування»¹²⁶, В. Гавліка та Л. Копечека¹²⁷ «Склад і стабільність чеських урядів: вплив виборчої і партійної систем»¹²⁸, і найважливіше місце з цих праць займає дослідження В. Гізіцького «Політичні системи країн Вишеградської Групи»¹²⁹ та А. Антошевського¹³⁰ «Політична система Польщі»¹³¹.

Для визначення впливу системи правління та ролі президента у формуванні уряду, з'ясування ситуації когабітації між президентом і коаліційним урядом використано роботи: В. Гізіцького¹³², для визначення сили президента застосовано методику А. Сіароффа¹³³, напрацювання в питаннях когабітації В. Литвина¹³⁴, Й. Цяпали¹³⁵, С. Гебетнера¹³⁶, М. Ковальської¹³⁷, А. Думали¹³⁸, Р. Беккер¹³⁹, Р. Мойак¹⁴⁰, Т. Шимчак¹⁴¹, Д. Горецького¹⁴², М. Гжибовського¹⁴³, Х. Лещинської¹⁴⁴, С. Патири¹⁴⁵, С. Кіршбаум¹⁴⁶, Р. Елгі¹⁴⁷, Й. Кметь¹⁴⁸, М. Шугарта¹⁴⁹.

¹²⁵ Jednaka W. Gabinety koalicyjne w III RP / W. Jednaka. – Wrocław : Wydawnictwo Uniw. Wrocławskiego, 2004. – 341 s.

¹²⁶ Leszczyńska K. Rządy Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2005): skład, organizacja i tryb funkcjonowania / K. Leszczyńska. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2007. – S. 662.

¹²⁷ Kopeček L. Demokratická unie Slovanská – vznik, geneze a příčiny její «klinice smrti» [Електронний ресурс] / L. Kopeček // Středoevropské politické ročník II, study. – 2000. – Číslo 3. – Режим доступу : <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=119>.

¹²⁸ Hlousek V. Kształt i stabilność czeskich rządów: wpływ systemu partyjnego i wyborczego / V. Hlousek, L. Kopeček // Wrocławskie Studia Politologiczne. – 2009. – No. 10. – S. 59–77.

¹²⁹ Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P. 154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed.

¹³⁰ Antoszewski A. The Turning Point? Polish 2005 Parliamentary Election and Consolidation of Party System / Andrzej Antoszewski // Hlousek V. Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrad Group Countries / Wit Hlousek, Roman Chytilék. – CDK Democracy and Culture Studies Centre, 2007. – 195 p.; A. Antoszewski, Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich, Wrocław 2004, c. 229.; Antoszewski A. Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej : Perspektywa porównawcza / Andrzej Antoszewski. – Wrocław : Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. – 288 s.

¹³¹ Antoszewski A. System polityczny RP / A. Antoszewski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. – 320 s.

¹³² Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P. 154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed.

¹³³ Siaroff A- Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies / Alan Siaroff // International Political Science Review. – 2003 – Vol. 24. – P. 445, 459.; Siaroff A. Comparative presidencies : the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – P. 287–312.

¹³⁴ Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149.

¹³⁵ Ciapala J. Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989–1997) / J. Ciapala. – Warszawa, 1999. – 395 s.

¹³⁶ Gebethnet S. Polska kohabitacja oraz sens i przesłanki działania Rady Gabinetowej (maszynopis ekspertyzy) / S. Gebethnet // Por. P. Winczorek. Podział władzy. – 1999. – 163 s.

¹³⁷ Kowalska M., Pozycja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych in: D. Walczak-Duraj, (ed.), Aksjologiczny i pragmatyczny wymiar współczesnej polityki, Łódź 2011

¹³⁸ A. Dumala, Mechanizmy decyzyjne w demokracji konstytucyjnej, Lublin 1998. S. 48

¹³⁹ Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November.

¹⁴⁰ Mojak R. Instytucja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych / R. Mojak. – Lublin, 1995. – S. 352.

¹⁴¹ Szymczak T. Instytucja Prezydenta RP według noweli kwietniowej i w praktyce / T. Szymczak // Państwo i Prawo. – 1990. – Z. 10. – 135 s.

¹⁴² Gorecki D. Wpływ polskich tradycji ustrojowych na współczesne rozwiązania konstytucyjne / D. Gorecki // Konstytucyjne systemy rządów / red. M. Domagała. – Warszawa, 1997. – 189 s.

¹⁴³ Grzybowski M. System rządów (Sejm – Prezydent – Rada Ministrów) / M. Grzybowski // System rządów Rzeczypospolitej Polskiej. Założenia konstytucyjne a praktyka ustrojowa / red. M. Grzybowski. – Warszawa, 2006. – 260 s.

¹⁴⁴ Leszczyńska K. Rządy Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2005): skład, organizacja i tryb funkcjonowania / K. Leszczyńska. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2007. – S. 662.

¹⁴⁵ Patyra S. Prawnoustrojowy status Prezesa Rady Ministrów w świetle Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. / S. Patyra. – Warszawa, 2002. – S. 190.

¹⁴⁶ Kirschbaum S. Historical Dictionary of Slovakia [Електронний ресурс] / S. Kirschbaum. – Lanham, Md. : Scarecrow Press, 2007. – Режим доступу : <http://books.google.com.ua/books?id=RgMWRZ0Bb8EC&pg=PR60&lpg=PR60&dq=sop+schuster+rudolf&source=bl&ots=MdYZDAyvA>

Інституційні особливості та політичні наслідки виборчих систем парламентів (нижніх палат парламентів) країн Вишеградської групи в контексті формування коаліційних урядів розкрито у працях М. Галлахера¹⁵⁰, бази даних Парлайн для національних парламентів¹⁵¹, бази даних Г. Дюрінга¹⁵², змін виборчих систем у Європі від 1945 р.¹⁵³, виборчої бази даних Д. Бранкати¹⁵⁴, архівної бази даних С. Андерсона¹⁵⁵. Також аналіз впливу виборчих систем на формування коаліційних урядів базується на працях М. Камінського¹⁵⁶, К. Бенойта¹⁵⁷, К. Чана¹⁵⁸, Р. Хрущака¹⁵⁹, А. Пясецького¹⁶⁰, Т. Біхти¹⁶¹, А. Антошевського¹⁶², Ф. Мілларда¹⁶³, В. Данчишина¹⁶⁴, С. Галлая¹⁶⁵, Л. Масікота та А. Блейса¹⁶⁶, В. Шігетварі¹⁶⁷, П. Копецкого¹⁶⁸, В. Глоусека¹⁶⁹, М. Стрмінської¹⁷⁰, К. Вільямса¹⁷¹.

&sig=hT_MjYrbtBiocabRY2EQkUCL50&hl=uk&sa=X&ei=YKwqU7bjMaX60gWBmYGABQ&ved=0CFwQ6AEwBA#v=onepage&q=sop%20schuster%20rudolf&f=false.

¹⁴⁷ Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions / Robert Elgie // *European Journal of Political Research*. – 1998. – Vol. 33. – P. 219–238.; Elgie R. Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe / Robert Elgie and Sophie Moestrup // Manchester University Press. – 2008. – 296 p.

¹⁴⁸ Kmeť J. Slovensko / J. Kmeť // *Koaliční vládnutí ve střední Evropě* / S. Balík, V. Havlík et al. – Brno : Masarykova univ., 2011.

¹⁴⁹ Shugart M. Presidents and Assemblies : Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John M. Carey. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 316 p.

¹⁵⁰ Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf;

¹⁵¹ Parline Database on National Parliaments [Електронний ресурс]. – Inter-Parliamentary Union : Better parliaments, stronger democracies, 2013. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>;

¹⁵² Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/>

¹⁵³ ESCE : Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Електронний ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.electoralssystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5>

¹⁵⁴ Brancati D. Global Elections Database [Електронний ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.globalelectionsdatabase.com/>

¹⁵⁵ Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive : Release 2.0 / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson [Електронний ресурс]. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.erdada.se/index.php/projects/erd>

¹⁵⁶ Kaminski M. Do Parties Benefit from Electoral Manipulation? Electoral Laws and Heresthetics in Poland, 1989–93 / Marek Kaminski // *Journal of Theoretical Politics*. – 2002. – Vol. 14. – No. 3. – P. 325–358.

¹⁵⁷ Benoit K. Institutional Change and Persistence : The Evolution of Poland's Electoral System, 1989–2001 / Kenneth Benoit, Jacqueline Hayden // *Journal of Politics*. – 2004. – Vol. 66. – No. 2. – P. 396–427.

¹⁵⁸ Chan K. Idealism versus Realism in Institutional Choice : Explaining Electoral Reform in Poland / Kenneth Ka-Lok Chan // *West European Politics*. – 2002. – Vol. 24. – No. 3. – P. 64–88.

¹⁵⁹ Chruściak R. System wyborczy i wybory w Polsce 1989–1998. Parlamentarne dyskusje i spory / R. Chruściak. – Warszawa : Dom Wydawn. Elipsa, 1999. – 233 s.

¹⁶⁰ Piasecki A. Wybory parlamentarne, aamorzadowe, prezydenckie 1989–2002 / A. Piasecki. – Toruń, 2004. – 300 s.

¹⁶¹ Bichta T. Kształtowanie się systemu partyjnego RP w latach 1989–2007 / T. Bichta // T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska Dwadzieścia lat demokratyzacji systemu politycznego / T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska. – Lublin, 2011.

¹⁶² Antoszewski A. The Turning Point? Polish 2005 Parliamentary Election and Consolidation of Party System / Andrzej Antoszewski // Hloušek V. Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries / Vít Hloušek, Roman Chytilék. – CDK Democracy and Culture Studies Centre, 2007. – 195 p.

¹⁶³ Millard F. Elections in Poland 2001 : Electoral Manipulation and Party Upheaval / Frances Millard // *Communist and Post-Communist Studies*. – 2003. – Vol. 36. – No. 1. – P. 69–86.

¹⁶⁴ Dančišin V. Misinterpretation of The Hagenbach-Bischoff Quota / Vladimír Dančišin // *Annales Scientia Politica*. – 2013. – Vol. 2. – No. 1. – P. 75–78. ; Lundell J. Notes on the Droop quota / Jonathan Lundell, I.D. Hill // *Voting matters*. – 2007. – Vol. 24. – P. 3–6.

¹⁶⁵ Gallai S. The Hungarian Electoral System / S. Gallai // *Hungary and India: Aspects of Political Systems* / V. K. Malhotra. – New Delhi : Creative Books, 2007.

¹⁶⁶ Massicotte L. Mixed Electoral Systems : a Conceptual and Empirical Survey / Louis Massicotte, Andre Blais // *Electoral Studies*. – 1999. – Vol. 18. – No. 3. – P. 314–366.

¹⁶⁷ Szigetvári V. Beyond Democracy – The model of the new Hungarian parliamentary electoral system (Part 2) / Viktor Szigetvári, Csaba Tordai, Balázs Vető // *Haza és Haladás*. – 24, November 2011. – 14 p.

¹⁶⁸ Kopecký P. The Czech Republic : Entrenching Proportional Representation / Petr Kopecký // Colomer J. Handbook of Electoral System Choice / Josep Colomer. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – P. 347–358.

¹⁶⁹ Hloušek V. Seeking a Type: the Czech Party System after 1989 [Електронний ресурс] / V. Hloušek // *Political Partisanship in Central Eastern Europe: The Journal of the Central European Political Science Association*. – 2010. – June. – Vol. 6, Nr. 1. – P. 90–109. – Режим доступу : http://www.politicsincentraleurope.eu/documents/file/2010_06.pdf.

¹⁷⁰ Strmiska M. The Czech Party System: a Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement / M. Strmiska // Hloušek V. Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries / V. Hloušek, R. Chytilék. – Brno, 2007. – P. 107–115.

При аналізі впливу розміру партійної системи на формування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи, ефективна кількість парламентських партій була виведена завдяки формулі М. Лааксо та Р. Тагепера¹⁷².

Розрахунок ідеологічного позиціонування партій здійснено на підставі праць Ф. Кастла і П. Мейра¹⁷³, Дж. Губера, Р. Інлегарта¹⁷⁴, К. Бенойта, М. Лейвера¹⁷⁵, Р. Баккера¹⁷⁶, Л. Гуг, А. Брігевіч, М. Стінбергена, Г. Маркса¹⁷⁷, Й. Сельського¹⁷⁸, А. Антошевського¹⁷⁹. Індекс поляризації обрхований на основі методики Р. Далтона¹⁸⁰.

Категорії оцінювання стабільності урядів вивчали М. Лейвер¹⁸¹, Дж. Волдендорп, Х. Кеман і Я. Бадж¹⁸², А. де Вінтер¹⁸³, Я. Бадж й Х. Кеман та Х-Д. Клінгеманн й Р. Хофферберт¹⁸⁴. Аналіз стабільності коаліційних урядів здійснювався на основі: даних Ф. Мюллер-Роммеля, К. Феттелскосс і Ф. Харфста¹⁸⁵, К. Коуртеня та С. Голдер¹⁸⁶, К. Конрада¹⁸⁷, І. Індірасона¹⁸⁸, Й.

¹⁷¹ Williams K. Judicial Review of Electoral Thresholds in Germany, Russia, and the Czech Republic / Kieran Williams // *Election Law Journal*. – 2005. – Vol. 4. – No. 3. – P. 191–206.

¹⁷² Laakso M. The Effective Number of Parties : A Measure with Application to West Europe / Markku Laakso, Rein Taagepera // *Comparative Political Studies*. – 1979. – Vol. 12. – P. 3–27.

¹⁷³ Castles F. Left-right political scales : Some "expert" judgements / Francis Castles, Peter Mair // *European Journal of Political Research*. – 1984. – Vol. 12. – No. 1. – P. 73–88.

¹⁷⁴ Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / John Huber, Roland Inglehart // *Party Politics*. – 1995. – Vol. 1. – No. 1. – P. 73–111.

¹⁷⁵ Benoit K. Party policy in modern democracies / Kenneth Benoit, Michael Laver. – Rutledge : Taylor & Francis, 2006. – 304 p.

¹⁷⁶ Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // *Party Politics*. – 2012. – November.

¹⁷⁷ Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // *European Journal of Political Research*. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // *European Journal of Political Research*. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ;

¹⁷⁸ J. Sielski, *Ewolucja polskiego systemu partyjnego Partie I ugrupowania parlamentarne III RP*. Red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Torun, 2006, s. 21.

¹⁷⁹ Antoszewski A. Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich / A. Antoszewski. – Wrocław, 2004. – 229 s.

¹⁸⁰ Dalton, R. 2008. The Quantity and the Quality of Party Systems: Party System Polarization, Its Measurement, and Its Consequences. „*Comparative Political Studies*” 41: 899–920.; Dalton R. Parties without Partisans : Political Change in Advanced Industrial Democracies / Russell Dalton, Martin Wattenberg. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 314 p.; Dalton R. 1996. Political Cleavages, Issues and Electoral Change. W: L. LuDuc, R. G. Niemi i P. Norris (red.). *Comparing Democracies. Elections Voting in Global Perspective*. London–New Delhi: Sage Publications, Thousand Oaks, s. 319–342.

¹⁸¹ Laver M. Events, Equilibria and Government Survival / Michael Laver, Kenneth Shepsle // *American Journal of Political Science*. – 1998. – Vol. 42, No. 1. – P. 28–55.

¹⁸² Woldendorp J. Political Data 1945–1990. Party Government in 20 Democracies / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 23. – No. 1. – P. 1–119. ; Woldendorp J. Party government in 20 Democracies : an update (1990–1995) / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1998. – Vol. 33. – No. 1. – P. 125–164.; Woldendorp J. The Stability of Parliamentary Democracies : Duration, Type and Termination of Governments / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 24. – P. 108.

¹⁸³ DeWinter L. The Role of Parliament in Government Formation and Resignation, in: Doring H. *Parliaments and Majority Rule in Western Europe* // St. Martin's Press, 1995. – 700 p.

¹⁸⁴ Klingemann H., Hofferbert R., Budge I. *Parties, Policies and Democracy*. – Boulder, Colo.: Westview Press, 1994. – 318 p.

¹⁸⁵ Muller-Rommel F. Party Government in Central European Democracies : A Data Collection (1990–2003) / Ferdinand Muller-Rommel, Katja Fettelschloss, Philipp Harfst // *European Journal of Political Research*. – 2004. – Vol. 43. – P. 869–893.

¹⁸⁶ Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // *European Journal of Political Research*. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

¹⁸⁷ Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // *European Journal of Political Research*. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

¹⁸⁸ Indridason I. Cabinet Reshuffles and Ministerial Drift / Indridi Indridason, Christopher Kam // *British Journal of Political Science*. – 2008. – Vol. 38. – No. 4. – P. 621–656.

Волдендорпа¹⁸⁹, Ж. Хубера та С. Мартінез-Галлардо¹⁹⁰, В. Бекеми¹⁹¹, П. Левіса¹⁹², М. Галлахера¹⁹³, Г. Дюрінга¹⁹⁴.

В ході дослідження урядової ефективності коаліційних урядів Вишеградської групи було використано всесвітні індикатори урядування (англ. *The Worldwide Governance Indicators*), авторами якої є Д. Кауфманн, А. Краай й М. Мастрucci¹⁹⁵. Компільований індекс ефективності коаліційних урядів був виведений завдяки використанню бази даних Світового Банку, зокрема дані таких авторитетних дослідницьких інституцій як *Freedom House*, *Economist Intelligence Unit* та *Political Risk Services International Country Risk Guide*. Також при з'ясуванні ефективності різних типів коаліційних кабінетів, і держав, у яких ці кабінети існували, використано працю З. Бялоблоцького «Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи»¹⁹⁶.

Слід відзначити, що питання урядової ефективності коаліційних урядів у Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії в українській політичній науці взагалі не розкрито, тоді як питання формування коаліційних урядів розкриті лише частково. Більш розробленою проблематикою в українській політичній науці є питання

¹⁸⁹ Woldendorp J. *Political Data 1945–1990. Party Government in 20 Democracies* / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 23. – No. 1. – P. 1–119.; Woldendorp J. *Party government in 20 Democracies: an update (1990–1995)* / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1998. – Vol. 33. – No. 1. – P. 125–164.; Woldendorp J. *The Stability of Parliamentary Democracies: Duration, Type and Termination of Governments* / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 24. – P. 108.

¹⁹⁰ Huber J. *Cabinet Instability and the Accumulation of Experience in the Cabinet: The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective* / John Huber, Cecilia Martinez-Gallardo // *British Journal of Political Science*. – Vol. 34. – No. 1. – P. 27–48.

¹⁹¹ Bakema W. *The Ministerial Career* / Wilma Bakema // *The Profession of Government Ministers in Western Europe* / Jean Blondel, Jean-Louis Thiebault. – London: Macmillan, 1991. – P. 70–98.

¹⁹² Lewis, Paul G. (2006): *Party Systems in Post-communist Central Europe: Patterns of Stability and Consolidation*, in: *Democratization* 13 (4), 562–583.

¹⁹³ Gallagher M. *Election Indices Dataset* [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin: Department of Political Science, 2013. – Режим доступу: http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf;

¹⁹⁴ Döring H. *Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version* [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen: Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу: <http://dev.parlgov.org/>

¹⁹⁵ Kaufmann D. *Aggregating Governance Indicators* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Pablo Zoido-Lobaton // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 1999. – No. 2195. – 39 p.; Kaufmann D. *Governance Indicators: Where Are We and Where Should We Be Going?* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay // *World Bank Research Observer*. – 2008. – Vol. 23. – P. 1–30.; Kaufmann D. *Governance Matters* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Pablo Zoido-Lobaton // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 1999. – No. 2196. – 61 p.; Kaufmann D. *Governance Matters II – Updated Indicators for 2000/01* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Pablo Zoido-Lobaton // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2002. – No. 2772.; Kaufmann D. *Governance Matters III: Governance Indicators for 1996–2002* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Economic Review*. – 2004. – Vol. 18. – No. 2. – P. 253–287.; Kaufmann D. *Governance Matters IV: Governance Indicators for 1996–2004* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2005. – No. 3630. – 60 p.; Kaufmann D. *Governance Matters V: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996–2005* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2006. – No. 4012.; Kaufmann D. *Governance Matters VI: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996–2006* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2007. – No. 4280.; Kaufmann D. *Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996–2007* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2008. – No. 4654. – 102 p.; Kaufmann D. *Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996–2008* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2009. – No. 4978.; Kaufmann D. *Growth and Governance: A Reply/Rejoinder* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *Journal of Politics*. – 2007. – Vol. 69. – No. 2. – P. 555–562.; Kaufmann D. *Measuring Governance Using Perceptions Data* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *Rose-Ackerman Susan. Handbook of Economic Corruption*. – Edward Elgar, 2006. – 615 p.; Kaufmann D. *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *The World Bank*. – Development Research Group: Macroeconomics and Growth Team. – Policy Research Working Paper. – № 5430. – 31 p.; Kaufmann D. *The Worldwide Governance Indicators Project: Answering the Critics* / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2007. – No. 4149. – 33 p.

¹⁹⁶ Бялоблоцький З. *Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: Монографія* / Збігнев Бялоблоцький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 15.

урядової стабільності, що пов'язане переважно з дослідженнями А. Романюка та В. Литвина.

Таким чином, у закордонних дослідженнях набагато краще розкрито питання чинників, які вплинули на формування коаліційних урядів, а також проблематика їх стабільності та ефективності.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки: порівняльне дослідження формування, стабільності та ефективності коаліційних урядів в українській науці починає формуватися та потребує залучення теоретико-методологічних і особливо емпіричних досліджень зарубіжних дослідників.

На значно вищому рівні за кількістю досліджень знаходиться розвиток аналізу коаліцій в країнах Вишеградської групи, хоча найбільший розвиток порівняльне дослідження формування і функціонування коаліційних урядів отримало в наукових колах Сполучених Штатів Америки та Західної Європи. У їхніх працях знаходимо комплексний аналіз методологічних та емпіричних матеріалів, застосування нових методів аналізу коаліцій. Що характерно, в країнах пострадянського простору, за винятком, країн які є членами ЄС ми не знаходимо значних наукових доробків на тему коаліційних урядів та їх функціонування у зв'язку з малою актуальністю цієї тематики у решті країн колишнього Радянського Союзу.

Результати 1 розділу дисертації були апробовані у шести наукових статтях фахових видань України та закордонних наукових журналів: Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.; Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37. ; Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського

університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130. ; Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110. ; Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1189>. ; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248. а також у чотирьох тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях: Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди: проблема дефініції / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. Дніпр. сесії II Всеукр. наук-практ. конф. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.) : у 6 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Ч. 1. – С. 129–132. ; Лопата М. Типи коаліційних урядів / М. Лопата // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. наук. (м. Чернівці 1 березня 2013 р.). – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 114–117. ; Лопата М. Основні підходи до формування коаліційних урядів: загальний огляд / М. Лопата // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Рівне, Дніпропетровськ, 30–31 травня 2013 р.) : у 6 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 4. – С. 47–51. ; Лопата М. Мінімально-переможні коаліція: проблема дефініції / М. Лопата // Сучасний політичний процес: стан та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-теорет. конф. (XXVI Харківські політологічні читання). – Х. : ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2013. – С. 86–88.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ

Для проведення порівняльного аналізу формування, стабільності та ефективності коаліційних урядів необхідно розглянути теорію урядів, і особливо коаліційних урядів, визначити основні чинники та процедуру їх формування, вивчити світову та українську практику оцінювання їх стабільності та ефективності.

2.1. Визначення понять «виконавча влада», «уряд», «урядовий кабінет» та «кабінет міністрів». Типи урядів

Для означення політичних органів виконавчої влади у парламентських демократіях в якості співмірних понять використовують такі терміни, як «уряд», «урядовий кабінет» і «кабінет міністрів». Тим не менше, вони різні за суттю, бо мають певні змістові, політико-правові та культурно-історичні атрибути. Вважається, що вперше доктрину урядового кабінету сформулював у 1867р. У. Бейджхот. У своїй праці, аналізуючи Конституцію Великобританії, зазначив, що сполучною ланкою між законодавчою та виконавчою гілками влади є кабінет: «Під цим новим словом ми маємо на увазі комітет законодавчого органу, вибраний для того, щоб бути виконавчим органом. Законодавчий орган, обраний з метою прийняття законів, насправді знаходить свою головну роботу у виробленні та здійсненні виконання. Кабінет, одним словом, є органом, який складається з осіб яким він довіряє і яких знає, покликаний керувати нацією» [54, с. 66-67].

Поняття «уряд» традиційно розглядають у конструкції ширшого формату – виконавчій владі. Термін «виконавча влада» використовують переважно в структурі взаємин трьох гілок влади : законодавчої, виконавчої та судової. Виконавча влада в змістовому контексті пов'язана з процесом реалізації законів, прийнятих парламентом, та реалізацією влади відповідно до існуючих законів, внаслідок чого вона характеризується інституційною та функціональною складовими. В першому випадку виконавча влада представлена сукупністю державних інститутів, які мають владні повноваження на території країни.

Інститути виконавчої влади діють на загальнодержавному та регіональному рівнях, коли базовий рівень представлений інститутом місцевого самоврядування. Функціональна складова охоплює механізми та функції, які притаманні/застосовують інститути виконавчої влади в процесі виконання владних повноважень[32].

Виконавча влада може бути моністичною та дуалістичною. Моністичний тип виконавчої влади притаманний країнам з президентською системою правління і передбачає, що президент є не лише главою держави, а й главою виконавчої влади. За цієї форми функції уряду виконує адміністрація президента, а посади голови уряду немає. Дуалістичний тип виконавчої влади властивий парламентській і напівпрезидентській (змішаній) системам правління. Він передбачає, що одночасно виконавчу владу представляє глава держави, обсяг повноважень якого в системі виконавчої влади суттєво відрізняється в кожній країні та урядом на чолі з головою уряду[32].

Виконавча влада передбачає поділ на політичну та не політичну складову. Політична складова виконавчої влади охоплює вищі керівні державні посади, які призначає парламент, за парламентської системи правління, та президент і парламент – за напівпрезидентської форми. Визначальним елементом у цій ситуації є президентські та парламентські вибори. Головними акторами двох видів виборів виступають політичні партії, які шляхом представлення програм з артикульованими груповими/суспільними інтересами змагаються за підтримку громадян країни. Формування уряду може відбуватися в контексті декількох ситуацій: вибори, поразка уряду в парламенті, або відправка уряду у відставку внаслідок голосування довіри або недовіри. Безумовно, найбільш принциповою є ситуація, коли парламент закінчує свою діяльність відповідно до конституційно визначеного терміну і оголошуються нові парламентські вибори. Відповідно вищі державні посади після виборів займають політики, які повинні реалізовувати програму підтриману громадянами, водночас програма має відображати інтереси політиків партії, або групи партій, які творять урядову коаліцію. В цьому випадку офіційна програма, підтримана виборцями, і партійні програми урядових партій

можуть збігатися по-різному. Здебільшого кількість посад у виконавчій владі, які підлягають політичній зміні, обмежена[32].

Неполітична складова виконавчої влади представлена державною бюрократією, з якої складається машина державного управління. Державні службовці є бюрократами у форматі, який визначив М. Вебер. Їхню позицію і кар'єру треба визначати рівнем професіоналізму і вона повинна бути незалежною від змін у політичному просторі. Широкий спектр питань, які потребують державного регулювання, зумовлює кількість бюрократії та складність її організаційного структурування. Якщо політична складова влади змінюється відповідно до позиції президента, або парламентської більшості, то державний апарат консервативніший, менш рухливий і малозмінний. Внаслідок цього державну бюрократію варто розглядати як самостійну складову, яка в більшості випадків має власні інтереси і ці інтереси досить часто набувають характеру корпоративних інтересів. Відповідно діяльність уряду залежить від співвідношення інтересів політичної складової та державної бюрократії. Оскільки державна бюрократія стосовно політичної частини стабільна, добре ознайомена зі станом справ і механізмів функціонування влади, згуртована щодо політичної команди, яка досить часто неоднорідна внаслідок коаліційного характеру, саме вона здатна визначально впливати на діяльність уряду. Ж. Блондель з цього приводу зазначив: «...публічне управління та політична діяльність показали, що бюрократія не лише визначає рамки свободи дій міністрів, але також ініціює та просуває свої власні інтереси та інтереси своїх клієнтів» [66, с. 77].

Поняття «уряд» розглядаємо стосовно двох систем правління – парламентської та напівпрезидентської, оскільки інститут уряду за президентської системи правління має суттєві особливості. Науковці наголошують, що важко дати універсальне визначення поняття уряд. Розглянемо погляди двох найавторитетніших дослідників демократичних урядів. М. Лайвер та К. Шепсл зазначили: «Якщо ми подивимося на утворення будь-якого окремого уряду, то станемо свідками плутанини, пов'язаної з діяльністю великої кількості політиків, посадовців, лобістів, зацікавлених груп, виборців і коментаторів у процесі становлення, розвитку та кризи уряду. Саме такий широкий і складний комплекс

суб'єктів і процесів роблять кожен окремий уряд кардинально відмінним один від одного» [160, с. 5]. Інститут уряду у зазначених системах правління тісно пов'язаний із результатами парламентських виборів та діяльністю парламенту. Уряд в тій або іншій формі створюється парламентом, парламент контролює його діяльність і перед ним уряд несе політичну відповідальність. В цьому контексті Д. Берон зазначив : «...термін уряд використовуємо щоб послатися на партії, які не голосують проти вотуму довіри з політичних позицій» [60, с. 597]. М. Матіла та Т. Рауніо підкреслили, що «...результати виборів визначають висхідну позицію щодо формування нового уряду. ... Уряди завжди є продуктом виборів і лише частково незалежні від результатів виборів» [180, с. 264]. Водночас М. Лайвер та К. Шепсл наголосили, що варто розрізняти «уряд» як самостійний інститут і політичних акторів, які представлені в парламенті і забезпечують підтримку уряду під час голосувань [160, с. 30]. Необхідність такого поділу, на нашу думку, зумовлена тим, що існує феномен урядів меншості, коли політичні партії, які формують цей тип урядів, не мають більшості у парламенті за рахунок депутатів від політичної партії/партій, з яких сформований уряд, і отримують досить часто ситуативну підтримку депутатів від різних політичних партій. Друга ознака уряду – його колегіальний характер, оскільки уряд завжди передбачає певну кількість вищих посадових осіб. Виняток становить однопартійний уряд більшості. Третя ознака уряду – його політичний характер[47].

Безумовно, уряди не є гомогенними, однорідними утвореннями, вони відрізняються між собою за багатьма параметрами, перебуваючи під дією різних чинників.

Таким чином, на нашу думку найбільш повне визначення «уряду» дав М. Галлахер, який вважав, що «уряд – це владна організація та політико-управлінська структура, яка здійснює адміністрування/урядування в цілій країні або її окремій частині; це структурована для здійснення виконавчої влади сукупність провідних політиків і спеціалістів, які, будучи формально призначуваними главою держави, а практично обираними прем'єр-міністром за сприяння парламентських партій, мають право приймати рішення з усіх питань, які конституційно/законодавчо віднесено до їхньої компетенції»[113, с. 35]. Саме тому інститут уряду у

парламентських країнах безпосередньо пов'язаний з результатами парламентських виборів і діяльністю парламентських партій/фракцій[160, 180]. «Урядовий кабінет» – це група високопоставлених чиновників уряду (найперше міністрів), яким прем'єр-міністр чи/і президент делегують функції здійснення виконавчої влади через відповідні державні органи й установи (найперше міністерства/відомства); це колегіальний орган у структурі уряду, що складається з керівників різних сегментів бюрократії, на підставі колективної відповідальності приймає владно-адміністративні рішення і визначає напрям діяльності уряду. «Кабінет міністрів» – це комітет, який формують з числа найбільш важливих членів уряду, включаючи прем'єр-міністра (президента) і міністрів, що представляють головні міністерства[79, с. 36].

Повноваження, функції та особливості формування уряду, урядового кабінету і кабінету міністрів залежать від існуючої у певній країні системи державного правління, національно-історичних традицій і особливостей суспільно-політичного розвитку. В цьому контексті найвагомніше значення мають конституційні системи правління країн - парламентські та напівпрезидентські республіки, стосовно яких у політичній науці звично й застосовують термін «уряд». Різниця між ними полягає у тому, що в перших до структури виконавчої влади входить лиш уряд (моністична модель виконавчої влади), а в других – уряд та президенти (дуалістична модель виконавчої влади). Разом із цим, очевидно, що урядові кабінети не гомогенні й однорідні інституційні структури, оскільки вони відрізняються між собою багатьма параметрами і особливостями: позиціями й ролями глав урядів, способами формування і політичної відповідальності, типами і різновидами, стабільністю й ефективністю тощо.[32]

З огляду на композиції/склади урядових кабінетів їх поділяють на партійні та непартійні. Партійні урядові кабінети – це такі колегіальні органи у структурі урядів, які складаються із представників партій та формуються на підставі партійної приналежності. Іманентна риса формування партійного урядового кабінету – це використання композиції/складу парламенту (нижньої палати парламенту) у процесі формування уряду. Партійні уряди вважають базовим конструктом парламентських демократій. Непартійні урядові кабінети створюють

тоді, коли партії у парламенті не можуть домовитись з приводу формування партійного уряду (однопартійного чи коаліційного), а розпуск парламенту (нижньої палати парламенту) вважають небажаним. Такі уряди часто називають технократичними, чиновницькими, перехідними, технічними або ж службовими – залежно від причин та особливостей їхнього формування.[33, с. 237]

Для партійних кабінетів властиво те, що персональні склади і композиції кабінетів зумовлено партійно-політичним розподілом сил у парламентах (нижніх палатах парламентів). А це означає, що прем'єр-міністерські та міністерські посади в межах кабінетів належать представникам/членам парламентських партій, які домовляються про формування урядів на партійній основі.

Натомість, зовсім іншу логіку передбачено в контексті формування непартійних урядів. Вони складаються із фахівців, які можуть належати або не належати до тієї чи іншої парламентської партії (блоку), але їхня партійна приналежність у цьому випадку не має значення. Буває і так, що непартійні уряди створюють задля того, щоб вивести країну з соціально-економічної чи політичної кризи, коли довіра до політичних партій низька. Первинну важливість таких непартійних урядів складає ідея фахового технократичного управління/урядування¹⁹⁷ або управління/урядування, заснованого на наукових навиках та технологічних інноваціях у контексті здійснення виконавчої влади. Зі слів Р. Роуза[211], Р. Каца[139-141], П. Мейра[178] та Дж. Томассена[253], технократичні урядові кабінети складаються з міністрів, які не тільки здійснюють урядування, проте й формують різні політичні цілі. Проте в непартійних (технократичних) урядах у політичному процесі не відбувається домінування парламентських партій (адже вони не здійснюють контролю за вагомими бюрократичними організаціями/структурами; наявність партійних посад не передбачено або лімітовано – вона не перевищує половини персональних складів урядових кабінетів; члени урядових кабінетів не рекрутуються, а також

¹⁹⁷ У цьому контексті технократію трактують по-різному: 1) теорія/система суспільства і механізм, за яких державне управління перебуває під контролем вчених, інженерів, інших фахівців ("Collins English Dictionary"); 2) система урядування, яка заснована на владі технічних експертів ("Online Etymology Dictionary"); 3) тип суспільства, позначений домінуючою роллю людей зі спеціалізованими технічними навиками у здійсненні урядування ("The New Dictionary of Cultural Literacy"); 4) урядування "техніків", які керуються винятково імперативами технології ("Encyclopaedia Britannica"); 5) форма та метод урядування, коли інженери, вчені, медичні працівники, інші фахівці контролюють прийняття рішень у відповідних (зокрема політичних) сферах. Це означає, що особи, які приймають урядові рішення, обираються залежно від того, наскільки висококваліфікованими вони є, а не від того, наскільки впливовим політичним капіталом вони наділені.

невідповідальні й невідзвітні перед парламентськими партіями¹⁹⁸), хоч вони й визначальні у забезпеченні інвестирури таким урядовим кабінетам.

Рішення, які приймають непартійні урядові кабінети, не повною мірою відповідають конструкціям легітимності влади у «ланцюгу делегування повноважень та відповідальності» між парламентами й урядами у контексті парламентських демократій в регіоні. Річ у тому, що в технократичних урядах виконавчу владу здійснюють посадовці, які лише відповідальні перед законодавчою владою, але не вибрані всенародно чи не делеговані всенародно вибраними партіями (як це найчастіше відбувається у випадку партійних урядів)[34].

Досить специфічною є партійно-політична природа тих урядових кабінетів, які формують парламентські партії, але в яких посада прем'єр-міністра не заповнюється членом жодної з них чи за квотою жодної з них (або заповнюється членом будь-якої непарламентської партії). Такі урядові кабінети зазвичай іменують напівпартійними, бо у них збережено партійну логіку формування урядів, проте очевидною є вагомість і непартійних посад прем'єр-міністрів. Річ у тому, що втрата будь-якою парламентською партією ймовірних «прибутків» від делегування комусь із її представників портфеля глави уряду позначається на ефективності розподілу впливів із-поміж партійним та непартійним/технократичним складниками урядового кабінетух[30].

Партійні кабінети є структуровані за критерієм кількості політичних партій, з яких вони складаються, у такі групи: однопартійні та коаліційні. Однопартійні поділяються на однопартійні уряди більшості та меншості на підставі оцінки кількості депутатів парламенту від урядових партій. Відповідно коаліційні уряди також представлені коаліційними урядами більшості та меншості[34].

Проте коаліційні урядові кабінети не ідентичні і відрізняються за партійною структурою та логікою формування (зокрема на основі підтримки урядів у

¹⁹⁸ Первинне значення в процесі діяльності технократичних урядів має забезпечення не політичних пріоритетів парламентських партій (що властиво для партійних урядів), а технологічно-профільних інтересів, які асоційовані з конкретними міністерствами та відомствами, які очолюють міністри-технократи.

парламентах чи нижніх палатах парламентів)¹⁹⁹. Виокремлюють мінімально-переможні і надлишково-переможні коаліційні уряди більшості.

Однопартійні уряди меншості формують однією парламентською партією, яка не має більшості мандатів у парламенті/нижній палаті парламенту. Натомість, коаліційні уряди меншості опираються на підтримку двох і більше парламентських партій, які не мають більшості мандатів у парламенті/нижній палаті парламенту. Але в будь-якому випадку для отримання вотуму довіри (інвеститури) і дальшого функціонування уряд меншості (однопартійний або коаліційний) повинен отримати підтримку більшості у парламенті/нижній палаті парламенту (відносної чи абсолютної більшості – залежно від особливостей отримання інвеститури у тій або іншій країні)[77, 143].

Отже, зваживши на основні типи урядових кабінетів, ми будемо притримуватися поділу урядів відповідно до критерію кількості політичних партій, з яких вони складаються, у такі групи : однопартійні та коаліційні. Однопартійні поділяються на однопартійні уряди більшості та меншості на підставі оцінки кількості депутатів парламенту від урядових партій. Відповідно коаліційні уряди також представлені коаліційними урядами більшості та меншості. Коаліційні уряди більшості поділяються на мінімально-переможні коаліційні уряди більшості та надлишково-переможні коаліційні уряди більшості. Ми вирізняємо також непартійні уряди. Оскільки напівпартійні уряди функціонують за зразком партійних, ми прирівнюємо їх до партійних. Для спрощення, «великі коаліції» ми розглядаємо у праці як мінімально-переможні або надлишково-переможні коаліційні уряди.

2.2. Особливість феномену коаліційного уряду та типи коаліційних урядів

Коаліційні уряди – це уряди, які мають місце у випадках, коли за наслідками парламентських виборів у тій або іншій країні жодна політична партія не отримує достатньої кількості мандатів у парламенті (чи його нижній палаті) та не може самостійно сформувати урядовий кабінет (чи самостійно забезпечити інвеституру

¹⁹⁹ Річ у тому, що формування коаліційного уряду більшості вимагає від його учасників дотримання декількох умов: а) пошук основними партіями/блоками союзників у формуванні парламентської більшості; б) порозуміння між союзниками про основні напрями та цілі майбутньої діяльності уряду; в) розподіл посад у коаліційних урядах й узгодження програми їхньої діяльності.

уряду)[44], внаслідок чого вона вимушена вступати в коаліцію з іншими партіями/блоками (чи фракціями) у парламенті (його нижній палаті) та/або їхніми представниками[80].

У сучасному значенні коаліція – згода декількох політичних партій про спільні дії; союз суспільних організацій та держав, що орієнтується на досягненні балансу політичних сил та пов'язаний з реалізацією політичних цілей та інтересів. Як правило, коаліція формується на добровільних засадах, в силу певних об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх причин і обставин. Коаліція – це назва союзу чи об'єднання, створеного для досягнення спільної мети; об'єднання політичних партій з метою створення так званого коаліційного уряду з представників цих партій[31].

В основу формування уряду, як правило, покладено принцип коаліційності. Принцип коаліційності діє за умов, коли жодна партія самостійно не може отримати підтримку більшості в парламенті для створення уряду. Він полягає в тому, що політичні партії знаходять спільні інтереси, що домінують над вузькими груповими інтересами, і реалізують їх у процесі співпраці. Ю. Шведа[42] вважає урядову коаліцію однією з форм співробітництва між партіями для забезпечення контролю над урядом. Загалом парламентську демократію можна охарактеризувати як лад, який за своєю суттю полягає у формуванні населенням правлячих команд через механізм виборів. У ситуації, коли має місце державне управління через механізм партійних коаліцій, досить часто зникає безпосередній зв'язок між виборчим актом і складом правлячих команд. Парламентські коаліції, які мають на меті формування уряду, складаються за таких умов: 1) наявності вільної конкуренції політичних сил, при якій вони намагаються отримати максимальний доступ до влади, але нездатні здійснювати її самостійно; 2) розпорошення політичних сил, яке виражається в тому, що жодна партія і політичний блок не здатні здобути достатньої переваги, щоб самостійно отримати більшість в парламенті і сформувати однопартійний уряд більшості; 3) поляризації політичних сил в парламенті на тлі бажання одних партій сформувати коаліцію більшості з метою залучення інших до співучасті у здійсненні влади. Формування урядової коаліції вимагає від її учасників дотримання таких умов: а) пошуку

основними політичними акторами природних союзників для спільного формування парламентської більшості; б) порозуміння між союзниками стосовно основних напрямів та цілей майбутньої діяльності; в) розподіл посад у коаліційному уряді і узгодження програми його діяльності[41, с. 276-278].

Урядові коаліції швидше формуються за підсумками виборів, ніж у ході виборчої кампанії. Глава уряду також визначається переважно за підсумками виборів. Уряд і його програма визначаються переважно в результаті міжпартійних домовленостей, коаліційних переговорів[42].

Таким чином, коаліційні уряди складаються з представників двох або більше політичних партій, які об'єднують власні зусилля для формування уряду, коли жодна партія немає більшості у парламенті. Коаліційний уряд не виникає сам собою, його свідомо формують політичні партії, які провели своїх представників до парламенту.

Вирішальним чинником формування кабінету є перемога у голосуванні вотуму довіри уряду. Якщо йому вдасться отримати інвеституру, то кабінет має підтримку в парламенті. Для функціонування кабінету необхідні два важливі елементи – парламентська і урядова коаліції[23, с.116]. Парламентська коаліція (законодавча коаліція) підтримує кабінет і може бути ширшою ніж урядова коаліція, оскільки охоплює не тільки партії, що входять в склад уряду, але також і позаурядові партії. При цьому не істотно чи зовнішня коаліція (підтримка уряду у парламенті) формується з одних і тих самих партій чи її склад змінюється від одного до наступного голосування. Урядова коаліція повинна залишатися стабільною, але буде втримуватися при владі завдяки «парламентській коаліції, яка постійно змінюється і називається коаліцією законодавчої підтримки» [161, с.276].

Обидва типи коаліції – парламентська (законодавча) і урядова поєднуються у випадку коли кабінет мусить створити переможну коаліцію і мобілізувати підтримку у парламенті[162, с.259].

В якості робочої основи ми використовуємо варіант запропонований А. Лейпхартом, який виділив такі моделі коаліції: а) Мінімально-переможна коаліція (англ. *minimal-winning coalition* – MWC). Відповідно до цієї моделі коаліція охоплює мінімальну кількість партій, необхідних для здобуття відносної більшості

депутатських мандатів у парламенті. Це означає відсутність додаткових учасників для її створення. У випадку виходу хоч би одної політичної сили, коаліція втрачає більшість у парламенті; б) коаліція мінімального розміру (англ. *minimum size coalition – MSC*). Вона є подібна до першої тільки з тою різницею, що відносна більшість повинна бути найменшою з можливих. У цій моделі головним є кількість мандатів, а не кількість партій, як у мінімально-переможних коаліціях. Формування такої коаліції збільшує участь партій - членів коаліції, що вимірюється у кількості отриманих посад в уряді, відповідно до кількості здобутих мандатів; в) коаліція, сформована у результаті торгів (англ. *bargaining coalition*). Це варіант мінімально-переможної коаліції. Модель передбачає, що чим менше партія бере участь у формуванні уряду, тим легшими будуть переговори і тим більш правдоподібною буде стабільність такого уряду. Оптимальним варіантом є двопартійна коаліція, а коли її не вдасться створити, то формується три-партійна або чотири-партійна коаліція; г) коаліція мінімального радіусу дії (англ. *minimal rang coalition – MRC*). Її суть полягає у досягненні порозуміння між партіями, між якими існує найменша ідеологічна дистанція на осі праві-ліві; д) мінімально-пов'язана виграшна коаліція (англ. *minimal connected winning coalition*) [23, с. 115]. Мова йде про формування урядів найменшою можливою кількістю партій, що разом представляють відносну більшість мандатів, і одночасно займають близькі позиції на осі праві-ліві. А. Лейпхарт звертає увагу на те, що виконання вимоги знаходження партій на близьких одна до одної позиціях, може призвести до входження в склад уряду більшої кількості партій, ніж це було б у випадку формування мінімально-переможних коаліцій[171].

Перші три моделі не беруть до уваги ідеологічного/програмного чинника і тому визначені А. Лейпхартом «сліпими» теоріями (англ. *blind policy*)[117], дві наступні моделі включають ідеологічний аспект.

Першою моделлю є мінімально-переможна коаліція, автором концепції якої є В. Райкер[215]. Дослідник створив критерій «мінімальної перемоги», тобто виключення надлишкових партій. У такий спосіб В. Райкер виділяє три головні версії мінімально-переможної коаліції. Перша становить «мінімально-переможну коаліцію», подібну до коаліції «мінімального розміру», що характеризується

контролем над найменш можливою кількістю місць у парламенті, але перевищує відносно більшість. Другою версією є коаліція, що ґрунтується на так званій робочій більшості, тобто коаліція володіє більше ніж необхідний мінімум. Третьою версією є коаліція, що спирається на торги і охоплює найменшу кількість з можливої кількості акторів. Чим менше у такій коаліції учасників, тим легше порозумітися партіям, що входять до її складу[215, с. 95].

М. Лейзерсон[167], Р. Аксельрод[53] і А. де Сваан[243-244] вважають, що сумісність змісту програм не повинна розглядатися як основний мотив коаліційних перемовин. На думку дослідників певна кількість мінімально-переможних коаліцій постає як результат ідеологічної згоди її членів. Власне програмні питання обмежують кількість учасників кабінету. М. Лейзерсон[167] і Р. Аксельрот[53] схильні розглядати сумісність програм (англ. *policy compatibility*) як свого роду «підтримку» у торгах і стверджують, що модель «призів» є головним мотивом формування уряду політиками.

Дослідник так званої «теорії торгів» М. Лейзерсон [167, с. 19] звернув увагу на те, що в процесі формування коаліції домінує найсильніша політична сила. Якщо партія-переможець не здобуває абсолютної більшості в парламенті, то вона може її здобути з допомогою одного чи двох союзників. Партії-переможці при цьому змушені будуть поступатися частиною своїх здобутків у формі посад на користь союзників. Таким чином, партії-переможці зацікавлені у торгах з меншою кількістю учасників, які зможуть забезпечити їм бажаний результат за мінімальних поступок і в максимально короткий термін.

Р. Аксельрот[53] висунув теорію мінімально-сумісних коаліцій, і вважає, що політичну програму не варто трактувати в категорії тільки одного ідеологічного виміру, і передбачив, що сформовані коаліції будуть ідеологічно пов'язані, а всі учасники будуть між собою ідеологічно близькими. Мінімально-пов'язана коаліція у випадку втрати хоч би одного учасника, перестане бути достатньою або сумісною, пов'язаною. Цей підхід ґрунтується на припущенні про роль «конфлікту інтересів», коли легше сформувати і втримати можливу коаліцію з меншим рівнем внутрішнього конфлікту інтересів, завдяки чому політики віддають такій коаліції перевагу. Вона є сумісною у тому сенсі, що партії, які знаходяться близько одна до

одної на осі правий-лівий, треба включити до коаліції. Мотивація виконання програми показує, що для формування такої коаліції потрібне включення додаткових партнерів, які знаходяться посередині між двома партнерами по коаліції. Їх включення нічого не коштує і тільки збільшить силу коаліції у законодавчому органі країни. Але, у випадку домінування мотивації отримання «привіт», тобто при бажанні збільшення учасниками коаліційної гри «привіт» варто позбутися лишнього «пасажирів», навіть коли він має ідеологічно близькі позиції до решти коаліціантів. Коли мотивація «привіт» і реалізації програмних цілей(ідеологічний чинник) розглядаються партіями як рівносильні, то додаткова партія, крім вимог нічого не принесе. Іншими словами, якщо політики тільки ідеологічно вмотивовані, то повинні бути сформовані «мінімально-сумісні переможні» коаліції, не зважаючи на те, чи всі партії у рамках «ідеологічного радіусу» є необхідними для здобуття парламентської більшості [53, с. 99]. У такому випадку часто появляються надлишкові коаліції. При домінуванні прагматичного чинника, націленого на отримання «привіт», коаліція не повинна у формуванні кабінету залучати лишніх «пасажирів», тобто повинна відкинути непотрібних членів, навіть якщо вона втратить статус ідеологічно-сумісної коаліції [53, с. 98].

М. Лавер і Н. Шофілд вважають теорію мінімально-пов'язаної переможної та мінімально-переможної коаліцій, різними теоріями. Це означає, що існує мінімально-переможна коаліція, яка не є пов'язаною, і навпаки, може бути мінімально-пов'язаною, але не мінімально-переможною. На думку дослідників, це означає істотність мотивації «привіт» у коаліційних перемовинах.[164, с. 57]

Е. Бровн, І. Френдрейс та Д. Гляйбер[71] здійснили дослідження, у результаті якого з'ясовується, що існує слабкий зв'язок між рівнем конфлікту інтересів у коаліції та статусом мінімально-пов'язаної переможної коаліції. Тобто, мінімально-пов'язана переможна коаліція ніяким чином не послаблює конфліктів. Дослідники вважають, що такого роду коаліції не формуються для послаблення конфліктів інтересів, а через інші чинники, що пов'язані з переговорами щодо програм. Їх висновки наступні: по-перше – головним чином всі мінімально-пов'язані переможні коаліції базуються на мотивації, пов'язаній з «привіт», а програмні

питання є лише інформацією про можливий результат переговорів (обмежує обсяг можливих альтернативних коаліцій, коли партії керуються мотивами отримання нагороди). По-друге – політичні партії вище ставлять мотив отримання «крісла», ніж ідеологічний мотив. По-третє – програма, як критерій з'являється лише тоді, коли треба здійснити вибір між можливими варіантами коаліції, які є ідентичними в категорії припущень мотивації «призів». Дослідники стверджують, що важливу роль відіграють критерії перемовин у процесі формування кабінетів. Політичні партії, у першу чергу звертають увагу на критерій розміру кожної партії на момент формування коаліції, і тільки пізніше на інші чинники, наприклад, на ідеологічну близькість партій. Це дозволяє здійснити оптимальний вибір між потенційними партнерами. Однак, часом трапляється і зворотна черговість критеріїв перемовин, тобто спочатку з'являються програмні мотиви, а потім і мотиви, націлені на максимізацію призивів[134, с. 29].

Д. Аустін-Сміт, а також Й. Банкс розглядають перемовини у вимірі програм та ідеологій як форму виборчого протистояння. Вони створили каталог трьох інструментальних чинників, які враховують ідеологічні преференції партій у відносинах, оскільки партії бояться можливих втрат на найближчих виборах. Дослідники вважають, що електорат очікує від коаліційних перемовин, виконання програми і тому пропонують врахування партійної програми у процесі коаліційних торгів. По-перше – виборці, які керуються політичною програмою, через вибори здійснюють вплив на результати проходження певної політичної програми, а відповідно і партії, що її представляє, до парламенту. По-друге – політичні партії є зацікавлені програмою настільки, наскільки вона може допомогти у заохоченні виборців брати участь у голосуванні за дану політичну силу, а в результаті у перемозі на виборах. По-третє, існує внутрішньопартійна дискусія, метою якої є визначення програмних питань, які можуть підлягати обговоренню з іншими фракціями у процесі переговорів, і тих принципів питань, які не підлягають обговоренню[52, с. 413].

Деякий інший погляд на мотиви, якими керуються партії, входячи до коаліції, представив Г. Луеберт, який вважає що лідери хочуть якнайдовше залишитися на своїх посадах, і це є їхньою головною метою діяльності. Переговори є складними,

тому що лідери хочуть, щоб перемовини задовольнили членів їх фракцій, орієнтація яких сильно пов'язана з ідеологією і символічними аспектами. Іншими словами, переговори не тільки проводяться між партіями, але також, між лідерами і членами всередині партій або між її фракціями [173, 174, с. 109].

А. де Сваан був першим, хто у 1973 р. представив програмні торги у категорії одновимірного ідеологічного простору і створив теорію закритої коаліції мінімального радіусу (англ. closed minimal range – CMR), яка є однією з версій мінімально-пов'язаної переможної коаліції. Дослідник звертає увагу на те, що актори прагнуть формування переможної коаліції, яка прийме програму, настільки близьку, наскільки це можливо, до їх власних програмних преференцій [244, с. 88]. Закрита коаліція мінімального радіусу (CMR) у конкретних торгах є мінімально-переможною коаліцією з найменшим ідеологічним діапазоном. Тут є дуже важливою мотивація виконання програми, що аналізується в одновимірному просторі. Так, «закрита коаліція мінімального радіусу» є одновимірною теорією коаліційних переговорів, в основу якої покладена ідеологія політичних лідерів і диктаторська роль партії, яка займає «центральну позицію» в коаліції (англ. median legislator). Ця «центрова партія» диктує програмні питання у коаліції [243].

Уряд є мінімально-переможною коаліцією, якщо він сформований із двох чи більше парламентських партій, які в сумі своїх депутатських мандатів становлять більшість у парламенті, за умови, що вихід хоч б однієї (будь-якої) партії з парламентської більшості призводить до дострокового припинення повноважень уряду. Формування мінімально-переможних коаліцій відбувається з огляду на те, що основним мотивом діяльності будь-якої партії є бажання отримати максимальну кількість посад в уряді за мінімальних затрат. У цьому зрізі очевидно, що переможною є така урядова коаліція, яка контролює більшість мандатів у парламенті (тобто хоч 50 відсотків мандатів парламенту/нижньої палати парламенту + 1 мандат), а мінімальною є така урядова коаліція, у складі якої нема партій, які не є обов'язковими для гарантування парламентської більшості [18, с.121].

У ситуації, коли політичні партії намагаються отримати «призи» у формі посад, коаліції вимушені контролювати абсолютну більшість у законодавчому

органі [164, с. 81]. Найкращим розв'язанням було б утворення мінімально-переможної коаліції, тому що вона є адекватним рішенням відносно розмірів партії. Так згідно моделі «призів» важко пояснити факт існування коаліцій меншості, як і надлишкових урядів, оскільки ці надлишкові «пасажири» отримують «нагороду», не спричиняючи успіху уряду[113].

Г. Луеберт вважав, що надлишкові коаліції варто розглядати як спосіб «охорони» домінуючої партії. Така партія бере надлишкових «пасажирів», тому що вони забезпечують більшу тривалість уряду. Крім того, чим більше партій бере участь в уряді, тим є менша сила «вимог» отримання посад від домінуючої партії. Вихід однієї чи двох партій у випадку існування надлишкових «пасажирів», не спричиняє послаблення позицій уряду відповідно до Г. Луеберта[174].

М. Лавер і Н. Шофілд ствердили, що надлишкові коаліції формуються у трьох випадках: по-перше, коли необхідна спеціальна(кваліфікована) більшість у законодавчому органі з метою внесення поправок до конституції. По-друге, у випадку низької партійної дисципліни, що призводить до невпевненості партійних лідерів у тому, що їм вдасться зібрати достатню кількість голосів для голосування важливих законопроектів. Це є форма страхування на випадок розколу у партії або низької дисципліни її членів. По-третє, у випадку необхідності формування уряду «національної єдності», коли потрібна підтримка більшості партій[164, с. 83].

Дослідники пояснювали існування надлишкових урядів близькістю програмних поглядів, тобто якщо політики керуються програмними стратегіями, то допуск додаткових партій не спричиняє жодних втрат. При мотивації отримання «призів» такий тип коаліції призводить до втрат, тому що відповідно до даної мотивації, не варто ділитися нагородою. М. Лавер і Н. Шофілд стверджували, якщо політики вмотивовані виключно політичними програмами, вони не будуть намагатися усунути надлишкові партії, оскільки їх власні преференції відповідають преференціям інших партій в уряді[164, с. 83]. На думку Г. Луеберта, такий тип коаліцій трапляється у партійних системах з домінуванням одної партії (наприклад Німеччина, Бельгія, Голландія), яка в такий спосіб намагається уникнути шантажу з боку менш потужних партнерів[174].

А. Юнгар вважала, що партії-форматори будуть формувати надлишкові коаліції, якщо такий тип коаліцій допоможе знизити ціну отримання урядових посад. Для інших партій привабливим є те, що входячи до надлишкової коаліції, вони можуть отримати більше призвів, ніж будучи в опозиції. Ще однією причиною, що змушує партію-форматора переконувати решту партій приєднатися до надлишкової більшості – це шанс досягти більшого контролю над прийняттям рішень всередині кабінету міністрів. Близькість політичних цілей і курсу відіграє вирішальну роль для формування надлишкової коаліції: що ближчими є політичні позиції надлишкових партій до позицій партії-форматора, то нижчою платою в термінах політичної відповідальності перед виборцями стає така коаліція для партії-форматора. Якщо надлишкова партія міститься між партіями, необхідними для утворення коаліції, політична плата для такої партії за входження в уряд, зменшиться[135, с. 210].

Політично близькі надлишкові партії, що займають центр існуючого політичного спектру, дозволять партії-форматору нейтралізувати союз всередині коаліції, і наблизити урядовий курс до власної партійної програми і уникнути політики, незгідної з інтересами партії-форматора[135, с. 213]. Партії-форматори будуть залучати додаткові партії, якщо вони впевнені у своєму сильному становищі, що знизить ціну політичних компромісів. Крім того, надлишкові партії можуть бути використані у стилі «поділяй і пануй»: якщо надлишкова партія є внутрішньо поділена через політичні питання і політичні позиції одного з її крил є ближчими до позицій партії-форматора, то надлишкову партію буде легше контролювати[135, с. 229]. Це може знизити силу впливу цієї партії, оскільки це пов'язано з негативною думкою громадськості і внутріпартійною дискусією. Таким чином, партія-форматор може розпочати конфлікт всередині коаліції з прихованням цього конфлікту від інших акторів, що збільшить її вплив на ухвалення рішень всередині кабінету. Партія-форматор може здобути перевагу залучаючи надлишкові партії, якщо вони не займають позицію посередині між найбільш необхідними партіями для формування уряду: якщо партнери по коаліції містяться на протилежних один до одного полюсах відносно партії-форматора, «ці флангові партії зберігають баланс одна одною, і не можуть нічого вдіяти без

підтримки домінантної партії... результат не надто зміниться від того, якби домінантна партія одноосібно сформувала уряд» [136, с. 72].

Ще одним мотивом партій-форматорів створювати надлишкові коаліції – це збереження посад на довгий термін[2, с. 13]. Партії зацікавлені бути переобраними на наступних виборах. Будучи учасником уряду, партія бере на себе ризики приймати важкі рішення, внаслідок чого, подальші електоральні зміни стають негативними для партії. Отже, приймаючи непопулярні рішення, надлишкові партії стають спів-відповідальними за кабінет і партія-форматор знижує шанси цих партій (особливо партій, що змагаються за той самий сегмент електорату, що і партія-форматор) мобілізувати антиурядові голоси опозиції. Виходячи з «можливих урядових альтернатив», зменшується ризик «покарання на виборах» [136, с. 74].

Крім того, А. Лейпхарт пояснив мотивацію, чому партії вибирають надлишкові коаліції. Якщо партії хочуть проводити свій курс через закони, то двопалатний парламент дає їм стимул формувати надлишкові коаліції. Мінімально-переможна коаліція в нижній палаті парламенту, що не контролює більшість місць у верхній палаті, може включити додаткові партії до коаліції для досягнення мети, щоб забезпечити більшість у верхній палаті[171]. Тому, відповідно до кон'юнктури, ми можемо спостерігати надлишкові коаліції коли: 1) верхня палата може впливати на законодавчі результати; 2) коли правлячі партії не можуть створити мінімально-переможну коаліцію, що контролює більшість в обох палатах парламенту[136, с. 79].

Таким чином, уряд є надлишково-переможною коаліцією, коли його сформовано з парламентських партій, які в сумі своїх депутатських мандатів становлять більшість у парламенті, за умови, що вихід окремої партії/партій, яка/які має/мають надлишковий (адитивний) статус, з уряду не призводить до втрати більшості у парламенті (але може спричиняти зміну типу коаліційного урядового кабінету більшості – із надлишково-переможного у мінімально-переможний)[19, с. 104-105].

Окреме (хоч і незначне) місце у контексті коаліційних урядів більшості займають великі коаліції та уряди національної єдності. Уряди національної

єдності є урядовими коаліціями, які складаються з усіх (майже з усіх) партій у парламенті, які об'єднувались в періоди важливих політичних і соціально-економічних змін, воєн і національних катастроф, надзвичайних станів тощо. В свою чергу коаліційний уряд більшості є великою коаліцією у випадку, коли одна партія не може самостійно сформувати уряд, і для його формування об'єднуються всі великі та рівні в електоральному плані парламентські партії. Великі коаліції переважно формуються у країнах, в яких існує дві домінуючі/провідні партії із різними ідеологічними позиціями та орієнтаціями і/чи інші дрібні парламентські партії. Із головних причин формування великих коаліцій виокремлюють такі: 1) національна криза, коли існує потреба національної єдності та стабільності, через що й долаються ідеологічні відмінності між великими партіями; 2) усвідомлення великими партіями, що вони мають значно більше спільного в ідеологіях між собою, ніж із дрібними партіями; 3) висока фрагментація дрібних парламентських партій²⁰⁰[30, 32].

Основною підставою для створення великої (широкої) коаліції вважається необхідність прийняття невідкладних для розвитку країни заходів, а умовою, зокрема, домовленість про входження представників менш впливових партійних фракцій до складу кабінету, в якому ключові посади належать більш впливовій партії з різними(інколи, навіть протилежними політичними устремліннями)[4, 30].

Формально, з огляду на представлення у владі політичних партій, які спираються на підтримку значної кількості електорату і певних економічних зрушень, велика(широка) коаліція може вважатися оптимальним внутрішньо парламентським об'єднанням. На думку німецького дослідника Б. Шлоєра, велика коаліція «зручна там, де потрібні значні зміни в суспільстві», а її головною

²⁰⁰ Загалом із теоретико-методологічного ракурсу потрібно зазначити, що великі коаліції формують із огляду на два набори причин. Перший набір причин стосується "добровільного" процесу творення великих коаліцій: коли останні формуються з метою обмеження негативного впливу радикальних лівих чи правих партій, які мають представництво у парламенті/нижній палаті парламенту; коли формування великих коаліцій стає традицією політичних систем окремих країн. Прикладом добровільного ходу формування великих коаліцій також можуть бути й так звані "елементи партійно-виборчої інженерії". Мова йде про такий варіант, коли фрагментація дрібних партій є настільки значною, що жодний інший формат урядового кабінету, окрім великої коаліції двох найбільших за розмірами й ідеологічно протилежних партій, не є більш стабільним. Другий набір інтерпретаторів причин стосується винятково "недобровільного" процесу творення великих коаліцій. Це проявляється у випадках неможливості процесів формування інших моделей однопартійних та/або коаліційних урядів більшості або меншості (у ситуаціях урядово-парламентських криз, а також соціально-економічних негараздів). Ось чому ще одним вагомим ракурсом причинності формування великих коаліцій є врахування таких векторів, як парламентський і непарламентський (позапарламентський). Річ у тому, що найчастіше великі коаліції є продуктом політичної кризи, тобто або державної кризи, або парламентської кризи (коли, відсутня парламентська більшість, яка потрібна принаймні для формування стабільного уряду, чи внаслідок сильної партійної фрагментації країни). У деяких країнах великі коаліції також формуються у післявоєнні або перехідні (транзитні) періоди їхнього політичного розвитку. Але головною причиною виступає неможливість сформувати стійкої більшості у парламенті на основі хоч б одного домінуючого партійного/блокового урядово-формотворчого центра/актора. За розвитку зазначеного причинного сценарію формування великих коаліцій головною особливістю останніх стає відсутність у парламенті/нижній палаті співмірної з владою/урядом опозиції. Це означає, що в ході формування великих коаліцій опозиційні сили мають місце у парламенті, проте вони слабкі і не здатні висувати альтернатив урядовим курсам.

проблемою є існування «дуже слабкої опозиції, яка нездатна забезпечити контроль і критику діяльності парламентської більшості та уряду» [43, с. 122-126].

Цікаво те, що великі коаліції можуть функціонувати і як мінімально-переможні, і як надлишково-переможні коаліційні уряди більшості (у ракурсі розміру коаліційних кабінетів)[30].

Попри кількісне превалювання партійних урядів більшості, неабияку популярність також одержали й партійні урядові кабінети меншості. В. Герман і Й. Поуп [127] визнають можливість формування урядів меншості, але трактують їх як відхилення, яке появляється у разі настання однієї з п'яти причин: 1) у результаті виборів жодна партія не змогла отримати більшості у парламенті; 2) певні характеристики партійної системи не дозволяють сформувати коаліцію більшості; 3) існує тимчасова адміністрація (caretaker cabinet); 4) коли падає традиційна кооперація, але уряд функціонує до моменту формування нового уряду; 5) коли одній партії бракує мандатів до отримання більшості.

К. Стром[231-234] і Г. Луеберт[173-174] вважають, що якщо користь від проведення урядом меншості визначеного політичного курсу мають однаково як учасники коаліції, так і парламентські фракції з поза меж коаліції, то останні не повинні намагатися відправити уряд у відставку. К. Стром стверджує, що формування уряду меншості варто розглядати як результат «раціонального вибору» лідерів партій. Не може бути причиною формування такого уряду небажання вести міжпартійні переговори чи їх припинення. «Різні взірці формування уряду можна пояснити структурними характеристиками політичної системи, що спричинює створення уряду меншості» [233, с. 23]. Згідно тверджень К. Строма, формування уряду меншості повинно відбуватися як цілеспрямована і спланована діяльність [233, с. 29]. Структура процесу формування уряду породжує певні обмеження, наприклад, процес формування уряду може ініціювати найбільша партія або коаліція, яка колись існувала у одному партійному складі, бо переговори у такому випадку будуть коротшими і не займуть багато часу[235, с. 739]. У багатопартійній системі кількість можливих коаліцій є великою, але не всі мають реальні шанси бути сформованими. Рішення про залучення додаткових партнерів спирається на дії двох типів акторів: по-перше на протокоаліції(партії

ядра, які творять базу коаліції і вирішують чи запрошувати інші партії до участі у кабінеті чи ні), по-друге – на маргінальних партіях, які можуть долучитися або відмовити у співпраці у випадку запрошення з боку головних членів коаліції. Іншими словами, уряди меншості створюються, коли поступовий процес залучення наступних членів зупинився до сформування коаліції більшості. Така ситуація трапляється, коли основні і первинні члени коаліції не хочуть продовжувати подальшу експансію, або коли маргінальні партії не хочуть входити до складу коаліції чи відразу з двох вказаних вище причин[234].

К. Стром аналізуючи причини формування урядів меншості, представив раціональні основи їх формування. По-перше – статус абсолютної більшості не є остаточною причиною у процесі прийняття ефективних рішень в парламенті. Існування парламентської більшості не повинно бути головною умовою формування кабінету, а партійні лідери не повинні старатися таку більшість створити (парламентська і урядова коаліції не повинні співпадати)[230, с. 568]. Питання перемоги конкретизується з рішенням, прийнятих у законодавчому органі. Іншими словами, існує потреба у встановленні контролю над конкретною визначеною пропорцією голосів для просування конкретного правового акту. По-друге – якщо партії вмотивовані не тільки бажанням отримати владу, але також намаганням впливати на програму уряду. По-третє – якщо мотивація реалізації програми детермінує поведінку партії, то участь в уряді не є обов'язковим для отримання користі. Вхідження у склад кабінету може бути також розглянуто у контексті результатів виборів, які можуть завершитися погіршенням результатів і відповідно будуть не вигідними для партії. По-четверте – партійні лідери не обов'язково керуються безпосередніми і негайними цілями. Вони можуть мати довготермінові цілі і може виникнути проблема чи увійти до складу уряду, зменшивши виборчі результати, чи не ризикувати і залишитися поза урядом[235-236].

Наявність норм щодо необхідності підтримки уряду парламентською більшістю вимагає підтримки більшості, тоді як формальна відсутність такої необхідності стимулює формування кабінетів меншості[12].

А. Лейпхарт виділив як різновид урядів меншості «приховані уряди більшості», що формуються партіями за підтримки інших політичних сил в парламенті, але за їх згоди не надають їм міністерських портфелів[171].

М. Лавер і Н. Шофілд стверджують, що кабінет меншості може проіснувати і бути стабільним коли опозиційні партії не можуть між собою погодитися щодо його заміни на новий кабінет, що означає життєздатність кабінету і його ефективність без парламентської більшості[164]. Уряд не контролює парламентської більшості, що, тим не менше, не спричиняє його відставки. Партії пропонують уряд, знаючи про поділ в опозиції. Деякі з опозиційних партій будуть знаходитися справа політичного спектру, деякі зліва від правлячої партії, що надає уряду сильні переговорні позиції, в результаті чого його важко скинути[134].

Я. Бадж та М. Лавер[74, с. 485-506] розрізняють уряд більшості і т. зв. «життєздатний». Це означає, що кабінети меншості можуть бути «життєздатними», якщо візьмемо до уваги програмні преференції і опозиційних партій. Уряди меншості можуть бути стабільними тоді, коли критерій «переможної більшості» змінить критерій «життєздатності». Дослідники вважають, що уряд меншості є ефективним, беручи до уваги його пропозиції урядової програми, якщо жодна інша коаліція парламентських партій не може його замінити. Програмна мотивація розділяє опозицію і тому вона не здатна об'єднатися заради формування власного коаліційного уряду. Якщо партії вмотивовані виключно бажанням здобуття портфелів у кабінеті, то неурядові партії позбавлені можливості впливу на урядові рішення. У цьому значенні кабінет меншості є відхиленням, що виникає від збігу обставин або існує тоді, коли беруться до уваги довготривалі користі[163]. У випадку реалізації програмних цілей неурядові партії мусять враховувати і узгоджувати політичний курс, який буде популярнішим серед більшості депутатів, ніж політика уряду[73]. Це створює шанс для уряду розділити опозицію через надання пропозиції програми центристського характеру, що унеможливило узгодження альтернатив-концепцій опозицією, у зв'язку з чим кабінет меншості продовжить існування[73, с. 124].

А. Романюк[34-35] вважав, що поширене у Радянському Союзі трактування політики як відносин і діяльності, спрямованої на завоювання та утримання влади,

не дає змоги зрозуміти мотивацію «опозиційної більшості», яка дає змогу «меншості» прийти до влади і керувати державою. Дослідник констатує, що у разі відходу від цього спрощеного розуміння сутності політики, то базовою парадигмою щодо визначення сутності політики повинні розглядати обстоювання політичними партіями групових інтересів. Відповідно партійна передвиборча програма охоплює артикуляцію та агрегацію групових інтересів і на їхній підставі окреслює пропозицію основних напрямів суспільного розвитку на черговий термін парламентської каденції. Саме за таких умов передвиборчу програму можна реалізувати не лише з урядового кабінету, а й з крісел опозиції[31, с.25].

Згода політичних партій, що представлені у парламенті, на формування уряду меншості може ґрунтуватися на існуванні широких можливостей парламентських комітетів та комісій впливати на внутрішнє та міжнародне життя держави. За цих умов стає цілком припустимим для партій, які мають власні партійні фракції у парламенті, зосередити свій вплив на діяльності парламентських комісій[35].

Коаліційний уряд меншості означає, що політична партія в коаліції з іншою/іншими представлена/ні в парламенті депутатами, загальна кількість яких становить менше 50 відсотків від повного складу депутатів парламенту. Представники цієї/цих партій і формують уряд. Відповідно, частка партій, які не входять до складу уряду, становить понад 50 відсотків від загальної кількості депутатів.

Отже, виходячи з вище наведеного, найбільш доречними є висновки А. Романюка про те що уряд меншості є вимушеним виходом для політичних партій, які були обраними до парламенту і які з огляду на різні причини не змогли або не можуть сформувати більшості. Тобто, природним результатом виборів має бути формування більшості в парламенті, яка повинна відображати відповідну підтримку більшості виборців, надану партіям/виборчим блокам[35, с. 27].

Коаліційні теорії є важливим засобом прогнозування подальшої урядової роботи. Однак сам по собі процес коаліціювання має розглядатися в умовах подій, що трапилися і можуть трапитися, в рамках ідеологічного поля, наявної електоральної системи, програмних положень політичних партій, їхніх урядових і законодавчих стратегій, індивідуальних стратегій партійних лідерів та рядових

членів партій, наявних законодавчо закріплених повноважень парламентської більшості, парламентських комітетів, парламентської опозиції, самого уряду та процедур набуття реалізації та припинення урядових повноважень[12].

Існує два можливі варіанти формування уряду – коаліція з домінантною партією, коли в уряді є представники однієї партії, яка за кількістю депутатів в парламенті і членів уряду суттєво переважає представників інших партій, які входять до складу уряду і врівноважуюча комбінація уряду, коли партії, які підтримують уряд та входять в його склад, приблизно дорівнюють. Зразком цього типу є уряди Швейцарії[32].

Слід зупинитись на методологічному осмисленні поняття домінуюча партія, яке сьогодні такими науковцями як М. Боггардс[68], Х. Джілайомі та С. Сімкінсон, Д. Соліджер[118] та Т. Пемпель[201], успішно використовується в контексті перехідних і консолідованих демократій. Разом із цим, Б. О'Лірі[194], А. Аріан та С. Барнес[51] наголошують, що вибори та зміни урядів – ключові нормативні критерії якості демократичного політичного режиму, тому законність домінуючих партійних режимів повинна піддаватися сумніву.

Ми виходимо з того, що домінантна партія самостійно або як наймогутніший член коаліції управляє кабінетом протягом певного проміжку часу.

Внаслідок цього деякі дослідники, зокрема Ф. Бусек, розрізняли виборче, парламентське та урядове домінування партії[69]. Ми ставимо в центрі уваги лише здатність партії формувати кабінет та домінувати в ньому. Виборче (здатність отримувати особливо високу частку голосів на виборах) і парламентське (переведення виборчого успіху у відповідне число місць в парламенті) домінування – це передумови домінування в уряді.

Цікавий підхід до тлумачення домінантних партій запропонував П. Данлеві, який вважає, що слід аналітично визначати партійне домінування на основі теорії, яка може ідентифікувати партії як пануючі, незалежно від терміну їх перебування при владі. Тому, згідно П. Данлеві, партії не стають домінантними, проводячи своїх членів на урядові посади протягом тривалих безперервних періодів, а створюючи відносно тривалу перевагу своєї ефективності щодо партнерів(супротивників) [99]. Це означає, що урядова партія може бути й не

домінантною, залежно від її відносної цінності для партнерів по урядовій та парламентській коаліції і від тривалості її урядового досвіду. Тому поняття урядового домінування, на нашу думку, визначається домінуванням у парламентських та урядових коаліціях.

Існує декілька підходів для визначення наскільки партія є домінантною у коаліції і одним із них є операціоналізований. М. Богеардс[68] запропонував для нього два набори критеріїв: виборчі голоси та відсоток місць в парламенті. Згідно ідей Т. Пемпела[201], правляча партія, яка набрала найбільше голосів на виборах і місць у парламенті, має домінуюче положення відносно партнерів по коаліції та парламентських конкурентів. Ж. Блондель[65] запропонував мінімальними показниками домінування партій вважати 40-відсоткову частку виборчих голосів і 45-відсоткову частку місць у парламенті.

Тому, постає питання визначення оцінки партійного домінування на підставі охоплення відносного розміру домінантних партій і їх конкурентів, тобто поняття фракціоналізації опозиції. Б. О'Лірі[194] використовував проміжок голосів у десять відсотків, а Дж. Сарторі[219] наполягав на тому, що домінантна партія просто випереджає всі інші. Пропонуємо в якості індикатора домінантної партії Б. О'Лірі, який надає їй наступну характеристику – відрив у кількості посад має становити 10 відсотків від загального числа міністерств. Оскільки, переважно загальна кількість членів кабінету міністрів становить 20 осіб, то відрив у 10 відсотків буде становити 2 міністерські посади. Перевага домінантної урядової партії полягає у отриманні посади глави уряду, мінімум або більше ніж 2 міністерські посади від наступної по величині партії-коаліціанта. Таким чином домінантна партія не тільки є найбільшою партією, але яка має і відчутний відрив від решти союзників по коаліції[194].

Тому коаліційні уряди, як результат політичних переговорів, формуються за двома партійними конструкціями – конструкцією з домінантною партією та рівноважною конструкцією[30].

Слушним є висновок Ю. Шведа, що домінантна партія – це партія, яка контролює в парламенті найбільшу кількість мандатів і забезпечує собі значний відрив від інших партій та визначає склад і орієнтацію правлячої коаліції.

Домінантна партія формує мінімально-переможну коаліцію при сприятливій доповнюючих партій, які входять до складу урядової коаліції на правах «молодшого партнера», оскільки контролюють в парламенті меншу кількість мандатів порівняно з т. зв. «старшим» партнером по коаліції – партією-ініціатором. Коаліція в умовах доміантної партії може виступати у двох формах: а) проти доміантної партії(за визначенням Ю. Шведа)[42], б) коаліція доміантної партії[214]. При цьому доміантною урядовою партією не завжди стає домінуюча електоральна чи парламентська партія[69]. Натомість, не кожна урядова партія є доміантною. Це залежить від впливовості/сили, підтримки та періодичності участі партій у формуванні урядових кабінетів, зокрема коаліційних. Більше того, кожна доміантна урядова партія має надлишок влади, адже її урядово-формотворча цінність є більшою, ніж цінність будь-якої іншої партії[183]. Крім цього, кожна доміантна урядова партія завжди репрезентована посадою глави уряду і понад половиною портфелів міністрів в урядовому кабінеті.

2.3. Чинники та процедура формування коаліційних урядів

На формування та функціонування коаліційних урядів у кожній конкретній країні здійснює вплив система правління, яка існує в тій чи іншій державі. Більший обсяг повноважень і більше можливостей впливу глав держав існує в президентській системі, менший у напівпрезидентській системі правління, а найменший – у парламентській системі правління. Серед країн які нас цікавлять, у загальному, можна виділити дві системи правління – парламентську і напівпрезидентську.

Парламентаризм – це різновид системи правління, за якого виконавча влада, що ототожнюється із урядом/кабінетом, формується парламентом, тому відповідно уряд за свою діяльність є відповідальним перед законодавчою владою[32]. Головними індикаторами парламентаризму виступають: парламент обирається під час загальних, вільних та конкурентних виборів (за умови існування двопалатного парламенту, нижня палата обирається під час таких виборів); співвідношення політичних сил у парламенті має вирішальне значення в ході процесу формування уряду (в рівній мірі уряду більшості та меншості); персонально члени уряду

рекрутуються переважно зі складу партії/партій, які творять уряд, тобто членами уряду виступають депутати, що означає відсутність засади класичного поділу влад на три гілки влади і фактичний контроль однієї політичної сили, або декількох сил, над законодавчою і виконавчою владою; уряд несе відповідальність перед парламентом, що виявляється в інституті вотуму довіри/недовіри, втрата якої веде до відставки уряду; прем'єр-міністр/уряд володіють правом дострокового припинення повноважень парламенту, що веде до проведення позачергових парламентських виборів; прем'єр-міністр і кабінет міністрів творять колегіальний орган виконавчої влади; глава держави виконує переважно функції презентаційні, церемоніальні та організаційні.

Напівпрезидентська система правління властива понад 50 країнам світу і виступає найбільш поширеною серед країн Центрально-Східної Європи[134]. Головними її ознаками виступають: загальнонародні вибори президента на встановлений термін та наділення глави держави владними повноваженнями; наявність інституту уряду й прем'єр-міністра, які відповідальні перед парламентом; відповідно дуалізм виконавчої влади, коли владні повноваження розподіляються між президентом і урядом. За напівпрезидентської системи правління позиція уряду залежить від співвідношення політичної ваги президента та парламентської більшості. У випадку, коли президент і парламентська більшість представляють ту саму політичну силу, то президент відіграє домінуючу роль і може бути фактичним керівником уряду та парламенту. В умовах, коли парламентська більшість представлена іншою ніж президент політичною силою, то уряд опирається на підтримку парламенту, опозиційного до президента. Така ситуація називається процесом когабітації (співіснування) і характеризується хиткою позицією президента та домінацією уряду[32].

Одночасно із поняттям напівпрезидентська система використовують й інші поняття – змішана система правління, квазіпарламентська та президенціоналістська система правління тощо. Ще більше розбіжностей існує серед науковців щодо класифікації різновидів цієї форми. Так, А. Лейпхарт[171] виділив: напівпрезидентську систему із превалюванням президента, напівпрезидентську систему з превалюванням парламенту, гібридну систему; М.

Шугарт та Дж. Кері[220] – президент-парламентаризм, а теж прем'єр-президенталізм; Р. Елгі[104] – 1) системи домінуючого лідерства: прем'єр-міністерські системи, де прем'єр-міністр має більшу владу, ніж президент, президентські системи, де президент домінує над прем'єр-міністром; 2) системи зміщеного щодо домінування лідерства: «перетікання» влади від президента до прем'єр-міністра; «перетікання» влади від збалансованої моделі до прем'єр-міністра; 3) системи збалансованого лідерства, де чергуються періоди президентського, прем'єр-міністерського та розділеного правління. Одночасно у вітчизняній політології на підставі аналізу конституційних повноважень та практики взаємовідносин між інститутами президента, парламенту й уряду, розрізняють парламент-президентську та президент-парламентську системи правління[40]. Проблема з типологією полягає у відмінних підходах до індикаторів, з допомогою яких відбувається класифікація напівпрезидентської системи правління. По-перше, за основу береться обсяг конституційних повноважень президента, парламенту та уряду. По-друге, до уваги приймається політична складова, яка найбільш повно виявляється в інституті когабітації, тобто у врахуванні партійної приналежності глави держави та парламентської більшості. Коли президент і парламентська більшість відносяться до однієї політичної сили, тоді президент повною мірою реалізує закріплені за ним конституційні повноваження, може навіть домінувати в системі виконавчої влади щодо уряду та парламенту. Позиція глави держави у системі відносин залежить від позиції в системі партійної ієрархії. Тобто, коли лідер партії стає главою держави, тоді він буде домінувати в системі виконавчої влади. У разі, якщо він не є лідером партії, а більше того лідер партії виступає головою уряду, формат їх взаємовідносин буде залежати від внутрішньопартійних параметрів сили[188].

Президент держави призначає прем'єр-міністром на безальтернативній основі лідера партії лише в ситуації, коли партія володіє в парламенті абсолютною більшістю місць[251]. У випадку, якщо жодна партія не має такого результату, право формувати уряд доручають лідерові партії, яка має відносну більшість місць у парламенті. У разі невдачі президент надає це право лідеру партії, яка має другий

результат, якщо знову спроба не буде успішною, то це право може отримати лідер партії, яка має третій результат.

Внаслідок: 1) переважно більшого терміну на який обирається президент; 2) переважно відмінних термінів обрання президента і парламенту; 3) особливостей відставки президента (процедура імпичменту) та уряду (вотум довіри і недовіри), досить часто під час перебування на посаді глави держави може відбутися декілька процедур формування урядів і за цих умов вага посади президента буде зростати функціонально [32].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що обсяг повноважень і функціональне навантаження посади президента залежить від системи правління. За напівпрезидентської форми, сила позиції президента є більшою, ніж за парламентської і незалежно від наявної системи правління, реальний обсяг повноважень глави держави визначається національним законодавством та співвідношенням сили політичних партій.

Таким чином, вплив глави держави визначається системою правління, чи терміни каденцій глави держави і парламенту співпадають, партійною відповідністю(чи серед урядових партій є партія президента якщо він партійний), а також форматом коаліції(зазвичай вплив глави держави зростає у випадках, коли існують уряди меншості, натомість може послабитись у випадку формування коаліцій більшості, які будуть володіти значною парламентською підтримкою і будуть опозиційними до президента) [13].

Не можна оминути у процесі формування коаліційних кабінетів зв'язку між складом уряду та результатами виборів. Характерною особливістю парламентаризму, який функціонує в багатопартійній системі є необхідність відображення волі виборців у акті голосування, у партійному складі уряду[30].

Виборчі системи опосередковано впливають на формування коаліційних урядів[32]. Вважається, що мажоритарна виборча система сприяє формуванню однопартійного уряду більшості. Утворення уряду після виборів не представляє значних труднощів є швидким і однозначним на відміну від країн, де формуються коаліційні уряди, або однопартійний уряд меншості. Крім того, коли уряд спирається на власну партійну більшість, це сприяє стабільній та ефективній

діяльності уряду, коли він не змушений витратити частину часу та енергії на забезпечення відносин між членами коаліції, від яких залежить саме існування коаліційного уряду[192].

По-друге, на відміну від пропорційної виборчої системи, за якої формат урядової коаліції, здебільшого невідомий до виборів, або має гіпотетичний характер, виборці в умовах системи відносної більшості в процесі голосування мають одночасно декілька мотивацій. Зокрема, вони голосують за кандидата від свого округу, за політичну партію, яка мала би керувати країною та за майбутнього прем'єр-міністра країни (лідера політичної партії). Названі мотивації можуть підсилювати одна одну, але можуть і послаблювати одна одну, якщо виборець не буде сприймати одну з цих трьох складових як найоптимальніший варіант. Тобто, саме виборці визначають, хто буде прем'єр-міністром, а не партійне керівництво за підсумками виборів як у пропорційній системі[206].

Пропорційна виборча система призводить до проходження у парламент представників багатьох політичних партій. Внаслідок цього ускладняється утворення однопартійного уряду більшості[111]. Утворення коаліційного уряду більшості або урядів меншості – однопартійного або коаліційного буде результатом міжпартійних переговорів, укладення домовленостей і компромісів, що само собою потребує часу і зусиль. Компроміс передбачає відхід від програм, за які голосували виборці. Це привносить додаткову складову в діяльність уряду – потребу працювати на збереження системи домовленостей, щоб не відбулося дострокової відставки уряду. Переважно уряди/урядові коаліції менш стабільні від однопартійних урядів більшості.

Крім того, можемо говорити про тенденцію певної безвідповідальності уряду. Вона полягає в тому, що виборець голосує за передвиборчу програму певної політичної партії або виборчого блоку, однак формування парламентської більшості і в наступному урядової коаліції передбачає проведення переговорів, коли попередні програми, за які голосували виборці зазнають відчутних змін[32]. Утворена внаслідок компромісів більшість та уряд можуть мати програму діяльності, яка суттєво відрізнятиметься від конкретної програми учасників більшості, за які голосували їхні виборці[32].

Прохідні бар'єри визначають для забезпечення кращої консолідації парламенту, щоб обмежити присутність у парламенті значної кількості дрібних політичних партій, які б були представлені одним або декількома депутатами, що впливає на рівень стабільності урядів та переговорний процес відносно формування коаліційних урядів[181].

Значний вплив на формування коаліційних урядів може здійснювати і електоральна мінливість. Виборча система має значний вплив на електоральну мінливість виборців. У мажоритарних і надто диспропорційних системах електоральна мінливість менш відчутна[205]. Електоральна мінливість завдяки своєму впливу на результати виборів і відповідно на склад парламенту/нижньої палати, опосередковано впливає і на формування коаліційних урядів, які функціонували у країнах Вишеградської групи.

За Дюверже, партійна система - це особливий тип взаємних зв'язків між певними її рисами, такими наприклад, як кількість партій, їх відносні розміри, домінуюча схема творення коаліції, географічна локалізація. У розумінні Сарторі «партійна система - це система взаємної діяльності, яка є результатом конкуренції поміж партіями. Вона спирається на взаємозалежності партій, на тому, що кожна партія є функцією (у математичному розумінні) інших партій і реагує (в конкурентний спосіб чи ні) на поведінку інших політичних партій». Таким чином, «партійну систему» можна визначати як: конфігурацію політичних партій, які або конкурують, або співпрацюють між собою на підставі стабільних поглядів, які підлягають процесові інституціоналізації, визначають взаємні зв'язки між ними як на виборчій так і на парламентській арені; система взаємних зв'язків між партіями, які приймають рішення з приводу існування самої системи; система коопераційно-конкурентних зв'язків між партіями, принциповою ціллю яких є перенесення та реалізація суспільних інтересів у рамки державного процесу прийняття рішень; система зв'язків, оформлена на різних політичних рівнях: виборчому, парламентському та організаційному[219].

Розвиваючи типологію партійних систем, Дж. Сарторі класифікує їх за двома змінними: кількість партій та ідеологічна дистанція між ними. З одного боку, дослідник указує на те, що кількість партій демонструє особливість політичної

системи: ступінь фрагментації політичної влади, наскільки вона розсіяна чи сконцентрована. З іншого боку, кількість партій впливає на тактику партійного змагання та формування парламентської коаліції [219, с. 120]. Учений вирізняє таку класифікацію партійних систем: система з однією партією, система з партією-гегемоном, система з домінуючою партією, двопартійна, система поляризованого і поміркованого плюралізму, атомізована. Найгірший варіант багатопартійності, на думку автора, – атомізована партійна система [219, с. 125].

За словами Ж. Блонделя, параметрами часової періодизації та типологізації партійних систем у демократичних режимах є кількість партій і їхній відносний розмір. З огляду на це, відбувається виділення таких типів партійних систем: двопартійні, дві-з-половиною партійні, багатопартійні з домінантною партією і багатопартійні без домінантної партії[66]. У всякому разі періодизація/типологізація партійних систем заснована на кількісному і якісному профілі змін партій у певній країні. При цьому для кількісного відображення атрибутів та етапів розвитку партійних систем у політичній науці звично застосовують такий інструмент, як індекс ефективної кількості парламентських партій. Це математичне «віддзеркалення» відсотків мандатів партій у парламентах (нижніх палатах парламентів), яке визначається за такою формулою:

$$ENP_p = \frac{1}{\sum_{i=1}^n R_i^2} \quad \text{Формула 2.1}$$

де ENP_p – ефективна кількість парламентських партій; R_i – частка мандатів партії i в парламенті; n – це кількість (позначення) партій, які провели своїх представників до парламенту/нижньої палати парламенту; $i=1$ – позначення усіх партій, які провели своїх представників до парламенту/нижньої палати парламенту[157].

Розмір партійного представництва у парламенті можна також розглядати як самостійний чинник під час формування уряду. Зокрема, більшість дослідників відзначають, що найбільша за кількістю місць партія має найкращі шанси стати форматором, якщо партія має другий результат, то вона має дуже великі шанси бути пропущеною, тобто не бути запрошеною до уряду[180, с. 267]. Це пояснюється тим, що партія – форматор не зацікавлена отримати в уряді

потужного партнера, який за певних умов може стати противагою, або опонентом. Крім того, партія, яка має значну кількість депутатських місць, буде претендувати на значну частку урядових посад. Натомість невелика партія, або декілька партій, перед якими існує альтернатива бути поза урядом, або потрапити до уряду, буде/будуть менш вимогливою/вими щодо своєї частки місць в уряді[32].

Також можуть бути обмеження у побудові коаліцій, які пов'язані з характеристиками партійної системи, які мають подібний вплив на процес формування кабінетів. Наприклад, деякі партії з причини своєї політичної програми або генетичного критерію (історії та родоvodu цієї партії) можуть бути виключені з міжпартійних торгів, інші навпаки, добровільно відмовляються від участі у переговорах. Йде мова про антисистемні партії, які виключені з переговорів, що обмежує кількість варіантів можливої коаліції. Ці характеристики політичної системи визначають контекст, в якому мають місце політичні торги щодо кабінету[12].

Залежно від ступеня впливу політичних партій на партійну та політичну системи Дж. Сарторі[219] поділив партії на партії з високим рівнем репрезентативності (істотні) та партії з низьким рівнем репрезентативності (неістотні). Істотність політичної партії означає, що вона є важливою для функціонування цілої партійної системи і має потенційну можливість зміни її характеру та напряму розвитку. Дж. Сарторі виділяв два альтернативні способи класифікації партій (два тести репрезентативності), які визначають істотність політичних партій (пори́г репрезентативності) – коаліційний потенціал партії та потенціал політичного шантажу.

Партія вважається неістотною, якщо ніколи не брала участі або не розглядалася як потенційний партнер у процесі коаліційних переговорів. І навпаки, вона буде визнана істотною, без огляду на її величину, якщо перебуває в позиції, що уможлиблює її вплив на конфігурацію однієї з урядових коаліцій. Ця теза має певне обмеження. Стосується вона лише просистемних партій, які можуть бути залучені до процесу формування партійної коаліції. Сильні партії, що залишаються в постійній опозиції до політичної системи, згідно з концепцією Дж. Сарторі, не є предметом розгляду (наприклад, комуністичні партії в Італії і Франції, які в 50-60

рр. XX ст. отримували близько 1/4 виборчих голосів, але не були учасниками жодної урядової коаліції) [219].

Серед істотних партій цього типу окремо виділяють ініціативні партії, які більшою чи меншою мірою виконують роль провідної політичної сили у процесі коаліційних переговорів, та доповнювальні, коаліційний потенціал яких слабший, ніж перших, а тому вони змушені приймати їхні пропозиції. У обох випадках оцінка статусу політичних партій залежить від позиції, яку вона займає у коаліційних переговорах. Йдеться не стільки про потенціал конкретної партії, скільки про фактичну здатність впливати на формування коаліційних урядів. Як ініціативні так і доповнювальні партії можуть використовувати так званий надлишок істотності, що, звичайно, є результатом їхніх близьких зв'язків із зовнішніми організаціями (наприклад, профспілками, церквою, президентом). Виступ такого зовнішнього «спонсора», який є важливим у процесі поширення політичних цінностей, у певний спосіб вирізняє політичну партію, особливо в коаліційних переговорах. Однак, часто малі партії схильні до перевищення своєї істотності. Сильні ж партії швидше будуть уникати аргументу виступу зовнішнього спонсора та утримання з ним щільніших зв'язків, оскільки це може призвести до обмеження їхньої організаційної автономії[219].

Крім того, ще існують такі визначення як основна (просистемна) партія – це така урядова партія, що займає таке становище, яке не може бути подолане більшістю голосів опозиції (у парламенті, хоч основна партія може і не мати підтримки абсолютної більшості електорату). Н. Шофілд, Б. Грофман і С. Фельд вважають, що основна партія завжди має «процесуальні переваги в урядово-формотворчому процесі становище»[221]. Річ у тому, що основна партія звично здатна самостійно формувати урядові кабінети. Це означає, що основна партія завжди є домінуючою, але домінуюча партія не завжди є основною.

Сильна партія, за словами М. Лейвера й К. Шепсла, – це така урядова партія, яка бере участь у кожному урядовому кабінеті, незалежно від того чи ця партія основна або ж домінуюча. Саме тому сильна партія (якщо вона одночасно не основна) у будь-який момент часу (із тих або інших причин) може бути виключена зі складу уряду[159].

В цьому відношенні Л. Мартін та Р. Стівенсон[183] виділяють існування двох типів «сильних партій», які мають різні можливості входження до уряду, що залежить від їхньої ідеологічної позиції та від розміру: «дуже сильна партія» (англ. *very strong party*) та «просто сильна партія» (англ. *merely strong party*). «Дуже сильна партія» характеризується тим, що отримує майже всі урядові портфелі та створює ситуацію, де немає змоги сформувати альтернативний уряд. Таким чином, ця партія має бути здатною сформувати однопартійний кабінет меншості або принаймні гарантувати собі місце в уряді. «Просто сильна партія» має не такі сильні позиції, як «дуже сильна партія», однак вона також здатна потрапити до уряду. Хоча законодавча більшість віддає перевагу, врешті-решт, саме коаліційному урядові, ніж уряду, в якому «просто сильна партія» отримує всі портфелі, «просто сильна партія» є членом кожної з цих альтернативних коаліцій. Теоретично «просто сильна партія» в змозі накласти вето на створення уряду без жодної можливості формування альтернативного. Вона може прийняти рішення створити уряд, в якому буде керувати самостійно[183]. «Дуже сильна партія» більш вірогідно ввійде до кабінету, ніж «просто сильна партія»[231].

В. К. Мюллер і К. Стром на підставі аналізу 13 західноєвропейських країн зробили висновок, що найсильніша партія була представлена у 81 відсотків кабінетів, сформованих до 2000 року, а у Австрії була представлена у всіх урядах, створених після завершення Другої Світової Війни. Натомість у Королівстві Нідерландів та Норвегії, розмір партії радше не відіграє істотної ролі. Соціал-демократичні партії, які мали найбільшу кількість мандатів у парламентах тих країн були недопущені до формування кабінету[231, с. 568].

Так, один з ключових атрибутів політичних (електоральних, парламентських, урядових) партій – це їх позиціонування й ідентифікація в ідеологічному спектрі. Поділ партій на ліві, праві та центристські зберігає свою актуальність, хоча змістове наповнення спрямування зазнало суттєвої трансформації. Лівими традиційно є ті партії, ідеологічні програми яких спрямовані на досягнення соціальної рівності і покращення рівня життя найменш привілейованих прошарків суспільства (зазвичай це анархізм, секуляризм, прогресивізм, комунізм, соціалізм, екологізм, соціал-демократія, соціал-лібералізм

та громадянське лібертаріанство тощо) [153, с. 20]. Натомість, правими традиційно є ті партії, ідеологічні програми яких виступають за соціальну ієрархію, соціальну нерівність і дотримуються принципів капіталізму (переважно це капіталізм, консерватизм, неоконсерватизм, неолібералізм, реакціонізм, монархізм, націоналізм, нацизм, фашизм, економічне лібертаріанство тощо). Нарешті, центристськими є такі партії, ідеологічні програми яких ґрунтуються на балансі соціальної рівності та соціальної ієрархічності (здебільшого це класичний лібералізм, прагматизм, аграризм тощо) [41].

М. Лейвер і К. Шепсл вивчили, що чим більша ідеологічна дистанція/різниця між урядовими партіями, тим більш вірогідні внутрішньоурядові конфлікти, внаслідок чого затримується процес реалізації державної політики [161]. Для визначення того, наскільки партії є ідеологічно віддаленими (дистанційованими) між собою, М. Тейлор і М. Лейвер запропонували вираховувати міру ідеологічної різноманітності урядових партій зліва-направо в часовому зрізі [247].

Разом із цим, потрібно зважати на позицію В. ван дер Бруга, який вказав, що ідеологія змінюється в результаті соціальних пертурбацій і партійно-політичних конфліктів [72, с. 149]. Одночасно з цим, необхідно апелювати до зауваження Т. Дюрберга про те, що ліво-правий ідеологічний спектр має більшу або меншу роль у структуризації політичної ідентифікації. Річ у тому, що ліво-правий спектр не в змозі окреслити всі теоретично передбачені за ним ідеологічні властивості на практиці [97]. Це стосується стабільності політичних інститутів (найперше парламентів та урядів), які зав'язані на ідеологічній різноманітності партій²⁰¹

Крізь призму партійної ідеології можна дослідити наскільки значною є ідеологічна дистанція між партіями, які входять в урядову коаліцію. Г. Кінг, використовуючи теорію поляризації Б. Пауелла [204], у якій остання виступає мірою підтримки «екстремістських» партій», довів, що партійна поляризація

²⁰¹ Г. Кінг довів, що партійна поляризація (підтримка, виражена виборцями екстремістським партіям, ідеологічна ідентифікація яких радикально відрізняється від традиційної ідентифікації у системі) негативно/заперечний корелює з ієрархією інституціоналізацією політичних інститутів. Зі слів З. Маоза, оскільки партійна поляризація – існування ідеологічно пов'язаних і відмінних партій (коаліцій), які наділені (не наділені) різною кількістю мандатів у парламентах, вона суттєво впливає на стабільність політичних інститутів, у яких партії є формотворчими. Поляризація партій у країнах Вишеградської Групи значною мірою ґрунтується на таких чинниках: ступінь партійної конкуренції/змагальності та ідеологічної близькості у вирішенні конкретних проблем; історична спадщина партійних систем (включає безперервність історичних та мобілізацію нових партій); участь партій у формуванні урядів; організаційна структура партій; системні організаційно-ідеологічні відмінності сімей партій; канали міжпартійних комунікацій; типи виборчих систем; конституційні відмінності між парламентаризмом і напівпрезиденталізмом. Детально див.: Maoz Z. Political Polarization and Cabinet Stability in Multiparty Systems : A Social Networks Analysis of European Parliaments 1945–98 / Zeev Maoz, Zeynep Somer-Topcu // British Journal of Political Science. – 2010. – Vol. 40. – No. 4. – P. 805–833

(підтримка, що надана виборцями «екстремістським» партіям, ідеологічна орієнтація яких радикально відрізняється від традиційної для системи) негативно впливає на формування коаліційних урядів і їх стабільність. З. Маоз[182] пояснює це наступним чином: оскільки політична поляризація – це існування ідеологічно зв'язних і відмінних партій і блоків, що володіють приблизно рівними долями парламентських місць, - то вона здійснює суттєвий вплив на формування кабінетів у парламенті. Схожі висновки запропонували П. Варвік[257], А. Алезіна й А. Дрезен[45], які також вважали, що парламентські вибори вважаються неефективними, якщо вони проводяться у поляризованій партійній системі.

Б. Ньюбленд вважає, що поляризація – відносна відстань між політичними партіями, а не абсолютна величина, яка має значення для виживання конкретного уряду. Дослідник довів, що в міру відносної ідеологічної різноманітності (між ліво-правою політикою уряду та коаліції) простежено істотний негативний вплив на тривалість коаліційних кабінетів[193]. Саме тому П. Варвік обґрунтував, що партійні горизонти, зокрема максимальний ступінь політичного компромісу, є одночасно питанням формування кабінету та його тривалості[257].

При цьому рівень поляризації оцінюється по-різному: через обрахунок списків партій, відсоток виборчих місць проведених екстремістськими партіями; через поняття упередженої партійної ідентифікації, де роль партій оцінюється щодо конкуренції у право-лівому ідеологічному спектрі; через вимірювання відхилень від «ідеологічного центру тяжіння» в межах партійних і політичних систем; на підставі узагальненого індексу поляризації через його розширення для включення в аналіз недискретних політичних груп за трьома параметрами: єдність одиниць (особистості і партії), відносний розмір одиниць, абсолютна відстань між одиницями; через ідеологічне порівняння найбільших партій в системі, а також через стандартизовані право-ліві відмінності партій.

П. Варвік у ранніх наукових дослідженнях пропонував розглядати партійну поляризацію на основі поняття партійної ідеології лише на основі даних про урядові коаліції (сформовані з ідеологічно різноманітних партій)[257]. Згодом науковець запропонував розширений аналіз впливу ідеологічної різноманітності кабінетів, використавши для цього чотири аспекти залежностей: ліві-праві,

світські-клерикали, підтримка режиму, матеріалісти-постматеріалісти[258]. Дослідження П. Варвіка стали основоположними в аналізі даної проблеми та використовуються нами як базові стосовно досвіду країн Вишеградської групи.

Проте виміри політичної поляризації розділені рядом проблем: 1) вони базуються на ознаках одиниць вимірів або їх відношеннях; 2) вони припускають розділення партійної системи в дискретні блоки, а це означає, що партії не можуть бути розміщені лише в одній конкретній групі; 3) межі поляризації, що складають її максимум та мінімум, не завжди можна визначити, тому потрібно використовувати інтуїтивні інтерпретації поляризації. У цій перспективі міра партійної поляризації змінюється згідно чинників: ступінь партійної конкуренції й ідеологічної близькості щодо аналізованих проблем; історична спадщина партійних систем, що включає безперервність традиційних і мобілізацію нових партій; участь партій у формуванні кабінетів; структура партійних організацій; системні організаційні та ідеологічні відмінності партійних сімей; первинні та вторинні канали міжпартійних комунікацій; типи виборчих систем; конституційні відмінності між парламентаризмом і напівпрезиденталізмом[63-64, 81, 137, 184]. Для того, щоб визначити вплив ідеологічного чинника на формування коаліційного уряду у парламентах країн Вишеградської групи, ми використовуємо індекс поляризації Далтона[86-88].

Додатковий чинник, який впливає на формування коаліційних урядів – це політична традиція, яка склалася у кожній конкретній країні. Безумовно, кожна європейська країна має власну нормативну базу та традиції, які регламентують цей процес. Спільним для всіх країн, де немає практики формування однопартійних урядів більшості, є надання права формувати уряд з боку глави держави форматору. Ним здебільшого є лідер парламентської партії, яка отримала найбільший результат. Завдання форматора полягає у створенні з парламентських партій композиції, яка б опиралася на підтримку більшості депутатів. Форматор у таких умовах має статус потенційного прем'єр-міністра і з цієї позиції повинен вести переговори [352, с. 309]. Подібний статус дає йому змогу досягати компромісів, робити пропозиції і поступки тощо. Тобто, перед ним є альтернатива – створити уряд на чолі з його партією і ним як прем'єр-міністром, або втратити

цей шанс і перейде така можливість до лідера іншої парламентської партії. Важливість формального призначення форматора полягає також в тому, що він несе певну політичну відповідальність.

Крім того, може існувати традиція створення коаліцій між партіями, які раніше вже формували спільно уряд. У ФРН з 1969 по 1982 уряд формувався блоком СДПН та ВДПН, а з 1982 — ХДС/ХСС і ВДПН [5]. У 1966-1969, 2005-2009 рр. та 2014 р. були створені три великі коаліції з християнських-демократів та соціал-демократів, що стає парламентською практикою. У Норвегії та Швеції також існувала багаторічна практика формування коаліційних урядів, зокрема консерваторами та християнськими демократами починаючи від 1983 р. і закінчуючи 2005 р. у форматі трьох- і більше партійної урядової коаліції. У Данії з 1950 р. партія «Вентсре» (у перекладі з данської - «Ліві») формула спільну коаліцію з консерваторами по 2009 р.[4].

Дослідження М. Маттілі та Т. Рауніо засвідчили, що партії, які мають досвід перебування в уряді, володіють кращими шансами повторно потрапити до уряду, ніж ті, які не мають такого досвіду [180, с. 280]. Такий висновок, на нашу думку, має таке пояснення. Компроміс, який досягається щодо формування уряду, здебільшого опирається на певний документ, однак в урядовій діяльності важливу роль відіграє чинник довіри, передбачуваності партнерів. Партія, яка має вже урядову біографію, поряд з досвідом урядової діяльності, який сам по собі надзвичайно важливий, є більш передбачуваною, ніж та, яка такого досвіду ще не має і не відомо, як вона дотримується взятих на себе зобов'язань.

Якість узгоджень і досягнутих компромісів – головний аргумент, які парламент враховує під час прийняття рішення про підтримку, або не підтримку уряду. Запропоновані члени уряду повинні сприйматися більшістю парламентських фракцій позитивно. На формування уряду має певний вплив і міжнародне оточення. Здебільшого цей вплив має латентний характер, оскільки всі європейські країни демократичні. Водночас поява несподіваних ситуацій здатна перетворювати прихований міжнародний вплив у достатньо відчутний чинник. Прикладом може слугувати досвід формування коаліційного уряду Австрії після парламентських виборів 1999 р. Тоді до уряду партнером Австрійської народної

партії мала увійти Австрійська партія Свободи, яку очолював Й. Хайдер. Світова громадськість сприйняла повідомлення про входження в Австрії до складу уряду лідера крайньої популістичної правої партії, який був на тоді добре відомий своїми антиіммігрантськими та антисемітськими виступами, як виклик. Австрії погрожували запровадженням санкцій, протягом пів року діяла норма заборони зустрічей вищих державних посадових осіб європейських країн, США, Ізраїлю з керівництвом альпійської республіки. Міжнародна реакція змусила Й.Хайдера піти з посади лідера партії[32].

Л. Мартін та Р. Стевенсон [183] вказали, що формування уряду традиційно передбачає послідовне проходження трьох стадій. Перша – охоплює вибори, коли визначаються партії, які будуть представлені в парламенті, а також рівень їхньої підтримки. Друга стадія – це процес міжпартійних переговорів, який визначає композицію майбутнього уряду, або одного з його варіантів. Третя – характеризує процедуру голосування в парламенті, або іншої дії, яка має характер вотуму довіри конкретному складу уряду та його програмі дій, внаслідок чого уряд отримує мандат для легітимної діяльності.

Партії, що мають таку владу, називаються формуючими партіями (англ. *formateur parties*). Партії-форматори повинні бути здатними формувати коаліцію способом, який включає гарантування їхнього власного місця в уряді, а також зсув ідеологічного профілю в свою користь[183, с. 35].

Форматором здебільшого є лідер парламентської партії, яка отримала найбільший результат. Завдання форматора полягає у створенні з парламентських партій композиції, яка б опиралася на підтримку більшості депутатів. Форматор у таких умовах має статус потенційного прем'єр-міністра і з цієї позиції повинен вести переговори. Подібний статус дає йому змогу досягати компромісів, робити пропозиції і поступки тощо. Тобто, перед ним є альтернатива - створити уряд на чолі з його партією і ним як прем'єр-міністром, або втратити цей шанс і перейде така можливість до лідера іншої парламентської партії. Важливість формального призначення форматора полягає також в тому, що він несе певну політичну відповідальність[80, с.309].

Також важливими у формуванні коаліційного кабінету є коаліційні переговори щодо його створення. Більшість коаліційних переговорів, як зазначили Д. Д'єрмейр та П. ван Роозендал, характеризуються пропозиціями «...хочете приймайте, а ні, то ні» і відбуваються вони завжди за умов неповної інформації [94, с. 609]. Особливістю переговорного процесу є те, що він відбувається між представниками декількох політичних партій, які усі проміжні результати, пропозиції та контрпропозиції, або вже остаточні результати, повинні узгоджувати з власними партіями. Це узгодження завжди дає учасникам переговорів можливість маневру, коли вони можуть послатися на те, що ту чи іншу пропозицію партія не зможе прийняти ні за яких умов, що привносить у переговорний процес дію чинника невизначеності[32]. Процес переговорів відбувається у межах конструкції теорії раціонального вибору, коли володіння інформацією, приховування повної/правдивої інформації та виголошення її певної частини акторами переговорного процесу визначатиме результат, який вони отримають.

Результатом переговорного процесу є не лише факт формування уряду, він значною мірою визначає ефективність діяльності майбутнього уряду, тому що під час переговорів визначаються персональні володарі посад внаслідок «розподілу портфелів»[32].

2.4. Стабільність та ефективність коаліційних урядів

Л. де Вінтер із приводу стабільності урядів зауважив, що урядова стабільність перебуває у тісному взаємозв'язку з аспектами політичної структури. Особливості відносин між виконавчими та законодавчими органами, зокрема, умови залежності кабінетів міністрів від парламентів, мають значні ефекти на урядову стабільність [91, с. 115–151]. На думку Я. Баджа й Х. Кемана та Х-Д. Клінгеманна й Р. Хофферберта [144], тривалість кабінету міністрів, поряд із його партійним складом та розподілом посад, є головною особливістю уряду.

Найбільш апробованими категоріями оцінювання стабільності урядів, на думку М. Лейвера[159, 163], є урядова тривалість (чи тривалість урядів) та урядова довговічність (чи довговічність урядів). Урядова тривалість (англ. cabinet duration) – це час, зміряний між «початком»/«народженням» і «кінцем» функціонування

конкретного уряду. Урядова довговічність (англ. cabinet durability) – це потенційна тривалість уряду на підставі впливу певної моделі його формування. При цьому «початком» або ж «народженням» уряду є кабінет, сформований після чергових/дострокових парламентських виборів або після дострокової/добровільної відставки попереднього кабінету (щоб кабінет «розпочався», він зазвичай повинен отримати вотум довіри від парламенту). Натомість, «кінцем» уряду найчастіше служать парламентські вибори чи припинення повноважень урядового кабінету на основі рішення глави держави або парламенту й інших конституційних передумов. Диференціюючи причини «закінчення» урядових кабінетів, Дж. Волдендорп, Х. Кеман і Я. Бадж[160-162] диференціюють такі причини : законодавчі обмеження, що спричиняють частоту проведення парламентських виборів; смерть/хвороба прем'єр-міністра; вотум недовіри чи відмова у вотумі довіри прем'єр-міністру, урядовому кабінету або будь-якому законопроекту уряду; розпад (зміна) композиції однопартійного чи коаліційного уряду, спричинений внутрішніми (внутрипартійними й/чи міжпартійними) розбіжностями його учасників; добровільна відставка прем'єр-міністра чи урядового кабінету (добровільне/дострокове припинення повноважень прем'єр-міністра за собою завжди тягне припинення повноважень цілого урядового кабінету); конфлікт поміж урядовим кабінетом і главою держави (іншими словами, криза в системі виконавчої влади), що зумовлює розпуск уряду і/чи проведення дострокових парламентських виборів[160-162].

Найбільш очевидними одиницями вимірювання стабільності урядів є дні, місяці, роки (вони особливо надійні у випадку однакових термінів повноважень парламентів чи нижніх палат парламентів різних країн, але не повною мірою свідчать про стабільність урядів в умовах різних термінів повноважень парламентів чи нижніх палат парламентів: річ у тому, що внаслідок цього відрізняється довговічність урядів у різних країнах). Додатковим інструментом вимірювання стабільності урядів є концепт «урядового виживання», що вказує на максимальний період часу, впродовж якого урядовий кабінет залишається при виконанні своїх обов'язків. Також застосовують такий інструмент, як індекс

урядової стабільності. Це відсотковий показник, що відображає яку частину від максимально можливого часу повноважень працював уряд[15].

Дж. Сарторі сконцентрувався на аспекті часу в урядовій стабільності, і ствердив, що навіть неефективний уряд може бути тривалим і що проста тривалість не завжди символізує стійку демократію. Вірним є те, що тривалість кабінету міністрів не рівна його якості[219]. Проте, тривалість є однією з передумов ефективності. А. Лейпхарт стверджує, що недовго існуючі кабінети розцінюються як неефективні директивні органи, адже вони випробовують недолік у часі для того, щоб розвинути і здійснити свої політичні програми; крім того, тривалість уряду – це міра домінування виконавчої влади над законодавчою[171]. Це означає, що недовготривалі кабінети відображають урядову нездатність ефективно відповідати на звернення, адресовані їм виборцями. Особливо це стосувалося молодих транзитних країн, у яких перехід до демократії охоплює фактично всі галузі урядової політики.

Ф. Мюллер-Роммель вважає, що коли кабінети довготривалі, то теоретично слід спостерігати кращий контроль за законодавчими призначеннями та більш ефективний вплив на врегулювання порядку денного, запропонованого парламентом[188].

Оцінювання того, наскільки політичні системи, особливо їх уряди (виконавча влада) ефективні, залежить від масиву маркерів та індикаторів. Сьогодні є низка методик, які використовуються в оцінюванні того, наскільки урядування ефективне. Деякі методики вважаються більш частковими, деякі — більш комплексні. У цьому плані ми в першу чергу апелюємо до методики, котра запропонована на підставі цілісної операціоналізації різноманітних показників урядової ефективності — так званої методики Всесвітні індикатори урядування (англ. The Worldwide Governance Indicators), авторами якої є Д. Кауфманн, А. Краай й М. Мастрucci. Сьогодні дана техніка здійснюється під егідою Світового банку, та ще у 1996 р. вона починалась як самостійна складова наукового аналізу урядової ефективності (та ефективності процесів державного управління в цілому). Робоча назва методики — «Урядування має значення» («Governance Matters»). Вона, через використання різних підходів щодо оцінювання вимірів ефективності

урядування, пропонує комплексний набір базових інтерпретаторів з приводу того, наскільки ефективні системи урядування[142].

Із заданих інтерпретаторів виокремлюються: 1) право голосу та підзвітність; 2) політична стабільність, відсутність насилля/терору; 3) ефективність роботи уряду; 4) регуляторна якість; 5) верховенство права; 6) боротьба із корупцією. Індикатори побудовано на великій кількості (кілька сотень) змінних, які виокремлюються в 31 базі даних з приводу тих чи інших вимірів ефективності урядування. При цьому вони спираються на оцінки і/чи дані окремих респондентів, експертів, неурядових організацій, комерційних носіїв ділової інформації, організацій державного, а також недержавного характеру (котрі діють у всьому світі). Через методику «Unobserved Components Model» учасники проекту систематично зводять і стандартизують різноманітні дані стосовно шести вказаних вище індикаторів, які цілісно відображають різні аспекти ефективності урядування (або, в певній мірі, виконавчої влади)[3].

При цьому науковці зауважують, що в світлі запропонованих підходів щодо урядування або інституціональної якості (ефективності інституцій) сьогодні дуже важко виокремити якесь найбільш витребуване визначення. Одні теоретики задля означення ефективності урядування апелюють до категорій правил, механізмів застосовування й організацій, які запропоновані у Доповіді про світовий розвиток Світового Банку «Творення інституцій для ринків»[3]. Інші використовують більш вузький підхід до оцінювання ефективності урядування і з цього приводу апелюють до питань громадського управління державним сектором, звертаючись до дефініції Світового Банку (від 1992 р.), згідно із якою ефективність урядування — «спосіб, у який влада здійснює управління економічними і соціальними ресурсами країни з метою розвитку». При цьому те визначення ефективності урядування, яке запропоновано вище, відповідає шести базовим індикаторам для його оцінювання. Перший маркер ефективності урядування — це процес формування, а також і контролювання та зміщення інститутів виконавчої влади. Він є реалізований через маркери права голосу і підзвітності, а також політичної стабільності й відсутності насилля/терору. Право голосу та підзвітність означає те, яким чином громадяни впливають на формування (вибір) уряду (або виконавчої

влади в цілому). В цьому випадку йдеться про свободу висловлювань, асоціацій та вільних ЗМІ. Політична стабільність та відсутність насилля/терору означає, що відбувається оцінка того, яким буде сприйняття ймовірності того, що уряд буде дестабілізовано чи скинуто неконституційними методами через застосування насилля/терору [142].

Другий принцип ефективного урядування створено на основі того, наскільки уряд вдало формулює та імплементує суспільні виклики — 5. І тут же мова вже йде про маркери ефективності урядування на основі власне урядової ефективності і регуляторної якості. Урядова ефективність (а це найбільш прямий зовнішній вимір останньої) має у своїй основі сприйняття того, наскільки вдало уряд (або же виконавча влада) реалізує державні послуги й державну службу. Тут також відображено незалежність від політичного тиску, якість розробки або ж прийняття різноманітних виконавчих ідей, категорію довіри до уряду (або президента за умови його входження у структуру виконавчої влади). Регуляторна якість відображає те, як уряд реалізує суспільні виклики, які формуються у той або інший період розвитку — ця площина найбільше дотична до розвитку приватного сектора.

Третій маркер, за схемою ефективності урядування, передбачає інтеракції (взаємодії) поміж громадянами та державою в цілому: він є втілений на основі індикаторів верховенства права, а також боротьби із корупцією. Верховенство права — рівність трактування права щодо пересічних громадян та осіб, які представлені у владі (тут до уваги береться рівень розвитку судової системи, прав власності й ставлення до поліції). Боротьба із корупцією доповнює попередній індикатор та стосується того, чи представники певних владних кіл є більше детермінованими різними соціальними перевагами. Оскільки індекс побудовано на основі, як вже було наголошено вище «моделі неспостережених компонентів» (англ. «unobserved components model»), то урядову ефективність ми будемо вимірювати зважаючи на три головні джерела, які включені у базу Світового Банку і є найбільш прийнятними для оцінки урядів Вишеградської групи – Freedom House, Economist Intelligence Unit та Political Risk Services International Country Risk Guide: обрахунок буде відбуватися від «0» (низький) до «1» (високий)[3].

Висновки до розділу 2

Розглянуто поняття «уряд» як владної організації та політико-управлінської структури, яка здійснює адміністрування/урядування в цілій країні або її окремій частині; це структурована для здійснення виконавчої влади сукупність провідних політиків і спеціалістів, які, будучи формально призначуваними главою держави, а практично обраними прем'єр-міністром за сприяння парламентських партій, мають право приймати рішення з усіх питань, які конституційно/законодавчо віднесено до їхньої компетенції. Уряди відповідно до критерію кількості політичних партій, з яких вони складаються поділяються на однопартійні та коаліційні. Однопартійні поділяються на однопартійні уряди більшості та меншості на підставі оцінки кількості депутатів парламенту від урядових партій. Відповідно коаліційні уряди також представлені коаліційними урядами більшості та меншості. Коаліційні уряди більшості поділяються на мінімально-переможні коаліційні уряди більшості та надлишково-переможні коаліційні уряди більшості.

Уточнено поняття «коаліційний уряд», – як уряду, який має місце у випадках, коли за наслідками парламентських виборів у тій або іншій країні жодна політична партія не отримує достатньої кількості мандатів у парламенті (чи його нижній палаті) та не може самостійно сформувати урядовий кабінет (чи самостійно забезпечити інвеституру уряду), внаслідок чого вона вимушена вступати в коаліцію з іншими партіями/блоками (чи фракціями) в парламенті (його нижній палаті) та/або їхніми представниками. Мінімально-переможна коаліція означає, що формування уряду відбувається на основі мінімально необхідної кількості партій за умови, що об'єднані зусилля здатні забезпечити хоч і мінімальну, але більшість у парламенті і в разі виходу бодай одного партнера зі складу коаліції уряд втрачає статус уряду більшості. Надлишково-переможний коаліційний уряд означає, що до уряду входить більша кількість фракцій і депутатів, ніж необхідно для формування парламентської більшості, а вихід партії чи депутатської групи не спричиняє втрати коаліцією більшості в парламенті і не призводить до падіння кабінету.

Коаліційний уряд меншості означає, що політична партія в коаліції з іншою/іншими представлена/ні в парламенті депутатами, загальна кількість яких становить менше ніж 50% від повного складу депутатів парламенту.

Коаліційні уряди, як результат політичних переговорів, формуються за двома партійними конструкціями – конструкцією з домінантною партією та рівноважною конструкцією. Домінантна партія не тільки є найбільшою партією, а й «отримує» значно більше міністерств, порівняно з рештою союзників по коаліції.

На формування коаліційних урядів здійснюють вплив наступні чинники: система правління, глава держави та ситуація когабітації, виборча система і електоральна мінливість, розмір партійної системи, ідеологічна композиція урядів та поляризація у національних парламентах, політичні традиції.

Результати 2 розділу дисертації були апробовані у семи наукових статтях фахових видань України та закордонних наукових журналів: Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.; Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.; Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.; Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110. ; Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1189>. ; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в

контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248. ; Lopata M. Wpływ czynnika ideologicznego na formowanie rządów koalicyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej poroko 1991 – wybrane aspekty / Maryan Lopata // Nauka Polska XXIII. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities. – Warszawa, 2014. – S. 191–201 ; . а також п'яти тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях: Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди: проблема дефініції / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. Дніпр. сесії II Всеукр. наук-практ. конф. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.) : у 6 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Ч. 1. – С. 129–132. ; Лопата М. Типи коаліційних урядів / М. Лопата // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. наук. (м. Чернівці 1 березня 2013 р.). – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 114–117. ; Лопата М. Основні підходи до формування коаліційних урядів: загальний огляд / М. Лопата // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Рівне, Дніпропетровськ, 30–31 травня 2013 р.) : у 6 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 4. – С. 47–51. ; Лопата М. Мінімально-переможні коаліція: проблема дефініції / М. Лопата // Сучасний політичний процес: стан та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-теорет. конф. (XXVI Харківські політологічні читання). – Х. : ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2013. – С. 86–88. ; Лопата М. Коаліційні угоди – як важливий чинник формування коаліційних урядів/ М. Лопата // Освіта і наука в Україні : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 21–22 червня 2013 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : РоялПринт, 2013. – Ч. 2. – С. 119–121.

РОЗДІЛ 3

РІЗНОВИДИ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Для порівняльного аналізу коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи важливим є вивчення формально-правових засад формування та функціонування урядів у кожній з країн, оскільки в законах і підзаконних нормативно-правових актах розкривається процедура формування та відставки урядів. Практичний досвід, основні властивості та особливості формування та функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи дають емпіричний матеріал для порівняльного дослідження.

3.1. Формально-правові засади та підстави формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Правові засади формування уряду викладені в національних конституціях, регламентах парламенту або нижньої його палати, законах про кабінет міністрів, прийнятих у кожній з країн Вишеградської групи. Регламенти роботи урядів регулюють їхню діяльність та функціонування.

Що стосується формування кабінетів у Польщі, то в цій країні відбулися три значні конституційні зміни, відповідно до яких змінилися принципи формування, функціонування та діяльності урядів - 7 квітня 1989 р. [228, с.15], «Мала Конституція» 1992 р.[254], Конституція Речі Посполитої від 1997 р.[7].

В Словаччині республіканський парламент прийняв Конституцію Словацької Республіки[131] 1 вересня 1992 р. до якої були внесені поправки 5 разів: у 14 липня 1998 р.; 14 січня 1999 р.; 23 лютого 2001 р.; 4 березня 2004 р.; 14 травня 2004 р., з яких для нас були важливими поправки з 1999 р., оскільки тоді було впроваджено напівпрезидентську систему правління, і президент почав обиратися на загальних виборах, а не у парламенті, що міняло його відносини з парламентом та урядом[58]. Проте вони не вплинули значною мірою на відносини уряду з іншими гілками влади та на формування уряду.

Формально некомуністичну конституцію Угорщини було прийнято тільки в 2011 р. [245], яка вступила в силу з 2012 р. До цього діяв Основний закон, прийнятий ще у 1949 р., проте зі значними поправками, внесеними у жовтні 1989 р. Відповідно до конституції Угорщини з 2012 р. принципи формування та затвердження урядів залишилися ті самі, що і у поправках з жовтня 1989 р.[9]. У Чехії конституція була прийнята ще у 1992 р.[263]. У 2012 р. був прийнятий конституційний акт²⁰², згідно якого від 2013 р.[119] президент обирався на загальних виборах.

Відповідно до змін до конституції Польщі ми можемо виділити три етапи змін щодо засад формування урядів: 1) від змін впроваджених 7 квітня 1989 р. до «Малої Конституції» [254] з 1992 р.; 2) від 1992 р. з ухвалення «Малої Конституції» до 1997 р., коли була прийнята нова Конституція Речі Посполитої[134]; 3) Від 1997 р., коли була прийнята Конституція Речі Посполитої[7] до сьогодні.

Перший етап передбачав, що формування уряду розпочинав президент з призначення керівника Ради Міністрів, на прохання якого Сейм абсолютною більшістю у присутності не менше половини конституційного складу Сейму мав затвердити прем'єр-міністра. Потім, після представлення складу Ради Міністрів і виголошення промови прем'єром, треба було знову абсолютною більшістю надати вотум довіри цілому уряду. В цей період існувала вимога дворазового прийняття вотуму довіри – для Президента Ради Міністрів (прем'єр-міністра) та самого складу уряду. При такому конституційному вирішенні формування уряду, уряд мав бути підтриманий фракціями, які формально не брали участі в утворенні урядової коаліції. Відповідно до новели від 7 квітня 1989 р. [186], президент міг розпустити парламент у випадку, якщо Сейм протягом трьох місяців не сформував уряд або не ухвалив протягом трьох місяців бюджету[210, с. 79]. У цей період системної трансформації Польщі, президент мав право не тільки призначати уряд, але і відправляти його у відставку, чого не було у подальших конституціях, хоча це рішення глави держави мало бути затверджене Сеймом більшістю голосів(ст. 32, п.6 конституції ПНР 1952 р.) [228, с. 15]. Дана норма була реалізована у червні

²⁰² Constitutional Act of February 8, 2012 which amends the Constitutional Act No. 1/1993 Coll., the Constitution of the Czech Republic as amended by subsequent constitutional acts [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/prilohy/Constitution_of_CZ_2012.pdf

1992 р, коли було відправлено у відставку прем'єр-міністра Я. Ольшевського[137]. Акти президента не підлягали контрасигнації. Крім того, до жовтня 1997 р., коли були прийняті зміни до регламенту Сейму[210], кандидат на посаду міністра мав отримати рекомендацію від комісії Сейму про свою компетентність. У Конституції 1997 р. така норма була скасована[59, с. 129-130].

Другий етап змін щодо засад формування уряду, розкритий у «Малій Конституції» від 1992 р. [254] передбачав п'ять варіантів формування уряду [114]. На першому етапі ініціатива належала президенту, який призначав кандидата на прем'єр-міністра і за його поданням призначав склад кабінету, який мав отримати підтримку в Сеймі абсолютної більшістю голосів у присутності щонайменше половини від загальної кількості депутатів. В разі провалу, ініціатива призначення прем'єра та уряду переходила до парламенту. Якщо процедура у другому варіанті формування була безуспішною, то ініціатива знову переходила до президента, а потім знову до Сейму. В цих обох варіантах для обрання глави уряду і членів уряду вистарчало простої більшості голосів у присутності не менше як половини від конституційної кількості депутатів Сейму[187, с. 206-208]. В разі поразки і цієї спроби, президент мав право розпустити парламент або призначити уряд без погодження з депутатами, але тільки на 6 місяців і з можливістю його подальшого функціонування з умовою отримання ним парламентської підтримки. У кожному з чотирьох перших варіантів, персональний склад кабінету вимагав узгодження з президентом щодо призначення на посади міністра оборони, закордонних та внутрішніх справ[134]. Важливою зміною введеною Малою Конституцією стала втрата президентом можливості відкликання прем'єр-міністра[156].

Третій етап змін щодо засад формування уряду передбачав, що суть моделі формування уряду залишилася та сама, що і у «Малій Конституції». Різниця полягала в зменшенні кількості запасних варіантів формування Ради Міністрів до двох. Також не існувало можливості формування перехідного президентського уряду[190, с. 307]. В світлі статті 154 п. 1 Конституції РП, президент призначав прем'єр-міністра[191, с.183], який пропонував склад Ради Міністрів. За поданням призначеного президентом прем'єр-міністра, президент призначав склад Ради Міністрів і приймав від них присягу. Відповідно до конституції 1997 р., президент

не міг відмовити Раді Міністрів в праві входження якоїсь особи до складу кабінету[149, с.110-111].

Після висунення і складання присяги, уряд мав отримати вотум довіри який мав бути виражений абсолютною більшістю голосів в присутності не менш як половини законного числа депутатів (230). У випадку неможливості сформувати Раду Міністрів, яка б здобула підтримку Сейму, ініціатива утворення уряду повинна була перейти від президента до Сейму. Сейм мав вибрати прем'єр-міністра, а потім за його поданням вибирав міністрів абсолютною більшістю голосів за умови присутності не менш як половини депутатів. В цьому випадку роль президента була символічною – він призначав обрану таким чином Раду Міністрів і приймав присягу від членів кабінету[83]. У випадку якщо і ця друга спроба закінчувалася поразкою, то право призначення уряду знову мало перейти до президента. Цей варіант подібний до першого варіанту формування кабінету міністрів, але він не передбачав процедуру висунення прем'єр-міністра, коли президент призначав прем'єр-міністра, а вотум довіри приймався простою більшістю голосів в присутності не менше половини депутатів[115]. Формування Ради Міністрів відображалось як у Регламенті самої Ради Міністрів[57], Регламенті роботи Сейму, так і в законах про організацію і функціонування Ради Міністрів, [124] які були у кількох редакціях, і які віддзеркалювали положення кожної конкретної конституції, які були прийняті по чергово у 1989 р, 1992 р., і 1997 р.

У Словаччині відповідно до Конституції 1992 р, з доповненнями які відбулися у 1999, 2001 та 2010 рр.[8], президент призначав лідера партії-переможця проводити коаліційні перемовини[58]. Якщо лідер партії-переможця досяг успіху у перемовинах, то президент призначав його на посаду прем'єр-міністра Словацької Республіки та інших членів кабінету, які узгоджені коаліцією. Новий кабінет був змушений отримати протягом наступних 30 днів вотум довіри, а перед тим представити урядову програму у парламенті[158].

В Угорщині главу уряду, згідно поправок внесених до Конституції у 1989 р., обирав парламент за пропозицією президента більшістю голосів своїх членів від номінального складу. Водночас це означало прийняття парламентом урядової програми. Міністрів за пропозицією прем'єр-міністра призначав і звільняв з посади

президент [150]. Міністри не підлягали подальшому затвердженню парламентом, тому після надання інвеститури разом з затвердженням урядової програми, парламент не брав участі у завершенні формування уряду. Якщо Національні Збори не надали вотуму довіри у 40-денний термін після того як президент зробив першу пропозицію, президент мав право розпустити парламент і призначити нові вибори[151-152]. Члени кабінету після формування уряду приносили присягу перед Національними Зборами, але тільки прем'єр-міністр мав вплив на здійснення перестановки та реорганізації кабінету, мав право вводити до складу уряду міністрів без портфеля. Конституція Угорської Республіки а потім Угорщини вимагала надання вотуму довіри уряду більшістю від конституційного складу парламенту, що унеможлиблювало формування урядів меншості та сприяло формуванню коаліційних урядів більшості[119]. У 2011 р. в Угорщині була прийнята нова конституція, яка не змінювала порядок утворення уряду, а торкалася переважно зміни кількості парламентарів (скорочення кількості депутатів з 386 до 199) а також зміни назви держави[9]. В Угорщині була збережена парламентська система правління. Також в Угорщині у відповідності до двох вище вказаних конституцій були прийняті закони про правила і процедури діяльності Національних Зборів, де детально були описані процедура формування уряду[119].

У Чехії процедура формування уряду за Конституцією 1992 р. відбувалася наступним чином. Після виборів президент мав запропонувати лідеру найсильнішої партії очолити уряд у строк до 30 днів. Не пізніше 30 днів після свого призначення уряд був повинен просити у Палати Депутатів висловити йому довіру (процедура інвеститури). Якщо Палата Депутатів (нижня палата парламенту) не висловила йому довіри, то процедура мала повторюватися. У разі поразки повторної процедури отримання довіри урядом, кабінет мав піти у відставку(ст. 73, п.2. Конституції) [10]. У випадку якщо уряд зволікав з поданням у відставку, то президент був повинен сам його відправити у відставку(ст. 75)[10]. Якщо призначений уряд не зміг отримати інвеститури, президент мав звернутися до лідера другої партії за кількістю мандатів у Палаті Представників, який повинен був отримати інвеституру у 15-денний термін. Якщо і в цьому випадку уряд не

отримував необхідної кількості голосів, то президент мав призначити керівником уряду особу, запропоновану спікером Палати Депутатів. В свою чергу спікер Палати Депутатів мав за сім днів вибрати громадянина, який зміг би у десятиденний термін сформувати уряд та отримати вотум довіри більшості голосів у парламенті. Міністрів призначав і звільняв також президент за поданням прем'єр-міністра[255]. Якщо прем'єр-міністр був призначений і отримав інвеституру у Платі Депутатів, то роль президента зменшувалася. Президент залишав за очільником уряду право добирати членів кабінету, поки всі міністерські посади не будуть зайняті. Існував тільки один виняток, коли В. Клаус відмовився призначати К. Шварценберга на пост міністра закордонних справ у 2010 р.[119].

Важливою особливістю законотворення і формування кабінетів в Чехії була необхідність надання згоди більшості депутатів за умови присутності не менше 1/3 від конституційної кількості Палати Депутатів, що за умови відсутності частини з них давало можливість коаліції сформувати кабінет (ст.39, п. 1 конституції Чехії)[10]. Теоретично, кабінет міг отримати інвеституру за підтримки тільки 34 депутатів. Ця система була вигідною як для урядових партій так і опозиції, оскільки було неможливо підтримувати цілковиту присутність депутатів протягом всього періоду у 30 днів, у який конституція вимагала надати уряду інвеституру [155, 263].

Верхня палата парламенту (Сенат) в Чехії не відігравала жодної ролі у процесі формування уряду[96]. Подібно до польської ситуації, у Чехії було два запасних варіанти формування уряду якщо інвеституру не вдається отримати з першого разу – тоді президент мав запропонувати іншу кандидатуру на посаду прем'єр-міністра та відповідно впродовж тридцяти днів мало відбутися повторне голосування з приводу інвеститури уряду і його персонального складу. Якщо і ця процедура виявлялася неефективною (уряду було відмовлено в довірі), тоді номінування третьої кандидатури у прем'єр-міністри мав здійснити президент за пропозицією спікера нижньої палати чеського парламенту. Склад кабінету і його реорганізація здійснювалася прийняттям у нижній палаті спеціальних законів[119]. Такими нормативно-правовими і підзаконними актами були урядова резолюція від 2000 р.

«Правила і процедури уряду Чеської Республіки» у кількох редакціях по 2007 р.[263].

З викладеного вище, можна стверджувати, що у конституціях Польщі та Чехії використано принцип «презумпції довіри» [36]. Її сутність полягає у тому, що для успішного завершення процедури інвеститури уряду в третьому турі переговорів достатньо набрати просту більшість голосів. Так відбувається закріплення можливості формування уряду меншості, що за умови фрагментованого парламенту забезпечує свою дієздатність і дозволяє врегульовувати урядово-парламентські кризи.

Таблиця 3.1

**Особливості забезпечення вотуму довіри (інвеститури) урядам у країнах
Вишеградської групи (станом на 2014 р.)²⁰³**

Країна	Мінімальна кількість кандидатів на посаду глави уряду	Право номінувати кандидатів на посаду глави уряду	Більшість від складу парламенту для забезпечення довіри уряду	Голосування за вотум довіри уряду
Польща	>1	глава держави	відносна	відкрите
Словаччина	1	глава держави	відносна	таємне
Угорщина	1	глава держави	абсолютна	відкрите
Чехія	1	глава держави, спікер Палати депутатів	відносна	відкрите

Таким чином, у всіх країнах Вишеградської групи в конституціях було передбачено участь у формуванні уряду як парламенту, так і президента, проте необхідною була інвеститура з боку парламенту: після призначення глави уряду останній у встановлений законом термін був повинен представити парламенту склад уряду чи подати урядову програму (або здійснити обидві процедури) [36].

Парламентська модель формування урядів наближує нас до поняття урядової відповідальності. У більшості випадків відповідальність урядів країн Вишеградської групи реалізовувалася за допомогою двох процедур: вотуму недовіри і відмови у довірі (див. додаток А).

²⁰³ Аналіз здійснено на основі : Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. С. Романюк (заг. ред.), В. С. Литвин, Н. В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Тmava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P.154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.

3.2. Практичний досвід, особливості та статистика формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Практично у всіх країнах перші вільні вибори відбувалися починаючи від 1990 року, тому саме з цього періоду, а у випадку Словаччини та Чехії з 1992 р., ми розпочинаємо аналіз коаліційних урядів.

Таблиця 3.2

Класифікація урядів у країнах Вишеградської групи (1990–2014)²⁰⁴

Країна	П	НП	ОМ	ОБ	КМ	КБ	МПК	НПК	Т	Разом
Польща	19	–	3	–	4	12	12	–	–	19
Словаччина	15	–	2	1	4	8	7	1	–	15
Угорщина	10	1	2	–	–	9	3	6	–	11
Чехія	13	1	2	–	3	8	8	–	2	16
Разом	57	2	9	1	11	37	30	7	2	60
У відсотках, %	96,6	3,4	15,8	1,7	19,3	64,9	81,0	19,0	3,3	100
	96,6	3,4	96,6				60,0		3,3	100
	100,0									3,3

Як бачимо, абсолютну більшість урядів у країнах Вишеградської групи становлять уряди з представників здебільшого кількох політичних партій, тоді як технократичних було тільки два в Чехії (кабінет Я. Фішера у 2009-2010 рр. та Ї. Руснока у 2013 р.), що були сформовані у результаті парламентських та урядових криз, які не давали можливості утриматися старому партійному кабінету або сформувати новий партійний кабінет. Практика творення напівпартійних урядових кабінетів у країнах Вишеградської групи впродовж 1990–2013 рр. була апробована тільки два рази: одного разу – в Угорщині (кабінет Г. Байная у 2009–2010 рр.) і в Чехії (кабінет Й. Тосовського, який існував у 1998 р.).

Однопартійні уряди існували у всіх країнах і переважають серед них однопартійні уряди меншості, яких було по два-три у кожній з країн Вишеградської групи. У Польщі такими прикладами було існування у 2000-2001 рр. кабінету Є. Бузека, у 2005-2006 рр. кабінету К. Марцінкевича з ПіС та у 2007 р. кабінету Я. Качинського з ПіС. Тільки у 2010 р. був сформований єдиний

²⁰⁴ Умовні позначення: П – партійні уряди; НП – напівпартійні уряди; ОМ – однопартійні уряди меншості; ОБ – однопартійні уряди більшості; КМ – коаліційні уряди меншості; КБ – коаліційні уряди більшості; МПК – мінімально-переможні коаліції; НПК – надлишково-переможні коаліції; Т – технократичні уряди. Тимчасові урядові кабінети до уваги не взято. Напівпартійні урядові кабінети до розрахунку сумарної кількості коаліційних урядів в країнах Вишеградської групи у 1990–2014 рр. не включено, бо вони становлять нетипові зразки партійних урядів і розраховані на підставі класифікації партійних урядів. Це означає, що такі урядові кабінети розраховано в ракурсі сумарної кількості партійних урядів у регіоні.

однопартійний кабінет більшості на чолі з прем'єр-міністром Р. Фіцо з партії Смер-СД у Словаччині. В Угорщині такі уряди існували у 2008-2010 рр. на чолі з прем'єр-міністрами Ф. Дюрчанем і Г. Байнаєм, які у випадку першого, походили з СПУ, а у другому, тісно з нею асоціювалися. У Чеській Республіці однопартійними урядами меншості були кабінети М. Земана(1998-2002 рр.) з ЧССД та М. Тополанека у 2006 р. з ГДП.

Загалом коаліційні кабінети більшості та меншості становлять понад 60 відсотків усіх кабінетів у період від 1989 до 2014 рр. Дві третини партійних урядів Вишеградської групи становлять коаліційні уряди більшості, при чому серед них найбільше мінімально-переможних коаліцій, які переважають надлишково-переможні коаліції у чотири рази. Найбільше серед всіх кабінетів становлять мінімально-переможні коаліції, яких сукупно було 30, що становить більше 45 відсотків.

Показовою у цьому плані є Польща та Чехія де коаліційні уряди в основному формуються як мінімально-переможні коаліції. В Угорщині навпаки, коаліційні кабінети більшості частіше формувалися як надлишково-переможні коаліції.

Слід зауважити, що у країнах Вишеградської групи коаліційні уряди меншості не часто формувалися: трохи більше ніж 19 відсотків усіх кабінетів у 1990-2014 рр. Найбільше коаліційних урядів меншості було сформовано у Польщі та Словаччині – по чотири. При цьому, коаліційні уряди меншості не утворювалися зовсім в Угорщині. У Чехії було три коаліційних кабінетів меншості.

Країни Вишеградської групи не мали досвіду формування урядів великих коаліцій, через що ми не враховуємо їх у загальній кількості коаліційних урядів даних країн.

У Словаччині був сформований тільки один надлишково-переможний кабінет. В Угорщині було вдвічі більше надлишкових кабінетів ніж мінімально-переможних(шість проти трьох). Не було жодного надлишково-переможного уряду в Польщі та Чеській Республіці, де коаліційні уряди більшості представлені лише мінімально-переможними коаліціями.

Класифікація коаліційних кабінетів з врівноваженою конструкцією і домінантною партією у країнах Вишеградської групи, станом на 2014 р.

Країна	Кількість коаліційних урядів	Мінімально-переможні коаліції з домінантною партією	Надлишкові коаліції з домінантною партією	Коаліції меншості з домінантною партією	Мінімально-переможні коаліції з врівноваженою конструкцією	Надлишкові коаліції з врівноваженою конструкцією	Коаліції меншості з врівноваженою конструкцією
Польща	16	7(43,75%)	-	2(12,5%)	5(31,25%)	-	2(12,5%)
Словаччина	12	4(33,3%)	1(8,33%)	-	3(25,0%)	-	4(33,3%)
Угорщина	9	3(33,3%)	6(66,6%)	-	-	-	-
Чехія	11	6(54,54%)	-	3(27,27%)	2(18,18%)	-	-
Разом	48(100%)	20(41,6%)	7(14,6%)	5(10,41%)	9(18,75%)	-	6(12,5%)

У країнах Вишеградської групи серед всіх коаліційних урядів переважають конструкції мінімально-переможних урядів з домінантною партією, але найбільше їх було у Польщі (12), мінімально-переможні коаліції з врівноваженою конструкцією існували крім Польщі у Словаччині та Чехії. В країнах Вишеградської групи також формувалися і надлишково-переможні коаліції з домінантною партією, яких було загалом сім, при цьому більшість з них були сформовані в Угорщині і тільки один надлишково-переможний уряд з домінуючою партією існував у Словаччині (кабінет на чолі з М. Дзуріндою у 1998-2002 рр.) Натомість найбільше надлишково-переможних урядів, як вже згадувалось було в Угорщині, але всі вони мали в своєму складі домінантну партію, яка значно переважала решту коаліціантів за своєю парламентською силою і отримувала набагато більшу кількість посад в кабінеті. Найбільше коаліційних кабінетів меншості можна знайти Польщі та у Словаччині(по чотири). Чехія мала досвід формування трьох коаліційних кабінетів меншості з домінантною партією а в Словаччині було чотири кабінети меншості з врівноваженою конструкцією.

3.2.1. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування мінімально-переможних коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Абсолютну більшість серед коаліційних урядів більшості в Центральній Європі становлять мінімально-переможні коаліції, що становлять понад 80 відсотків усіх коаліційних кабінетів більшості.

Таблиця 3.4

Мінімально-переможні коаліції у Польщі (1992-2014)²⁰⁵

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандат и урядових партій/склад парламенту
Г. Сухоцька (I)	11.07.1992 – 28.04.1993	ДС + ХНО + ПСЛ + КЛД +НП + ППГ* + ХДП	КБ/МПК/р.	ДС	241/460
Г. Сухоцька (III)	28.05.1993 – 19.09.1993	ДС + ХНО + ПСЛ + КЛД + НП + ППГ* + ХДП	КБ/МПК/р.	ДС	241/460
В. Павлак (II)	26.10.1993 – 07.02.1995	СЛД + ПСЛ	КБ/МПК/р.	ПСЛ	303/460
Ю. Олекси	06.03.1995 – 24.01.1996	СЛД + ПСЛ	КБ/МПК/р.	СЛД	303/460
В. Цімошевич	7.02.1996 – 21.09.1997	СЛД + ПСЛ	КБ/МПК/р.	СЛД	303/460
Є. Бузек (I)	31.10.1997 – 06.06.2000	АВС + СС	КБ/МПК/д.	АВС	261/460
Л. Міллер (I)	19.10.2001 – 03.03.2003	СЛД + ПСЛ + СП	КБ/МПК/д.	СЛД	258/460
М. Белка	24.06.2004 – 25.09.2005	СЛД + ПСЛ + СП + СДП	КБ/МПК/д.	СЛД	257/460
К. Марцінкевич (II)	05.05.2006 – 10.07.2006	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/МПК/д.	ПіС	245/460
Я. Качинський	14.07.2006 – 13.08.2007	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/МПК/д.	ПіС	245/460

²⁰⁵ Розрахунок здійснено на підставі European Election Database [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nsd.uib.no/european_election_database.; Jednaka W. Gabinety koalicyjne w III RP / W. Jednaka. – Wrocław : Wydawnictwo Uniw. Wrocławskiego, 2004. – S. 341.; Polska scena polityczna / K. Sobolewska-Muślik, A. Hess, K. Kowalczyk. – Kraków : Wydaw. Uniw. Jagiellonskiego, 2010. – S. 420.; Parties and Elections in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia2.html>.; Election Resources on the Internet [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.electionresources.org>.

(I)					
Д. Туск (I)	16.11.2007 – 09.10.2011	ГП + ПСЛ	КБ/МПК/ д.	ГП	240/460
Д. Туск (II)	18.11.2011 – 09.09.2014	ГП + ПСЛ	КБ/МПК/ д.	ГП	235/460
Е. Копач	22.09.2014 – чинний	ГП + ПСЛ	КБ/МПК/ д.	ГП	259/460

У майже всіх випадках, крім уряду М. Белки і К. Марцінкевича, починаючи від 1993 р. у Польщі уряди формувалися як мінімально-переможні коаліції. Загалом їх було дванадцять. Після виборів 1993 р. була утворена коаліція СЛД-ПСЛ, яка проіснувала цілу парламентську каденцію незважаючи на дворазову зміну глави уряду і значні зміни у кабінеті. Коаліція СЛД і ПСЛ сформувала уряд, прем'єр-міністром якого став лідер народної партії В. Павлак[165, с. 194]. Внаслідок значного загострення стосунків у коаліції (частково поглиблені Президентом Л. Валенсою, який призначав 3 міністрів), відбулася зміна на посту прем'єр-міністра у березні 1995 року. Але завдяки порозумінню СЛД і ПСЛ вдалося не допустити розпуск парламенту і призначення позачергових виборів президентом[166, с. 108]. Новим прем'єром став Ю. Олекси з СЛД, чергова зміна глави уряду відбулася вже у 1996 році, коли Ю. Олекси подав у відставку, а новим прем'єр-міністром став В. Цімошевіч.

Коаліція СЛД-ПСЛ була мінімально-переможною, хоча кількість депутатів, які входили у коаліцію складала 303. В коаліції ПСЛ-СЛД не відбулося істотних змін, крім змін на посаді глави уряду. Розподіл посад в уряді між СЛД і ПСЛ залишався пропорційним з виразною перевагою на користь СЛД, особливо в уряді Ю. Олекси[57, с. 109]. В перші два роки життя урядової коаліції, значні клопоти доставляли троє міністрів, які були призначені президентом Л. Валенсою[110, с.114].

Після виграних виборів у 1997 р. коаліція АВС та СС (1997-2000) на чолі з Є. Бузеком контролювала 261 мандати у Сеймі. Значну перевагу в кабінеті отримала АВС, представники якої отримали 17 міністерств, в той час як СС отримав тільки 5 міністерств. Дуже швидко виникли конфлікти всередині коаліції[216, с.125].

У результаті парламентських виборів 2001 р, перемогу отримала СЛД і була сформована ліва коаліція з трьох партій СЛД-СП і ПСЛ. Її основу склали

виборчий союз СЛД-СП, який долучив народників ПСЛ[134, с. 227]. У новій коаліції СЛД стала домінуючою партією, а народники повинні були тільки забезпечити здобуття парламентської більшості. Новим прем'єр-міністром став представник СЛД Л. Міллер. В уряді представники СЛД отримали 12 міністерств, ПСЛ – 2, а СП тільки 1 міністерство. Кожний член коаліції додатково отримував посаду віце-прем'єра, що часто бувало при утворенні коаліційних урядів у 90-их рр.[210, с. 112]. Розпад коаліції відбувся на початку 2003 р., коли Л. Міллер відправив у відставку членів уряду з ПСЛ[203, с. 72].

Після виборів до парламенту у 2005 р., новий уряд меншості сформувала ПіС у результаті безуспішних переговорів з потенційним партнером ГП і при зовнішній підтримці ЛПР і СРП. Новим прем'єр-міністром став К. Марцінкевіч з ПіС. У квітні 2006 р. ПіС підписало коаліційну угоду з СРП та ЛПР, відповідно до якої СРП отримала три міністерства, а ЛПР два. У коаліції спостерігалось домінування ПіС. Після перемоги Л. Качинського на президентських виборах, ПіС змінив прем'єра на Я. Качинського, за якого проголосувало 240 депутатів Сейму з ПіС, СРП і ЛПР[165, с. 86-87]. Отже мінімально-переможна коаліція, сформована ще у час керування урядом К. Марцінкевича, продовжувала функціонувати. Але у 2006 і 2007 рр. відбулася низка криз всередині коаліції і лідер СРП А. Леппер, який був віце-прем'єром, був відправлений главою уряду у відставку. Пізніше А. Леппер повернувся на свою посаду, але СРП в Сеймі практично стала опозиційною до уряду фракцією. У липні 2007 р. президент знову відправив у відставку А. Леппера у зв'язку з корупційною аферою. ЛПР і СРП вирішили сформувати спільну фракцію «Ліга і Самооборона» (ЛіС), щоб збільшити вплив на ПіС. Але ПіС розірвав коаліційну угоду і президент розпустив парламент, в результаті чого відбулися позачергові вибори до парламенту[265, с. 289].

Після виборів у жовтні 2007 р. було сформовано нову мінімально-переможну коаліцію між ГП і ПСЛ на чолі з Д. Туском із підтримкою 238 депутатів нижньої палати парламенту[106]. У новій коаліції ГП стала домінуючою партією. Коаліційний уряд протримався без значних скандалів до кінця парламентської каденції. У результаті виборів 2011 р. мінімально-переможна коаліція ГП-ПСЛ знову здобула більшість, а уряд продовжив функціонувати у тому самому

складі[102]. У серпні 2014 р. прем'єр-міністр Д. Туск був обраний головою Європейської Ради і 9 вересня 2014 р. подав у відставку.²⁰⁶ Новий коаліційний кабінет ГП-ПСЛ очолила Е. Копач з ГП. Конструкція кабінету залишилася такою самою як і в період перебування Д. Туска на чолі уряду, тобто коаліційний уряд був мінімально-переможною коаліцією з домінуванням ГП.²⁰⁷

Після 2004 р. відсутні мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, тоді як спостерігалось існування мінімально-переможних коаліцій з домінують партією.

Таблиця 3.5

Мінімально-переможні коаліції Словаччини (1992-2012)²⁰⁸

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
В. Мечіяр (I)	24.06.1992 – 01.01.1993	РзДС + СНП	КБ/МПК/д.	РзДС	89/150
В. Мечіяр (II)	12.01.1993 – 18.03.1993	РзДС + СНП	КБ/МПК/д.	РзДС	89/150
В. Мечіяр (V)	12.12.1994 – 26.09.1998	РзДС + АРС + СНП	КБ/МПК/д.	РзДС	83/150
М. Дзурінда (II)	16.10.2002 – 08.12.2003	СДХС + ПУК+ ХДР + АНО	КБ/МПК/р.	СДХС	78/150
Р. Фіцо (I)	04.07.2006 – 12.06.2010	СМЕР + СНП + РзДС	КБ/МПК/д.	СМЕР	85/150
І. Радічова (I)	08.07.2010 – 11.10.2011	СДХС -ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/МПК/р.	СДХС -СД	79/150
І. Радічова (II)	20.10.2011 – 10.03.2012	СДХС-ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/МПК/р.	СДХС -СД	79/150

Мінімально-переможних коаліційних урядів у Словаччині було семеро.

Після виборів до словацького парламенту у 1992 р., коли Словаччина ще

²⁰⁶ Prezydent przyjął dymisję Rady Ministrów. prezydent.pl, 11 września 2014. [dostęp 11 września 2014].

²⁰⁷ Prezydent powołał rząd Ewy Kopacz. prezydent.pl, 22 września 2014. [dostęp 2014-09-22].

²⁰⁸ Розрахунок здійснено на підставі : European Election Database [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nsd.uib.no/european_election_database.; Parties and Elections in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia2.html> ; Election Resources on the Internet [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.electionresources.org> ; Ключкович А. Особливості розвитку партійної системи Словаччини в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. Ключкович. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Klyuchkovych.pdf (2009 р.).

перебувала у складі Чехословацької Федерації, переконливу перемогу здобув Рух за Демократичну Словаччину (РЗДС, 74 мандати із 150 місць у Національній Раді Словаччини) на чолі з В. Мечіяром[229, с. 195]. РЗДС пішов на зближення з СНП, яка отримала 15 мандатів, і сформував у червні 1992 р. мінімально-переможну коаліцію у складі двох фракцій із загальною кількістю 89 мандатів. Коаліція існувала із значним домінуванням РЗДС (яка отримала 80 відсотків міністерств в уряді). Через майже два роки діяльності уряду, у березні 1994 р. зі складу РЗДС вийшов Демократичний союз (ДС), внаслідок чого мінімально-переможна коаліція втратила більшість в парламенті, що в подальшому спричинило падіння уряду[188]. У результаті виборів у 1994 р. РЗДС в коаліції з Селянською партією Словаччини (СПС) здобув 61 голос в Національній Раді, тоді як виборчі результати решти партій були приблизно однаковими і парламентська сила жодної з них не сягала 20 мандатів[50, с. 156]. Переговори РЗДС з ХДР і ПДЛ закінчилися провалом[49]. Оскільки, крім СНП та нової політичної сили у парламенті АРС, інші партії не погоджувались увійти до складу коаліції, була створена коаліція з трьох партій, у яку увійшли 83 депутатів[57]. Найбільше посад (10 міністерств, 80 відсотків міністерств в уряді) включно з портфелем прем'єр-міністра отримав домінуючий РЗДС, інші коаліціанти здобули по два міністерства. Уряд був мінімально-переможним.

Наступний мінімально-переможний уряд був сформований аж у 2002 р. після проведення парламентських виборів, які закінчилися черговою перемогою РЗДС, хоча дана політична партія на той час вже втратила статус домінуючого актора на політичній сцені Словаччини[6]. Також, СНП не потрапила до Національної Ради, що значно зменшило можливості для В. Мечіяра утворити коаліцію. Вхідження до парламенту Смеру і Альянсу Нового Громадянина не змінило ситуації для РЗДС. Партії, що входили у попередній уряд на чолі з М. Дзуріндою бажали сформувати новий уряд, але разом налічували тільки 63 депутати, що означало необхідність пошуку нового члена коаліції. Перед виборами М. Дзурінда не виключав кооперації з Альянсом Нового Громадянина або Смером[58]. Керівництво АНГ виявилось більш гнучким і здатним на поступки ніж Смер, який очолив парламентську опозицію щодо уряду на чолі з М. Дзуріндою, який у результаті

коаліційних переговорів був сформований чотирма партіями з підтримкою 78 з 150 депутатів[188]. У склад коаліції увійшли СДХС М. Дзурінди, представники Партії Угорської Коаліції, ХДР і АНГ[208]. Партії, входячи до коаліції мали за мету не допустити повернення до влади В. Мечіяра, тобто коаліція була сформована проти найсильнішої партії. Члени коаліції були приблизно рівними за силою, оскільки відрив партії-ініціатора формування коаліції – СДХС не випереджував другу по силі партію у коаліції – ПУК більше ніж на 8 мандатів, а відрив ПУК від решти коаліціантів був ще меншим[168]. СДХС отримав п'ять міністерських посад (разом з портфелем прем'єр-міністра), а менші фракції здобули по три міністерські портфелі. Уряд проіснував до нових парламентських виборів 2006 р. без значних потрясінь.

У 2006 р. в результаті чергових виборів до Національних Зборів Словацької Республіки був сформований п'ятий мінімально-переможний уряд. Партія Смер (слов. – Напрямок) на чолі з Р. Фіцо, який здобув 1/3 (50) мандатів у Національних Зборах, ініціювала переговори з рештою політичних акторів, тоді як РЗДС отримав тільки 15 місць у вищому законодавчому органі країни[168]. Смер не змігши домовитися про співпрацю демократами та християнськими-демократами, був змушений до кооперації з РЗДС і СНП, сформувавши коаліційний уряд більшості з домінуванням Смеру[6]. Р. Фіцо не допустив до участі в кабінеті керівників РЗДС і СНП і ці дві малі партії шукаючи шляхи повернення до влади і виходу з ізоляції, пішли на значні поступки Смеру, який отримав 9 міністерських крісел і змусив їхніх лідерів відмежуватися від участі в уряді. Кабінет Р. Фіцо протримався до виборів 2010 р. до Національних Зборів Словацької Республіки[17].

Наступний коаліційний мінімально-переможний уряд у 2010 р. вдалося сформувати знову СДХС-ДС, ХДР з СаС та партією угорської меншини Міст (Міст-Хід) у складі 79 депутатів. Мінімально-переможна коаліція була врівноваженою, оскільки парламентська сила СаС не надто поступалася парламентській силі СДХС (22 і 28 мандатів відповідно)[18]. Мінімально-переможний уряд очолила новий очільник СДХС І. Радічова, партія якої отримала 5 з 15 міністерські крісла, СаС – 4, ХДР – 3, а угорська партія Міст тільки 2 міністерські портфелі[17]. Внаслідок політичного скандалу у жовтні 2011 р.,

відбувся відхід 20 депутатів від СаС, що призвело до падіння уряду і позачергових виборів до Національної Ради у 2012 р.

Таблиця 3.6

Мінімально-переможні коаліції Угорщини (2002-2008)²⁰⁹

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
П. Меддєши	27.05.2002 – 19.08.2004	СПУ + АВД	КБ/МПК/д.	СПУ	198/386
Ф. Дюрчань (I)	29.09.2004 – 23.04.2006	СПУ + АВД	КБ/МПК/д.	СПУ	198/386
Ф. Дюрчань (II)	09.06.2006 – 26.04.2008	СПУ + АВД	КБ/МПК/д.	СПУ	210/386

У 2002 р. СПУ разом з АВД(178 і 20 депутатських мандатів) утворила парламентську більшість, і сформувала коаліційний уряд на чолі з непартійним П. Меддєші, де всі урядові пости належали представникам соціалістів або АВД[119]. Внаслідок конфлікту П. Меддєши з АВД, був прийнятий конструктивний вотум недовіри і у жовтні 2004 року прем'єр-міністром став Ф. Дюрчань з СПУ, не змінивши композиції коаліції та залишивши попередній склад уряду. Після виборів 2006 р., коаліція знову перемогла і в черговий раз утворила уряд. Соціалісти здобули ще більше мандатів (190 з 386), в той час як АВД зміг отримати як і попереднього разу 20 депутатських місць. Внаслідок опублікування інформації, яку Ф. Дюрчань приховував від суспільства по складну фінансову ситуацію в країні, прем'єр попросив Національні Збори висловити йому вотум довіри, за який 6 жовтня 2006 р. позитивно проголосував парламент. Але у квітні 2009 р. законодавчий орган виразив Ф. Дюрчаню вотум недовіри, завдяки чому був призначений новий прем'єр-міністр Г. Байнай з СПУ[152].

У 2002-2008 рр. в Угорщині незмінно функціонувала мінімально-переможна коаліція з СПУ та АВД, яка утворила три уряди. У мінімально-переможних

²⁰⁹ Розрахунок здійснено на підставі: Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130. ; Election Resources on the Internet [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.electionresources.org> ; Gallai S. Hungary: A Democratic Polity Under Challenge / S. Gallai // Democracy in Western and Post-Communist Countries / Tadeusz Buksinski. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. – P. 183–225.

коаліціях Угорщини спостерігається домінування однієї політичної сили, а саме, СПУ, яка долучала у якості допоміжної партії АВД.

До вступу в ЄС у 2004 р. була сформована тільки одна мінімально-переможна коаліція СПУ – АВД, тоді як після приєднання ця коаліція сформувала ще два уряди під керівництвом голови соціалістичної партії.

Таблиця 3.7

Мінімально-переможні коаліції у Чехії (1992-2014)²¹⁰

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
В. Клаус (I)	02.07.1992 – 31.12.1992	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДС + ХДП	КБ/МПК/д.	ГДП	105/200
В. Клаус (II)	01.01.1993 – 01.06.1996	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДС + ХДП	КБ/МПК/д.	ГДП	105/200
В. Спідла	15.07.2002 – 01.07.2004	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК/д.	ЧССД	101/200
С. Грос (I)	04.08.2004 – 30.03.2005	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК/д.	ЧССД	101/200
Ї. Пароубек	25.04.2005 – 03.06.2006	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК/д.	ЧССД	101/200
П. Нечас (I)	28.06.2010 – 17.04.2012	ГДП + ТОП09 + СС	КБ/МПК/р.	АВС	118/200
П. Нечас (II)	27.04.2012 – 17.06.2013	ГДП + ТОП09 + ЛДЕМ (СС)	КБ/МПК/р.	ГДП	101/200
Б. Сobotка	17.01.2014 – діючий	ЧССД + АНГ + ХДС-ЧНП	КБ/МПК/д.	ЧССД	111/200

Історично першим коаліційним урядом Чехії, сформованим на підставі результатів виборів, що відбулися у 1992 р. була коаліція ГДП, ХДП, ХДС-ЧНП і ГДС. На чолі уряду став лідер громадянських демократів(ГДП) В. Клаус, що очолив найбільшу політичну силу правого крила політичного спектру завдяки

210

Розрахунок здійснено на підставі: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. С. Романюк (заг. ред.), В. С. Литвин, Н. В. Панчак-Бялоблoцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Hlousek V. Kształt i stabilność czeskich rządów: wpływ systemu partyjnego i wyborczego / V. Hlousek, L. Kopeček // Wrocławskie Studia Politológiczne. – 2009. – No. 10. – S. 59–77.

підтримці 105 депутатів нижньої палати. Другим за чисельністю членом коаліції став Християнсько-демократичний союз –Чехословацька народна партія (ХДС-ЧНП) [129]. Це був кабінет мінімально-переможної коаліції з домінуванням ГДП, яка отримала 12 міністерств, ХДС-ЧНП і ГДС отримали по три міністерських портфелі кожна. Кабінет, незважаючи на деякі внутрішні труднощі, зміг функціонувати до кінця каденції (1996 р.)[176].

У 2002 році після виборів був сформований уряд під керівництвом лідера ЧССД В. Спідли. У кабінет увійшли представники соціал-демократів і виборчий альянс ХДС-ЧНП та СС-ДС. Кабінет соціал-демократів і двох малих партій спирався на підтримку найменшої можливої більшості (101 голос), і з цієї причини можемо його охарактеризувати як приклад мінімально-переможної коаліції з домінуючою партією, де соціал-демократи володіли 12 міністерськими портфелями, включаючи посаду прем'єра, а ХДС-ЧНП та СС-ДС мали тільки по три міністерські посади. Одночасно, варто підкреслити, що цей уряд не був прикладом мінімально-переможної коаліції з найменшою кількістю політичних партій, оскільки ХДС-ЧНП і СС-ДС будемо рахувати окремо, тому це була трьохпартійна коаліція [207]. Такий підхід базований на тому, що обидві малі партії діяли автономно підчас переговорів про створення парламентської коаліції і у коаліційному договорі вважалися самостійними політичними силами [95, с. 9]. У 2004 р. після входження Чехії до ЄС, В. Спідла подав у відставку, а на його місце був призначений С. Грос на базі коаліції ЧССД, ХДС-ЧНП та СС-ДС. Коаліція і розподіл посад у ній залишився такий самий як і за правління В. Спідли. У березні 2005 р. ХДС-ЧНП покинула урядову коаліцію, внаслідок чого уряд С. Гроса втратив більшість в парламенті і функціонував менше як місяць (25 днів) у якості коаліційного кабінету меншості, після чого новим прем'єр-міністром став Ї. Пароубек, лідер ЧССД. До уряду Ї. Пароубека повернулася ХДС-ЧНП і коаліція знову налічувала 101 депутатський мандат. Розподіл міністерських портфелів між коаліціантами залишився такий самий, як за правління двох попередніх прем'єр-міністрів, тобто де соціал-демократи володіли 12 міністерськими портфелями, включаючи посаду прем'єра, а ХДС-ЧНП та СС-ДС мали тільки по три

міністерські посади[255]. Тобто коаліція залишалася мінімально-переможною з домінуванням ЧССД.

Після парламентських виборів 2006 р. була сформована нова мінімально-переможна коаліція на чолі з лідером громадянських демократів П. Нечасом. Це була коаліція з врівноваженою конструкцією оскільки ГДП мав на одне міністерство більше за другу партію в уряді – ТОП09[129]. У квітні 2012 у зв'язку з несхваленням політики П. Нечаса, СС покинули кабінет, але з цим були не згодні частина депутатів партії, внаслідок чого утворилася нова парламентська фракція Ліберальних Демократів(ЛІДЕМ). Завдяки розколу в СС, яка за винятком депутатів ЛІДЕМ перейшла в опозицію, П. Нечасу вдалося зберегти кабінет, надавши новому союзнику у постаті ліберальних демократів з 8 депутатськими мандатами три міністерські портфелі[16].

Остання мінімально-переможна коаліція у Чехії була сформована у січні 2014 р. у складі ЧССД, АНО та ХДС-ЧНП за підтримки 111 депутатів[123]. Цій коаліції передували парламентські вибори у жовтні 2013 р., та функціонування непартійного службового уряду Ї. Руснока, який був призначений президентом внаслідок відставки попереднього прем'єр-міністра від ГДП П. Нечаса і неможливістю парламентом сформувати новий уряд. Парламентська криза вимусила президента розпустити парламент та одночасно призначити нові вибори. Уряд Ї. Руснока існував до січня 2014 р., коли був призначений новий прем'єр-міністр. Соціал-демократи отримали посаду прем'єра та 8 міністерських посад, а АНО поступаючись ЧССД за парламентською силою, здобули в ході коаліційних перемовин 6 міністерських посад, християнські демократи тільки 3 міністерства, що дозволяє зробити висновок про домінування соціал-демократів у даному коаліційному уряді[101].

Можна констатувати, що у Чеській Республіці існувало вісім мінімально-переможних кабінетів, але шість мінімально-переможних коаліцій, якщо рахувати, що коаліція ЧССД – ХДС-ЧНП – СС-ДС пережила всю парламентську каденцію 2002-2006 рр. без зміни складу уряду, із заміною тільки особи прем'єр-міністра і в обох випадках вони формувалися з домінуванням соціал-демократів, які значно випереджали своїх союзників по коаліції за парламентською силою і кількістю

отриманих нею міністерських портфелів. Мінімально-переможні коаліції у Чехії формувалися як з домінуванням однієї політичної сили, так і з врівноваженою конструкцією, коли рівномірно розподілялися міністерські посади між учасниками урядової коаліції. Кількість партій в коаліції коливалася від трьох до чотирьох коаліційних партнерів.

3.2.2. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування надлишково-переможних коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

В загальному надлишково-переможні коаліційні уряди становлять більше 9 відсотків від всіх урядів, які функціонували у країнах Вишеградської групи від 1990 р., а також майже кожний п'ятий уряд більшості був сформований як надлишково-переможний уряд.

У вересні 1989 р. внаслідок домовленостей «Круглого столу» і початку трансформації політичної системи, був сформований коаліційний кабінет прем'єр-міністра Т. Мазовецького, який мав, як вважає В. Єднака[124], Е. Баккі[57], Я. Раціборський[210] статус надлишково-переможного, до якого увійшли всі парламентські фракції, тобто громадянська парламентська група «Солідарність», Польська об'єднана робітничка партія, Об'єднана народна партія, Демократична партія, які були по суті партіями посткомуністичними[57]. Сформування «широкої коаліції» було результатом тогочасної політичної ситуації в Польщі, що передбачало співпрацю всіх парламентських фракцій для впровадження реформ[210, с. 294]. Уряд Мазовецького користувався небаченою парламентською підтримкою[88, с.102]. Більшість міністерств в уряді Мазовецького отримав громадянський комітет «Солідарність», решта учасників отримали по кілька міністерств[124].

В грудні 1990 р, коли Т. Мазовецький подав у відставку, президент Валенса доручив представнику Ліберально-Демократичного Конгресу Я. Білецькому сформувати уряд, який отримав вотум довіри Сейму у січні 1991 р. Більшість складу уряду становили представники Ліберально-Демократичного Конгресу. Демократична партія і Порозуміння Центр отримали тільки 1 і 2 міністерства

відповідно. Уряд Я. Білецького був по суті урядом президента, оскільки не мав тривалої підтримки в Сеймі, а своєму існуванню завдячував президентові. Однак, запропоновані урядом закони Сеймом ухвалювалися. Уряд Я. Білецького потривав до кінця «контрактового Сейму», і після виборів у жовтні 1991 р. подав у відставку перед новообраним парламентом[216, с. 83].

Політики будучи міністрами, сформованих в цей період двох урядів, ще не представляли політичних партій у формальному сенсі. Тільки в ході виборчих перегонів 1991 р. можна говорити про впровадження механізмів конкуренції у виборах і звідси випливає можливість аналізу демократичних правил, пов'язаних з коаліційними переговорами[165]. Тому ми не враховуємо у нашому дослідженні два вище описані уряди.

Таблиця 3.9

Склад надлишково-переможних коаліційних урядів в Словаччині та Угорщині (1990-2014)²¹¹

Країна	Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
Словаччина	М. Дзурінда	30.10.1998 – 21.09.2002	СДК + ПДІ + ПУК + ППІ	КБ/НПК/д .	СДК	93/150
Угорщина	Й. Антал	23.05.1990 – 12.12.1993	УДФ + НПДГ + ХДНП	КБ/НПК/д .	УДФ	229/386
	П. Борос	21.12.1993 – 29.05.1994	УДФ + НПДГ + ХДНП	КБ/НПК/д .	УДФ	229/386
	Д. Хорн	15.07.1994 – 24.05.1998	СПУ + АВД	КБ/НПК/д .	СПУ	278/386
	В. Орбан (І)	06.07.1998 – 21.04.2002	Фідес+ НПДГ + УДФ	КБ/НПК/д .	Фідес	213/386

²¹¹ Обрахунок зроблено щодо Словаччини: на даних: Pridham G. Coalition Behaviour in New Democracies of Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia / G. Pridham // Journal of Communist Studies and Transition Politics. – 2002. – No. 18 (2). – P. 75–102.; Parties and Elections in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia2.html>.; Staroňová K. Policy making under coalition politics in Slovakia / K. Staroňová, L. Malíkova // Slovak Sociological Review. – 2003. – № 3. – S. 195-228
Щодо Угорщини обрахунок зроблено на підставі: Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P. 154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. С. Романюк (заг. ред.), В. С. Литвин, Н. В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

	В. Орбан (II)	29.05.2010 – 10.05.2014	Фідес + ХДНП	КБ/НПК/д .	Фідес	263/386
	В. Орбан (III)	10.05.2014 -чинний	Фідес + ХДНП	КБ/НПК/д	Фідес	133/199

У Словаччині коаліційний уряд М. Дзурінди, який існував протягом 1998-2002 рр., мав характер надлишково-переможної коаліції з домінуючою партією, коли СДК, як головна урядова партія отримала більше міністерств ніж друга по величині партія-партнер з перевагою у 10 відсотків, тобто на 2 міністерства.

Внаслідок виборів 1998 р. виявилось, що 57 депутатських мандатів, отриманих РЗДС і СНП, було недостатньо для переобрання В. Мечіяра на пост прем'єр-міністра. РЗДС здобув 43 мандати, тоді як його найбільший суперник СДК поступилася РЗДС тільки одним мандатом[208]. Разом партії, що знаходилися в опозиції до В. Мечіяра сформували надлишково-переможну коаліцію з домінуючою партією СДК, здобувши близько двох третин місць у Національній раді (93 із 150) [49]. Сформований уряд нараховував загалом 93 мандати, тоді як для створення парламентської більшості вистарчало підтримки тільки трьох партій і можна було обійтися без входження до уряду ППП[154]. Словацький політолог Я. Свобода прирівнював дану коаліцію до «великих коаліцій», як реакція на загрозу для демократії з боку екстремістських партій, тобто партії об'єдналися для оборони демократії від В. Мечіяра[237]. Словацька дослідниця К. Старонова назвала її «коаліцією коаліцій» [229].

Таблиця 3.10

Конструкція надлишкового коаліційного уряду з домінуючою партією на прикладі кабінету М. Дзурінди у Словаччині (1998-2002)²¹²

Назва партії	К-сть місць	% місць	К-сть мін. посад	% посад
СДК	42	28%	7	44%
ПДЛ	23	15,3%	5	32%
ПУК	15	10%	2	13%
ППП	13	8,7%	1	11%
Загалом (150)	93	62%	16	100%

²¹² Обрахунок зроблено щодо Словаччини: на даних Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – Р. 154. – Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.; Ключкович А. Особливості розвитку партійної системи Словаччини в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. Ключкович. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvu/PSF/2009_11/Klyuchkovych.pdf (2009 р.).

В Угорщині було шість надлишкових кабінетів, чотири з яких які були очолені по порядку – Й. Анталом, П. Боросом, Г. Хорном та В. Орбаном від 1990 до 2002 рр., і з перервою на формування мінімально-переможних коаліцій, з 2010 р. знову було сформовано два надлишково-переможні кабінети на чолі з В. Орбаном, що є найбільшим показником надлишкових урядів серед всіх країн Центральної Європи. Більшість (чотири) надлишково-переможних урядів Угорщини існувало у період до вступу країни до ЄС, і два уряди були сформовані після приєднання до ЄС[19].

Після перших демократичних виборів, які відбулися у 1990 р., була створена надлишково-переможна коаліція за участю домінуючого УДФ, який отримав 164 місця[106] у Національних Зборах, НПДГ та ХДНП. Коаліція налічувала загалом 229 мандатів у парламенті, що було більш ніж достатньо для ухвалення необхідних законів та рішень і можна було не долучати християнських демократів з їх 21 депутатськими мандатами[125]. Після смерті лідера УДФ Й. Антала, прем'єр-міністром став П. Борос, а композиція коаліції залишилася непорушною[151]. Надлишково-переможна коаліція проіснувала до наступних виборів, що відбулися у 1994 р., де визначальну перемогу здобула СПУ, яка здобула 209 депутатських мандатів (з 386 у Національних Зборах) і яка могла сама сформувати однопартійний уряд, але замість цього сформувала надлишково-переможну коаліцію з участю АВД, яка налічувала 69 мандатів і які отримали 2 міністерських портфелі[152]. Коаліція характеризувалася домінуванням соціалістів в уряді. Цей альянс двох партій продовжувався весь наступний період існування Угорщини, практично сформувавши у країні двоблокову систему, яка існувала до 2010 року, коли співвідношення парламентської сили політичних партій кардинально змінилося.

Наступний надлишково-переможний коаліційний уряд з домінуютьною партією був сформований у 1998 р. Фідес, НПДГ та УДФ на чолі з лідером Фідес В. Орбаном[152]. Фідес отримав на виборах 148 депутатських мандатів, тоді як НПДГ та УДФ здобули 48 та 17 парламентських місць відповідно. Коаліція проіснувала до наступних парламентських виборів 2002 р[109].

З 2010 року знову були сформовані два надлишково-переможні коаліційні уряди в Угорщині, партійна композиція яких складала виборча коаліція партій Фідес та ХДНП. Разом ці дві партії здобули у 2010 році 263 депутатських мандатів, з яких 36 мандатів контролювала ХДНП як молодший партнер по виборчій коаліції з Фідес і яка отримала в уряді В. Орбана одну посаду віце-прем'єр-міністра, решта міністерств були розподілені за квотою Фідес. Коаліція була надлишковою зважаючи на те, що християнські-демократи які отримали в межах виборчої коаліції тільки 36 мандатів, не були необхідним союзником Фідес. Ця ситуація повторилася після виборів у квітні 2014 року, де в рамках вище згаданої коаліції ХДНП здобула 16 мандатів (кількість депутатів Національних Зборів згідно нової Конституції була скорочена до 199) та повторно отримала посаду віце-прем'єр-міністра, в той час як коаліція в загальному контролювала 133 депутатські мандати в Національних Зборах Угорщини²¹³.

Конструкція надлишкових коаліційних урядів із наявністю однієї домінуючої партії властива всім шістьом надлишковим кабінетам Угорщини, де одна партія значно переважала решту партнерів за своєю парламентською силою. Такими домінуючими партіями були по-черзі УДФ, СПУ та Фідес. У Польщі та Чехії не існувало жодного надлишкового уряду і у час трансформації і після входження до ЄС.

Відповідно до вище наведених даних, можна підтвердити теорію Г. Луеберта у випадку країн Вишеградської групи про «охорону» домінантної партії додатковими партіями для забезпечення високої урядової стабільності та тривалості[173-174].

²¹³ Обрахунок здійснено на підставі веб-сторінки Центральної виборчої комісії Угорщини [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.valasztas.hu/hu/ogyv2014/861/861_0_index.html

3.2.3. Практичний досвід, загальні властивості та особливості формування і функціонування коаліційних урядів меншості у країнах Вишеградської групи

Коаліційний уряд меншості означає, що політична партія самостійно, або в коаліції з іншою/іншими представлена/ні в парламенті депутатами, загальна кількість яких становить менше 50 відсотків від повного складу депутатів парламенту. Представники цієї/цих партій і формують уряд. Відповідно, частка партій, які не входять до складу уряду, становить понад 50 відсотків від загальної кількості депутатів[35].

Найбільш багатий досвід будівництва коаліційних урядів меншості є у Польщі, де вони почали утворюватися після 1990 р.

Таблиця 3.11

Коаліційні кабінети меншості Польщі (1991-2005)²¹⁴

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
Я. Ольшевський	23.12.1991 – 04.06.1992	ХНО + ПЦ + ПСЛ-НП+ХДП	КМ/р.	ПЦ	125/460
Г. Сухоцька (II)	29.04.1993 – 28.05.1993	ДС + ХНО+ ПСЛ + КЛД + ППГ* + ХДП	КМ/р.	ДС	194/460
Л. Міллер (II)	04.03.2003 – 02.05.2004	СЛД + СП	КМ/д.	СЛД	216/460
М. Белка	24.06.2004 – 25.09.2005	СЛД + СП	КМ/д.	СЛД	171/460

Коаліційні уряди меншості у Польщі почали формуватись внаслідок проведення вільних виборів до Сейму I каденції(1991-1993). Першим з них був уряд під керівництвом Я. Ольшевського з ПЦ, у якому брали участь 4 партії: ПЦ, ХДП, ПСЛ–НП, ХНО. Також в кабінеті було 10 непартійних міністрів[199, с. 109].

²¹⁴Розрахунок здійснено на підставі European Election Database [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nsd.uib.no/european_election_database; Jednaka W. Gabinety koalicyjne w III RP / W. Jednaka. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2004. – S. 341. ; P Polska scena polityczna / K. Sobolewska-Myślik, A. Hess, K. Kowalczyk. – Kraków : Wydawn. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010. – S. 420.

У ході голосування вотуму довіри 235 депутатів Сейму виразили підтримку уряду Ольшевського[134]. Додатково підтримали кабінет малі партії, які не брали у формуванні уряду участі. Найбільше міністерств(4) обійняло ПЦ, тоді як ХНО – 3, ПСЛ-НП – 2 відомства, ХДП тільки одне[165, с. 189]. Учасники урядової коаліції контролювали лишень 25 відсотків (125) депутатських мандатів у нижній палаті парламенту[134, с. 144]. Функціонування такого уряду можливе було за підтримки депутатів від «Солідарності» і ще кількох невеликих фракцій(на той час фракцію мали право створити 3 депутати). В опозиції до уряду перебували партії, які на виборах отримали найбільше мандатів – ДС, СЛД і КНП. У липні 1992 р. був сформований новий коаліційний уряд меншості з рівноважною конструкцією під керівництвом Г. Сухоцької, в склад якого увійшло 7 партій: Демократичний Союз(ДС), Християнсько-Народне об'єднання(ХНО), Ліберально-Демократичний Конгрес(КЛД), Польська Народна партія-Народне Порозуміння(ПСЛ-НП, відмінна від посткомуністичної ПСЛ), Християнсько-Демократична партія(ХДП), Польська Економічна Програма(ППГ) і Народно-Християнська партія(ХНС) [203, с. 130]. У голосуванні вотуму довіри, уряд здобув підтримку 226 депутатів. Урядова коаліція контролювала близько 40 відсотків депутатських мандатів(194 мандати) [165]. Коаліційний уряд мав врівноважений характер, оскільки жодна з партій, навіть ДС, з якого походила прем'єр, не мала домінуючого становища.

Крім того, уряди меншості створювалися у результаті розпаду коаліції більшості. Зокрема, після розпаду мінімально-переможної коаліції з домінантною партією Л. Міллера на початку 2003 р., був утворений уряд меншості СЛД-СП, главою якого надалі залишався Л. Міллер. СЛД і СП у Сеймі створили дві окремі фракції, тоді як у Сенаті існувала тільки одна фракція СЛД[47]. СЛД та СП сформували передвиборчу коаліцію перед виборами 2001 р., хоча партії не злилися в одну. Після відходу народників з коаліції, уряд Л. Міллера міг розраховувати на понад 200 мандатів СЛД-СП, а по-друге, політична структура нижньої палати парламенту дозволяла на укладення тимчасових союзів (передусім із Самообороною РП і фракцією «Федеральний парламентський клуб» (ФПК), у результаті чого коаліційний уряд меншості Л. Міллера отримав вотум довіри від більшості у 236 депутатів в червні 2003 р.[122]. Коаліційний уряд меншості Л.

Міллера був сформований з домінуванням СЛД, яке виділило СП одне міністерство. Незабаром розпочався розпад фракції СЛД-СП і вихід з СП групи депутатів, які створили нову фракцію. Після вступу Польщі до ЄС, Л. Міллер подав у відставку, що означало відставку всього складу Ради міністрів[265].

Четвертим урядом меншості був уряд М. Белки, який отримав від президента призначення на голову уряду і вибрав для співпраці політиків з СЛД (8 міністрів), СП (один віце-прем'єр) та 9 непартійних міністрів. 14 травня 2004 р. новий прем'єр-міністр виголосив пропозицію про висловлення йому вотуму довіри Сеймом, яка була відкинена – голосів депутатів СЛД, СП і ФПК не вистарчило, в той час як дванадцять інших фракцій (в тому числі і соціал-демократи Польщі (СДПЛ) М. Боровського, які відкололися від СЛД) – складала переважаючу більшість у Сеймі (за – 188, проти 262). Однак, президент не прийняв відставки прем'єра і довірив йому подальше виконання обов'язків. Оскільки Сейм, який відповідно до Конституції, повинен був визначити нового прем'єра, не оголосив власної пропозиції, то президент в черговий раз 11 червня 2004 р. довірив М. Белці пост глави уряду і на його пропозицію призначив ідентичний склад уряду, що і у травні того самого року[195, с. 114-115].

Чергове голосування вотуму довіри відбулося під час засідання 24 червня – цього разу пропозиція прем'єра була прийнята 236 голосами (СЛД, СДПЛ, ФПК, СП і позафракційні депутати); решта 11 фракцій і груп знаходилося в опозиції (215 голосів). Уряд М. Белки отримав вотум довіри завдяки голосам депутатів Польської соціал-демократії під керівництвом М. Боровського, які вийшли з СЛД. Цей уряд, по рахунку третій у IV каденції Сейму (2001-2005), виконував функції до її кінця[67].

Словаччина також мала досвід існування коаліційних урядів меншості, яких було чотири. Всі вони були урядовими коаліціями з рівноважними конструкціями.

Коаліційні кабінети меншості Словачької Республіки (1994-2006)²¹⁵

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
Й. Моравчик	16.03.1994 – 01.10.1994	ПДЛ + ХДР + АПР* + АДС* + НДП*	КМ/р.	ДС*	71/150
М. Дзурінда (ІІІ)	08.12.2003 – 01.09.2005	СДХС + ПУК + ХДР + АНО	КМ/р.	СДХС	71/150
М. Дзурінда (ІV)	02.09.2005 – 06.02.2006	СДХС + ПУК + ХДР	КМ/р.	СДХС	55/150
М. Дзурінда (V)	07.02.2006 – 17.06.2006	СДХС + ПУК	КМ/р.	СДХС	48/150

Першим коаліційним урядом меншості у Словаччині став уряд Й. Моравчика. Весною 1994 р. група з 10 депутатів під проводом Й. Моравчика і Р. Ковача покинула правлячу партію РЗДС і створила Альтернативу Політичного Реалізму (АПР), яка об'єдналася з групою з 8 депутатів Демократичного Союзу – Альянсу Демократів Словаччини (також вийшли з РЗДС на рік раніше), а згодом об'єднавшись з Народно-демократичною партією Л. Чернака (яка у свою чергу відірвалася з право-радикальної СНП), створили у квітні 1994 р. Демократичний Союз (ДС). Партія Демократичних Лівих теж долучилася до коаліції із своїми 29 депутатами[57]. Крім того, троїста коаліція ДС-ПДЛ-ХДР отримала зовнішню підтримку партії угорської меншини УХДР (Руху «Співіснування» – Угорського християнсько-демократичного руху (14 мандатів), який не приєднався до коаліції, але це дозволило кабінету функціонувати до виборів[264].

З 2003 р. другий уряд М. Дзурінди почав функціонувати як коаліційний кабінет меншості з рівноважною конструкцією, коли СДХС випередив другого по

215 Джерело: Розрахунок здійснено на підставі: Європейська виборча база даних. http://www.nsd.uib.no/european_election_database; Партії і вибори у Європі. <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia2.html>; Ресурсу про вибори. <http://www.electionresources.org>

величині партнера тільки на одне міністерське крісло. У 2005 і 2006 рр. почергово з коаліції виходили АНГ та ХДР. Попри значні зміни у партійному складі кабінету коаліція СДХС з СМК та МКП змогла проіснувати до парламентських виборів 2006 р.[240].

Таблиця 3.13

Коаліційні кабінети меншості Чеської Республіки (1996-2009)²¹⁶

Прем'єр-міністр Кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту
В. Клаус (Ш)	04.07.1996 – 30.11.1997	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА	КМ/д.	ГДП	99/200
С. Грос (Ш)	31.03.2005 – 25.04.2005	ЧССД + СС-ДС	КМ/д.	ЧССД	88/200
М. Тополанек (Ш)	09.01.2007 – 24.03.2009	ГДП + ХДС-ЧНП + ПЗ	КМ/д.	ГДП	100/200

Також три коаліційні уряди меншості були сформовані і у Чеській Республіці. Усі вони були сформовані з домінантною партією. Але якщо кабінет В. Клауса та М. Тополанека були сформовані внаслідок виборів у першому випадку і отримання вотуму довіри з другої спроби у другому, то коаліційний кабінет меншості С. Гроса існував внаслідок виходу з коаліції партнера.

Після парламентських виборів, що відбулися у 1996 р. коаліція ГДП- ХДС-ЧНП-ГДС на чолі з В. Клаусом сформувала уряд за підтримки тільки 99 депутатів[188]. ГДП отримала в уряді 8 міністерських посад, тоді як решта учасників – ХДС-ЧНП і ГДС отримали три і п'ять міністерств відповідно, що дозволяє зробити висновок про домінування ГДП у коаліційному кабінеті меншості В. Клауса. Внутрішньопартійна криза в ГДП закінчилася у кінці 1997 р. розколом у партії і створенням СС та поглибленням конфліктів з коаліціантами (передусім з ХДС-ЧНП). Внаслідок виходу християнських-демократів і ГДС з коаліції уряд подав у відставку, а президент оголосив позачергові вибори[129, с. 72].

216 Джерело: Šanc, D. (2006): Menšinová koaliční vláda 1996 – 1998: projekt, který neměl šanci uspět. In: Cabada, L. a kol.: Koalice a koaliční vztahy. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 68 – 83. Havlík Vlastimil a Lubomír Kopeček . Kształt i stabilność czeskich rządów: wpływ systemu partyjnego i wyborczego. Wrocławskie Studia Polilogiczne, 2009, 10, s. 59-77.

У формі коаліційного уряду меншості з домінуючою конструкцією функціонував і уряд С. Гроса протягом майже одного місяця у 2005 р., внаслідок виходу ХДС-ЧНП зі складу мінімально-переможної коаліції. В коаліції з ЧССД залишилась СС-ДС, це забезпечувало їй підтримку 88 депутатів. Після добровільної відставки С. Гроса, ХДС-ЧНП повернулася в коаліцію[255].

Після парламентських виборів 2006 р., президент В. Клаус довірив формування уряду М. Тополанеку з ГДП[39]. Коли той не зміг отримати вотуму довіри у парламенті, президент дав «другу спробу» М. Тополанеку, який все ж таки сформував коаліційний кабінет меншості з представників ГДП, ХДС-ЧНП і партії зелених. Вирішальним чинником здобуття вотуму довіри кабінету була позиція двох депутатів, вибраних за списком опозиційної до ГДП соціал-демократичної ЧССД. Вони вирішили не брати участі в голосуванні вотуму довіри і в такий спосіб знизили кворум необхідний для ухвалення вотуму довіри[130]. Загалом, кабінет М. Тополанека опирався на підтримку рівно 100 депутатських мандатів, що робило його фактично урядом меншості. В уряді домінувала ГДП, яка отримала більшу половину посад в уряді, включно з посадою прем'єр-міністра. У 2009 р. завдяки підтримці чотирьох депутатів, які раніше входили до проурядової коаліції, соціал-демократам вдалося зібравши 101 голоси і відправити кабінет М. Тополанека у відставку[129].

Звичайно, найбільше коаліційних урядів меншості функціонувало у Польщі, (чотири – кабінет Я. Ольшевського, Г. Сухоцької, Л. Міллера та М. Бєлки) та у Словаччині (чотири – кабінет Й. Моравчика, та три кабінети М Дзурінди, внаслідок виходу з уряду одного з партнерів), менше у Чехії (три кабінети – кабінет В. Клауса, С. Гроса, М. Тополанека). Особливо активно ці уряди формувалися у Польщі у першій половині 90-тих, коли партійна система не викристалізувалась, а виборче законодавство не передбачало виборчих порогів проходження до парламенту. В Словаччині та Чехії такий тип кабінетів частіше існував після 2004 р. В Угорщині не існувало коаліційних кабінетів меншості.

Отже, виходячи з вище наведеного, найбільш доречними для країн Вишеградської групи є висновки А. Романюка про те, що уряд меншості є вимушеним виходом для політичних партій, які були обраними до парламенту і які

з огляду на різні причини, не змогли або не можуть сформувати більшості.²¹⁷ Тобто, природним результатом виборів має бути формування більшості в парламенті, яка повинна відображати відповідну підтримку більшості виборців, надану партіям/виборчим блокам.

Висновки до розділу 3

Правові засади формування уряду викладені в національних конституціях, регламентах парламенту або нижньої його палати, законах про кабінет міністрів, прийнятих у кожній з країн Вишеградської групи. Загалом, за винятком Польщі, де були три етапи змін щодо засад формування урядів, в конституціях Словаччини, Угорщини та Чехії не відбулось суттєвих змін щодо засад формування урядів.

У всіх країнах Вишеградської групи в конституціях було передбачено участь у формуванні уряду як парламенту, так і президента, проте необхідною була інвеститура з боку парламенту: після призначення глави уряду останній у встановлений законом термін був повинен представити парламенту склад уряду чи подати урядову програму (або здійснити обидві процедури).

Встановлено, що коаліційні уряди становлять понад 80% від усіх урядів, які формувалися у країнах регіону. Особливого поширення у Вишеградській групі набули практики формування різних типів коаліційних урядів – більшою мірою мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією в Польщі, Словаччині та Чехії, і рівноважною конструкцією більше в Польщі та Словаччині, та надлишково-переможних урядів з домінантною партією, особливо в Угорщині.

Мінімально-переможних коаліційних кабінетів у Польщі було дванадцять. До вступу в ЄС існувало п'ять мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією та 2 мінімально-переможні уряди з домінантною партією. Після приєднання до ЄС було сформовано п'ять мінімально-переможних урядів суто з домінантною партією. Мінімально-переможних коаліцій у Словаччині було шість, половина з яких була сформована як рівноважні конструкції, а половина з

²¹⁷ Романюк А. Феномен урядів меншості в країнах Західної Європи // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Збірник наукових праць. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”. 2006, № 17. – С.24–27.

домінантною партією. Обидві конструкції мінімально-переможних коаліцій існували і до і після вступу в ЄС. В Угорщині було три мінімально-переможних кабінети з доміантною партією, два з яких були сформовані після вступу в ЄС. Характерно, що для всіх коаліційних урядів Угорщини формування відбувається на основі доміантної партії і зовсім не існувало урядів з рівноважною конструкцією.

Надлишково-переможні коаліції були присутні в Словаччині(один кабінет) та Угорщині (шість), і були вони сформовані у переважній більшості до вступу в ЄС. Крім того, всі надлишково-переможні коаліції формувалися виключно з домінуючою партією. У Польщі та Чехії такий тип коаліцій був відсутній.

Найбільше коаліційних урядів меншості функціонувало у Польщі, (чотири – кабінет Я. Ольшевського, Г. Сухоцької, Л. Міллера та М. Белки) та у Словаччині (чотири – кабінет Й. Моравчика, та три кабінети М Дзурінди, внаслідок виходу з уряду одного з партнерів), менше у Чехії (три кабінети – кабінет В. Клауса, С. Гроса, М. Тополанека). Особливо активно ці уряди формувалися у Польщі у першій половині 90-тих, коли партійна система не викристалізувалась, а виборче законодавство не передбачало виборчих порогів проходження до парламенту. В Словаччині та Чехії такий тип кабінетів частіше існував після 2004 р. В Угорщині коаліції меншості були відсутні.

Результати 3 розділу дисертації були апробовані у 7 наукових статтях фахових видань України та закордонних наукових журналів: Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.; Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.; Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.; Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності /

Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110. ; Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1189>. ; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248. ; Lopata M. Wpływ czynnika ideologicznego na formowanie rządów koalicyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej poroku 1991 – wybrane aspekty / Maryan Lopata // Nauka Polska XXIII. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities. – Warszawa, 2014. – S. 191–201.

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

В контексті формування та функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи необхідним є дослідження впливу головних чинників формування коаліційних урядів у Польщі, Словаччині, Угорщині та Чехії, таких як: система правління, вплив глави держави та ситуації когабітації, виборчої системи, електоральної мінливості (перенесення виборчої підтримки від виборів до виборів), значення розміру партійної системи, ідеологічної композиції урядів та ідеологічної поляризації у національних парламентах, політичних традицій.

4.1. Роль системи правління та глави держави у формуванні і функціонуванні коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Виходячи із окреслених індикаторів парламентської та напівпрезидентської систем правління, можна сепарувати країни Вишеградської групи на дві наступні групи: парламентська система правління властива Угорщині, до 2012/2013 рр., вона також була притаманна Чехії; а напівпрезидентська система правління властива Польщі, Словаччині від 1999 р. і від 2013 р. Чехії. Напівпрезидентським країнам Польщі та Словаччині була властива парламент-президентська (прем'єр-президентська) модель напівпрезиденталізму[30]. Проте одночасно треба зауважити, що в країнах, віднесених до напівпрезидентських, за умови загальних виборів президента ми маємо справу з різними рівнями обсягу повноважень глави держави і відповідно відмінним впливом останніх. Можемо побачити, що Словаччина та Чехія характеризувалися слабкими президентами, коли їхні реальні повноваження мало чим були більшими від повноважень колег-президентів, яких вибирали у парламентах. Натомість президенти Польщі за своїми конституційними повноваженнями мали можливість відчутно впливати на суспільно-політичні процеси у власній країні.

**Типи коаліційних урядів відносно системи правління у країнах
Вишеградської групи²¹⁸**

Країна	Система правління	Тип коаліційного уряду
Польща(1989-2014)	Напівпрезидентська	5 МПКр., 6 МПКд, 2КМр, 2КМд.
Словаччина(1993-1999)	Парламентська	1 КМр, 2 МПКд,
Словаччина(1999-2014)	Напівпрезидентська	3 КМр, 3 МПКр, 1МПКд, 1 НПКд.
Угорщина(1989-2014)	Парламентська	3 МПКд, 6 НПКд.
Чехія(1993-2013)	Парламентська	3КМд., 2 МПКр., 4 МПКд,
Чехія(2013-2014)	Напівпрезидентська	1 МПКд.

У Польщі незважаючи на зміни конституцій впродовж 1989-2014 рр. була властива напівпрезидентська система правління, у якій було сформовано дванадцять мінімально-переможних коаліційних урядів, п'ять з яких були створені у форматі рівноважної конструкції уряду. Також існувало чотири коаліційні кабінети меншості, з яких було дві коаліції меншості з рівноважною конструкцією, а дві коаліції з домінантною партією. Напівпрезидентська система правління у Польщі сприяла більше утворенню мінімально-переможних коаліційних урядів у двох форматах – як з домінантною партією так і рівноважною конструкцією.

У Словаччині від 1993 р. до 1999 р. існувала парламентська система правління, коли було сформовано 2 мінімально-переможних уряди з домінантною партією та один коаліційний кабінет меншості з рівноважною конструкцією. З 1999 р. з впровадженням прямих виборів президента, Словаччина стає напівпрезидентською країною, у якій було сформовано одну надлишково-переможну коаліцію з домінантною партією, три мінімально-переможні коаліційні уряди з рівноважною конструкцією, одну мінімально-переможну коаліцію з домінантною партією, а також три коаліційні кабінети меншості з рівноважною конструкцією. Висновуємо, що як для парламентської так і напівпрезидентської системи правління у Словаччині характерне переважання коаліційних кабінетів більшості, зокрема мінімально-переможних коаліцій. Але якщо для парламентського періоду характерним було існування мінімально-переможних коаліцій з домінантною

218

Розрахунки здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P. 154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed.

партією, то за напівпрезидентської системи правління такий тип уряду створювався лише один раз, а частіше мінімально-переможні уряди формувалися на основі рівноважної конструкції.

В Угорщині внаслідок існування в даній країні парламентської системи правління було сформовано шість надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією та три мінімально-переможні коаліційні уряди з домінуванням однієї партії. Не було в Угорщині жодного коаліційного уряду меншості. Ми встановили, що парламентська система правління, запроваджена в Угорщині сприяє формуванню у більшій мірі надлишково-переможних коаліцій та домінуванням у всіх коаліціях однієї політичної партії.

У Чехії внаслідок нещодавньої зміни системи правління з парламентської на напівпрезидентську, ще важко давати висновки щодо того як зміна системи правління вплинула на формат коаліційних урядів. За напівпрезидентської системи правління було сформовано лише одну мінімально-переможну коаліцію з доміантною партією, тоді як до 2013 р. були сформовані чотири мінімально-переможні коаліції з доміантною партією, дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, три коаліційні кабінети меншості з доміантною партією. В загальному парламентська система правління у Чехії сприяла формуванню переважно мінімально-переможних коаліцій як з доміантною партією, так і з рівноважною конструкцією.

Встановлено, що система правління вплинула на формування певного типу коаліційних кабінетів лише в Угорщині, у якій існувала парламентська система правління, і де коаліційні уряди були сформовані у форматі коаліційних кабінетів більшості з домінуванням одної партії, і особливо сприяла формуванню надлишково-переможних коаліцій. У Польщі, Словаччині напівпрезидентська система правління сприяє формуванню коаліційних кабінетів більшості, зокрема мінімально-переможних коаліцій, як і парламентська система правління, яка існувала до 2013 р. у Чехії. Парламентські системи правління в Угорщині та у Чехії приводили до влади інші типи коаліцій, зокрема в Угорщині парламентська система правління сприяла утворенню коаліційних кабінетів більшості переважно у форматі

надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як в Чехії вони формувалися більше як мінімально-переможні коаліції.

Три означені вище країни (Польща, Словаччина та Чехія) відносяться до числа напівпрезидентських. Натомість, в Угорщині ми спостерігали фактично близьку позицію, коли президенти у виборі кандидатів на посади глав урядів залежали від співвідношення політичних сил у парламенті не тільки на етапі отримання вотуму довіри, проте й під час висунення/номінування кандидатури. Отже, президент Угорщини, у якій існує парламентська система правління, не здійснює впливу на формування уряду, тому володіє слабшими позиціями ніж президенти Польщі, Словаччини та Чехії.

Відповідно до методики А. Сіароффа[225-226] найбільшою силою володіє президент Польщі з силою у 8,0, другим за президентською силою є глава Словацької Республіки з силою у 7,0. У президентів Угорщини та Чехії індекс сили президентів становив відповідно 6,6 і 5,5. Індекс сили президентів ми співставили з формами правління, які існували у вказаних країнах. У Польщі і у Словаччині(від 1999 р.) існувала напівпрезидентська система правління, тоді як в Угорщині та Чехії (до 2013 р.) були парламентські системи правління. Але не зовсім коректною є оцінка сили президента Чехії, оскільки згідно прийнятих у 2012 р. змін до Конституції, президент країни від 2013 р. обирається на прямих та всенародних виборах, що відповідно змінило оцінку сили його повноважень у напрямі зростання (це означає, що поряд із всенародним обранням президента зазвичай доречним є зростання його сили, порівняно із повноваженнями президента, якого обирають у парламенті)[30]. При чому з 2013 по кінець 2014 р.(коли здійснювалося дослідження) був сформований лише один коаліційний кабінет у форматі мінімально-переможної коаліції з домінантною партією.

Оцінювання сили президентів у країнах Вишеградської групи за модифікованою методикою А. Сіароффа (станом на 2013 р.)²¹⁹

№	Країна	I ²²⁰	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Сума
1	Польща	1	1	–	1	0,5	0,5	1	1	1	1	8,0
2	Словаччина	1	1	–	1	0,5	0,5	1	1	1	–	7,0
3	Угорщина	–	0,5	–	1	0,5	0,5	1	1	1	1	6,5
4	Чехія	–	1	0,5 ²²¹	1	0,5	0,5	1	1	–	–	5,5

Як бачимо, спільною для всіх президентів була участь у формуванні уряду. Ця позиція характеризується тим, що президенти вносили кандидатури на посаду прем'єр-міністра. Однак, свобода їхнього вибору кандидата залежала від результатів виборів та розкладу сил у парламенті. Безперечно, в умовах значної партійної сегментації у парламенті, коли виникало кілька можливих комбінацій більшості, або в умовах неможливості сформувати більшість, ця роль президента могла зростати, оскільки від нього залежало кому він доручить право формувати уряд. Але в жодній з країн Вишеградської групи ми не мали справи з правом президента формувати уряд самостійно, незалежно від розкладу сил політичних акторів у національному парламенті.

Крім того, важливим з огляду на силу президентів є система когабітації, яка проявляється у напівпрезидентських країнах.

Порівнюючи рівень компетенції президентів у питанні про призначення прем'єр-міністра, можна виділити більш високі повноваження глав держав Польщі (від 1989 р.), Чехії (згідно змін до Конституції, які вступили в силу у 2013 р.) та Словаччини (від 1999 р. до сьогодні). Таким чином можна констатувати, що у Польщі, Словаччині (1999-2014 рр.) та Чехії (2013-2014 рр.) стосовно президентів національні конституції передбачали норму участі у формуванні ними уряду із

²¹⁹ Розрахунки здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с. ; Siaroff A. Comparative presidencies: the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – P. 287–312.

²²⁰ Індикатори представлені таким чином: I) обрання президента на всенародних виборах – 1, обрання в парламенті – 0; II) чи відіграє президент вирішальну роль у призначенні прем'єр-міністра та формуванні уряду; III) право президента головує на засіданнях уряду та впливати на формування порядку денного; IV) володіння правом накладати вето на рішення парламенту; V) повноваження президента у надзвичайних ситуаціях; VI) чи виконує президент головну роль у здійсненні зовнішньої політики; VII) право достроково припинити повноваження парламенту і оголошувати нові вибори; VIII) чи співпадає термін перебування на посаді президента і термін роботи парламенту, якщо так – 0, якщо ні – 1; IX) володіння президентом правом оголошувати референдуми; X) володіння президентом правом законодавчої ініціативи.

²²¹ Згідно ст. 64 (2) Чехії, президент може брати участь у засіданнях уряду.

наступним зверненням прем'єр-міністрів цих урядів до парламенту з проханням про підтримку.

Як вже зазначалося, з-поміж країн Вишеградської групи когабітація була властива Польщі, Словаччині та від 2013 року Чехії. При цьому найбільша кількість ситуацій когабітації відбулася у Польщі (вісім разів) [13], у Словаччині – два рази, у Чехії – один раз[21].

Таблиця 4.3

Когабітація президентів з коаліційними урядами у країнах Вишеградської групи(1990-2014)²²²

Країна	Термін повноважень президента, рр.	Партія Президента	Термін повноважень прем'єр-міністра	Партія прем'єр-міністра	Тип/конструкція урядового кабінету	Партійний склад уряду	Період когабітації, рр.	Відсоток від терміну президента
Польща	Л. Валенса (1990-1995)	НП «Солідарність»	Я. Ольшевський (12.1991 – 06.1992)	ПЦ	1КМ/р	ПЦ+ХДС +ПСЛ–НП+ ХНП	12.1991 – 06.1992	11.6%
	Л. Валенса (1990-1995)	НП «Солідарність»	В. Павлак (10.1993 – 03.1995)	ПСЛ	2КБ/М ПК/р	ПСЛ – СЛД	10.1993 – 03.1995)	24%
	Л. Валенса (1990-1995)	НП «Солідарність»	Ю. Олексі (03.1995 – 02.1996)	СЛД		СЛД – ПСЛ	03.1995-12.1995	13%
	А. Квасневський (1995-2000)	СДПР-СЛД	Є. Бузек (10.1997 – 10.2001)	АВС	1КБ/М ПК/д	АВС + СВ	10.1997 – 12.2000	63%
	А. Квасневський	СДПР-СЛД	Є. Бузек (10.1997 –	АВС		АВС + СВ	12.2000 – 10.2001	17%

²²² І. Гашпарович був підтриманий партіями Смер-СД(Напряг) та СНП(Словацькою національною партією).

Список партійних скорочень у Польщі: ГП – Громадянська Платформа, ПСЛ – Польська Народна партія, СЛД – Союз демократичних лівих, СДПР – Соціал-демократія Речі Посполитої, СС – Союз Свободи, ХДС – Християнсько-Демократична партія, ПСЛ-НП – Польська народна партія - Народне Порозуміння, ПЦ – Порозуміння Центр. Список партійних скорочень Словаччини: СДХС – Словацький демократичний і християнський союз, ПУК – Партія Угорської Коаліції, ХДР – Християнсько-Демократичний Рух, АНГ – Альянс Нового Громадянина, СДК – Словацька Демократична Коаліція, СС – Свобода і Справедливість. Список партійних скорочень у Чехії: ЧССД – Чеська соціал-демократична партія, ГДП - Громадянська Демократичної партія, ТОП 09 - Традиція, відповідальність, процвітання 09(рік заснування партії), ВВ - Громадянські справи.

Джерело: розрахунки здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки // Науковий журнал Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Випуск 8(1). Дніпропетровськ 2014. С. 243 – 248; Ciapala J. Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989–1997) / J. Ciapala. – Warszawa, 1999. – S. 395. ; Gebethnet S. Polska kohabitacja oraz sens i przesłanki działania Rady Gabinetowej (maszynopis ekspertyzy) / S. Gebethnet // Por. P. Winczorek. Podział władzy. – 1999. – S. 163.

	ий (2000- 2005)		10.2001)					
	Л. Качинський ²²³ (2005- 2010)	ПіС	Д. Гуск (11.2007 – 09.2014)	ГП	1КБ/М ПК/д	ГП-ПСЛ	11.2007 – 04.2010	46%
Словаччина	І. Гашпарович (2004- 2009)	РзД	М. Дзурінда (10.1998- 07.2006)	СДХ С	3КМ/р	СДХС+П УК+ХДР+ АНГ	06.2004- 07.2006	42%
	І. Гашпарович (2009- 2014)	-	І. Радічова (07.2010- 03.2012)	СДХ С	2КБ/М ПК/д	СДХС- ДР+СС+Х ДР+ партія угорської меншини Міст	07.2010- 03.2012	36,6%
Чехія	М. Земан (03.2013- до сьогодні)	ЧССД	П. Нечас (06.2010 – 06.2013)	ГДП	1КБ/М ПК/р	ГДП+ТО П09+ГС	03.2013 – 06.2013	6,7%

При розгляді ролі президента і можливого виникнення ситуації когабітації у Польщі, варто зауважити, що Президент РП не був керівником виконавчої влади і не мав права брати на себе повноваження уряду і приймати рішення, які є компетенцією Ради Міністрів. У президентів існували тільки механізми стримування і стимулювання урядової діяльності – і то в значній мірі у політичному характері, а не формально-зобов'язуючому[166]. Істотним чинником впливу на уряд (схоже як і у Франції) був авторитет глави держави, особливо в період, коли президент користувався значно більшою підтримкою у суспільстві ніж прем'єр-міністр і Рада Міністрів. На думку С. Гебетнера логіка когабітації у Польщі випливала з факту, що президент обирався на загальних і безпосередніх виборах. Не менш істотним і пов'язаним з цим є факт, що мандат президента та парламенту обумовлені різними термінами каденцій цих органів, що з однієї сторони генерувало конфлікт, а з другої – його пом'якшувало, даючи перевагу тому, політичний мандат якого починався з останніх виборів[116]. В ситуації коли мандат парламенту і урядової команди, яка його представляє були пізнішими – президент

223 10 квітня 2010 р. у катастрофі загинув президент Польщі Л. Качинський. Таким чином, термін його каденції був скорочений на 8 місяців. На основі: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.smolensk.eu/smolensk-piznaj-prawdu/>

ставав лідером опозиції[98]. З такою моделлю зустрілися у випадку президентства Л. Качинського після виграних ГП парламентських виборів у 2007 р. Наступним чинником виникнення когабітації у Польщі було існування цілого ряду конституційних механізмів, що уможливлювали співпрацю (вимушену, як вказує С. Гебетнер) президента і уряду Польщі[116]. До 1997 р. до таких елементів можна було зарахувати: загальне керівництво президента в сфері зовнішніх відносин, безпеки держави, скликання ним засідань Ради Міністрів і керування нею, контрасигнація президентських актів прем'єром чи відповідним міністром, інформування президента прем'єр-міністром про головні проблеми, які є предметом діяльності Ради Міністрів. Стаття 38 Конституції ПНР від 1952 р., а після новелізації в квітні 1989 р. впроваджувала кілька механізмів стримування уряду[190]. Президент міг скликати засідання Кабінетної Ради. Глава держави співпрацював з головою Ради Міністрів у сфері закордонної політики і здійснював верховенство над збройними силами за посередництвом міністра народної оборони. Розпорядження президента підлягали контрасигнації головою Ради Міністрів. Важливою сферою співпраці між двома елементами виконавчої влади було формування уряду, особливо призначення прем'єр-міністра, хоча варто підкреслити, що це було більше поле для співпраці президента з визначеною парламентською більшістю, тому результатом цієї співпраці було формування уряду з волі парламентської більшості[149]. Призначення конкретного прем'єра залежало від президента. Це і було одним з елементів функції арбітражу президента, своєрідним методом виходу з ситуації, якщо не була сформована урядова коаліція. На практиці глава держави залежав від розподілу сил в парламенті[116].

Варто підкреслити, що у польських умовах функціонувала когабітація як «умови і правила співіснування і співфункціонування між урядом та президентом, пов'язаним – або принаймні асоційованим – з відмінним політичним блоком ніж уряд, який сформований парламентською більшістю»[116]. Когабітація могла трактуватися як один з елементів, хоч і неконституційних, але відносно до конституції принцип рівноваги влади і взаємостимування. Когабітація президента та уряду з опозиційних одна до одної політичних партій також впливала на

згуртованість урядових коаліцій. Г. Ридлевський звернув увагу, що в умовах когабітації в період президентства Л. Валенси, Рада Міністрів мала рахуватися з практичною можливістю блокування главою держави ініційованих урядом ухвал. Це змушувало уряд шукати в Сеймі необхідну більшість для подолання президентського вето, що зобов'язувало уряд іти на деякі персональні або програмні поступки[116]. Але пошук такої більшості міг перевищувати розмір урядової коаліції. Мінімально-переможна коаліція ГП і ПСЛ після 2007 р., бажаючи подолати президентське вето і реалізувати деякі свої законотворчі наміри (наприклад, новелізація закону про радіофонію чи телебачення), була вимушена звернутися до СЛД, тобто тієї частини опозиції, для якої також були неприйнятними дії глави держави. В результаті відбулося створення своєрідної парламентської коаліції, яка не становила собою сталої парламентської підтримки для уряду, але уможливлювала реалізацію деяких урядових намірів в заміну на певні політичні поступки на користь деяких опозиційних груп[56].

В Польщі явище когабітації існувало після 1990 р. практично в час кожної каденції президента, за винятком каденції президента Б. Коморовського, який посів посаду глави держави у 2010 р.

Президент Л. Валенса співпрацював з політично опозиційними урядами мінімально-переможної коаліції СЛД-ПСЛ, на чолі якої стояли В. Павлак з ПСЛ, а потім Ю. Олекси з СЛД[121]. Варто зауважити, що складні стосунки між главою держави і урядом склалися також і в період керування кабінетом Я. Ольшевським, хоч його кабінет мав підтримку партій з колишньої «Солідарності», з якої походив і президент Л. Валенса[124]. Це було зумовлено глибоким конфліктом між Президентом і лідерами Порозуміння Центр(ПЦ), до яких відносився також і прем'єр-міністр. Це могло бути пов'язане з трактуванням Л. Валенсою прем'єр-міністрів як політиків, які були повинні йому підкорятися[83]. Як зауважила Я. Цяпала[82], спочатку позитивно склалися відносини між Л. Валенсою та прем'єром В. Павлаком, які давали шанс на конструктивну когабітацію, але в результаті закінчилися відставкою прем'єра президентом у лютому 1995 р.²²⁴

²²⁴ Президент не маючи достатніх конституційних механізмів, критикував прем'єр-міністра в засобах масової інформації і скористався конфліктом всередині коаліції СЛД-ПСЛ, оскільки СЛД не погоджувалося на перебування В. Павлака як молодшого коаліційного партнера на посаді голови уряду.

Співпраця Л. Валенси з наступним керівником уряду – Ю. Олекси від самого початку не склалася і закінчилася політичною кризою. Варто згадати, що в період когабітації президента Л. Валенси з урядами коаліції СЛД-ПСЛ існували т. зв. «президентські» міністерства, що викликало слабкий опір прем'єр-міністрів, які боялися ескалації конфлікту з главою держави[165]. Міністри зі сторони президента не приховували своєї лояльності до глави держави, і трималися відсторонено від решти міністрів та прем'єра[166].

На 1997-2001 рр. припав період довгої когабітації президента О. Квасневського з урядом Є. Бузека – на початку мінімально-переможної коаліції АВС-СС, а потім однопартійного уряду меншості, який складався з представників АВС. Спочатку відносини між двома сегментами виконавчої влади були напруженими[149]. Це було спричинене відмовою мінімально-переможної коаліції АВС-СС у конструктивній співпраці з президентом (між іншим у сфері призначення та звільнення послів, запрошення представників президента на засідання Ради Міністрів, відсутності згоди прем'єра на постійні зустрічі з президентом і надання главі держави інформації про роботу кабінету). Президент у відповідь накладав вето на урядові закони[67]. Врешті сторони дійшли до компромісу, що представники президента будуть запрошені – згідно з приписами закону від серпня 1996 р. «Про організацію і спосіб роботи Ради Міністрів і повноважень у діяльності міністрів» – на важливі засідання уряду, а прем'єр-міністр мав періодично зустрічатися з президентом, щоб його інформувати про поточні проблеми своєї діяльності, незважаючи на відсутність у Конституції РП такого обов'язку[241]. Президент О. Квасневський бажаючи змусити уряд співпрацювати, у період своєї першої каденції три рази скликав засідання кабінетної ради[83]. Співпраця А. Квасневського з урядом Л. Міллера також носила всі ознаки когабітації, бо незважаючи на те, що президент і прем'єр представляли одну і ту саму партію – СЛД, вони відображали різні угруповання в СЛД: А. Квасневський був ліберальним політиком і допускав близьку співпрацю з поміркованою частиною постсолідарнісного табору, тоді як Л. Міллер хотів монополізувати головні центри влади в руках коаліції, а особливо СЛД-СП[47].

Водночас відбувалося суперництво між главою держави і прем'єр-міністром за лідерство у СЛД[47].

Наступним прикладом когабітації є співпраця після 2007 р. президента Л. Качинського з ПіС з урядом Д. Туска, представником коаліції ГП і ПСЛ. Намагання президента спільно формувати закордонну політику і оборонну політику держави, сприяло виникненню конфліктів з мінімально-переможним урядом Д. Туска[149].

Варто погодитися з А. Думало, який стверджує: «когабітація носить різні форми в залежності від специфіки політичної системи. Однак, багато у цій ситуації залежить від особи президента, здатності, проникливості і характеру його радників»[98]. На нашу думку, модель когабітації головним чином залежала від стилю президенталізму, або способу виконання президентом своїх повноважень; як президент формував свої відносини з урядом, його стиль реагування на дії уряду.

Президент не керував виконавчою владою, хоча мав певний потенціал політичного та формально-конституційного впливу на уряд. Мова йде про інститут Кабінетної Ради, можливу співпрацю президента з деякими міністрами у сфері закордонної та оборонної політики, використання законотворчої ініціативи і накладання вето, яке особливо властиво в першому періоді когабітації президента О. Кваснєвського і прем'єр-міністра Є. Бузека, виявилось істотним інструментом впливу на уряд, і навіть після 2007 р. проявлялося у відмові підписання законів президентом Л. Качинським. Багато аспектів співпраці залежить від рівня політичної культури і здатності дійти до компромісу. Немалий вплив на це мав стиль президенталізму. Політична практика довела, що період помірковано-активної когабітації О. Кваснєвського закінчилися набагато конструктивнішою співпрацею всередині виконавчої влади, ніж у часи президентства Л. Валенси та Л. Качинського[149].

Таблиця 4.4

Характер відносин між президентом та кабінетом у 1990-2014 рр. у Польщі²²⁵

²²⁵ Джерело: розрахунки здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248.

Роки	Президент	Уряд	Тип відносин
1991-1992	Л. Валенса	Я. Ольшевський	0/-
1992-1993	Л. Валенса	Г. Сухоцька	0
1993-1995	Л. Валенса	В. Павлак	-
0.3-2.1995	Л. Валенса	Ю. Олекси	-
1995-1996	А. Квасневський	Ю. Олекси	+
1995-1997	А. Квасневський	В. Цімошевич	+
1997-2001	А. Квасневський	Є. Бузек	-
2001-2004	А. Квасневський	Л. Міллер	+
2004-2005	А. Квасневський	М. Белка	+
2005-2006	Л. Качинський	К. Марцінкевич	+
2006-2007	Л. Качинський	Я. Качинський	+
2007-2010	Л. Качинський	Д. Туск	-
2010-2013	Б. Коморовський	Д. Туск	+
2014	Б. Коморовський	Е. Копач	+

Тип відносин: - (когабітація, конфлікт); +(співпраця); 0(нейтральність)

У Словаччині напівпрезидентська система була встановлена у 1999 р. Першим президентом обраним на прямих виборах став голова Партії Громадянського порозуміння(ПГП) Р. Шустер, партія якого увійшла в надлишкову коаліцію на чолі з М. Дзуріндою як молодший партнер, який отримав тільки 1 міністерську посаду. У 2002 р. партія не висувалася на чергових парламентських виборах і у 2003 р. приєдналася до Смеру[154]. На той час Р. Шустер вже не був головою ПГП і тому не представляв жодної політичної партії.

У Словаччині ситуація когабітації виникала 2 рази і в час двох каденцій президента І. Гашпаровича, який належав до керівництва Руху за Демократичну Словаччину В. Мечіяра, а потім заснував свою власну політичну партію Рух за демократію(РзД). У 2004 р. І. Гашпарович став президентом Республіки Словаччина, в той час як керівником уряду був лідер коаліції меншості СДХС – СМК –МКП –ХДР– АНГ М. Дзурінда. Особливість когабітації полягала у тому, що Рух за демократію(РзД) на виборах 2002 р. до парламенту не пройшов, як і на наступних парламентських виборах у 2006 р. Тому президент представляв позапарламентську партію, і як відзначає Р. Елгі, після виборів 2006 р., коли РзД знову не змогла потрапити до парламенту, І. Гашпарович був де-факто незалежним, хоч і був тільки почесним лідером партії[146]. На виборах 2009 р. І. Гашпарович був підтриманий партіями Смер-СД (Напряв-Соціал-демократія) Р. Фіцо та СНП (Словацька національна партія) Я. Слоти, внаслідок чого відбулася

ефективна кооперація між президентом та прем'єр-міністром Р. Фіцо[41]. Новий період когабітації припадає на 2010-2012 рр., коли президентом продовжував бути І. Гашпарович а прем'єр-міністр І. Радічова очолювала мінімально-переможний уряд з політичних партій СДХС, ДС,СС, ХДР та партії угорської меншини Міст. Цей період когабітації завершився фактично у жовтні 2011 р., внаслідок прийняття Національними Зборами вотуму недовіри кабінету І. Радічової[21].

Після перемоги непартійного центриста А. Кішка[212, 223] на президентських виборах у березні 2014 року, почався новий період когабітації президента з урядом Р. Фіцо, який продовжував свою каденцію прем'єр-міністра Словацької Республіки, але оскільки А. Кішка позиціонував себе як непартійний президент, то його стосунки з урядом можна визначити як нейтральні.

Таблиця 4.5

Характер відносин між президентом та кабінетом у 1999-2014 рр. у

Словаччині²²⁶

Роки	Президент	Уряд	Тип відносин
1999–2004	Р. Шустер	М. Дзурінда	+0
2004-2006	І. Гашпарович	М. Дзурінда	-
2006-2010	І. Гашпарович	Р. Фіцо	+
2010-2012	І. Гашпарович	І. Радічова	-
2010-2014	І. Гашпарович	Р. Фіцо	+
2014 – до сьогодні	А. Кішка	Р. Фіцо	0

Тип відносин: - (когабітація, конфлікт); +(співпраця); 0(нейтральність)

Перша когабітація у Чехії мала місце починаючи з березня 2013 року, коли на пост глави держави вступив М. Земан, що очолював партію «Громадянські справи» і був змушений співпрацювати з кабінетом П. Нечаса, лідером ГДП[21]. Сам М. Земан походив з ЧССД, яку він певний час очолював, і яка була головним і постійним конкурентом ГДП на парламентських виборах²²⁷.

Після корупційного скандалу у кабінеті громадянських демократів та їх союзників (ТОП09 та ЛІДЕМ), уряд П. Нечаса пішов у відставку. Після цього М.

²²⁶

Джерело: розрахунки здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149; М. Лопата Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки // Науковий журнал Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Випуск 8(1). Дніпропетровськ 2014. С. 243 – 248;

²²⁷ Elgie R. The semi-presidential one [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.semipresidentialism.com/?p=712>

Земан довірив виконувати функції прем'єр-міністра Ї. Русноку, дозволивши йому сформувати новий уряд. Ї. Руснок не зміг отримати вотуму довіри у нижній палаті, тому виконував свої повноваження як уряд у відставці. Уряд був тимчасовий і проіснував до позачергових виборів вкінці 2013 року. Після проведення виборів до нижньої палат, М. Земан номінував лідера ЧССД Б. Сobotку прем'єр-міністром нового мінімально-переможного коаліційного уряду у який увійшли крім самих соціал-демократів ще і АНО та ХДС-ЧНП. Партія громадянських справ М. Земана не змогла подолати виборчий поріг, тому не вважалася суперником правлячої від 2014 р. ЧССД, оскільки сам глава держави походив з неї[21].

Таблиця 4.6

Характер відносин між президентом та кабінетом у 2013-2014 рр. у Чехії²²⁸

	Роки	Президент	Уряд	Тип відносин
1	2013	М. Земан	П. Нечас(2МПКр.)	-
2	2013	М. Земан	Ї. Руснок(НП)	0
3	2014	М. Земан	Б. Сobotка (МКПд.)	+

Тип відносин: - (когабітація, конфлікт); +(співпраця); 0(нейтральність)

Специфіка Польщі та Словаччини полягає у тому, що тут урядовий кабінет відповідальний винятково перед парламентом (тобто лише парламент може достроково відправити уряд у відставку). Це означає, що в регіоні реалізовано прем'єр-президентський (за класифікацією М. Шугарта[217], Дж. Кері та Р. Елгі)[104] різновид напівпрезиденталізму. Саме тому (попри формально дуалістичну модель виконавчої влади) прем'єр-міністри намагаються домінувати у політичному процесі над президентами. Специфіка Польщі у 2010 р. полягала в тому, що і президент, і прем'єр-міністр репрезентували єдину урядову партію (згодом президент став позапартійним) – ГП. Така ситуація традиційно (за досвідом країн Західної Європи) використовується на користь президента. Натомість у Польщі цю ситуацію використано (і це більшою мірою відповідає формальним інституційним нормам, аніж у західних демократіях) на користь глави уряду, як особи, яка домінує над президентом у виконавчій владі.

228 Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248.
; Elgie R. The semi-presidential one [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.semipresidentialism.com/?p=712>

У Польщі найбільше випадків когабітації, а саме п'ять таких ситуацій з шести, виникло до 2004 р. перед вступом Польщі до ЄС і переважно вона відбувалася між президентами та мінімально-переможними коаліціями, які були з рівноважною конструкцією та домінуючою партією. Тільки з одним коаліційним кабінетом меншості виникала ситуація когабітації, що приводить до висновку, що когабітація у Польщі відбувалася з коаліційними кабінетами більшості, які існували у форматі мінімально-переможної коаліції.

У Словаччині ситуація когабітації виникала п'ять разів, і відбувалося це починаючи з 2004 р, коли Словаччина приєдналася до ЄС. Найбільше випадків когабітації відбулося з між президентом І. Гашпаровичем та трьома коаліційними кабінетами меншості М. Дзурінди, а потім з двома мінімально-переможними коаліціями з рівноважною конструкцією на чолі з прем'єром І. Радічовою. Слід зазначити, що всі ситуації когабітації у Словаччині відбувалися з коаліційними урядами, які були сформовані як рівноважні конструкції.

У Чехії натомість ми можемо говорити про дуже малий досвід когабітації, оскільки країна стала напівпрезидентською системою правління, починаючи тільки від 2012 р., тому завчасно робити висновки відносно питання співвідношення періодів когабітації та формату коаліційних урядів у даній країні.

Таким чином, беручи досвід країн Вишеградської групи, де утвердилася напівпрезидентська система правління, ситуація когабітації виникала незалежно від періоду трансформації чи певного типу коаліційних кабінетів, які існували у трьох країнах(Польщі, Словаччині чи Чехії), тому що когабітація виникала між президентами як з мінімально-переможними коаліційними урядами, так і з коаліційними урядами меншості.

4.2. Вплив виборчої системи на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Не можна оминути у процесі формування коаліційних кабінетів зв'язку між складом уряду та результатами виборів. Характерною особливістю парламентаризму, який функціонує в багатопартійній системі є необхідність відображення волі виборців у партійному складі уряду.

**Вплив виборчої системи Польщі на формування коаліційних урядів
(1991-2011)²²⁹**

Рік виборів	ТВС	РТВС	ВФ	ЕКПП	ЕБ, %	Тип/конструкція урядового кабінету
1991	пропорційна	пропорційна списків	Хейра + Сант-Лаге/м.	10,86	0 п/к (5 п/к)	3МПК/р., 2КМ/р.
1993	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта + Д'Хондта	3,88	5 п / 8 к	3МПК/р.
1997	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта + Д'Хондта	2,95	5 п / 8 к	1 МПК/д., 1 ОМ
2001	пропорційна	пропорційна списків	Сант-Лаге/м.	3,60	5 п / 8 к	1МПК/д., 2КМ/д.
2005	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	4,26	5 п / 8 к	2 ОМ, 2МПК/д.
2007	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	2,82	5 п / 8 к	1МПК/д.
2011	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	3,00	5 п / 8 к	2МПК/д.

Виборча система Польщі за період від 1991 р. до 2014 р. була модифікована чотири рази – у 1991 р., 1993 р., 2001 р., і 2002 р.[30]. На першому етапі у 1991 р. було впроваджено пропорційну систему змішаних преференційних списків, що була реалізована на основі формули Хейра (до 391 мандата в 37 регіональних багатомандатних виборчих округах) і модифікованої формули Сант-Лаге (до 69

229

Таблицю складено станом на 2014 р. В таблиці використано такі умовні позначення: КД – кількість депутатів (у парламенті/нижній палаті парламенту); ТВС – тип виборчої системи; РТВС – різновид типу виборчої системи; ВФ – виборча формула; МАБ – мажоритарна абсолютної більшості; МВБ – мажоритарна відносної більшості; ЕКЕП – ефективна кількість електоральних партій; ЕКПП – ефективна кількість парламентських партій; ІДВС – індекс диспропорційності виборчих систем (Галлахера); ЯВ – явка виборців; ЕБ – електоральний бар'єр (п – для партій, к – для виборчих коаліцій, п/к – для партій і виборчих коаліцій); н.д. – недоступні/невідомі дані (на момент розрахунку подія ще не настала); Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.

Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.; Bormann N. Democratic Electoral Systems around the World, 1946–2011 / Nils-Christian Bormann, Matt Golder // Electoral Studies. – 2013. – Vol. 32. – P. 360–369.; Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf ; Parline Database on National Parliaments [Електронний ресурс]. – Inter-Parliamentary Union : Better parliaments, stronger democracies, 2013. – Режим доступу : <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp> ; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/>; ESCE : Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Електронний ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5>; Brancati D. Global Elections Database [Електронний ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.globalelectionsdatabase.com/>; Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive : Release 2.0 / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson [Електронний ресурс]. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.erdda.se/index.php/projects/erd>; CSES Module 3 Full Release Dataset : 2006–2011 [Електронний ресурс]. – The Comparative Study of Electoral Systems, March 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>

мандатів в одному національному виборчому окрузі) [134]. На регіональному рівні для розподілу мандатів між партіями/блоками не було передбачено жодних електоральних бар'єрів[138]. Натомість, для розподілу мандатів на національному рівні потрібно було отримати не менше п'яти відсотків сумарних голосів виборців за всі відповідні регіональні списки партій/блоків або здобути кожними із цих партій/блоків хоча б по п'ять мандатів у регіонах[61]. Слід відзначити, що пропорційна виборча система з преференціями впроваджена у 1991 р., сприяла збільшенню ефективної кількості парламентських партій до 10,86. Завдяки відсутності на регіональному рівні виборчих бар'єрів, ця виборча система мала низький індекс диспропорційності, таким чином майже повністю відображаючи політичні преференції виборців[211]. Виборча система 1991 р., сприяла екстремальній фрагментації партійної системи, що в свою чергу призвело до формування двох багатопартійних (п'ять-сім політичних партій) кабінетів меншості з рівноважною конструкцією уряду, а також двох мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією.

На другому етапі починаючи від 1993 р. виборча система Польщі зазнала відчутних змін, бо пропорційна система змішаних преференційних списків була реалізована на основі формули Д'Хондта (до 391 мандати в 52 багатомандатних виборчих округах та до 69 мандатів в одному національному виборчому окрузі) [62]. Розмір регіональних округів було змінено: тепер вони становили від 3 до 17 мандатів. Відповідно відкриті списки партій або блоків у регіональних округах мали складатись принаймні з 3 кандидатів (та не більше двійної кількості мандатів, які обирали в округах), а закриті списки у національному окрузі – з 35 кандидатів[76]. Було модифіковано механізм розподілу мандатів. Наприклад, було імплементовано норму про те, що задля отримання мандатів на регіональному рівні партія повинна подолати п'ятивідсотковий, а виборча коаліція – восьмивідсотковий бар'єр на національному рівні (від усіх дійсних голосів виборців в країні) [78]. Також було встановлено, що для участі в процедурі розподілу мандатів на національному рівні партії і виборчі блоки були змушені сумарно отримати не менше семи відсотків голосів виборців у всіх багатомандатних округах регіонального рівня[137]. Зміни у виборчій системі у 1993 р. посприяли значному

зменшенню ефективної кількості парламентських партій з 10,86 до 3,88 у 1993 р. і до 2,95 у 1997 р., а також збільшенню індексу диспропорційності виборчої системи.

Внаслідок вище наведених змін на виборах 1993 і 1997 р. до Сейму, почалася консолідація партійної системи, що сприяло утворенню трьох мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією і двох мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією. Коаліційні кабінети меншості були відсутні у період від 1993 р. до 2001 р., коли відбулася чергова модифікація польської виборчої системи.

Третій етап почався після впровадження змін до виборчої системи Польщі від 2001 р., який передбачав анулювання практики розподілу мандатів на основі регіональних/національного списків[209]. Натомість відбулася інституціоналізація однорівневої пропорційної виборчої системи регіональних списків[185]. По-друге, для поділу усіх 460 мандатів нижньої палати польського парламенту використано модифіковану квоту Сант-Лаге. По-третє, спочатку до 36, а потім до 41 змінено кількість виборчих округів. Виборчий бар'єр залишився такий самий як і в попередній виборчій системі[67].

Слід відзначити, що завдяки змінам впровадженим перед виборами 2001 р., відбулося збільшення ефективної кількості парламентських партій у Сеймі з 2,95 до 3,60, а також дещо зменшено індекс диспропорційності виборчої системи, що у свою чергу сприяло утворенню мінімально-переможного уряду з домінантною партією та двох коаліційних урядів меншості з домінантною партією.

Четвертий етап виборчої системи передбачав повернення до методу поділу мандатів за формулою Д'Хондта (у 41 багатомандатному окрузі, де обирають по 7–19 депутатів) [48]. За новою редакцією тричі відбулися вибори до Сейму – у 2005 р., 2007 р., 2011 рр. Ефективна кількість парламентських партій у Польщі спочатку дещо підвищилася з 3,60 у 2001 р. до 4,26 у 2005 р., а потім зменшилася до 2,82 у 2007 р. і 3,00 у 2011 р. Знизилася водночас і диспропорційність виборчої системи з 46,18 у 2001 р. до 40,57 у 2005 р., яка згодом у 2007 і 2011 рр. незначно збільшилася. Впроваджені зміни до виборчої системи сприяли формуванню п'яти мінімально-переможних коаліційних урядів з домінуючою партією. За словами А.

Антошевського і з польського досвіду, очевидно, що це сприяє приросту парламентської сили великих/істотних партій[48].

Таким чином, зміни до польської виборчої системи сприяли формуванню певного формату коаліційних урядів. На першому етапі це сприяло формуванню мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією та коаліційних кабінетів меншості з рівноважною конструкцією, тоді як три пізніші етапи розвитку польської виборчої системи сприяли переважно утворенню мінімально-переможних коаліційних урядів, а коаліційні уряди меншості стали радше винятками.

Таблиця 4.8

**Вплив виборчої системи Словаччини на формування коаліційних урядів
(1992-2012)²³⁰**

Рік виборів	ТВС	РТВС	ВФ	ЕКПП	ЕБ, %	Тип/ конструкція урядового кабінету
1992	пропорційна	пропорційна списків	Хагенбаха- Бішофа	3,19	5 п / 7–10 к	1МПК/д., 1КМ/р.
1994	пропорційна	пропорційна списків	Хагенбаха- Бішофа	4,41	5 п / 7–10 к	1МПК/д.
1998	пропорційна	пропорційна списків	Друпа	4,75	5 п / 7–10 к	1НПК/д.
2002	пропорційна	пропорційна списків	Друпа	6,12	5 п / 7–10 к	1МПК/р., 3КМ/р
2006	пропорційна	пропорційна списків	Друпа	4,81	5 п / 7–10 к	1МПК/д.
2010	пропорційна	пропорційна списків	Друпа	4,01	5 п / 7–10 к	2МПК/р.
2012	пропорційна	пропорційна списків	Друпа	2,85	5 п / 7–10 к	ОБ

У Словаччині з 1992 р. відбулися два етапи змін виборчої системи: 1) перший етап тривав з 1992 до 1998 р. 2) другий етап - з 1998 р.[212-113]. Перший етап передбачав застосування пропорційної системи напіввідкритих списків, за

²³⁰ Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; ESCE : Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Електронний ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5> ; Brancati D. Global Elections Database [Електронний ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.globalelectionsdatabase.com/> ; Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive : Release 2.0 / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson [Електронний ресурс]. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.erdada.se/index.php/projects/erd> ; CSES Module 3 Full Release Dataset : 2006–2011 [Електронний ресурс]. – The Comparative Study of Electoral Systems, March 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>

якою відбулися вибори у 1992 та 1994 рр. Розподіл мандатів на регіональному та національному рівнях здійснювався в на підставі формули Хагенбаха-Бішофа[200]. Електоральні бар'єри були встановлені для політичних партій – до п'яти відсотків, для виборчих коаліцій – до семи-десяти відсотків голосів виборців у країні, проте в певних умовах передбачено застосування їх у спрощеному форматі (якщо жодна партія/коаліція не долала електорального бар'єру, тоді його зменшували на один відсоток) [132].

Згадані зміни до виборчої системи Словаччини сприяли підвищенню ефективної кількості парламентських партій з 3,19 до 4,41, а також зменшенню індексу диспропорційності виборчої системи. Це в свою чергу призвело до утворення двох мінімально-переможних урядів з домінантною партією та коаліції меншості з рівноважною конструкцією.

Другий етап змін виборчої системи у 1998 р. передбачав: 1) замість чотирьох регіональних багатомандатних виборчих округів було створено один загальнонаціональний (у ньому обирали 150 депутатів Національної ради) – відповідно партії/виборчі блоки могли пропонувати у своїх списках таку кількість кандидатів, що відповідала формальному складу парламенту (а оскільки залишено вимогу про преференції, очевидно, що суттєво збільшено розміри бюлетенів, які мали містити перелік кандидатів усіх учасників виборів)[30]; 2) прийнято норму про існування тільки одного рівня розподілу мандатів – національного: його запропоновано втілювати на підставі формули Друпа[85]. Виборчі бар'єри не змінилися. Згідно цієї системи відбулися вибори у 1998, 2002, 2006, 2010 і 2012 рр[168]. Згадана виборча система спочатку вплинула на збільшення ефективної кількості парламентських партій з 4,41 до 6,12 у 2002 р., а потім до поступового їх зменшення до 2,85 у 2012 р. Також за цієї виборчої системи зменшився індекс диспропорційності з 5,94 у 1994 р. до 2,90 у 1998 р., потім він збільшився аж до 9,77 у 2012 р. Зміни від 1998 р. у виборчій системі Словаччини сприяли формуванню одного надлишково-переможного уряду з домінантною партією, трьох мінімально-переможних кабінетів з рівноважною конструкцією, одного мінімально-переможного кабінету з домінантною партією, а також сприяло утворенню трьох коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією.

Таким чином, зміни до виборчої системи не сприяли формуванню переважачого типу коаліційних урядів, оскільки в Словаччині були представлені всі типи коаліційних урядів за винятком кабінетів меншості з домінантною партією. Тому зміни у виборчій системі Словаччини на формат коаліційних урядів не вплинули.

Таблиця 4.9

Вплив виборчої системи Угорщини на формування коаліційних урядів (1990-2014)²³¹

Рік виборів	ТВС	РТВС	ВФ	ЕКП П	ЕБ, %	Тип/конструкція урядового кабінету
1990	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	3,77	4 п/к	2 НПК/д.
1994	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	2,90	5 п/к	1 КБ/НПК/д.
1998	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	3,45	5 п/к	1КБ/НПК/д.
2002	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	2,21	5 п/к	2 КБ/МПК/д.
2006	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	2,40	5 п/к	1 КБ/МПК/д., 2 ОМ
2010	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МАБ + Хагенбаха-Бішофа + Д'Хондта	2,00	5 п/к	1КБ/НПК/д.
2014	змішана	мажоритарна змішаного членства (залежна)	МВБ + Д'Хондта	2,00	5 п/к	1 КБ/НПК/д.

231

Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.
 Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; ESCE : Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Електронний ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5> ; Brancati D. Global Elections Database [Електронний ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.globalelectionsdatabase.com/> ; Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive : Release 2.0 / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson [Електронний ресурс]. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.erdda.se/index.php/projects/erd> ; CSES Module 3 Full Release Dataset : 2006–2011 [Електронний ресурс]. – The Comparative Study of Electoral Systems, March 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>

Виборча система Угорщини за період від 1990 р. до 2014 р. два рази зазнавала змін. На першому етапі було впроваджено змішану виборчу систему, яка комбінувала мажоритарну систему абсолютної більшості та пропорційну систему закритих регіональних і національних списків партій і коаліцій за формулами Хагенбаха-Бішофа (для розподілу мандатів на регіональному рівні) та Д'Хондта (для розподілу мандатів на національному рівні)[181]. Це означало, що всі місця в угорському парламенті (а це 386 мандатів) розподіляли на трьох електоральних рівнях: 176 – в одномандатних округах, не більш 152 – в багатомандатних регіональних округах, не менше 58 – в багатомандатному національному окрузі. Розмір регіональних округів упродовж парламентських виборів у 1990–2010 рр. коливався від 4 до 28 мандатів. У 1990 р. було застосовано електоральний бар'єр стосовно регіональних та національних списків партій/коаліцій на рівні чотирьох відсотків[250], а в 1994–2010 рр. – на рівні п'яти відсотків (національно агрегованих голосів виборців на національному рівні) [108].

Перший етап характеризувався поступовим зниженням ефективної кількості парламентських партій з 3,77 у 1990 р. до 2,00 у 2010р, а індекс диспропорційності виборчої системи залишався приблизно однаковим протягом всіх електоральних циклів. На першому етапі розвитку виборчої системи Угорщини було шість виборчих циклів, у період яких було сформовано п'ять надлишково-переможних урядів з домінантною партією та три мінімально-переможні коаліції з домінантною партією.

На другому етапі у 2010–2011 рр. виборчу систему Угорщини було суттєво модифіковано. По-перше, із 386 до 199 мандатів скорочено склад Національних зборів (також передбачено можливість обрання тринадцяти депутатів для представництва національних меншин) [245]. По-друге, спрощено залежний/непаралельний варіант системи змішаного членства. Річ у тому, що замість мажоритарного складника змішаної системи на підставі абсолютної більшості запроваджено мажоритарний складник на основі відносної більшості. Також було анульовано регіональний електоральний рівень і відповідно закриті регіональні партійні списки. Унаслідок цього змінено спосіб визначення

залишкових компенсаційних голосів виборців на національному рівні. Також (вперше з 1989 р.) було змінено кількість і розмір виборчих округів: одномандатних округів передбачено 106, натомість багатомандатних – лише один національний (розмір якого встановлено на рівні 93 мандатів). Електоральний бар'єр для партій і виборчих блоків залишено на попередньому рівні – п'ять відсотків[30]. Протягом другого етапу розвитку виборчої системи Угорщини відбулися тільки одні вибори до Національних Зборів, в результаті яких була сформована надлишково-переможна коаліція з домінантною партією.

Таким чином, змішана виборча система Угорщини протягом двох етапів свого розвитку сприяла формуванню надлишково-переможних та мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, і не сприяла формуванню коаліцій меншості та урядів з рівноважною конструкцією. При чому виборча система Угорщини сприяла більше утворенню надлишково-переможних урядів ніж мінімально-переможних коаліцій.

Можемо констатувати, що виборча система Угорщини здійснила значний вплив на формування коаліційних урядів в Угорщині.

Таблиця 4.10

Вплив виборчої системи Чехії на формування коаліційних урядів (1992-2013)²³²

Рік виборів	ТВС	РТВС	ВФ	ЕКПП	ЕБ, %	Тип/ конструкція урядового кабінету
1992	пропорційна	пропорційна списків	Хагенбаха-Бішофа	4,80	5 п / 7–11 к	2 МПК/д.
1996	пропорційна	пропорційна списків	Хагенбаха-Бішофа	4,15	5 п / 7–11 к	1КМ/д, 1 КМ/р. (НП)
1998	пропорційна	пропорційна списків	Хагенбаха-Бішофа	3,71	5 п / 7–11 к	ОМ
2002	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	3,67	5 п / 10–20 к	3 МПК/д., 1 КМ/д

232

Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; ESCE : Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Електронний ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5> ; Brancati D. Global Elections Database [Електронний ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.globalelectionsdatabase.com/> ; Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive : Release 2.0 / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson [Електронний ресурс]. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.erdda.se/index.php/projects/erd> ; CSES Module 3 Full Release Dataset : 2006–2011 [Електронний ресурс]. – The Comparative Study of Electoral Systems, March 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>

2006	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	3,10	5 п / 10– 20 к	1КМ/д., 1 ОМ, 1 Т
2010	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	4,51	5 п / 10– 20 к	1МПК/р.
2013	пропорційна	пропорційна списків	Д'Хондта	5,60	5 п / 10– 20 к	1 МПК/р.

Виборча система Чехії пройшла два етапи свого розвитку: 1) Перший етап з 1992 р. до 2002 р. передбачав використання пропорційної системи списків[202]. Була використана дворівнева система напіввідкритих списків на підставі формули Хагенбаха-Бішофа (зادля регіонального розподілу мандатів) та формули найбільших залишків (стосовно національного рівня розподілу мандатів). Відбувалось формування восьми багатомандатних округів[218]. Запроваджено електоральний бар'єр для партій на рівні п'яти відсотків, а також регіональні і національні електоральні бар'єри для виборчих блоків (для блоків з двох партій – до семи відсотків, блоків з трьох партій – до дев'яти відсотків, блоків із чотирьох і більше партій – до одинадцяти відсотків)[148].

На першому етапі ефективна кількість парламентських партій поступово зменшувалася від 1992 р. 4,80 до 4,68 у 1998 р. Індекс диспропорційності виборчої системи був доволі низьким і не перевищував 8,57. Це сприяло тому, що протягом трьох виборчих періодів з 1992 до 2002 рр. у Чехії було сформовано дві мінімально-переможні коаліції з домінуючою партією і одну коаліцію меншості з домінуючою партією.

На другому етапі розвитку виборчої системи Чехії пропорційна виборча система Чехії була суттєво модифікована, оскільки було збільшено кількість багатомандатних виборчих округів до чотирнадцяти (їхній розмір на виборах Палати депутатів у 2002–2010 рр. коливався від 5 до 25 мандатів), спершу (в 2002 р.) до двох зменшено, а згодом (у 2006 р.) знову до чотирьох збільшено кількість преференційних голосів виборців у регіональних партійних списках[130]. Також було збільшено електоральні бар'єри для виборчих блоків (для блоків з двох партій – до 10 відсотків, для блоків з трьох партій – до 15 відсотків, а для блоків з чотирьох та більше партій – до 20 відсотків)[259]. Формула Д'Хондта стала основою для розподілу мандатів. Все це сприяло додатковому приросту мандатів

великих партій та інституціоналізації партійно-виборчої системи, оскільки спочатку у 2002 р. відбулося зменшення ефективної кількості парламентських партій порівняно з попереднім етапом, а потім відбулося зростання показника[238]. Індекс диспропорційності виборчої системи залишився на тому рівні, що і на першому етапі розвитку виборчої системи Чеської Республіки. В загальному у період від 2002 р., коли були задіяні нововведення у виборчу систему Чехії відбулися чотири виборчі цикли, у період яких було сформовано чотири мінімально-переможні коаліційні уряди з домінантною партією, два мінімально-переможні уряди з рівноважною конструкцією, а також дві коаліції меншості з домінантною партією.

Виборча система Чехії унеможливує в певному сенсі формування виборчих коаліцій перед виборами для проходження у парламент[129] і сприяє створенню як мінімально-переможних коаліцій, але з екстремально мінімальною кількістю мандатів, так і коаліційних та однопартійних кабінетів меншості. Крім того, формуванню коаліцій не сприяють т. зв. «виборчі пати», коли обидва партійні табори отримували рівну кількість мандатів, як це відбулося у 2006 р. Високий виборчий поріг не сприяв формуванню виборчих коаліцій, тому партії намагалися самостійно пройти в палату депутатів. Висновуючи, впровадження системи підрахунку голосів Д'Хондта не відобразилося на формування певного типу коаліційних урядів у Чехії.

Таким чином, можна ствердити, що у Чехії в два періоди розвитку виборчої системи домінували мінімально-переможні коаліції як з рівноважною конструкцією, так і з домінуючою домінантною партією, та коаліції меншості з домінуючою партією. Виборча система Чехії не сприяла виникненню надлишково-переможних коаліційних урядів а також коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією.

Впровадження виборчих порогів, як правило, у 5 відсотків для партій і як мінімум у 8 відсотків для виборчих коаліцій, сприяло зменшенню фрагментації партійної системи у всіх країнах Вишеградської групи. Внаслідок уникнення значної фрагментації парламенту у країнах Вишеградської групи переважали

мінімально-переможні уряди з доміантною партією, за винятком Угорщини, де було більше надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією.

Таким чином, виборча система у кожній країні Вишеградської групи здійснила значний вплив на формування коаліційних урядів і на кожному етапі розвитку виборчих систем, крім Угорщини, відбувалися зміни у формуванні коаліційних урядів. Тільки змішана виборча система Угорщини сприяла формуванню коаліційних кабінетів більшості з доміантною партією більше у форматі надлишково-переможних коаліцій. В Польщі та Чехії навпаки пропорційна виборча система сприяла формуванню мінімально-переможних коаліцій як з рівноважною конструкцією, так і з доміантною партією і коаліційних кабінетів меншості у двох форматах. Тільки у Словаччині внаслідок зміни виборчої формули відбулося утворення надлишково-переможного уряду з доміантною партією. В загальному пропорційна виборча система Польщі, Словаччини та Чехії сприяла утворенню більше мінімально-переможних коаліцій, тоді як змішана виборча система Угорщини сприяла появі надлишково-переможних коаліційних урядів з домінуванням одної партії.

Значний вплив на формування коаліційних урядів здійснює електоральна мінливість. Виборча система має значний вплив на електоральну мінливість виборців[224]. У мажоритарних і надто диспропорційних системах електоральна мінливість менш відчутна[252]. Електоральна мінливість завдяки своєму впливу на результати виборів і відповідно на склад парламенту/нижньої палати, опосередковано впливає і на формування коаліційних урядів, які функціонували у країнах Вишеградської групи.

Електоральна мінливість за формулою Педерсена у контексті виборів до парламентів у країнах Вишеградської групи (1990–2014)²³³

Країна	Середні показники	Електоральна мінливість	Тип коаліції
Польща	В середньому	24	5МПК/р., 6МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.
	В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	26	5МПК/р., 2МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.
	В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	22	4МПК/д.,
Словаччина	В середньому	30	1НПК/д., 4МПК/д., 3МПК/р., 4КМ/р.
	В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	18	1НПК/д., 2МПК/д., 1МПК/р., 4КМ/р.
	В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	42	1МПК/д., 2МПК/р.,
Угорщина	В середньому	18,5	6 НПК/д., 3 МПК/д.
	В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	28	4 НПК/д., 2 МПК/д.
	В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	9	2 НПК/д., 1 МПК/д.
Чехія	В середньому	20	5 МПК/д., 2 МПК/р., 3КМ/д.,
	В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	21	4 МПК/д., 2КМ/д
	В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	19	2 МПК/р., 1 МПК/д., 1КМ/д

В середньому електоральна мінливість з середнім показником 22 за сім виборчих циклів у Польщі сприяла формуванню п'яти мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією, шести мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією і по двох коаліціях меншості і з домінантною партією і рівноважною конструкцією. Але якщо в середньому у каденціях Сейму сформованих до вступу в ЄС у 2004 р., електоральна мінливість була вищою і

²³³ Розрахунок показника електоральної мінливості здійснено на основі: Powell E. Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries : New Data, New Results, and New Approaches / Eleanor Neff Powell, Joshua A. Tucker // British Journal of Political Science. – 2013. – Vol. 1. – P. 1–25. ; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романок (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

становила 24, що сприяло формуванню більше мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією та коаліційних кабінетів меншості з доміантною партією та рівноважною конструкцією, то починаючи від 2005 р. коаліції були мінімально-переможними з домінуючими партіями при меншому показнику електоральної мінливості.

У Словаччині був в загальному найвищий середній показник електоральної мінливості, який становив 30, що є найвищим показником електоральної мінливості серед країн Вишеградської групи. Вищий показник електоральної мінливості було зафіксовано у Словаччині в період після 2004 р. – 42, що сприяло формуванню трьох мінімально-переможних коаліцій як з доміантною партією, так і рівноважною конструкцією. На попередньому етапі, коли була нижча електоральна мінливість – 18, властивим було формування однієї мінімально-переможної коаліції з рівноважною конструкцією, двох мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією, одного надлишково-переможного коаліційного кабінету та чотирьох коаліційних кабінетів меншості з рівноважною конструкцією.

Найвищий показник електоральної мінливості у Словаччині серед всіх країн групи, особливо у період після 2004 р. вплинув на формування мінімально-переможних коаліційних урядів, тоді як у період до 2004 р. порівняно з рештою країн групи, низький індекс електоральної мінливості призвів до формування різних типів коаліційних урядів.

В середньому показник електоральної мінливості в Угорщині в період до 2004 р. сприяв формуванню чотирьох надлишково-переможних урядів з доміантною партією та двох мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією. Тоді як в останні три каденції Національних зборів з середнім показником електоральної мінливості було сформовано два надлишково-переможні уряди з доміантною партією та одну коаліцію меншості з доміантною партією.

Таким чином, нижчі показники електоральної мінливості і до, і після вступу в ЄС сприяли формуванню надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією. Слід відзначити, що в Угорщині існував найменший показник електоральної мінливості серед всіх країн Вишеградської групи, особливо у період після вступу Угорщини до ЄС.

У Чехії з середнім показником електоральної мінливості 21 для чотирьох виборчих циклів, які були у період до вступу в ЄС, відповідали чотири мінімально-переможні коаліційні уряди з домінантною партією та дві коаліції меншості з домінантною партією. В останні три виборчі цикли до Палати Депутатів, які відбулися після приєднання до ЄС, середній показник електоральної мінливості становив 19, що було нижче ніж у попередній період, і в цей період були сформовані одна мінімально-переможна коаліція з домінантною партією, дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією та один коаліційний кабінет меншості з домінантною партією.

Таким чином, електоральна мінливість в Чехії не відіграє значного впливу на формування конкретного типу коаліційних урядів[130], хоча завдяки нижчій електоральній мінливості у період після вступу країни до ЄС, було сформовано дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, чого не було в період системної трансформації.

Висновуючи, зниження електоральної мінливості здійснило значний вплив на формування певного типу коаліційних урядів, а саме мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією, тільки у Польщі.

На відміну від консолідованих демократій Західної Європи, де індекс електоральної мінливості у 1990–х рр. був незначним (у середньому 20 балів)[246, 145, 141], у країнах Вишеградської групи в аналогічний період часу були властивими зовсім інші тенденції (індекс коливався в середньому до 24 балів). Виняток і найбільшу гомологічну відповідність Західній Європі демонстрували лиш Словаччина та Чехія[224]. Наприкінці 2010–х рр. ситуація практично не змінилась, хоча більш стабільним став електорат Польщі та Угорщини, що призводило до переважання мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією у Польщі та надлишково-переможних коаліцій з домінуючою партією в Угорщині. Натомість, у Словаччині відбулись суттєві коливання голосів виборців, що призвело до формування мінімально-переможних коаліцій як з домінуючою партією, так і рівноважною конструкцією. Це деякою мірою суперечить апробованій раніше теорії, згідно якої електоральна мінливість висока лиш у періоди перших циклів демократичних виборів. А це є ознакою того, що

багатопартійність, конкурентоспроможність і структурованість партійно-виборчих систем у регіоні як і раніше є нестійкими[205].

Найменша електоральна мінливість була притаманна Угорщині та Чехії. Це означає, що за результатами виборів у них до влади приходили переважно однакові політичні партії. Більша кількість електоральних змін властива Польщі, яку оцінено як країну, у якій на підставі виборів до нижньої палати парламенту Сейму потрапляли постійні та тимчасові учасники виборчого процесу. Найменш стійкою була партійно-виборча системи Словаччини, де відбувалася часта зміна партій у Національній Раді. Загалом ж у контексті країн Вишеградської групи слід говорити про нерозвиненість партійно-виборчих систем і про вплив на кожний тип електоральної мінливості розбіжних видів виборчої поведінки, зокрема поведінки політичних еліт і поведінки електорату.

Значна електоральна мінливість у країнах Вишеградської групи свідчить про дуже значне перетікання виборчих преференцій між політичними партіями, про відсутність стабільної підтримки партій у суспільстві та про відносну слабкість партійних систем і сили партій у партійних системах[249, 213]. Це найбільшою мірою властиво для Словаччини і Польщі, а меншою мірою – для Угорщини та Чехії. Загалом очевидно, що багатопартійність та конкуренція партій у країнах Вишеградської групи здебільшого є нестабільними.

Але коливання голосів виборців здійснювало вплив не лише на стабільність партійно-виборчих систем і структуризацію парламентів, а і на пропорційність/диспропорційність виборчих систем та ефективну кількість виборчих/парламентських партій, що опосередковано вплинуло на формування та тип коаліційних кабінетів, які властиві країнам Вишеградської групи. Так, Угорщині та Чехії, яким була притаманна найменша електоральна мінливість, було властиве формування надлишково-переможних та менше мінімально-переможних урядів у випадку Угорщини, та більше мінімально-переможних урядів у випадку Чехії, якій надлишково-переможні уряди не властиві.

4.3. Вплив партійної системи та ідеологічного чинника на формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи. Значення політичних традицій

У формуванні коаліційних урядів Вишеградської групи визначальну роль відіграють політичні партії, які функціонують у тій чи іншій політичній системі.

Таблиця 4.12

Ефективна кількість парламентських партій у партійних системах країн Вишеградської групи (1990–2014 рр.)²³⁴

№	Польща	Словаччина	Угорщина	Чехія	Середні дані
1	10,86	3,19	3,77	4,80	4,78
2	3,88	4,41	2,90	4,15	4,32
3	2,95	4,75	3,45	3,71	4,20
4	3,60	6,12	2,21	3,67	4,17
5	4,26	4,81	2,40	3,10	4,12
6	2,82	4,01	2,00	4,51	3,95
7	3,00	2,85	2,32	5,60	3,57

Упродовж 1990–2014 рр. кількісний профіль партійних систем в країнах Вишеградської групи постійно змінювався. Попри те, що партійні системи всіх країн Вишеградської групи були багатопартійними, самі атрибути багатопартійності були розбіжними. Традиційно найменші за розміром/кількістю партій партійні системи властиві для Угорщини; проміжні за розміром партійні системи властиві для Польщі, Словаччини й Чехії. Цікаво, що в середньому після вступу країн Вишеградської групи до ЄС помічено поступове зменшення розмірів партійних систем, крім Чехії. Особливо це помітно на прикладі партійних систем Польщі та Угорщини. Розмір партійної системи спочатку зріс, а потім знизився в Словаччині; спочатку знизився, а потім зріс – у Чехії.

В середньому ефективна кількість парламентських партій у Польщі склала 4,48 починаючи від перших вільних виборів у 1991 р. (див. додаток Г, табл. Г.1) У період до вступу в ЄС були чотири парламентські каденції Сейму, які у середньому давали показник ефективної кількості парламентських партій у 5,27,

²³⁴ Умовні позначення: № – порядковий (черговий) номер виборів парламенту/нижньої палати парламенту. До уваги взято показники, починаючи від перших вільних (установчих) виборів країн Вишеградської Четвірки: у Польщі – з 1991 р., в Словаччині – з 1992 р., в Угорщині – з 1990 р., в Чехії – з 1992 р. Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Brancati D. Nordsieck W. Parties & Elections : The database about parliamentary elections and political parties in Europe : Ver. 19 [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Parties and Elections in Europe, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.

що призвело до формування двох мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, п'яти мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією партією. Також існувало у цей період дві коаліції меншості з рівноважною конструкцією та дві коаліції меншості з домінантною партією. У період після вступу Польщі до ЄС було три парламентських каденції. У каденціях Сейму у період після вступу Польщі до ЄС урядові коаліції створювались у форматі мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією.

Таким чином, вищий показник ефективної кількості парламентських партій у Польщі у період до вступу в ЄС, який склав 5,27 сприяв формуванню коаліцій меншості та мінімально-переможних коаліцій як з рівноважною конструкцією так і домінантною партією. Період після вступу країни до ЄС характеризувалися нижчим показником ефективної кількості парламентських партій з показником 3,36 і посприяв формуванню виключно мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією. Висновуючи, ефективна кількість парламентських партій в різних каденціях нижньої палати польського парламенту відіграє істотну роль на формат коаліційного уряду[47].

В середньому ефективна кількість парламентських партій у Словаччині склала 4,30 починаючи від виборів у 1992 р. (див. додаток Г, табл. Г.2) У період до вступу в ЄС існували чотири парламентські каденції Національної Ради Словаччини, які у середньому давали показник ефективної кількості парламентських партій у 4,61, що призвело до формування одної надлишково-переможної коаліції з домінантною партією, двох мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією та одної мінімально-переможної коаліції з рівноважною конструкцією. Також існувало у цей період три коаліції меншості з рівноважною конструкцією. У період після вступу Словаччини до ЄС існувало три парламентських каденції. В середньому в цей період середній показник ефективної кількості парламентських партій становив 3,65 і був значно нижчий за попередній період політичної трансформації. На даному етапі було створено одну мінімально-переможну коаліцію з домінантною партією та дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією.

Таким чином, показники ефективної кількості парламентських партій у Словаччині суттєво відрізняються, оскільки в період до 2004 р., показники поступово зростали, що призвело до формування різних типів урядових коаліцій, тоді як після вступу в ЄС, цей показник суттєво знизився, що у свою чергу вплинуло на формування коаліційних кабінетів тільки у форматі мінімально-переможних коаліційних урядів як з домінантною партією, так і рівноважною конструкцією. Найвищий показник ефективної кількості парламентських партій у Національній Раді Словаччини у 2002-2006 рр., який був на рівні 6,12, призвів до формування трьох коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією та однієї мінімально-переможної коаліції з рівноважною конструкцією, тоді як найнижчий показник у 2012 р., який становив 2,85 вплинув на формування однопартійного кабінету більшості.

В Угорщині чотири перші каденції парламенту мали місце до вступу Угорщини до ЄС, а після приєднання існувало/існує три каденції Національних Зборів. В середньому показник ефективної кількості парламентських партій становив 2,72, що є найнижчим середнім показником ефективної кількості парламентських партій серед всіх чотирьох країн Вишеградської групи (див. додаток Г, табл. Г.3). Найнижчі і найвищі показники ефективної кількості партій в Угорщині призводять в однаковій мірі до формування надлишково-переможних коаліцій. Якщо брати показники ефективної кількості парламентських партій у каденціях парламенту, створених до 2004 р., то можна простежити що він склав у середньому 3,08, що призвело до існування чотирьох надлишково-переможних кабінетів та двох мінімально-переможних коаліційних кабінетів. В період після 2004 р. показник ефективної кількості парламентських партій знизився до 2,24, що сприяло формуванню двох надлишково-переможних коаліцій та одної мінімально-переможної коаліції. Отже, незважаючи на зміни ефективної кількості парламентських партій до і після вступу Угорщини до ЄС, на формат коаліційних урядів це суттєво не вплинуло, а вплинув в загальному низький показник ефективної кількості парламентських партій протягом всього періоду існування незалежної Угорщини. Слід відзначити, що всі коаліційні кабінети більшості в Угорщині формувалися з домінуванням одної партії.

В Угорщині у порівнянні з іншими країнами регіону є доволі низький рівень ефективної кількості парламентських партій, що сприяє появі надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією. В Угорщині завжди друга партія є у програші, а переможець собі бере в союзники як правило одного партнера для створення чи надлишково-переможної чи мінімально-переможної коаліцій з домінуючою партією.

У Чехії було сім парламентських каденцій. Перші чотири каденції Палати Депутатів були сформовані до входження Чеської Республіки в ЄС, а решта три існували після приєднання (див. додаток Г, табл. Г.4). В середньому показник ефективної кількості парламентських партій у каденціях нижньої палати парламенту, сформованих до 2004 р. становив 3,93, що сприяло формуванню у загальному чотирьох мінімально-переможних коаліцій та двох коаліцій меншості з домінуючими партіями. Середній показник ефективної кількості парламентських партій у каденціях, сформованих після 2004 року, становив 4,12, що є вище ніж показник у період до вступу Чехії у ЄС. В загальному в окреслений період було сформовано один мінімально-переможний коаліційний уряд з домінантною партією, дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією та один коаліційний кабінет меншості з домінантною партією.

Таким чином, найнижчі і найвищі показники ефективної кількості партій в Чехії призводять до формування коаліцій меншості у першому випадку та мінімально-переможної коаліції у випадку найвищих показників ефективної кількості парламентських партій. В середньому за всі періоди показник ефективної кількості парламентських партій у Чехії становив 4,09, що сприяло формуванню п'яти мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, двох мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією та трьох коаліцій меншості з домінуючою партією. Слід відмітити, що підвищення показника у період після вступу Чехії в ЄС, сприяло формуванню мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією, які були відсутні на початку політичної трансформації країни.

Вплив партійної ідеології у політичних системах країн Вишеградської групи посилюється тим, що мова йде про транзитні до 2004 р., суспільства, де досвід парламентської демократії незначний.

Задля того, щоби визначити наскільки урядові партії є ідеологічно віддаленими, М. Тейлор і М. Лейвер запропонували поняття міри ідеологічної різноманітності партій. Дослідники зібрали емпіричну інформацію та визначили ідеологічне розташування (зліва-направо) партій. Для кожної коаліції вони вираховували точки відокремлення партнерів, визначали інтервали, внаслідок чого запропонували індикатор ідеологічної різноманітності, який виявився важливим у контексті формування та існування коаліційних кабінетів[247]. Чим вищий індекс поляризації, тим більше розбіжностей у питаннях ідеології у національному парламенті[86-88].

Таблиця 4.13

Індекс поляризації парламентів (Далтона) у країнах Вишеградської групи(1990-2014)²³⁵

Каденція парламенту	Польща		Словаччина		Угорщина		Чехія	
	Індекс поляризації	Тип коаліції	Індекс поляризації	Тип коаліції	Індекс поляризації	Тип коаліції	Індекс поляризації	Тип коаліції
1	0,29	2МПК/р., 2КМ/р.	0,28	1МПК/д., 1КМ/р.	0,39	2 НПК/д.	0,57	1 МПК/д.
2	0,33	3МПК/р.	0,40	1МПК/д.	0,49	1НПК/д.	0,54	1КМ/д.
3	0,38	1 МПК/д., 1 ОМ	0,35	1НПК/д.	0,46	1НПК/д.	0,50	ОМ
4	0,48	1МПК/д., 2КМ/д.	0,40	1МПК/р., 3КМ/р	0,37	2 МПК/д.	0,52	3 МПК/д., 1 КМ/д
5	0,38	2 ОМ, 2МПК/д.,	0,34	1МПК/д.,	0,58	1МПК/д., 2 ОМ	0,49	1КМ/д., 1 ОМ,
6	0,39	1МПК/д.,	0,40	2МПК/р.,	0,39	1НПК/д.	0,50	2 МПК/р.

235 Розрахунок індексу поляризації здійснено на основі: Dalton R. The Quantity and the Quality of Party Systems: Party System Polarization, Its Measurement, and Its Consequences / R. Dalton // Comparative Political Studies. – 2008. – No. 41. – P. 899–920. ; Dalton R. Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies / Russell Dalton, Martin Wattenberg. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. – 314 p.; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

7	0,27	2МПК/д.	0,45	ОБ	0,40	1НПК/д.	0,51	1 МПК/д.
В середньому	0,36	5МПК/р., 6МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.	0,37	1НПК/д., 4МПК/д., 3МПК/р., 4КМ/р.	0,44	6 НПК/д., 3 МПК/д.	0,51	5 МПК/д., 2 МПК/р., 3КМ/д.,
В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	0,37	5МПК/р., 2МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.	0,36	1НПК/д., 2МПК/д., 1МПК/р., 4КМ/р.	0,42	4 НПК/д., 2 МПК/д.	0,53	4 МПК/д., 2КМ/д
В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	0,35	4МПК/д.,	0,40	1МПК/д., 2МПК/р.,	0,45	2 НПК/д., 1 МПК/д.	0,50	2 МПК/р., 1 МПК/д. 1КМ/д

У Польщі індекс поляризації поступово зростав від 0,28 у першій каденції Сейму, коли існувало два мінімально-переможних та два коаліційних кабінетів меншості з рівноважними конструкціями до 0,48 у четвертій каденції парламенту (2001-2005), під час функціонування якої відбувся вступ Польщі до ЄС, коли були сформовані один мінімально-переможний коаліційний уряд з домінантною партією та дві коаліції меншості з домінуючою партією. Після приєднання до ЄС, в останні три каденції Сейму, індекс поляризації незначно знизився. Але є суттєва різниця між ними, бо хоча у п'ятій каденції Сейму індекс поляризації становив 0,36, а в шостій він розрахований у 0,39, у першому випадку були створені дві мінімально-переможні коаліції з домінантною партією, тоді як у другому випадку існувала єдина мінімально-переможна коаліція з домінуванням однієї партії.

В середньому індекс поляризації у Польщі у 0,37 сприяв формуванню п'яти мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією, шести мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією і по двох коаліціях меншості і з домінантною партією та рівноважною конструкцією. Але якщо в середньому у каденціях Сейму сформованих до вступу в ЄС у 2004 р., індекс поляризації був вищий і становив 0,37, що сприяло формуванню більше мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією та коаліційних кабінетів меншості з

домінантною партією та рівноважною конструкцією, то починаючи від 2005 р. коаліції були мінімально-переможними з домінуючими партіями.

Таким чином, нижчий індекс поляризації у період після вступу Польщі до ЄС, сприяв формуванню мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як у період до вступу він сприяв і мінімально-переможним коаліціям як з домінантною партією, рівноважною конструкцією, так і коаліціям меншості в двох форматах.

У Словаччині індекс поляризації зростав від 0,28 у першій каденції Національної Ради до 0,40 в час другої каденції. В останні три каденції парламенту Словаччини індекс поляризації зріс до 0,40, що посприяло формуванню одного мінімально-переможного кабінету з домінантною партією та двох мінімально-переможних кабінетів з рівноважною конструкцією. Найнижчий індекс поляризації існував за третьої каденції Національних Ради і призвів до формування надлишково-переможної коаліції з домінантною партією, і він існував до входження країни в ЄС. Найвищий показник індексу поляризації характерний у період після вступу країни в ЄС, і він призвів до формування однопартійного кабінету більшості. Вищий індекс поляризації у Словаччині в період після 2004 р., призвів до формування мінімально-переможних коаліцій як з домінантною партією, так і з рівноважною конструкцією.

Найнижчий показник індексу поляризації в Угорщині був у четвертій каденції парламенту і складав 0,37, що привело до влади дві мінімально-переможні коаліції з домінуючою партією. Проте найвищий показник індексу поляризації у 0,58 вже у наступній парламентській каденції призвів до формування також мінімально-переможного уряду з домінантною партією і це відбулося у 2006 р., коли Угорщина перебувала в ЄС. В середньому показник поляризації в Угорщині в період до 2004 р. сприяв формуванню чотирьох надлишково-переможних урядів з домінуючою партією та двох мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією. Тоді як в останні три каденції Національних зборів із середнім індексом 0,45 поляризації було сформовано два надлишково-переможні уряди з домінантною партією та одну мінімально-переможну коаліцію з домінантною партією.

Таким чином, низький показник поляризації в Угорщині і до, і після вступу в ЄС сприяв формуванню надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як високі показники, навпаки, сприяли формуванню мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією.

Враховуючи індекс поляризації у семи парламентських каденціях у Чехії, можна простежити, що індекс поляризації спадав з першої каденції, де був показник індексу поляризації у 0,57 до 0,49 у п'ятій каденції Плати Депутатів. Такий показник поляризації сприяв утворенню у період до вступу в ЄС чотирьох мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією та двох коаліцій меншості з домінантною партією. В останні три каденції Палати Депутатів, які були сформовані після приєднання до ЄС, коли середній індекс поляризації становив 0,50, що було нижче ніж у попередній період, призвів до формування однієї мінімально-переможної коаліції з домінантною партією, двох мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією та одного коаліційного кабінету меншості з домінантною партією. Найвищий показник поляризації існував у першій каденції і становив 0,57, що сприяло формуванню одного мінімально-переможного уряду з домінантною партією. Найнижчий показник у 0,49 існував у 2006 р., після вступу країни до ЄС, що посприяло формуванню одної коаліції меншості з домінантною партією.

Таким чином, індекс поляризації в Чехії не відіграв значного впливу на формування конкретного типу коаліційних урядів, хоча завдяки нижчому індексу поляризації у період після вступу країни до ЄС, було сформовано мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, чого не було в період системної трансформації.

Підсумовуючи слід зазначити, що в періоди до і після вступу в ЄС у країнах Вишеградської групи, індекси поляризації не вплинули значною мірою на формування певного формату коаліційного уряду, хоча простежуються певні тенденції. Першою з них є те, що у Польщі існував найнижчий індекс поляризації серед всіх країн Вишеградської групи, і нижчий індекс поляризації у період після вступу Польщі до ЄС, сприяв формуванню мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як у період до вступу він сприяв і мінімально-

переможним коаліціям як з домінантною партією, рівноважною конструкцією, так і коаліціям меншості в двох форматах. Вищий індекс поляризації у Словаччині у період після вступу країни до ЄС, сприяв формуванню лише мінімально-переможних коаліцій і з домінантною партією і з рівноважною конструкцією. Натомість, в Угорщині нижчий показник поляризації і до, і після вступу в ЄС сприяв формуванню надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як високі показники, навпаки, сприяли формуванню мінімально-переможних коаліційних урядів з домінантною партією. Слід відзначити, що в Угорщині існував менший індекс поляризації ніж у Чехії, але вищий ніж в Польщі та Словаччині. В Чехії індекс поляризації слабо впливає на формування певного типу коаліційних кабінетів.

Також нами було здійснено розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій країн Вишеградської групи за шкалою від «0» (найбільш ліві партії) до «10» (найбільш праві партії).²³⁶

У Польщі з чотирнадцяти фракцій, які брали участь в коаліційних кабінетах у період 1991-2014 рр. більшість проводила свою політику у синкретичних коаліційних кабінетах (несумісних ідеологічно і програмно). Тільки партії-учасники кабінету Я. Ольшевського, можна визначити як програмно близькі. Це були партії народно-християнсько-національної орієнтації, тобто партії правого або правочентристського спрямування. Кабінети, які формувалися пізніше, починаючи від уряду Г. Сухоцької до уряду Д. Туска включно, були аксіологічно і програмно несумісними. У кабінеті Г. Сухоцької були представлені два напрямки: ліберальний (СД, КЛД, ППГ) і християнсько-демократичний (ХНО, ХДС, НП)[170]. Однак між ХДС та СД проявилися найбільші ідеологічні розбіжності, типові для національно-католицького та ліберального напрямків, тоді як пізніша коаліція СЛД-ПСЛ, є конструкцією, що складалася з соціал-ліберального і народно-аграрного напрямків, які не були програмно сумісними між собою. У 1997 р. була сформована коаліція з АВС-СП, яка об'єднала у собі християнські, національні, консервативні(з сильним домінування професійних союзів) і

²³⁶ Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Польщі здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidic, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010.

ліберальні складові. Коаліція ПіС-ЛПР-СРП була союзом консервативно-національно-християнським (ПіС, ЛПР) та націоналістично-популістським (Самооборона РП) [227, с. 21]. Також утворена у 2007 р. коаліція ГП-ПСЛ не представляла собою програмно-спорідненої коаліції з огляду на присутність ліберального та аграрного напрямів[47](див. додаток Г, табл. Г.5).

При оцінюванні досвіду в утворенні безальтернативних коаліцій в 90-их і початку минулого десятиліття на підставі ідеологічного критерію, А. Антошевський зробив висновок, що у Польщі програмні коаліції були неможливі в умовах системної трансформації[50]. Таким чином, найбільш ідеологічно пов'язаною коаліцією є коаліційний кабінет меншості з рівноважною конструкцією Я. Ольшевського, яка існувала на початку політичної трансформації. В загальному ідеологічний чинник не відіграє у Польщі суттєвого значення при формуванні коаліційних кабінетів, які переважно формувалися у форматі мінімально-переможних коаліцій та коаліцій меншості. Враховуючи ідеологічний чинник формування коаліцій у Польщі, варто відмітити, що в загальному за участі лівоцентристської СЛД було сформовано шість коаліційних урядів, три з яких були мінімально-переможними коаліціями з рівноважними конструкціями, одна мінімально-переможна коаліція з домінантною партією, а також дві коаліції меншості з домінантною партією. П'ять коаліційних кабінетів за участі СЛД або його домінування було сформовано до вступу в ЄС у 2004 році. Після вступу в ЄС було сформовано тільки одну коаліцію меншості з домінуванням СЛД (коаліційний уряд М. Белки 2004-2005 рр.). За участі правих і правоцентристських ДС, АВС, ПС та ГП було сформовано дев'ять коаліційних кабінетів. До вступу в ЄС існувало 4 коаліційні кабінети правих, два з яких були мінімально-переможними коаліціями з рівноважною конструкцією (уряди Г. Сухоцької 1992-1993 рр.) і мінімально-переможна коаліція з домінантною партією (уряд Є. Бузека 1997-2000 рр.)[170]. Після приєднання до ЄС, за домінування правих і правоцентристів було сформовано 4 мінімально-переможні коаліційні уряди з домінантною партією.

Таким чином, у період до вступу в ЄС у Польщі більше мінімально-переможних коаліцій (чотири) було створено за участі СЛД, тоді як праві створили

три мінімально-переможні коаліції, при чому уряди СЛД і правих створювали в рівній мірі і мінімально-переможні уряди з рівноважною конструкцією і з домінантною партією. І уряди правих і лівоцентристів створювали коаліційні кабінети меншості, тільки у випадку правих вони формувалися як рівноважні конструкції (2 уряди), а у випадку лівоцентристів вони були утворені з домінуванням одної політичної партії – СЛД[47]. Висновуючи, після приєднання до ЄС, починаючи від 2005 р. коаліційні уряди формувалися виключно за участі правих ПіС і правоцентристів з ГП, за домінуючої ролі яких було сформовано 4 мінімально-переможні коаліції. В свою чергу коаліційні уряди лівоцентристів відійшли в минуле, оскільки вони починаючи від виборів з 2005 р. втратили своє значення[170].

У Словаччині були створені прагматичні коаліції з не завжди пов'язаних між собою ідеологією партій, які були більше націлені на отримання посад. Найменш ідеологічно-пов'язаними у Словаччині виявилися кабінети, де домінували РзДС(до 2004 р.) та Смер-ДС(кабінет Р. Фіцо 2006-2010 рр.). У випадку мінімально-переможних кабінетів з домінуванням РзДС, були долучені націоналістична СНП та комуністично спрямована АРС на прикладі другого мінімально-переможного кабінету В. Мечіяра. Надлишково-переможна коаліція з домінуванням СДК, яка складалася з багатьох партій, теж була неоднорідною, найкращим проявом чого була присутність соціалістичної ПДЛ і переважно християнсько-демократичної СДК. В мінімально-переможній коаліції Смер-ДС на чолі з Р. Фіцо у 2006-2010 рр. також були значні ідеологічні розбіжності, що пояснюється існуванням націоналістичної СНП в уряді соціал-демократів Смеру[6]. Знову ж таки, найбільш програмно спорідненими коаліційними урядами в Словаччині стали коаліції за участі правих, зокрема СДХС, які існували у вигляді трьох мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією та трьох коаліційних кабінетів меншості з рівноважною конструкцією[17]. Примітно, що ці уряди були сформовані після входження Словаччини в ЄС у 2004 році. (див. додаток Г, табл. Г.6)

Таким чином, ідеологічний чинник не відіграв суттєвої ролі у формуванні коаліційних кабінетів у Словаччині, де переважали мінімально-переможні коаліції.

Хоча, не варто говорити про повну відсутність ідеологічного чинника, просто домінантні партії для максимізації посад обирали варіант коаліції з партіями, які можуть ідеологічно не бути спорідненими з партією-ініціатором переговорів[17].

Вивчивши ідеологічну складову коаліційних урядів Словаччини, ми простежили, що у Словаччині існувало три коаліційні уряди, у яких домінували ліві та популістські РЗДС і Смер-ДС, що були сформовані як мінімально-переможні коаліції з домінантною партією, при чому за домінуючої ролі РЗДС коаліції формувалися тільки до вступу країни в ЄС, а мінімально-переможний уряд Смер-ДС був сформований після приєднання до ЄС. Коаліційні уряди правих СДК(СДХС) існували у різних форматах коаліції, а саме у форматі трьох мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією та одного надлишково-переможного коаліційного уряд з домінантною партією, а також трьох коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією. Загалом СДК(СДХС) сформувало за своєї участі сім коаліційних кабінетів, більшість з яких було сформовано у період після вступу Словаччини до ЄС у 2004 р.

Таким чином, до приєднання Словаччини до ЄС переважали коаліційні уряди РЗДС у форматі мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією, а після вступу домінували коаліційні кабінети СДК(СДХС), сформовані у форматі мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією та коаліцій меншості з рівноважною конструкцією.

В Угорщині склалася ситуація, що як у період системної трансформації до 2004 р., так і після політичні партії намагаються формувати коаліції з партіями, які знаходяться близько у партійному спектрі²³⁷. Так правоцентристський УДФ створив спільну коаліцію християнськими-демократами з ХДНП та консерваторами з НПДГ. А соціалісти СПУ формували спільні коаліції з лібералами з АВД, які відбувалися у форматі мінімально-переможних коаліцій[19]. Найбільш ідеологічно зв'язаними виявилися коаліції правих Фідес та

²³⁷ ²³⁷ Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Угорщини здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

християнських демократів, які відбулися у період від 2010 р. у форматі двох надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією. Таким чином ідеологічний (програмний) чинник відіграє доволі суттєве значення у формуванні коаліцій в Угорщині і більше ідеологічно пов'язаними вони були у період після вступу Угорщини в ЄС, що проявляється на прикладі коаліції правих Фідес-ХДНП, які були найсильніше ідеологічно пов'язаними партіями, що призвело до формування двох надлишково-переможних коаліційних урядів з домінантною партією(див. додаток Г, табл. Г.7).

Ми встановили, що надлишково-переможні коаліції з домінантною партією в Угорщині, якщо у них брала участь праві партії УДФ чи Фідес, призводили до формування ідеологічно найбільш пов'язаних між собою коаліцій. Мінімально-переможні коаліції з домінуванням СПУ виявилися менш ідеологічно пов'язаними, тому політичні партії в цих кабінетах орієнтувалися на здобуття посад. Також враховуючи ідеологічний чинник формування коаліційних кабінетів Угорщини, варто відмітити, що в загальному за участі лівої СПУ було сформовано чотири коаліційні уряди, три з яких були мінімально-переможними коаліціями з домінантною партією і один надлишково-переможний коаліційний уряд з домінантною партією. Праві партії УДФ і Фідес сформували п'ять надлишково-переможних коаліційних урядів з домінантною партією. Таким чином, коаліційні уряди за участі правих партій існували тільки у форматі надлишково-переможних коаліцій з домінантною партією, тоді як ліва СПУ створювала коаліційні уряди у форматі переважно мінімально-переможних коаліцій. Примітно, що надлишково-переможних коаліційних урядів за домінування правого УДФ чи Фідес існувало більше у період до 2004 р., де були сформовані три такі надлишково-переможні коаліції, тоді як у результаті двох виборів 2010 і 2014 рр., було сформовано 2 надлишково-переможних уряди Фідес-ХДНП. СПУ сформувала одну надлишково-переможну коаліцію та одну мінімально-переможну коаліцію до вступу в ЄС у 2004 році, тоді як після приєднання існувало дві мінімально-переможні коаліції. Можемо констатувати, що вступ в ЄС Угорщини не вплинув значною мірою на співвідношення формату коаліції та ідеологічну спрямованість головних партій, але слід підкреслити, що коаліційні уряди з домінуванням правих УДФ і Фідес

формували тільки надлишково-переможні коаліційні уряди, тоді як соціалісти формували уряди переважно у форматі мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією.

В Чехії переважає прагматичний чинник формування коаліційних урядів над ідеологією²³⁸ (див. додаток Г, табл. Г.8). Найбільш ідеологічно – пов’язаними коаліціями були уряди за участі правоцентристської консервативної ГДП, особливо на початку політичної трансформації, коли існували одна мінімально-переможна коаліція і коаліція меншості В. Клауса з домінуючими партіями, де союзниками громадянських демократів виступили християнські-демократи з ХДС-ЧНП та ХДП, а також ліберали з ГДА. Також більше ідеологічно – пов’язаними коаліціями були два мінімально-переможні коаліційні уряди. П. Нечаса з рівноважною конструкцією, які існували після приєднання Чехії до ЄС, де союзниками громадянських демократів виступили консервативна ТОП09 та ліберали з ГС. Найменш ідеологічно – пов’язаними коаліціями були мінімально-переможні коаліційні кабінети та коаліційні уряди меншості з домінуванням соціалістів з ЧССД, які формували кабінети з християнськими-демократами з ХДС-ЧНП та з лібералами з СС і ДС. Слід також відмітити, що коаліційні кабінети більше ідеологічно – пов’язані у коаліціях, де учасниками були праві з ГДП, і до і після 2004 р. Отже, думки М. Лейзерсона[164] та Р. Аксельрода[63] підтверджуються на прикладі Чехії про те, що сумісність змісту програм не повинна розглядатися як основний мотив коаліційних перемовин, тому в даній країні переважають мінімально-переможні коаліції.

Визначивши вплив ідеологічного чинника на формат коаліційних урядів Чехії варто зазначити, що за участю правих з ГДП, як головної політичної сили з правої сторони політичного спектру, було сформовано п’ять коаліційних кабінетів, перший з яких був сформований до вступу країни в ЄС і який був мінімально-переможною коаліцією з доміантною партією. У період до 2004 р. також була

238

Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Чехії здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романок (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

сформована за домінування ГДП одна коаліція меншості, тоді як інші три коаліційні кабінети за участі цієї партії були сформовані у період після 2004 р., причому одна з них була коаліцією меншості з домінантною партією, а також дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією.

Головна лівоцентристська політична партія Чехії ЧССД сформувала в загальному п'ять коаліційних кабінетів, чотири з яких були мінімально-переможними коаліціями з домінантною партією, а один кабінет мав характер коаліції меншості з домінуючою партією. За винятком одної мінімально-переможної коаліції, коаліційні кабінети ЧССД були сформовані у період після вступу Чеської Республіки до ЄС. Таким чином, у період до вступу країни до ЄС серед коаліційних урядів переважали кабінети з домінуванням ГДП, які були сформовані у форматі мінімально-переможної коаліції та коаліції меншості, тоді як після приєднання переважали коаліційні уряди лівоцентристів з ЧССД у форматі трьох мінімально-переможних коаліцій з домінуючою партією та коаліції меншості з домінуючою партією. Можемо констатувати, що коаліційні уряди за участі ЧССД формувалися переважно у форматі мінімально-переможних коаліцій з домінуючою партією, тоді як коаліційні уряди ГДП були сформовані переважно як мінімально-переможні коаліції і з домінуючою партією і з рівноважною конструкцією.

Таким чином, уряди правих і правоцентристів у країнах Вишеградської групи формують більш ідеологічно-сумісні коаліційні уряди, ніж коаліційні уряди лівих. Відносно формування конкретного типу коаліційних урядів у ліво-правому спектрі країн Вишеградської групи, то тільки в Угорщині простежується закономірність формування правими виключно надлишково-переможних коаліцій, і до, і після вступу в ЄС.

У країнах Вишеградської групи тільки почали складатися політичні традиції формування спільних коаліцій протягом певного періоду часу, як правило, 2-3 урядових коаліцій поспіль. Такі традиції вже склалися між ГП (Громадянська платформа) та ПСЛ (Польська народна партія), які формували спільні мінімально-переможні коаліції з домінантною партією впродовж 2 каденцій, сформувавши 3 уряди – перший уряд Д. Туска 2007-2011 рр., другий уряд Д. Туска 2011-2014 рр., та уряд Е. Копач від жовтня 2014 р. В Угорщині така традиція вже склалася між

партіями Фідес та ХДНП (Християнсько-демократична народна партія), які будучи і парламентською і виборчою коаліцією формують два спільні надлишково-переможні коаліційні уряди з домінуючою партією на чолі з В. Орбаном у 2010-2014 рр. і з 2014 р. до сьогодні. У Словаччині та Чехії не викристалізувалися настільки міцні міжпартійні зв'язки протягом кількох парламентських каденцій, що дозволяє говорити про відсутність політичних традицій формування коаліцій у цих країнах. Загалом говорити про усталені традиції формування коаліцій у країнах Вишеградської групи занадто рано через те, що 24-25 років починаючи від 1989 р. – занадто малий період часу, щоб говорити про чіткі традиції у формуванні коаліцій, хоча такі традиції вже почали формуватися.

Висновки до розділу 4

Система правління вплинула на формування певного типу коаліційних кабінетів лише в Угорщині, у якій існувала парламентська система правління, і де коаліційні уряди були сформовані у форматі коаліційних кабінетів більшості з домінуванням одної партії, і особливо посприяла формуванню надлишково-переможних коаліцій. У Польщі, Словаччині напівпрезидентська система правління сприяє формуванню коаліційних кабінетів більшості (як мінімально-переможних коаліцій), як і парламентська система правління, яка існувала до 2013 р. у Чехії.

Співставляючи досвід існування когабітації у Польщі та Словаччині, ми прийшли до висновків, що у двох країнах вона відбувалася у різні періоди, оскільки у Польщі більша кількість ситуацій когабітації виникало до вступу у ЄС і відбувалася вона між президентами та мінімально-переможними коаліціями, тоді як у Словаччині такі випадки мали місце після вступу у ЄС у 2004 р., і більше таких випадків було з коаліційними урядами меншості ніж з мінімально-переможними коаліціями. У Чехії натомість ми можемо говорити про дуже малий досвід когабітації. Ситуація когабітації Угорщині не була властива.

Виборча система, яка існувала у кожній з країн Вишеградської групи також здійснила значний вплив на формування коаліційних урядів. Змішана виборча

система Угорщини сприяла формуванню коаліційних кабінетів більшості з доміантною партією частіше у форматі надлишково-переможних коаліцій. В Польщі, Словаччині та Чехії навпаки пропорційна виборча система сприяла формуванню мінімально-переможних коаліцій як з рівноважною конструкцією, так і з доміантною партією і коаліційних кабінетів меншості у двох форматах.

Зниження електоральної мінливості серед країн Вишеградської групи здійснило значний вплив на формування певного типу коаліційних урядів, а саме мінімально-переможних коаліційних урядів з доміантною партією, тільки у Польщі. Електоральна мінливість в Словаччині, Угорщині та Чехії не здійснила значний вплив на формування конкретного типу коаліційних урядів.

Менший розмір партійної системи у Польщі після 2004 р., сприяв виключно мінімально-переможним коаліційним урядам з доміантною партією, більший розмір партійної системи у період до вступу в ЄС, сприяв формуванню коаліцій меншості та мінімально-переможних коаліцій як з рівноважною конструкцією так і домінуючою партією. Подібна ситуація була і в Словаччині, де менший розмір партійної системи після 2004 р. сприяв формуванню мінімально-переможних коаліційних урядів і з доміантною партією і з рівноважною конструкцією.

В Угорщині у порівнянні з іншими країнами регіону є найменший розмір партійної системи, що сприяє формуванню надлишково-переможних коаліцій з домінуючою партією. В Чехії розмір партійної системи як в період до, так і в період після вступу в ЄС не змінився, що вплинуло на формування мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією та рівноважною конструкцією, а також коаліцій меншості. Встановлено, що в періоди і до, і після вступу в ЄС у країнах Вишеградської групи нижчі чи вищі індекси поляризації парламентів/нижніх палат, не вплинули значною мірою на формування певного формату коаліційного уряду.

В загальному ідеологічний чинник не відіграє у Польщі, Словаччині та Чехії суттєвого значення при формуванні коаліційних кабінетів, що призводить до формування переважно мінімально-переможних коаліцій як з рівноважною конструкцією, так і доміантною партією. Натомість, ідеологічний чинник відіграє доволі суттєве значення у формуванні коаліцій в Угорщині і більше ідеологічно

пов'язаними вони були у період після вступу Угорщини в ЄС, що призвело до формування надлишково-переможних коаліційних урядів з домінантною партією. Коаліційні кабінети в усіх країнах Вишеградської групи були більше ідеологічно пов'язані у тих коаліціях, де учасниками були праві і правоцентристи в період і до, і після вступу цих країн до ЄС.

У країнах Вишеградської групи тільки почали складатися політичні традиції формування спільних коаліцій впродовж певного періоду часу, як правило, 2-3 урядових коаліцій поспіль і вони характерні для Польщі та Угорщини.

Результати 4 розділу дисертації були апробовані у семи наукових статтях фахових видань України та закордонних наукових журналів: Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.; Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.; Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.; Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110. ; Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1189>. ; Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248. ; Lopata M. Wpływ czynnika ideologicznego na formowanie rządów koalicyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej poroku 1991 – wybrane aspekty / Maryan

Lopata // Nauka Polska XXIII. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities. – Warszawa, 2014. – S. 191–201. ; а також у двох тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях: Лопата М. Вплив посткомуністичного поділу на формування коаліційних урядів Польщі / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.) : у 3 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 1. – С. 46–49. ; Лопата М. Ситуація когабітації у напівпрезидентській системі Польщі / М. Лопата // Науковий діалог «Схід-Захід» : матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.) : у 4 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 4. – С. 37–40.

РОЗДІЛ 5

СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Для проведення порівняльного аналізу коаліційних урядів важливими є визначення їхньої стабільності та ефективності.

Стабільні коаліційні уряди, як правило, мають можливість завдяки довшому терміну перебування у владі і при незмінному складі, реалізовувати свій політичний курс, що відповідно відбивається на ефективності урядової діяльності. Нестабільні і нетривалі уряди переважно позбавлені можливості впроваджувати свою політичну програму. Важливим аспектом є визначення урядової стабільності коаліційних кабінетів до приєднання до ЄС, так і позитивні впливи цього приєднання, оскільки частина партій, які були і є представлені на національному рівні у своїх країнах, виходять на загальноєвропейський рівень на виборах до Європарламенту, що змушує їх коригувати свою політичну поведінку у країнах походження. Важливість визначення стабільності полягає і в тому, що після «Оксамитових революцій» держави Вишеградської групи пройшли довгий шлях у майже півтора десятка років активної трансформації від авторитарних систем до консолідованих демократій, якими вони в тій чи іншій мірі вже були на момент входження до ЄС у на 1 травня 2004 року. Визначення стабільності та ефективності коаліційних урядів Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії допоможе у подальшому вивченні трансформаційних процесів у решті країн Центральної та Східної Європи.

5.1. Стабільність коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

На підставі врахування різних способів і одиниць вимірювання представлено результати/показники стабільності урядів у країнах Вишеградської групи в різні часові періоди:

Таблиця 5.1

Показники стабільності урядів у країнах Вишеградської групи (щодо періоду з 1990 р., станом на 1999–2013 рр.)²³⁹

Країна	ТУ, р. (I)	ІУС (I)	ТУ, р. (II)	ІУС (II)	ТУ, р. (III)	ІУС (III)	ТУ, р. (IV)	ІУС (IV)	ТУ, р. (V)	ІУС (V)
	1999 р.		2003 р.		2008 р.		2008 р.		2013 р.	
Польща	0,82	0,21	1,23	0,31	0,98	0,33	1,07	0,35	1,22	0,36
Словаччина	1,83	0,46	1,62	0,41	1,45	0,41	1,53	0,43	1,35	0,41
Угорщина	3,03	0,76	3,00	0,75	2,48	0,63	2,10	0,53	2,11	0,53
Чехія	2,51	0,63	2,38	0,60	1,45	0,41	1,53	0,43	1,46	0,41
Середні дані	2,04	0,51	2,05	0,51	1,59	0,54	1,55	0,43	1,53	0,42

Показники запропоновано кількома групами: (I) – це дані Ф. Харфста станом на 1999 р.²⁴⁰; (II) – це дані Ф. Мюллер-Роммеля, К. Феттелскосс і Ф. Харфста²⁴¹ станом на 2003 р.; (III) – це дані К. Коуртенея та С. Голдер²⁴² станом на 2008 р.; (IV) – модифіковані дані В. Литвина²⁴³ станом на 2008 р.; (V) – дані станом на 2013 р. У цілому очевидно, що різні часові дані достатньо наближені поміж собою, а тому дозволяють говорити про певні оціночні атрибути стабільності урядів країн Вишеградської групи: 1) упродовж 1999–2013 рр. було помічено зменшення стабільності (тривалості урядів та індексів урядової стабільності) урядів у країнах Вишеградської групи за винятком Польщі; 2) станом на 2013 р. найбільш тривалими в регіоні були уряди Угорщини. Натомість, найменше тривалими у регіоні в аналогічний період часу були уряди в Польщі; в середньому уряди в 1990–2013 рр. у країнах Вишеградської групи функціонували по 1,53 р. або менше половини передбачених за ними термінів повноважень (із огляду на те, що парламенти/нижні палати парламентів у всіх країнах регіону обирають на чотири роки)²⁴⁴; 3) станом на 2013 р. найбільшими індекси урядової стабільності також були в Угорщині, в якій урядові кабінети відбували більше половини

²³⁹ Умовні позначення: ТУ – тривалість урядів; ІУС – індекс урядової стабільності; I – V – показники стабільності урядів, які запропоновані різними дослідниками в різні роки.

²⁴⁰ Harfst P. Government Stability in Central and Eastern Europe : The Impact of Parliaments and Parties / Philipp Harfst // Paper prepared for the ECPR Joint Session of Workshops Copenhagen, 14–19 April 2000. – 34 p.

²⁴¹ Muller-Rommel F. Party Government in Central European Democracies : A Data Collection (1990–2003) / Ferdinand Muller-Rommel, Katja Fettelschloss, Philipp Harfst // European Journal of Political Research. – 2004. – Vol. 43. – P. 869–893.

²⁴² Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

²⁴³ Литвин В. Урядова стабільність кризь призму партійних детермінант країн Центральної Європи / Віталій Литвин // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – 2009. – № 13. – С. 110–118.

²⁴⁴ Woldendorp J. The Stability of Parliamentary Democracies : Duration, Type and Termination of Governments / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // European Journal of Political Research. – 1993. – Vol. 24. – P. 108. ; Бялоблцький З. Стабільність урядів та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи : Монографія / Збігнев Бялоблцький. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – С. 217–218.

конституційно передбачених термінів своїх повноважень; натомість, найнижчий індекс урядової стабільності був у Польщі.

Досить важливим є аналіз урядової стабільності, здійснений С. Голдер та К. Конрадом, які брали до уваги період, коли уряд подав у відставку але продовжував виконувати свої функції, а також затримки у процесі формування уряду, що було проігноровано більшістю дослідників. Підхід дослідників дозволив врахувати у завершенні формування урядів затримки і ідентифікувати тимчасові уряди, які в інших дослідженнях могли бути не враховані і побачити період коли діючий уряд продовжує роботу, але не володіє повним мандатом. Відповідно до даних обох авторів, є запізнення (дні, тижні і навіть місяці) між датою закінчення одного уряду і датою, коли наступний уряд вступає в дію(їхній аналіз в додатку Д1).²⁴⁵

Таблиця 5.2

Порівняльний аналіз тривалості коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи, в роках (1990–2013)²⁴⁶

Країна	КМ	КБ	МПК	НПК	Середні дані
Польща	0,56	1,48	1,48	–	1,22
Словаччина	0,78	1,86	1,58	3,84	1,35
Угорщина	–	2,44	1,87	2,87	2,11
Чехія	1,21	1,49	1,49	–	1,46
Середні дані ²⁴⁷	0,85	1,62	1,64	1,58	1,23

У цілому слід наголосити, що: 1) коаліційні уряди більшості більш тривалі, ніж коаліційні уряди меншості у всіх країнах групи; 2) між коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи, надлишково-переможні коаліції більш тривалі, ніж мінімально-переможні коаліції. Надлишково-переможні коаліції були невластивими для Польщі(якщо не брати до уваги широку коаліцію уряду Т. Мазовецького) та Чехії; натомість, надлишково-переможні коаліції більше тривалі і властиві у Словаччині і, особливо, в Угорщині; 3) серед країн Вишеградської групи коаліційні уряди більшості найбільше стабільні в Угорщині; 4) серед країн регіону мінімально-переможні коаліції є найбільш тривалим різновидом

²⁴⁵ Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sonja Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

²⁴⁶ Умовні позначення: КМ – коаліційні уряди меншості; КБ – коаліційні уряди більшості; МПК – мінімально-переможні коаліції; НПК – надлишково-переможні коаліції; Тимчасові, технократичні, однопартійні уряди і чинні урядові кабінети до уваги не взято.

²⁴⁷ Розрахунок здійснено не на підставі середнього арифметичного по середніх результатах окремих країн Вишеградської Четвірки, а на підставі середнього арифметичного суми всіх коаліційних урядових кабінетів у регіоні впродовж 1990–2013 р.

коаліційних урядів в Угорщині; надлишково-переможні коаліції є також тривалим різновидом коаліційних урядів в Угорщині. Практично ідентичні висновки отримано на підставі порівняльного аналізу індексів урядової стабільності в країнах регіону.

Таблиця 5.6

Особливості складу та причин формувань/припинень повноважень урядових кабінетів у Польщі (1991–2014)²⁴⁸

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій /склад парламенту	Причина формування кабінету	Причина припинення повноважень кабінету	УТ, д.	УТ, р.	ІУС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Я. Ольшевський	23.12.1991 – 04.06.1992	ХНО + ПЦ + НП+ХДП	КМ/р.	ПЦ	125/460	парламентські вибори	відмова у вотумі довіри	161	0,44	0,24
В. Павлак (I)	05.06.1992 – 07.07.1992	ПСЛ	ОМ	ПСЛ	48/460	дострокова відставка	відмова у вотумі довіри	32	0,09	0,05
Г. Сухоцька (I)	11.07.1992 – 28.04.1993	ДС + ХНО + ПСЛ + КЛД +НП + ППГ* + ХДП	КБ/М ПК/р.	ДС	241/460	дострокова відставка	зміна композиції	287	0,79	0,42
Г. Сухоцька (II)	29.04.1993 – 28.05.1993	ДС + ХНО+ ПСЛ +	КМ/р.	ДС	194/460	зміна композиції	вотум недовіри	29	0,08	0,04

²⁴⁸ Умовні позначення: ЕКПП – ефективна кількість парламентських партій; ПП – індекс поляризації (Далтона); УТ – урядова тривалість; ІУС – індекс урядової стабільності; н.п. – непартійний (прем'єр-міністр, склад урядового кабінету); ОБ – однопартійний урядовий кабінет більшості; ОМ – однопартійний урядовий кабінет меншості; КБ – коаліційний урядовий кабінет більшості; КМ – коаліційний урядовий кабінет меншості; МПК – мінімально-переможна коаліція, НПК – надлишково-переможна коаліція; ВК – велика коаліція; Т – технократичний (непартійний) урядовий кабінет; НП – напівпартійний урядовий кабінет (половина міністрів непартійні або посада прем'єр-міністра непартійна); д. – конструкція коаліційного урядового кабінету (більшості чи меншості) з домінуючою партією; р. – рівноважна конструкція партій в коаліційному урядовому кабінеті (більшості чи меншості); Додаток частково складено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних. Детально див.: Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed. Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/> Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/>

		КЛД + ППГ* + ХДП									
Г. Сухоцька (III)	28.05.1993 – 19.09.1993	ДС + ХНО + ПСЛ + КЛД + НП + ППГ* + ХДП	КБ/М ПК/р.	ДС	241/46 0	достро кова відстав ка	парлам ентські вибори	11 1	0, 30	0, 16	
В. Павлак (II)	26.10.1993 – 07.02.1995	СЛД + ПСЛ	КБ/М ПК/р.	ПС Л	303/46 0	парлам ентські вибори	зміна компози ції	46 1	1, 26	0, 32	
Ю. Олексі	06.03.1995 – 24.01.1996	СЛД + ПСЛ	КБ/М ПК/р.	СЛ Д	303/46 0	зміна компози ції	політич ний сканда л	31 8	0, 87	0, 22	
В. Цімошевич	7.02.1996 – 21.09.1997	СЛД + ПСЛ	КБ/М ПК/р.	СЛ Д	303/46 0	достро кова відстав ка	парлам ентські вибори	58 4	1, 60	0, 40	
Є. Бузек (I)	31.10.1997 – 06.06.2000	АВС + СС	КБ/М ПК/д.	АВ С	261/46 0	парлам ентські вибори	зміна компози ції	93 6	2, 56	0, 65	
Є. Бузек (II)	07.06.2000 – 18.10.2001	АВС	ОМ	АВ С	201/46 0	зміна компози ції	парлам ентські вибори	49 1	1, 35	0, 34	
Л. Міллер (I)	19.10.2001 – 03.03.2003	СЛД + ПСЛ + СП	КБ/М ПК/д.	СЛ Д	258/46 0	парлам ентські вибори	зміна компози ції	49 4	1, 35	0, 34	
Л. Міллер (II)	04.03.2003 – 02.05.2004	СЛД + СП	КМ/д.	СЛ Д	216/46 0	зміна компози ції	доброві льна відстав ка	41 8	1, 15	0, 29	
М. Белка	24.06.2004 – 25.09.2005	СЛД + ПСЛ + СП + СДП*	КМ/д.	СЛ Д	171/46 0	достро кова відстав ка	парлам ентські вибори	45 1	1, 24	0, 31	
К. Марцінкевич (I)	10.11.2005 – 04.05.2006	ПіС	ОМ	ПіС	155/46 0	парлам ентські вибори	зміна компози ції	17 4	0, 48	0, 23	
К. Марцінкевич (II)	05.05.2006 – 10.07.2006	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/М ПК/д.	ПіС	245/46 0	зміна компози ції	доброві льна відстав ка	65	0, 18	0, 09	
Я. Качинський (I)	14.07.200 6– 13.08.200 7	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/М ПК/д.	ПіС	245/46 0	доброві льна відстав ка	зміна компози ції	38 9	1, 07	0, 52	
Я. Качинський (II)	13.08.200 7– 19.10.200 7	ПіС	ОМ	ПіС	155/46 0	зміна компози ції	парлам ентські вибори	66	0, 18	0, 09	
Д. Туск (I)	16.11.200 7–	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	240/46 0	парлам ентські	парлам ентські	14 03	3, 84	0, 98	

	09.10.2011					вибори	вибори			
Д. Туск (П)	18.11.2011 – 9.09.2014	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	235/460	парламентські вибори	добровільна відставка	1026	281	0,70
Е. Копач	22.09.2014 – чинний	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	259/460	добровільна відставка	-	-	-	-

При розгляді тривалості коаліційних урядів Вишеградської групи, не береться до розгляду тривалість і стабільність останніх урядів, тобто мінімально-переможна коаліція Е. Копач з 2014 р. у Польщі, однопартійний кабінет Р. Фіцо з 2012 р. у Словаччині. В Угорщині не вимірюємо індекс стабільності останнього і третього по рахунку надлишково-переможного уряду В. Орбана, який був переобраний на нову каденцію прем'єр-міністра після виграшу на виборах у 2014 р. У Чехії також тільки у січні 2014 р. був сформований мінімально-переможний уряд Б. Сobotки, якого ми не враховуємо.

У Польщі існувало чотири коаліційних кабінети меншості на чолі з Я. Ольшевським(1991-1992) Г. Сухоцькою (1993), Л. Міллером (2003-2004) та М. Белкою(2004-2005). Перші два були коаліціями меншості з рівноважною конструкцією переважно через велику кількість партій, які входили до них. Індекс урядової стабільності для двох коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією становив – 0,23, тоді як індекс урядової стабільності двох кабінетів меншості з доміантною партією був 0,30. В середньому індекс всіх коаліційних кабінетів меншості, що були у Польщі становив 0,27. Примітно, що всі коаліції меншості з рівноважною конструкцією виникли в Польщі у період до вступу в ЄС. Після приєднання до ЄС такого роду коаліційних кабінетів меншості не виникало.

Мінімально-переможних коаліційних кабінетів у Польщі було дванадцять. До вступу в ЄС існувало п'ять мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією(два кабінети Г. Сухоцької 1992-1993, В. Павлака 1993-1995, Ю. Олекси 199-1995, В. Цімощевича 1996-1997) та два мінімально-переможних урядів з доміантною партією(кабінети Є. Бузека 1997-2000 та Л. Міллера 2001-2003). Індекс урядової стабільності для п'ятох мінімально-переможних кабінетів з

рівноважною конструкцією оцінюється у 0,30, а для двох кабінетів мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією у 0,50. В середньому індекс урядової стабільності для всіх мінімально-переможних кабінетів Польщі до 2004 р. становить 0,36.

Після приєднання до ЄС існувало чотири мінімально-переможні уряди з домінуючою конструкцією (К. Марцінкевича 2006, Я. Качинського 2006-2007 і два кабінети Д. Туска 2007-2014) для яких індекс урядової стабільності становить 0,57.

З вище поданої таблиці видно, що найбільш стабільним і тривалим у Польщі урядами були перший мінімально-переможні коаліційні кабінети Д. Туска у 2007-2014 рр. і мінімально-переможний кабінет з доміантною партією Є. Бузека у 1997-2000 рр. На підставі аналізу стабільності кабінетів, що функціонували в Польщі від вересня 1989 р., можна зробити висновок, що урядові коаліції у Польщі не є стабільними і тривалими за винятком останніх двох урядів Д. Туска та кабінету Є. Бузека, хоча коаліція СЛД-ПСЛ проіснувала у незмінному стані протягом 1993-1997 рр.

Від 1993 р. до 1997 р., і від 2007 р. до сьогодні коаліції існують в незмінному складі. В обох випадках вони були мінімально-переможними з найвищим індексом урядової стабільності. Найменш стабільними виявилися перші коаліційні уряди, які були коаліційними урядами меншості з рівноважною конструкцією Я. Ольшевського і Г. Сухоцької 1991-1993 рр.

Враховуючи ідеологічний чинник формування коаліцій у Польщі і їхньої стабільності, варто відмітити, що в загальному за участі лівоцентристської СЛД було сформовано 6 коаліційних урядів, три з яких були мінімально-переможними коаліціями з рівноважними конструкціями, середній індекс урядової стабільності яких становить 0,33, одна мінімально-переможна коаліція з доміантною партією індекс якої становив 0,34, а також дві коаліції меншості середній індекс стабільності який розраховано у 0,30. В загальному середній індекс урядової стабільності всіх шістьох коаліційних кабінетів за участі СЛД становив 0,34, при чому п'ять коаліційних кабінетів було сформовано до вступу в ЄС у 2004 році.

За участі правих і правоцентристських ПЦ, ДС, АВС, ПС та ГП було сформовано дев'ять коаліційних кабінетів, але вираховано урядову стабільність у

восьми з них. До вступу в ЄС існувало чотири коаліційні кабінети правих, дві з яких були мінімально-переможними коаліціями з рівноважною конструкцією, середній індекс стабільності яких становив 0,24 в той час як мінімально-переможна коаліція з домінантною партією володіла індексом урядової стабільності у 0,65. Дві коаліції меншості володіли індексом у 0,14. Після приєднання до ЄС, за домінування правих і право центристів було сформовано чотири мінімально-переможні коаліційні уряди з домінуючою партією, середній індекс урядової стабільності яких становив 0,57. Тобто коаліційні кабінети за участі правих були більш стабільні після приєднання Польщі до ЄС. В середньому індекс урядової стабільності всіх коаліційних урядів за участі правих становив 0,44. Таким чином коаліційні уряди за участю правих і правоцентристів є стабільнішими за уряди лівоцентристів, особливо у період після приєднання країни до ЄС у 2004 р.

Можна констатувати, що після входження до ЄС стабільність мінімально-переможних коаліцій у Польщі підвищилася з 0,36 до 0,57. В загальному, урядова стабільність і тривалість коаліційних кабінетів, сформованих після входження до ЄС, підвищилася у порівнянні з попереднім періодом.

Досвід Польщі показує, що чим менша ефективна кількість парламентських партій тим більша тривалість та стабільність уряду. Також польський досвід формування коаліційних урядів підтверджує, що найстабільніші коаліції складаються з двох учасників, а не з трьох(на прикладі мінімально-переможного уряду з домінуючою партією Я. Качинського), чотирьох(коаліційний кабінет меншості з рівноважною конструкцією Я. Ольшевського) чи з семи(як це було у випадку коаліційного кабінету меншості з рівноважною конструкцією Г. Сухоцької 1992-1993 рр.).

Таблиця 5.7

Особливості складу та причин формувань/припинень повноважень урядових кабінетів у Словаччині (1992–2014)²⁴⁹

²⁴⁹ Розрахунки здійснено на основі Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed. Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу :

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посади міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту	Причина формування кабінету	Причина припинення повноважень кабінету	УТ, д.	УТ, р.	ІУС
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
В. Мечіяр (I)	24.06.1992 – 01.01.1993	РзДС + СНП	КБ/МП К/д.	РзДС	89/150	парламентські вибори	проголошення незалежності	187	0,51	0,22
В. Мечіяр (II)	12.01.1993 – 18.03.1993	РзДС + СНП	КБ/МП К/д.	РзДС	89/150	проголошення незалежності	зміна композиції	66	0,18	0,08
В. Мечіяр (III)	19.03.1993 – 16.11.1993	РзДС	ОМ	РзДС	66/150	зміна композиції	зміна композиції	237	0,65	0,28
В. Мечіяр (IV)	17.11.1993 – 11.03.1994	РзДС	ОМ	РзДС	81/150	зміна композиції	вотум недовіри	114	0,31	0,14
Й. Моравчик	16.03.1994 – 01.10.1994	ПДЛ + ХДР + АПР* + АДС* + НДП*	КМ/р.	ДС*	71/150	дострочкова відставка	парламентські вибори	195	0,53	0,23
В. Мечіяр (V)	12.12.1994 – 26.09.1998	РзДС + АРС + СНП	КБ/МП К/д.	РзДС	83/150	парламентські вибори	парламентські вибори	1364	3,74	0,95
М. Дзурінда (I)	30.10.1998 – 21.09.2002	СДК + ПДЛ + ПУК + ПГП	КБ/НП К/д.	СДК	93/150	парламентські вибори	парламентські вибори	1401	3,84	0,98
М. Дзурінда (II)	16.10.2002 – 08.12.2003	СДХС + ПУК + ХДР + АНО	КБ/МП К/р.	СДХС	78/150	парламентські вибори	зміна композиції	412	1,13	0,31
М. Дзурінда (III)	08.12.2003 – 01.09.2005	СДХС + ПУК + ХДР + АНО	КМ/р.	СДХС	71/150	зміна композиції	зміна композиції	623	1,71	0,46

М. Дзурінда (IV)	02.09.2005 – 06.02.2006	СДХС + ПУК + ХДР	КМ/р.	СДХ С	55/150	зміна композ иції	зміна композ иції	154	0,42	0,11
М. Дзурінда (V)	07.02.2006 – 17.06.2006	СДХС + ПУК	КМ/р.	СДХ С	48/150	зміна композ иції	парламе нтські вибори	130	0,36	0,10
Р. Фіцо (I)	04.07.2006 – 12.06.2010	СМЕР + СНП + РзДС	КБ/МП К/д.	СМЕР	85/150	парламе нтські вибори	парламе нтські вибори	1418	3,88	0,99
І. Радічова (I)	08.07.2010 – 11.10.2011	СДХС - ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/МП К/р.	СДХ С - СД	79/150	парламе нтські вибори	вотум недовіри	453	1,24	0,72
І. Радічова (II)	20.10.2011 – 10.03.2012	СДХС- ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/МП К/р.	СДХ С - СД	79/150	дострок ова відставка	парламе нтські вибори	140	0,38	0,22
Р. Фіцо (II)	04.04.2012 – чинний	СМЕР	ОБ	СМЕР	83/150	парламе нтські вибори	Чинний			

У Словаччині існувало чотири коаліційні кабінети меншості, які були сформовані як рівноважні конструкції, де не було домінуючої партії. У період до вступу в ЄС в Словаччині був тільки один коаліційний кабінет меншості який існував у форматі рівноважної конструкції (кабінет Й. Моравчика у 1994 р.). Після 2004 р. було їх три. В середньому всі чотири вказані кабінети володіли індексом урядової стабільності у 0,29. Мінімумально-переможних коаліцій у Словаччині було шість, три з яких сформувались як рівноважні конструкції. До вступу в ЄС було два мінімумально-переможні коаліції з домінуючою партією(уряди В. Мечіяра 1992-1993 і 1994-1998 рр.) а також один мінімумально-переможний кабінет з рівноважною конструкцією (кабінет М. Дзурінди 2002-2003). Мінімумально переможні коаліції з домінуючою партією володіли індексом урядової стабільності у 0,62, тоді як мінімумально-переможний коаліційний уряд з рівноважною конструкцією оцінювався у 0,31 урядової стабільності.

Після приєднання до ЄС існували тільки дві мінімумально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією (внаслідок декомпозиції кабінету І. Радічової (2010-2012), які оцінювалися у 0,47 індексу урядової стабільності. В свою чергу індекс урядової стабільності мінімумально-переможного уряду з домінуючою партією (Р.

Фіцо 2006-2010) становить 0,99, що дозволяє стверджувати, що мінімально-переможні уряди з домінуючою партією є стабільнішими і тривалішими як у період до вступу в ЄС так і після. В середньому індекс урядової стабільності для всіх мінімально-переможних коаліцій у Словаччині становить 0,58, що значно вище ніж у коаліційних кабінетів меншості.

Найбільш стабільним типом кабінетів у Словаччині був надлишково-переможний кабінет з домінуючою партією, хоча такий тип тільки один раз мав місце(кабінет М. Дзурінди 1998-2002) з індексом у 0,98 урядової стабільності та кабінет мінімально-переможної коаліції з домінуючою партією Р. Фіцо 2006-2010 рр. з індексом урядової стабільності у 0,99.

Таким чином, в загальному, якщо не враховувати надлишково-переможного кабінету з домінуючою партією М. Дзурінди 1998-2002, найбільш стабільними кабінетами є мінімально-переможні кабінети з домінуючою партією, особливо після вступу в ЄС у 2004 р. Вступ до ЄС сприяв збільшенню індексу урядової стабільності коаліційних кабінетів Словаччини.

Як видно з таблиці, найбільший індекс урядової стабільності спостерігається у надлишково-переможного кабінету з домінуючою партією М. Дзурінди(1998-2002), який був широкою коаліцією, так і у мінімально-переможних кабінетів В. Мечіяра (1994-1998) та Р. Фіцо (2006-2010). При чому останній володів найвищим індексом урядової стабільності у 0,99. Найменш стабільними кабінетами виявилися перші мінімально-переможні кабінети з домінуючою партією та однопартійні кабінети меншості В. Мечіяра, і тимчасовий коаліційний уряд меншості з рівноважною конструкцією Й. Моравчика.

Якщо взяти до уваги ідеологічний характер коаліцій, то уряди, в яких брала участь спочатку правоцентристська СДК(а потім СДХС) були менше стабільними, ніж уряд з домінуванням популістського РзДС та лівоцентристської Смер-ДС. Середній індекс урядової стабільності для трьох коаліційних урядів, у яких домінували РзДС і Смер-ДС, і які були сформовані як мінімально-переможні коаліції з домінуючою партією становив 0,75, тоді як для семи коаліційних урядів за участі СДК(СДХС) він становив у середньому 0,41. Крім того, уряди СДК(СДХС) існували у різних форматах коаліції. Три таких кабінети існували у

формі мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією, індекс стабільності яких становив 0,41, тоді як один надлишково-переможний уряд з домінуючою партією володів 0,98 стабільності, що є вдвічі більше ніж у мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією. Три коаліційні уряди меншості з рівноважною конструкцією за участі СДХС мали у середньому 0,22 стабільності. Таким чином коаліційні кабінети РзДС та Смер-ДС володіють вищим індексом урядової стабільності ніж урядові коаліції за участі СДК(СДХС), оскільки вони функціонували у формі мінімально-переможних коаліцій з домінуючою партією.

В Словаччині, незважаючи на більшу ніж в інших країнах ефективну кількість партій, уряди є тривалими та стабільними. Тому словацький досвід не підтверджує припущення, яке прийнятне для інших країн, що чим менша ефективна кількість парламентських партій, тим вищий індекс урядової стабільності.

Таблиця 5.8

Особливості складу та причин формувань/припинень повноважень урядових кабінетів в Угорщині (1990–2014)²⁵⁰

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посади міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту	Причина формування кабінету	Причина припинення повноважень кабінету	УТ, д.	УТ, р.	ІУС
Й. Антал	23.05.1990 – 12.12.1993	УДФ + НПДГ + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	УДФ	229/386	парламентські вибори	смерть прем'єра	1279	3,50	0,86

²⁵⁰ Джерело: розрахунки здійснено на основі Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed. Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/>

П. Борос	21.12.1993 – 29.05.1994	УДФ + НПДГ + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	УДФ	229/386	смерть прем'єра	парламентські вибори	158	0,43	0,11
Д. Хорн	15.07.1994 – 24.05.1998	СПУ + АВД	КБ/Н ПК/д.	СПУ	278/386	парламентські вибори	парламентські вибори	1389	3,81	0,97
В. Орбан (I)	06.07.1998 – 21.04.2002	Фідес+ НПДГ + УДФ	КБ/Н ПК/д.	Фідес	213/386	парламентські вибори	парламентські вибори	1365	3,74	0,97
П. Меддєши	27.05.2002 – 19.08.2004	СПУ + АВД	КБ/МПК /д.	СПУ	198/386	парламентські вибори	добровільна відставка	802	2,20	0,56
Ф. Дюрчань (I)	29.09.2004 – 23.04.2006	СПУ + АВД	КБ/МПК /д.	СПУ	198/386	дострокова відставка	парламентські вибори	564	1,55	0,39
Ф. Дюрчань (II)	09.06.2006 – 26.04.2008	СПУ + АВД	КБ/МПК /д.	СПУ	210/386	парламентські вибори	зміна композиції	677	1,85	0,46
Ф. Дюрчань (III)	01.05.2008 – 28.03.2009	СПУ	ОМ	СПУ	190/386	зміна композиції	вотум недовіри	327	0,90	0,22
Г. Байнай	14.04.2009 – 25.04.2010	СПУ + н.п.	ОМ (НП)	н.п.	190/386	дострокова відставка	парламентські вибори	371	1,02	0,25
В. Орбан (II)	29.05.2010 – 10.05.2014	Фідес + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	Фідес	263/386	парламентські вибори	парламентські вибори	1403	3,84	0,98
В. Орбан (III)	10.05.2014-чинний	Фідес + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	Фідес	133/199	парламентські вибори	чинний			

В Угорщині було три мінімально-переможних кабінети, один з яких був сформований до вступу в ЄС(кабінет П. Меддєши 2002-2004 рр.) з індексом урядової стабільності у 0,56. Після приєднання до ЄС у двох мінімально-переможних урядів з домінують партією (два кабінети Ф. Дюрчаня 2004-2008 рр.) індекс стабільності становив 0,43. Тому, індекс урядової стабільності для мінімально-переможних коаліцій в Угорщині вищий у період до вступу країни до ЄС.

Характерно, що для всіх коаліційних урядів Угорщини формування відбувалося на основі домінують партії і зовсім не існувало урядів з рівноважною конструкцією. Крім того, в Угорщині існувало шість надлишково-переможних коаліційних кабінетів. До вступу в ЄС їх було чотири (кабінет Й. Антала 1990-1993

рр., П. Бороса 1993-1994 рр., Г. Хорна 1994-1998 рр., В. Орбана 1998-2002 рр.), а після приєднання було два таких кабінети (уряди В Орбана 2010-2014 рр., 2014 р., але оцінюємо тільки перший через те, що останній кабінет був діючий на момент написання дослідження). До вступу в ЄС у середньому надлишково-переможні коаліції володіли індексом у 0,72, в той час як останній надлишково-переможний кабінет, сформований після приєднання Угорщини до ЄС, отримав оцінку стабільності 0,98. Вважаємо, що передчасно говорити про те, що надлишково-переможні кабінети Угорщини стабільніші чи менш стабільні в період після приєднання до ЄС, оскільки в початковий період їх було чотири, а у пізніший період, ми можемо оцінити лише один такий приклад.

Враховуючи ідеологічний чинник формування коаліцій і їхньої стабільності, варто відмітити, що в загальному за участі лівої СПУ було сформовано чотири коаліційні уряди, три з яких були мінімально-переможними коаліціями з домінуючою партією з індексом урядової стабільності у 0,47, і один надлишково-переможний уряд з домінуючою партією, стабільність якого визначена у 0,97. В середньому індекс урядової стабільності всіх коаліцій за участю СПУ дорівнював 0,60. Праві партії УДФ і Фідес сформували чотири надлишково-переможні уряди з домінуючою партією, середня стабільність яких становить 0,73. Таким чином, коаліційні уряди за участі правих партій були більш стабільними за уряди з переважанням лівих.

Звичайно, найкращі показники урядової тривалості та стабільності показує Угорщина, у якій найбільше надлишково-переможних коаліційних урядів серед всіх країн Вишеградської групи. Більш стабільними в Угорщині були надлишково-переможні кабінети ніж мінімально-переможні коаліції. Коаліційні кабінети в середньому стабільніші у період від 1990 р. до вступу країни в ЄС. Внаслідок низького рівня ефективної кількості політичних партій коаліційні уряди Угорщини є найбільш стабільними серед всіх коаліційних кабінетів країн Вишеградської групи.

Особливості складу та причин формувань/припинень повноважень

урядових кабінетів у Чехії (1992–2014)²⁵¹

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій /склад парламенту	Причина формування кабінету	Причина припинення повноважень кабінету	УТ, д.	УТ, р.	ІУС
1	2	3	4	5	8	9	10	11	12	13
В. Клаус (I)	02.07.1992 – 31.12.1992	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА + ХДП	КБ/МПК /д.	ГДП	105/200	дострокова відставка	проголошення незалежності	179	0,49	0,12
В. Клаус (II)	01.01.1993 – 01.06.1996	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА + ХДП	КБ/МПК /д.	ГДП	105/200	проголошення незалежності	парламентські вибори	1230	3,37	0,86
В. Клаус (III)	04.07.1996 – 30.11.1997	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА	КМ/д.	ГДП	99/200	парламентські вибори	зміна композиції	506	1,39	0,68
Й. Тосовський	02.01.1998 – 20.06.1998	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА + УС* + н.п.	КМ/р (НП)	н.п.	31/200	зміна композиції	парламентські вибори	168	0,46	0,23
М. Земан	17.07.1998 – 15.06.2002	ЧССД	ОМ	ЧССД	74/200	парламентські вибори	парламентські вибори	1408	3,86	0,98
В. Спідла	15.07.2002 – 01.07.2004	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК /д.	ЧССД	101/200	парламентські вибори	добровільна відставка	706	1,93	0,49
С. Грос (I)	04.08.2004 – 30.03.2005	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК /д.	ЧССД	101/200	дострокова відставка	зміна композиції	236	0,65	0,17

251

Джерело: розрахунки здійснено на основі Політичних інститутів країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.
Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf ; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/>

С. Грос (II)	31.03.2005 – 25.04.2005	ЧССД + СС-ДС	КМ/д .	ЧС СД	88/200	зміна композиції	добровільна відставка	25	0,07	0,02
І. Пароубек	25.04.2005 – 03.06.2006	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/МПК /д.	ЧС СД	101/200	дострокова відставка	парламентські вибори	398	1,09	0,29
М. Тополанек (I)	04.09.2006 – 03.10.2006	ГДП + н.п.	ОМ	ГД П	81/200	парламентські вибори	відмова у вотумі довіри	29	0,08	0,02
М. Тополанек (II)	09.01.2007 – 24.03.2009	ГДП + ХДС-ЧНП + ПЗ	КМ/д .	ГД П	100/200	дострокова відставка	відмова у вотумі довіри	795	2,18	0,55
Я. Фішер	07.06.2009 – 29.05.2010	н.п.	Т	н.п.	0/200	дострокова відставка	парламентські вибори	352	0,96	0,25
П. Нечас (I)	28.06.2010 – 17.04.2012	ГДП + ТОП09 + СС	КБ/МПК /р.	ГД П	118/200	парламентські вибори	зміна композиції	649	1,78	0,53
П. Нечас (II)	27.04.2012 – 17.06.2013	ГДП + ТОП09 + ЛІДЕМ (СС)	КБ/МПК /р.	ГД П	101/200	зміна композиції	добровільна відставка	410	1,12	0,33
І. Руснок	10.07.2013 – 25.10.2013	н.п.	Т	н.п.	4/200	дострокова відставка	вотум недовіри	105	0,29	0,09
Б. Сobotка	17.01.2014 – діючий	ЧССД + АНГ + ХДС-ЧНП	КБ/МПК /д	ЧС СД	111/200	Парламентські вибори	-	-	-	-

У Чехії було сформовано три коаліційні кабінети меншості, з яких в період до вступу країни в ЄС існував тільки один кабінет, який був сформований на основі домінуючої партії (кабінет В. Клауса 1996-1997 рр.), який володів індексом урядової стабільності у 0,68. Після приєднання до ЄС також коаліційні кабінети меншості формувалися на основі домінуючої партії (кабінети С. Гроса у 2005 р. та М. Тополанека 2007-2009 рр.), середній індекс урядової стабільності яких оцінений у 0,29. З цього випливає, що після приєднання до ЄС, індекс стабільності коаліційних урядів меншості знизився.

В загальному у Чеській Республіці було вісім мінімально-переможних коаліцій, дві з яких сформовано як рівноважні конструкції, а шість як коаліції з доміантною партією. До 2004 р. мінімально-переможних коаліцій було дві (оскільки два кабінети В. Клауса існували з 1992 по 1996 рр., що було зумовлено проголошенням незалежності Чехії 1 січня 1993р.) і що характерно, з домінуючими партіями (кабінет В. Клауса 1992-1996 та В. Спідли 2002-2004). Їхній індекс урядової стабільності становить 0,73. Мінімально-переможні коаліції з рівноважними конструкціями властиві у період після вступу Чехії до ЄС (два кабінети П. Нечаса у період 2010-2013 рр.) для яких індекс урядової стабільності оцінений у 0,43. Також в період після вступу країни до ЄС було сформовано дві мінімально-переможні коаліції з доміантною партією (кабінети С. Гроса 2004-2005 рр. та Ї. Пароубека 2005-2006 рр.), для яких індекс урядової стабільності становив 0,23. В середньому для всіх мінімально-переможних урядів Чехії індекс урядової стабільності становить 0,46, при чому середні показники всіх мінімально-переможних урядів з доміантною партією (їх було чотири) більший ніж кабінетів з рівноважними конструкціями, стабільність яких оцінена у 0,43. Але оскільки мінімально-переможні уряди з рівноважною конструкцією існували тільки після вступу країни до ЄС, то вони більш стабільні ніж мінімально-переможні уряди з домінуючою партією у аналогічний період.

Переважаючим типом урядів у Чехії була мінімально-переможна коаліція, серед яких найвищий рівень урядової стабільності мав другий кабінет В. Клауса (1993-1997) з індексом 0,86, що є найвищим показником серед всіх коаліційних кабінетів у Чехії. Загалом, починаючи від 2002 року у Чехії формуються нетривалі та нестабільні коаліційні кабінети, що дозволяє констатувати зниження урядової стабільності у період після входження Чехії до ЄС.

Оцінюючи стабільність коаліційних урядів Чехії враховуючи які сім'ї ідеологічних партій їх формували, варто зазначити, що за участю правих з ГДП, як головної політичної сили було сформовано п'ять кабінетів, перший з яких був сформований до вступу країни в ЄС і який був мінімально-переможною коаліцією з доміантною партією з індексом урядової стабільності у 0,98, тоді як решта чотири коаліційні кабінети за участі цієї партії були сформовані у період після

2004 р., при чому дві з них були коаліціями меншості, індекс урядової стабільності яких дорівнював 0,59, а також дві мінімально-переможні коаліції з індексом у 0,43. В середньому індекс стабільності за участі ГДП становив 0,61.

Головна ліва політична партія Чехії ЧССД сформувала в загальному чотири коаліційні кабінети, три з яких були мінімально-переможними коаліціями з домінуючою партією, а один кабінет мав характер коаліції меншості з домінуючою партією. В загальному індекс урядової стабільності мінімально-переможних коаліцій за участі лівоцентристів з ЧССД становив 0,32, а індекс однієї коаліції меншості 0,02. В середньому індекс урядової стабільності коаліційних кабінетів за участі ГДП становив 0,24, що є більш ніж вдвічі менше ніж індекс урядової стабільності у правоцентристів з ГДП. Таким чином, коаліційні уряди правоцентристів у будь-якому форматі були стабільнішими і тривалішими ніж коаліції з ЧССД.

Негативну роль у забезпеченні стабільності та тривалості чеських коаліційних кабінетів відіграв високий рівень ефективною кількості парламентських партій. Всі коаліційні урядові кабінети в країнах Вишеградської групи стабільніші за тієї умови, що вони становлять конструкції з домінуючими партіями. Це властиво для коаліційних урядів більшості загалом, (зокрема мінімально-переможних і надлишково-переможних коаліцій), а коаліційні уряди меншості формувалися переважно з врівноваженою конструкцією, тому їхні показники значно гірші. Найцікавіше у такому зрізі те, що найбільш стабільними партійними урядами в регіоні постають надлишково-переможні коаліції, сконструйовані на основі впливу домінуючих партій (такі кабінети можуть тривати всю каденцію – найкращий приклад надлишково-переможний уряд з домінуючою партією М. Дзурінди у Словаччині і п'ять надлишково-переможних кабінетів з домінуючою партією в Угорщині)²⁵². Натомість, найменше стабільними партійними урядами в регіоні є коаліційні уряди меншості з рівноважними конструкціями партій.

Парламентська система правління, яка існувала в Угорщині, позитивно вплинула на стабільність коаліційних урядів, в той же час коаліційні уряди Чехії не

²⁵² Стабільність мінімально-переможних коаліцій є функцією міри, до якої вони відхиляються від мінімуму підтримки. В мінімально-переможній коаліції кожна партія має однакову невідхиляну загрозу втрати владних повноважень. Партія, голоси якої не критичні, може дозволити собі залишити кабінет, прискоривши розпад уряду. Детально див.: Powell B. *Contemporary Democracies. Participation, Stability and Violence* / Bingham Powell. – Harvard University Press, 1982. – 294 p.

можна назвати стабільними, попри те, що у Чеській Республіці до 2013 р. існувала також парламентська система правління. Найменш стабільними коаліційні уряди були саме у Польщі з напівпрезидентською системою правління, де вони формувалися переважно як мінімально-переможні коаліції, хоча у Словаччині, яка є від 1999 р. напівпрезидентською системою правління, не набагато вищі ніж у Польщі показники.

Таким чином, ми дійшли висновку, що система правління не відіграє визначального впливу на стабільність коаліційних урядів.

Після вступу до ЄС стабільність і тривалість коаліційних урядів зросла в Польщі. Натомість в Словаччині, Угорщині та особливо в Чехії стабільність коаліційних урядів знизилася.

5.2. Ефективність коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи

Найбільш придатними для аналізу ефективності коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи є рейтинги Freedom House, Economist Intelligence Unit та Political Risk Services International Country Risk Guide які включені у базу Світового Банку. В нашому аналізі ефективності ми не беремо до уваги ефективність останніх мінімально-переможних урядів Польщі (Е. Копач з 2014 р.) та Чехії (Б. Сobotки з 2014 р.), в також, надлишково-переможного коаліційного уряду В. Орбана (2014 р.) в Угорщині з причини, що на момент написання дослідження вказані уряди були діючими і ми не робимо передчасних висновків щодо ефективності їхнього функціонування. Оскільки останній уряд у Словаччині був однопартійним, він не стосується нашого дослідження.

У випадку індикаторів країн Вишеградської групи ситуація для кожного показника компільованого індексу у проміжку 1996-2014 рр. виглядає таким чином:

Таблиця 5.10

Компільований індекс ефективності урядування урядів Польщі(1996-2014) індексу Freedom House, Political Risk Services International Country Risk Guide, Economist Intelligence Group²⁵³²⁵⁴²⁵⁵

²⁵³ Жирним накресленням відмічено останні індекси за час функціонування кабінету, які найреальніше відображають ефективність уряду на кінець його правління.

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посади міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій/склад парламенту	KIE FRH	KIE PRS	KIE EIU	IUC
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ю. Олексі	06.03.1995 – 24.01.1996	СЛД + ПСЛ	КБ/М ПК/р.	СЛД	303/460	0,90	0,82	0,64	0,22
В. Цімошевич	7.02.1996 – 21.09.1997	СЛД + ПСЛ	КБ/М ПК/р.	СЛД	303/460	0,90	0,82	0,64	0,40
Є. Бузек (I)	31.10.1997 – 06.06.2000	АВС + СС	КБ/М ПК/д.	АВС	261/460	0,94; 0,87	0,82; 0,74	0,62; 0,60	0,65
Є. Бузек (II)	07.06.2000 – 18.10.2001	АВС	ОМ	АВС	201/460	0,87	0,74	0,60	0,34
Л. Міллер (I)	19.10.2001 – 03.03.2003	СЛД + ПСЛ + СП	КБ/М ПК/д.	SLD	258/460	0,85	0,76; 0,74	0,64	0,34
Л. Міллер (II)	04.03.2003 – 02.05.2004	СЛД + СР	КМ/д .	СЛД	216/460	0,85; 0,81	0,74	0,64; 0,60	0,29
М. Белка	24.06.2004 – 25.09.2005	СЛД + ПСЛ + СП + СДПЛ *	КМ/д ..	СЛД	171/460	0,81; 0,82	0,74; 0,78	0,60	0,31
К. Марцінкевич (I)	10.11.2005 – 04.05.2006	ПіС	ОМ	ПіС	155/460	0,82; 0,78	0,78; 0,76	0,60; 0,62	0,23
К. Марцінкевич (II)	05.05.2006 – 10.07.2006	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/М ПК/д.	ПіС	245/460	0,78	0,76	0,62	0,09
Я. Качинський (I)	14.07.2006 – 13.08.2007	ПіС + СРП + ЛПР	КБ/М ПК/д.	ПіС	245/460	0,78; 0,77	0,76; 0,77	0,62	0,52
Я. Качинський (II)	13.08.2007 – 19.10.2007	ПіС	ОМ	ПіС	155/460	0,77	0,77	0,62	0,09
Д. Туск (I)	16.11.2007 – 09.10.2011	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	240/460	0,77; 0,79; 0,75;	0,77; 0,78; 0,75	0,62; 0,65; 0,66	0,98

²⁵⁴ Умовні позначення: КІЕ – компільований індекс ефективності; ІУС – індекс урядової стабільності; н.п. – непартійний (прем'єр-міністр, склад урядового кабінету); ОБ – однопартійний урядовий кабінет більшості; ОМ – однопартійний урядовий кабінет меншості; КБ – коаліційний урядовий кабінет більшості; КМ – коаліційний урядовий кабінет меншості; МПК – мінімально-переможна коаліція, НПК – надлишково-переможна коаліція; НП – напівпартійний урядовий кабінет (половина міністрів непартійні або посада прем'єр-міністра непартійна); д. – конструкція коаліційного урядового кабінету (більшості чи меншості) з домінуючою партією; р. – рівноважна конструкція партій в коаліційному урядовому кабінеті (більшості чи меншості); Детально див.: Gallagher M. Election Indices Dataset [Електронний ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science, 2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/EISystems/Docts/ElectionIndices.pdf; Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov) : Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org/> 255 Розрахунок здійснено на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

						0,76			
Д. Гуск (II)	18.11.2011 – 09.09.2014	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	235/ 460	0,76; 0,75;	0,75; 0,71	0,66	0,70
Е. Копач	22.09.2014 – чинний	ГП + ПСЛ	КБ/М ПК/д.	ГП	235/ 460	-	-	-	-

Ми констатуємо, що ефективність всіх мінімально-переможних коаліцій в Польщі, яких в загальному (ті, що підпадають під аналіз ефективності) було вісім, і їхні середні показники дорівнювала: $FRH=0,82$, $PRS=0,78$, $EIU=0,63$. Ефективність чотирьох мінімально-переможних урядів до входження в ЄС обрахована наступним чином: $FRH=0,88$, $PRS=0,78$, $EIU=0,63$. Після входження до ЄС ми проаналізували чотири мінімально-переможних уряди для яких індекси ефективності становлять: $FRH=0,78$, $PRS=0,77$, $EIU=0,62$. У Польщі також є різниця у мінімально-переможних коаліціях в питаннях ефективності. В Польщі було двоє мінімально-переможних кабінетів з домінуючою партією перед вступом та чотири мінімально-переможні коаліції з домінуючою партією після вступу в ЄС. Показники ефективності для перших кабінетів становлять: $FRH=0,86$, $PRS=0,74$, $EIU=0,64$, а після вступу для мінімально-переможних коаліційних урядів з домінуючою партією індикатор ефективності змінився і був визначений: $FRH=0,77$, $PRS=0,75$, $EIU=0,63$. Середні показники для цих двох груп: $FRH=0,80$, $PRS=0,75$, $EIU=0,63$. Всі дві мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією(уряд Ю. Олекси 1995-1996 р., В. Цімошевича 1996-1997 рр.) були сформовані до вступу в ЄС і для них індекс ефективності становив: $FRH=0,78$, $PRS=0,82$, $EIU=0,64$, що в свою чергу дозволяє встановити, що у Польщі мінімально-переможні коаліції з домінуючою конструкцією менш ефективні ніж мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією.

Ефективність коаліційних урядів до приєднання Польщі до ЄС була вищою за показники коаліційних урядів, сформованих після вступу в об'єднання.

Якщо взяти до уваги ідеологічний характер коаліцій, то уряд, в якому брала участь або була домінуючою лівоцентристська СЛД був більш ефективним за уряди право центристів з АВС, ПіС та ГП. Починаючи з 1996 р.(періоду з якого починаються перші дані про ефективність урядів), за участі СЛД, було сформовано

три мінімально-переможних коаліції, дві з яких були рівноважною конструкцією, а одна з домінуючою парією. Два коаліційні уряди меншості також були урядами СЛД для яких ефективність визначена: $FRH=0,84$, $PRS=0,77$, $EIU=0,60$. Середній показник ефективності для мінімально-переможних урядів СЛД становив: $FRH=0,88$, $PRS=0,78$, $EIU=0,64$. У свою чергу показник ефективності для мінімально-переможних коаліцій ABC-CC, ПіС-ЛПР-СРП і ГП-ПСЛ становив: $FRH=0,79$, $PRS=0,75$, $EIU=0,63$. При чому ефективність лівоцентристів та правоцентристів залежить від часу вступу в ЄС. Для трьох урядів СЛД-ПСЛ, які існували до вступу в ЄС показники ефективності визначені: $FRH=0,88$, $PRS=0,79$, $EIU=0,64$, а для останнього мінімально-переможного уряду СЛД-ПСЛ-СП Л. Міллера (та двох коаліційних урядів меншості з домінуванням СЛД (після вступу в ЄС – коаліційні кабінети меншості Л. Міллера 2003-2004 рр. та М. Белки 2004-2005 рр.) індекс ефективності становив: $FRH=0,83$, $PRS=0,75$, $EIU=0,62$. Для правоцентристів характерні подібні оцінки: для одного мінімально-переможного кабінету з домінуючою партією Є. Бузека з ABC 1997-2000 рр. цей показник обрахований: $FRH=0,87$, $PRS=0,74$, $EIU=0,60$, а для інших трьох мінімально-переможних коаліцій після вступу в ЄС він визначений: $FRH=0,79$, $PRS=0,75$, $EIU=0,64$.

Висновуючи, можемо констатувати більшу ефективність коаліційних урядів до вступу в ЄС і нижчу після приєднання. Також більш ефективними були уряди лівоцентристів з СЛД, особливо до вступу в ЄС ніж уряди правоцентристів. У Польщі індекс урядової стабільності не впливає на ефективність. Найвищі індекси ефективності є у мінімально-переможних коаліцій з рівноважними конструкціями у кабінетів Ю. Олекси та В. Цімошевича, хоча це була одна і та сама партійна коаліція. Мінімально-переможні уряди з домінуючою партією Д. Туска виявився одними з найменш ефективних, хоча це були найбільш стабільні та тривалі кабінети в історії незалежної Польщі.

Таблиця 5.11

Компільований індекс ефективності урядування кабінетів Словаччини (1996-2014) згідно індексу Freedom House, Political Risk Services International Country Risk Guide, Economist Intelligence Group²⁵⁶

²⁵⁶ Розрахунок здійснено на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посади міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій /склад парламенту	KIE FRH	KIE PRS	KIE EIU	IUC
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
В. Мечіяр (V)	12.12.1994 –26.09.1998	РзДС + АРС + СНП	КБ/М ПК/д.	РзДС	83/150	0,54; 0,70	0,80; 0,82	0,54	0,95
М. Дзурінда (I)	30.10.1998 –21.09.2002	СДК + ПДЛ + ПУК + СОП	КБ/Н ПК/д.	СД К	93/150	0,70; 0,75; 0,78	0,82; 0,75; 0,77	0,54; 0,47; 0,54	0,98
М. Дзурінда (II)	16.10.2002 –08.12.2003	СДХС + ПУК + ХДР + АНО	КБ/М ПК/р.	СД ХС	78/150	0,78	0,77; 0,76	0,54; 0,63	0,31
М. Дзурінда (III)	08.12.2003 – 01.09.2005	СДХС + ПУК + ХДР + АНО	КМ/р .	СД ХС	71/150	0,78; 0,80	0,76; 0,74	0,63; 0,65	0,46
М. Дзурінда (IV)	02.09.2005 – 06.02.2006	СДХС + ПУК + ХДР	КМ/р .	СД ХС	55/150	0,80; 0,77	0,74; 0,75	0,65	0,11
М. Дзурінда (V)	07.02.2006 – 17.06.2006	СДХС + ПУК	КМ/р .	СД ХС	48/150	0,77	0,75	0,65	0,10
Р. Фіцо (I)	04.07.2006 – 12.06.2010	СМЕР + СНП + РзДС	КБ/М ПК/д.	СМ ЕР	85/150	0,77; 0,75; 0,74; 0,69; 0,72	0,75; 0,73	0,65; 0,64; 0,66	0,99
І. Радічова (I)	08.07.2010 – 11.10.2011	СДХС- ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/М ПК/р.	СД ХС- СД	79/150	0,72	0,73; 0,71	0,66; 0,68	0,72
І. Радічова (II)	20.10.2011 – 10.03.2012	СДХС- ДС + СаС + ХДР + Міст	КБ/М ПК/р.	СД ХС- СД	79/150	0,72; 0,69	0,71; 0,72	0,68	0,22
Р. Фіцо (II)	04.04.2012 – чинний	СМЕР	ОБ	СМ ЕР	83/150	0,69	0,72	0,68	-

Ефективність всіх мінімально-переможних коаліцій в Словацькій Республіці, яких в загальному було п'ять, дорівнювала: FRH=0,72, PRS=0,75, EIU=0,64. Ефективність двох мінімально-переможних урядів до входження в ЄС вирахована наступним чином: FRH=0,74, PRS=0,79, EIU=0,59. Після входження до ЄС ми проаналізували 3 мінімально-переможні коаліції (кабінет Р. Фіцо 2006-2010 рр. та два кабінети І. Радічової 2010-2011) для яких індекси ефективності становлять: FRH=0,71, PRS=0,72, EIU=0,67. При чому стабільність мінімально-переможних урядів підвищилася з 0,52 до 0,64 після приєднання до ЄС тоді як в загальному індекс урядової стабільності всіх мінімально-переможних коаліцій починаючи від 1996 р. становив 0,64 відсотків.

У Словаччині також є різниця у мінімальних переможних коаліціях в питаннях ефективності. В Словаччині був один мінімально-переможний кабінет з домінуючою партією перед вступом (уряд. В. Мечіяра 1994-1998 рр.) та один мінімально-переможний кабінет з домінуючою партією після вступу в ЄС (кабінет Р. Фіцо 2006-2010 рр.). Показники ефективності для першого кабінету становлять: FRH=0,70, PRS=0,82, EIU=0,54., а після вступу для мінімально-переможних кабінетів з домінуючою партією індикатор ефективності був визначений: FRH=0,72, PRS=0,73, EIU=0,66. З мінімально-переможних коаліцій з рівноважною конструкцією, одна (кабінет М. Дзурінди у 2002-2003 рр.) була сформована до вступу в ЄС, а решта дві вже після вступу (два кабінети І. Радічової у 2010-2012 рр.) для яких індекс ефективності становив у першому випадку: FRH=0,78, PRS=0,76, EIU=0,63, та FRH=0,72, PRS=0,72, EIU=0,68 у другому випадку. Середні показники для цих двох груп: FRH=0,73, PRS=0,73, EIU=0,66, що дозволяє констатувати, що у Словаччині мінімально-переможні коаліції з домінуючою конструкцією менш ефективні ніж мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією.

Також важливою є ефективність трьох коаліційних урядів меншості з рівноважною конструкцією (кабінети М. Дзурінди) які діяли від 2003 по 2006 роки. Компільований показник ефективності коаліційних урядів меншості М. Дзурінди після вступу в ЄС становив: FRH=0,79, PRS=0,75, EIU=0,65. Їхня ефективність є вищою ніж середні показники мінімально-переможних коаліцій.

Єдиний надлишково-переможний уряд, який був з домінуванням однієї партії у Словаччині(уряд М. Дзурінди у 1998-2002 рр.) мав наступні показники: FRH=0,78, PRS=0,76, EIU=0,63.

Якщо взяти до уваги ідеологічний характер коаліцій, то уряди, в яких брала участь спочатку правоцентристська СДК (а потім СДХС) була більш ефективною, ніж уряд з домінуванням популістського РзДС та лівоцентристської Смер-ДС. Починаючи з 1996 р, за участі СДК, а потім і СДХС, було сформовано три мінімально-переможні рівноважні коаліції, один надлишково-переможний уряд з домінуючою партією та три коаліційних кабінети меншості, тоді як було два мінімально-переможні уряди з домінуючою партією РзДС та Смер-ДС. Для СДК (СДХС) середній показник ефективності всіх типів урядів, у яких вона брала участь становив: FRH=0,76, PRS=0,75, EIU=0,65. У свою чергу показник ефективності для РзДС і Смер-ДС становив: FRH=0,71, PRS=0,78, EIU=0,60. Тільки PRS дав кращу оцінку урядам коаліцій за участі РзДС та Смер-ДС. Тобто приходимо до висновку, що коаліції в яких домінували або були залучені правоцентристи з СДК, а потім СДХС були ефективнішими ніж коаліції з участю РзДС та Смер-ДС.

Підсумовуючи ефективність коаліційних урядів Словаччини ми дійшли висновку, що компільований індекс ефективності після вступу до ЄС знизився. У Словаччині урядова стабільність не корелює з компільованими індексами ефективності. Найефективнішими урядами виявилися надлишково-переможний уряд з домінуючою партією та коаліційний кабінет меншості М. Дзурінди з рівноважною конструкцією. Натомість, щодо останнього мінімально-переможного кабінету з домінуючою партією РзДС 1994-1998 рр. В. Мечіяра були розбіжності у двох компільованих індексах – Freedom House і Political Risk Services International Country Risk Guide. Зокрема, Дім Свободи визначає вказаний уряд як найменш ефективний.

**Компільований індекс ефективності урядування кабінетів Угорщини
(1996-2014) згідно індексу Freedom
House, Political Risk Services International Country Risk Guide, Economist
Intelligence Group²⁵⁷**

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій /склад парламенту	Компільований індекс ефективності урядування FRH	KIE FRH	KIE PRS	KIE EIU
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Д. Хорн	15.07.1994 – 24.05.1998	СПУ + АВД	КБ/Н ПК/д.	СПУ	278/386	0,88; 0,92	0,84; 0,93	0,65; 0,68	0,97
В. Орбан (I)	06.07.1998 – 21.04.2002	Фідес+ НПДГ + УДФ	КБ/Н ПК/д.	Фідес	213/386	0,92; 0,80; 0,82	0,93; 0,80; 0,83	0,68; 0,63	0,97
П. Меддеші	27.05.2002 – 19.08.2004	СПУ + АВД	КБ/М ПК/д.	СПУ	198/386	0,82; 0,83	0,83;0,80; 0,78	0,63	0,56
Ф. Дюрчань (I)	29.09.2004 – 23.04.2006	СПУ + АВД	КБ/М ПК/д.	СПУ	198/386	0,83; 0,82; 0,81	0,78; 0,77; 0,76	0,63; 0,70	0,39
Ф. Дюрчань (II)	09.06.2006 – 26.04.2008	СПУ + АВД	КБ/М ПК/д.	СПУ	210/386	0,81; 0,79	0,76; 0,75	0,70; 0,69; 0,68	0,46
Ф. Дюрчань (III)	01.05.2008 – 28.03.2009	СПУ	ОМ	СПУ	190/386	0,79; 0,76	0,75; 0,73	0,68	0,22
Г. Байнай	14.04.2009 – 25.04.2010	СПУ + н.п.	ОМ (НП)	н.п.	190/386	0,76; 0,73	0,73; 0,72	0,68	0,25
В. Орбан (II)	29.05.2010 – 10.05.2014	Фідес + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	Фідес	263/386	0,73; 0,69; 0,70; 0,68	0,72; 0,70; 0,69; 0,70	0,67	0,98
В. Орбан (III)	10.05.2014-чинний	Фідес + ХДНП	КБ/Н ПК/д.	Фідес	133/199	0,68	0,70	0,67	-

Досліджуючи ефективність коаліційних урядів Угорщини, ми констатуємо, що відповідно до індексу FRH компільована ефективність всіх мінімально-

²⁵⁷ Розрахунок здійснено на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

переможних коаліцій в Угорщині, яких в загальному було три (уряд П. Меддєши 2002-2004 рр., та двох кабінетів на чолі з Ф. Дюрчанем 2004-2006, 2006-2008 рр.) дорівнювала 0,79, в той же час індекс PRS в середньому надавав цим урядам 0,76, а EIU=0,67, виходячи з середнього показника діяльності трьох урядів.

Ефективність надлишково-переможних коаліційних урядів Угорщини становила: FRH=0,77, PRS=0,79, EIU=0,66. Компільований показник ефективності двох урядів до вступу в ЄС становив FRH=0,87, PRS=0,88, EIU=0,65, а після вступу в ЄС показники ефективності надлишково-переможного уряду (другий уряд Фідес-ХДНП В. Орбана 2010-2014 рр.) знизився до: FRH=0,68, PRS=0,70, EIU=0,67. При цьому індекс урядової стабільності до і після входження в ЄС майже не змінилися, і становив для перших двох аналізованих надлишково-переможних урядів 0,97 відсотків, а після вступу в ЄС індекс урядової стабільності становив 0,98 відсотків. Ми встановили, що незважаючи на значно вищу урядову стабільність надлишково-переможних коаліцій, мінімально-переможні коаліції були більш ефективними.

Якщо взяти до уваги ідеологічний характер коаліцій, то уряд, в якому домінуючою була лівоцентристська СПУ був більш ефективним, ніж уряд з домінуванням правої Фідес. Продемонструємо це на конкретних прикладах. Починаючи з 1996 р.(періоду з якого починаються перші дані про ефективність урядів), за участі СПУ були сформовані чотири коаліційні уряди, з яких один був надлишково-переможним, а решта три були мінімально-переможними коаліціями. В середньому для коаліцій в яких домінувала СПУ урядова ефективність була наступною: FRH=0,83, PRS=0,80, EIU=0,66. Крім того, надлишково-переможний уряд Д. Хорна, сформований на основі СПУ та АВД був найбільш ефективним серед усіх урядів Угорщини починаючи від 1996 р. з показниками: FRH=0,92, PRS=0,93, EIU=0,68, а найменш ефективним був другий надлишково-переможний уряд В. Орбана з Фідес у 2010-2014 рр. В середньому для двох правих коаліційних урядів Фідес, які були надлишково-переможними ефективність становить: FRH=0,75, PRS=0,75, EIU=0,65. Тобто, ми приходимо до висновку, що коаліції в яких домінували ліві були ефективнішими ніж коаліції з домінуванням правих.

Оскільки обидва надлишково-переможних кабінети Д. Хорна та В. Орбана мають приблизно однаковий індекс урядової стабільності, то висновуємо, що у випадку Угорщини стабільність і ефективність не корелюють.

Таблиця 5.13

Компільований індекс ефективності урядування кабінетів Чехії(1996-2014) згідно індексу Freedom House, Political Risk Services International Country Risk Guide, Economist Intelligence Group²⁵⁸

Прем'єр-міністр кабінету	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету	Мандати урядових партій /склад парламенту	KIE FRH	KIE PRS	KIE EIU	IUC
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
В. Клаус (II)	01.01.1993 – 01.06.1996	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА + ХДП	КБ/М ПК/д.	ГДП	105/200	0,91	0,70	0,71	0,86
В. Клаус (III)	04.07.1996 – 30.11.1997	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА	КМ/д.	ГДП	99/200	0,91	0,70	0,71	0,68
Й. Тосовський	02.01.1998 – 20.06.1998	ХДС-ЧНП + ГДА + УС* + н.п.	КМ/р (НП)	н.п.	31/200	0,83	0,80	0,59	0,23
М. Земан	17.07.1998 – 15.06.2002	ЧССД	ОМ	ЧССД	74/200	0,83; 0,72; 0,73	0,80; 0,74; 0,77	0,59; 0,57; 0,67	0,98
В. Спідла	15.07.2002 – 01.07.2004	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/М ПК/д.	ЧССД	101/200	0,73; 0,74	0,77	0,67; 0,65	0,49
С. Грос (I)	04.08.2004 – 30.03.2005	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/М ПК/д.	ЧССД	101/200	0,74; 0,75	0,77; 0,78	0,65	0,17
С. Грос (II)	31.03.2005 – 25.04.2005	ЧССД + СС-	КМ/д.	ЧССД	88/200	0,75	0,78	0,65	0,02

258

Розрахунок здійснено на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>; Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

		ДС							
I. Пароубек	25.04.2005 – 03.06.2006	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	КБ/М ПК/д.	ЧСС Д	101/200	0,75; 0,77	0,77	0,65; 0,67	0,29
М. Тополанек (I)	04.09.2006 – 03.10.2006	ГДП + н.п.	ОМ	ГДП	81/200	0,77	0,77	0,67	0,02
М. Тополанек (II)	09.01.2007 – 24.03.2009	ГДП + ХДС-ЧНП + ПЗ	КМ/д	ГДП	100/200	0,79; 0,77; 0,78	0,77	0,67	0,55
Я. Фішер	07.06.2009 – 29.05.2010	н.п.	Т	н.п.	0/200	0,78	0,77; 0,78	0,67	0,25
П. Нечас (I)	28.06.2010 – 17.04.2012	ГДП + ТОП09 + ВВ	КБ/М ПК/р.	ГДП	118/200	0,78 ; 0,80	0,78; 0,75; 0,71	0,67	0,53
П. Нечас (II)	27.04.2012 – 17.06.2013	ГДП + ТОП09 + ЛІДЕ М (ВВ)	КБ/М ПК/р.	ГДП	101/200	0,80; 0,78	0,71; 0,72	0,67; 0,68; 0,66	0,33
Б. Сobotка	17.01.2014 – діючий	ЧССД + АНГ + ХДС-ЧНП	КБ/М ПК/д	ЧСС Д	111/200	-	-	-	-

Досліджуючи ефективність коаліційних урядів Чехії, ми констатуємо, що ефективність всіх мінімально-переможних коаліцій в Чеській Республіці, яких в загальному було шість, дорівнювала: FRH=0,79, PRS=0,73, EIU=0,69. Ефективність двох мінімально-переможних урядів до входження в ЄС становила: FRH=0,82, PRS=0,72, EIU=0,68. Після входження до ЄС ми проаналізували чотири мінімально-переможні коаліції для яких індекс ефективності становив: FRH=0,77, PRS=0,74, EIU=0,69. При чому стабільність мінімально-переможних урядів знизилась до 0,33, тоді як в загальному індекс урядової стабільності всіх мінімально-переможних коаліцій починаючи від 1993 р. становив 0,50 відсотків, а мінімально-переможні уряди В. Клауса та В. Спідли до входження в ЄС характеризувалися індексом у 0,68, відповідно мінімально-переможні уряди були значно стабільнішими.

Компільований показник ефективності коаліційного уряду меншості В. Клауса до вступу в ЄС становив FRH=0,91, PRS=0,70, EIU=0,71., а після вступу в

ЄС показники ефективності двох коаліцій меншості становили: $FRH=0,76$, $PRS=0,77$, $EIU=0,66$. При цьому коаліційний кабінет меншості В. Клауса був набагато стабільнішим за два уряди меншості, сформовані після входження в ЄС з індексом урядової стабільності у $0,68$ проти $0,29$ в останніх.

У Чехії не було суттєвої різниці у ефективності мінімально-переможних урядів з домінантною партією, яких було чотири та двох мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією (два уряди П. Нечаса 2010-2013 рр.), оскільки компільовані показники ефективності трьох організацій дають нам наступні результати: для мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією індекс ефективності буде становити: $FRH=0,79$, $PRS=0,76$, $EIU=0,67$, а для урядів з рівноважною конструкцією: $FRH=0,79$, $PRS=0,72$, $EIU=0,67$. Крім того, всі два мінімально-переможних уряди з рівноважною конструкцією існували після входження до ЄС.

Якщо взяти до уваги ідеологічний характер коаліцій, то уряд, в якому домінуючою була правочентристська ГП був більш ефективним, ніж уряд з домінуванням лівоцентристської ЧССД. Продемонструємо це на конкретних прикладах. Починаючи з 1996 р.(періоду з якого починаються перші дані про ефективність урядів), за участі ГДП було сформовано три мінімально-переможних коаліції, дві з яких, як вже згадувалося, були рівноважними, показники яких є: $FRH=0,83$, $PRS=0,71$, $EIU=0,68$, тоді як показники для коаліційного кабінету меншості В. Клауса становитимуть: $FRH=0,84$, $PRS=0,74$, $EIU=0,69$. В середньому для коаліцій в яких брала участь ГДП ефективність є наступною: $FRH=0,84$, $PRS=0,73$, $EIU=0,69$. Коаліції з домінуванням ЧССД не настільки ефективні, про що свідчать наступні дані: три мінімально-переможні коаліції сукупно отримали такий результат – $FRH=0,75$, $PRS=0,77$, $EIU=0,65$, а результат одного коаліційного кабінету меншості на чолі з С. Гросом: $FRH=0,75$, $PRS=0,78$, $EIU=0,65$, що є значно менше ніж середні показники двох коаліцій меншості за участю правочентристів з ГДП. Крім того, мінімально-переможний уряд В. Клауса з ГДП відповідно до обраної нами методології є найбільш ефективним серед усіх урядів Чехії починаючи від 1996 р. з показниками: $FRH=0,91$, $PRS=0,70$, $EIU=0,71$, а найменш ефективним є мінімально-переможний уряд з домінантною партією В.

Спідли з показниками: FRH=0,74, PRS=0,77, EIU=0,65. В середньому для лівоцентристських урядів ЧССД показник ефективності становить: FRH=0,75, PRS=0,77, EIU=0,65. Тобто приходимо до висновку, що коаліції в яких домінували або були залучені правоцентристи з ГДП були ефективнішими ніж коаліції з участю ЧССД.

Все ж таки, індекс урядової стабільності корелює з ефективністю коаліційних урядів чого свідченням є діяльність першого кабінету В. Клауса з індексом урядової стабільності 0,86, який є найвищим серед усіх коаліційних кабінетів Чеської Республіки. Враховуючи ефективність і не коаліційних кабінетів, варто зазначити, що найкращі показники компільованого індексу ефективності врядування показують другий мінімально-переможний з домінантною партією і коаліційний кабінет меншості з домінантною партією В. Клауса (1993-1997), а також два мінімально-переможні кабінети з рівноважною конструкцією П. Нечаса (2010-2013). Найменш ефективним був коаліційний кабінет меншості непартійного Й. Тосовського і однопартійний кабінет меншості М. Земана (1998-2002) з ЧССД, який проіснував всю парламентську каденцію і мав найвищий індекс урядової стабільності, характеризувався посередніми даними у досягненні ефективності урядування.

Підсумовуючи ефективність коаліційних урядів Чехії, ми дійшли висновку, що компільований індекс ефективності після вступу до ЄС знизився.

Висновуючи, можемо констатувати, що у загальному ефективність коаліційних урядів була вищою до вступу в ЄС, а після приєднання дещо знизилась. Мінімально-переможні уряди є ефективніші за надлишково-переможні уряди та коаліційні уряди меншості. Лівоцентристські уряди були ефективніші за уряди, у яких домінували правоцентристи Польщі та Угорщині, а в Словаччині та Чехії були вищими показники ефективності правоцентристів. Вищі показники урядової ефективності існують у Польщі та Чехії, трохи менш ефективними є коаліційні уряди Угорщини та Словаччини.

Висновки до розділу 5

Всі коаліційні урядові кабінети в країнах Вишеградської групи стабільніші за тієї умови, що вони становлять конструкції з домінуючими партіями. Це властиво для коаліційних урядів більшості загалом, (зокрема мінімально-переможних і надлишково-переможних коаліцій), а коаліційні уряди меншості формувалися переважно з врівноваженою конструкцією, тому їхні показники значно гірші. Найцікавіше у такому зрізі те, що найбільше стабільними партійними урядами в регіоні постають надлишково-переможні коаліції, сконструйовані на основі впливу домінуючих партій (такі кабінети можуть тривати всю каденцію – найкращий приклад надлишково-переможний уряд з домінуючою партією М. Дзурінди у Словаччині і п'ять надлишково-переможних кабінетів з домінуючою партією в Угорщині. Натомість, найменше стабільними партійними урядами в регіоні були коаліційні уряди меншості з рівноважними конструкціями.

Парламентська система правління, яка існувала в Угорщині, позитивно вплинула на стабільність коаліційних урядів, в той же час коаліційні уряди Чехії не можна назвати стабільними, попри те, що у Чеській Республіці до 2013 р. існувала також парламентська система правління. Найменш стабільними коаліційні уряди були саме у Польщі з напівпрезидентською системою правління, де вони формувалися переважно як мінімально-переможні коаліції, хоча у Словаччині, яка є від 1999 р. напівпрезидентською системою правління, не набагато вищі ніж у Польщі показники.

Таким чином, ми дійшли висновку, що система правління не відіграє визначального впливу на стабільність коаліційних урядів.

Після вступу до ЄС стабільність і тривалість коаліційних урядів зросла в Польщі. Натомість в Словаччині, Угорщині та особливо в Чехії стабільність коаліційних урядів знизилася.

У загальному ефективність коаліційних урядів була вищою до вступу в ЄС, а після приєднання дещо знизилась. Мінімально-переможні коаліційні уряди є ефективніші за надлишково-переможні уряди та коаліційні уряди меншості. Лівоцентристські уряди були ефективніші за уряди, у яких домінували

правоцентристи Польщі та Угорщині, а в Словаччині та Чехії були вищими показниками ефективності правоцентристів. Вищі показники урядової ефективності існують у Польщі та Чехії, трохи менш ефективними є коаліційні уряди Угорщини та Словаччини.

Результати 5 розділу дисертації були апробовані у п'яти наукових статтях фахових видань України: Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.; Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.; Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.; Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110. ; Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1189>.

1. Порівняльне дослідження формування, стабільності та ефективності коаліційних урядів в українській науці наразі тільки починає формуватися й потребує залучення теоретико-методологічних, особливо емпіричних, досліджень зарубіжних дослідників. На значно вищому рівні за кількістю досліджень перебуває розвиток аналізу коаліцій в країнах Вишеградської групи, хоча найбільший розвиток порівняльні дослідження формування і функціонування коаліційних урядів отримали в наукових колах Сполучених Штатів Америки та Західної Європи. У працях тамтешніх науковців знаходимо комплексний аналіз методологічних та емпіричних матеріалів, застосування нових методів аналізу коаліцій. Що характерно, в країнах пострадянського простору, за винятком країн, які є членами ЄС, ми не знаходимо значних наукових доробків на тему коаліційних урядів та їх функціонування.

Поняття «уряд» ми розглянули, як владну організацію та політико-управлінську структуру, яка здійснює адміністрування/урядування в цілій країні або її окремій частині; це структурована для здійснення виконавчої влади сукупність провідних політиків і спеціалістів, які, будучи формально призначуваними главою держави, а практично обраними прем'єр-міністром за сприяння парламентських партій, мають право приймати рішення з усіх питань, які конституційно/законодавчо віднесено до їхньої компетенції. Уряди відповідно до критерію кількості політичних партій, з яких вони складаються поділяються на однопартійні та коаліційні. Однопартійні поділяються на однопартійні уряди більшості та меншості на підставі оцінки кількості депутатів парламенту від урядових партій. Відповідно коаліційні уряди також представлені коаліційними урядами більшості та меншості. Коаліційні уряди більшості поділяються на мінімально-переможні коаліційні уряди більшості та надлишково-переможні коаліційні уряди більшості.

Уточнено поняття «коаліційний уряд», – уряд, який має місце у випадках, коли за наслідками парламентських виборів у тій або іншій країні жодна політична партія не отримує достатньої кількості мандатів у парламенті (чи

його нижній палаті) та не може самостійно сформувати урядовий кабінет (чи самостійно забезпечити інвеституру уряду), внаслідок чого вона вимушена вступати в коаліцію з іншими партіями/блоками (чи фракціями) в парламенті (його нижній палаті) та/або їхніми представниками. Досліджено й розроблено типологію коаліційних урядів, придатну для дослідження в країнах Вишеградської групи.

Мінімально-переможна коаліція означає, що формування уряду відбувається на основі мінімально необхідної кількості партій за умови, що об'єднані зусилля здатні забезпечити хоч і мінімальну, але більшість у парламенті і в разі виходу бодай одного партнера зі складу коаліції уряд втрачає статус уряду більшості.

Надлишково-переможний коаліційний уряд означає, що до уряду входить більша кількість фракцій і депутатів, ніж необхідно для формування парламентської більшості, а вихід партії чи депутатської групи не спричиняє втрати коаліцією більшості в парламенті і не призводить до падіння кабінету.

Коаліційний уряд меншості означає, що політична партія в коаліції з іншою/іншими представлена/ні в парламенті депутатами, загальна кількість яких становить менше ніж 50% від повного складу депутатів парламенту. Коаліційні уряди, як результат політичних переговорів, формуються за двома партійними конструкціями – конструкцією з домінантною партією та рівноважною конструкцією. Домінантна партія не тільки є найбільшою партією, а й «отримує» значно більше міністерств, порівняно з рештою союзників по коаліції.

Встановлено, що дієвими чинниками, які найбільше впливають на формування і функціонування коаліційних урядів, є: система правління, глава держави та ситуація когабітації, виборча система й електоральна мінливість, значення розміру партійної системи, ідеологічна композиція урядів та поляризація в національних парламентах, політичні традиції.

2. Правові засади формування уряду викладено в національних конституціях, регламентах парламенту або нижньої його палати, законах про кабінет міністрів, прийнятих у кожній з країн Вишеградської групи. Загалом, за

винятком Польщі, де були три етапи змін щодо засад формування урядів, у конституціях Словаччини, Угорщини та Чехії не відбулось істотних змін щодо засад формування урядів.

У всіх країнах Вишеградської групи в конституціях було передбачено участь у формуванні уряду і парламенту, і президента, проте необхідною була інвеститура з боку парламенту: після призначення глави уряду останній у встановлений законом термін повинен був представити парламенту склад уряду чи подати урядову програму (або здійснити обидві процедури).

3. На підставі аналізу практичного досвіду, загальних властивостей та особливостей формування і функціонування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи встановлено, що коаліційні уряди становлять понад 80% від усіх урядів, які формувалися у країнах регіону. Особливого поширення у Вишеградській групі набули практики формування різних типів коаліційних урядів – більшою мірою мінімально-переможних коаліцій з домінантною партією в Польщі, Словаччині та Чехії, і рівноважною конструкцією більше в Польщі та Словаччині, та надлишково-переможних урядів з домінантною партією, особливо в Угорщині.

Мінімально-переможних коаліційних кабінетів у Польщі було дванадцять. До вступу в ЄС існувало п'ять мінімально-переможних урядів з рівноважною конструкцією та два мінімально-переможні уряди з домінантною партією. Після приєднання до ЄС було сформовано п'ять мінімально-переможних урядів суто з домінантною партією. Мінімально-переможних коаліцій у Словаччині було шість: по три з рівноважною конструкцією та домінантною партією. Обидві конструкції мінімально-переможних коаліцій існували і до, і після вступу в ЄС. В Угорщині було три мінімально-переможні кабінети з домінантною партією, два з яких були сформовані після вступу до ЄС. Характерно, що для всіх коаліційних урядів Угорщини формування відбувається на основі домінантної партії і зовсім не існувало урядів з рівноважною конструкцією.

Надлишково-переможні коаліції діяли в Словаччині (один кабінет) та Угорщині (шість) і були сформовані переважно до вступу в ЄС. Крім того, всі

надлишково-переможні коаліції формувалися лише з доміантною партією. У Польщі та Чехії такий тип коаліцій був відсутній.

Найбільше коаліційних урядів меншості і з доміантною партією, і рівноважною конструкцією існувало в Польщі (чотири кабінети), Словаччині (усі чотири кабінети сформовані на основі рівноважної конструкції), трохи менше – у Чехії (три кабінети), де всі коаліції меншості існували у форматі коаліцій з доміантною партією. У Польщі коаліції меншості частіше формувалися до вступу в ЄС. Тільки у Словаччині і Чехії їх кількість збільшилася після входження до ЄС. В Угорщині коаліції меншості були відсутні.

4. Система правління вплинула на формування певного типу коаліційних кабінетів лише в Угорщині, у якій існувала парламентська система правління і де коаліційні уряди були сформовані у форматі коаліційних кабінетів більшості з домінуванням однієї партії, і особливо посприяла формуванню надлишково-переможних коаліцій. У Польщі, Словаччині напівпрезидентська система правління сприяє формуванню коаліційних кабінетів більшості (як мінімально-переможних коаліцій), як і парламентська система правління, яка існувала до 2013 р. в Чехії.

Зіставляючи досвід існування ситуації когабітації в Польщі та Словаччині, ми дійшли висновку, що у двох країнах вона відбувалася в різні періоди, оскільки в Польщі більше ситуацій когабітації виникало до вступу в ЄС і відбувалася вона між президентами та мінімально-переможними коаліціями, а у Словаччині такі випадки мали місце після вступу до ЄС 2004 р., і більшість з них була з коаліційними урядами меншості, ніж з мінімально-переможними коаліціями.

У Чехії, натомість, можемо відзначити дуже малий досвід когабітації, оскільки країна стала напівпрезидентською системою правління, починаючи тільки від 2013 р. Ситуація когабітації не була властива Угорщині.

5. Виборча система, яка існувала в кожній з країн Вишеградської групи, також вагомо вплинула на формування коаліційних урядів. Змішана виборча система Угорщини сприяла формуванню коаліційних кабінетів більшості з

домінантною партією більше у форматі надлишково-переможних коаліцій. У Польщі, Словаччині та Чехії, навпаки, пропорційна виборча система сприяла формуванню мінімально-переможних коаліцій і з рівноважною конструкцією, і з доміантною партією та коаліційних кабінетів меншості у двох форматах.

Зниження електоральної мінливості серед країн Вишеградської групи значно вплинуло на формування певного типу коаліційних урядів, а саме – мінімально-переможних коаліційних урядів з доміантною партією, тільки в Польщі після 2004 р. Електоральна мінливість у Словаччині, Угорщині та Чехії не мала вагомого впливу на формування конкретного типу коаліційних урядів. Найвищий показник електоральної мінливості у Словаччині серед всіх країн групи, особливо в період після 2004 р., вплинув на формування мінімально-переможних коаліційних урядів, тоді як у період до 2004 р., порівняно з рештою країн групи, низький індекс електоральної мінливості призвів до формування різних типів коаліційних урядів, за винятком надлишково-переможних коаліцій. Нижчі показники електоральної мінливості, ніж в інших країнах групи, в Угорщині і до, і після вступу в ЄС сприяють формуванню надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією. Відзначено, що в Угорщині існував найменший показник електоральної мінливості серед усіх країн Вишеградської групи, особливо в період після вступу до ЄС. Електоральна мінливість в Чехії не впливає істотно на формування конкретного типу коаліційних урядів, хоча завдяки нижчій електоральній мінливості після вступу країни до ЄС було сформовано мінімально-переможні коаліції з рівноважною конструкцією, чого не було до 2004 р.

6. Менший розмір партійної системи в Польщі після 2004 р. сприяв суто мінімально-переможним коаліційним урядам з доміантною партією, більший розмір партійної системи до вступу в ЄС сприяв формуванню коаліцій меншості та мінімально-переможних коаліцій і з рівноважною конструкцією, і з доміантною партією. Подібна ситуація була і в Словаччині, де менший розмір партійної системи після 2004 р. сприяв формуванню мінімально-переможних коаліційних урядів і з доміантною партією, і з рівноважною конструкцією.

В Угорщині, порівняно з іншими країнами регіону, був найменший розмір партійної системи, що сприяло формуванню надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією. У Чехії розмір партійної системи в період і до, і після вступу в ЄС не змінився значно, що вплинуло на формування мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією та рівноважною конструкцією, а також коаліцій меншості. Встановлено, що в періоди і до, і після вступу в ЄС у країнах Вишеградської групи нижчі чи вищі індекси поляризації парламентів/нижніх палат не значно вплинули на формування певного формату коаліційного уряду.

Порівняльний аналіз коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи засвідчив, що в загальному ідеологічний чинник не відігравав у Польщі, Словаччині та Чехії вагомого значення під час формування коаліційних кабінетів, що призводить до формування переважно мінімально-переможних коаліцій і з рівноважною конструкцією, і з доміантною партією. Натомість ідеологічний чинник відіграв досить важливе значення у формуванні коаліцій в Угорщині, і більше ідеологічно пов'язаними вони були після вступу Угорщини до ЄС, що призвело до формування надлишково-переможних коаліційних урядів з доміантною партією. Коаліційні кабінети в усіх країнах Вишеградської групи були більше ідеологічно пов'язані у тих коаліціях, де учасниками були праві і правоцентристи в період і до, і після вступу цих країн до ЄС.

У країнах Вишеградської групи тільки почали складатися політичні традиції формування спільних коаліцій впродовж певного періоду часу, як правило, 2-3 урядових коаліцій поспіль. Такі політичні традиції вже склалися в Польщі у вигляді трьох мінімально-переможних коаліцій з доміантною партією та в Угорщині у вигляді двох надлишково-переможних коаліцій з доміантною партією. Що характерно, політичні традиції почали складатися тільки у формуванні спільних кабінетів більшості та наявності доміантної партії, при тому в коаліціях брали/беруть участь тільки дві політичні партії.

7. Усі коаліційні урядові кабінети в країнах Вишеградської групи стабільніші за умови, що вони становлять конструкції з доміантними

партіями. Це властиво для коаліційних урядів більшості загалом (зокрема мінімально-переможних і надлишково-переможних коаліцій), а коаліційні уряди меншості формувалися частіше із зрівноваженою конструкцією, тому їхні показники значно гірші. Найбільш стабільними партійними урядами в регіоні постають надлишково-переможні коаліції, сконструйовані на основі впливу домінантних партій. Натомість найменше стабільними партійними урядами в регіоні є коаліційні уряди меншості з рівноважними конструкціями партій.

Парламентська система правління, яка існувала в Угорщині, позитивно вплинула на стабільність коаліційних урядів, в той же час коаліційні уряди Чехії не можна назвати стабільними, попри те, що в Чеській Республіці до 2013 р. існувала також парламентська система правління. Найменш стабільними коаліційні уряди були саме в Польщі з напівпрезидентською системою правління, де вони формувалися переважно як мінімально-переможні коаліції, хоча у Словаччині, яка від 1999 р. є напівпрезидентською системою правління, показники не набагато вищі, ніж у Польщі. Після вступу до ЄС стабільність і тривалість коаліційних урядів зросла в Польщі. Натомість у Словаччині, Угорщині та особливо в Чехії стабільність коаліційних урядів знизилася.

8. Загалом ефективність коаліційних урядів була вищою до вступу в ЄС, а після приєднання дещо знизилась. Мінімально-переможні коаліційні уряди ефективніші за надлишково-переможні уряди та коаліційні уряди меншості. Лівоцентристські уряди були ефективніші за уряди, у яких домінували правоцентристи Польщі та Угорщини, а в Словаччині та Чехії були вищими показники ефективності правоцентристів. Вищі показники урядової ефективності існують у Польщі та Чехії, трохи менш ефективними є коаліційні уряди Угорщини та Словаччини.

Порівняльний аналіз коаліційних урядів дозволив констатувати, що після вступу країн Вишеградської групи до ЄС 2004 р. кількість кейсів формування коаліційних урядів більшості не збільшилася, порівняно з періодом до вступу цих країн у ЄС, за винятком Польщі, де коаліційні кабінети більшості почали

значно переважати коаліційні кабінети меншості. Натомість у Чехії й особливо в Словаччині зросла кількість кейсів формування коаліційних кабінетів меншості, хоча в загальному у Словаччині і Чехії коаліції більшості переважають за кількістю коаліції меншості. Після вступу країн Вишеградської групи до ЄС стабільність коаліційних урядів, за винятком коаліційних урядів Польщі, знизилася. Також впала й ефективність коаліційних урядів у всіх країнах Вишеградської групи після їх приєднання до ЄС, що дозволяє стверджувати, що робоча гіпотеза про поступове/стале збільшення випадків формування коаліційних урядів більшості в політичних системах країн Вишеградської групи та, відповідно, зростання часових меж урядової стабільності і підвищення ефективності коаліційних урядів після вступу аналізованих країн до ЄС не повністю відповідає здійсненому аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкіна О. Дякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку [Електронний ресурс] / Ольга Бабкіна// Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.- 2013.-Вип. 11.-С. 3-10.-Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nchnpu_022_2013_11_3.Pdf
2. Борисенко А. Л. Теорії широких коаліцій / А. Л. Борисенко // Віче. – 2007. – № 14. – С. 12–14.
3. Бялоблоцький З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи : моногр. / Збігнєв Бялоблоцький. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 470 с.
4. Древаль Юрій. Формування та функціонування парламентської більшості (досвід європейських країн) [Електронний ресурс] / Юрій Древаль // Демократичне врядування : наук. вісн. – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Dreval.pdf.
5. Історична панорама : зб. наук. пр. [Електронний ресурс]. – Чернівці, 2009. – Ч. 2. – 200 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10359.html>.
6. Ключкович А. Особливості розвитку партійної системи Словаччини в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / А. Ключкович. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/PSF/2009_11/Klyuchkovych.pdf (2009 р.).
7. Конституція Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.infor.pl/prawo/konstytucja/omowienie-konstytucji/99131,Powolanie-Rady-Ministrow.html>.
8. Конституція Словацької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/slowacja.html>.

9. Конституція Угорщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html>.
10. Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>.
11. Кукуруз О. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз : моногр. / О. В. Кукуруз ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Наук. думка, 2010. – 199 с.
12. Левенець Ю. Теорія коаліційних урядів: світовий досвід та українська практика / Ю. Левенець, Г. Зеленько, О. Фісун // Політичні проблеми сучасної України : наук. доп. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – С. 39–69.
13. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / В. Литвин // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2011. – № 4. – С. 140–149.
14. Литвин В. Урядова стабільність крізь призму партійних детермінант країн Центральної Європи / Віталій Литвин // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Політологія. Соціологія. Філософія. – 2009. – № 13. – С. 110–118.
15. Литвин В. Концептуальне визначення поняття «урядова стабільність» / Віталій Литвин // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Політологія. Соціологія. Філософія. – 2008. – № 10. – С. 38–39.
16. Лопата М. Урядова стабільність і чинники стабільності урядів Чехії / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – Вип. 4 (1). – С. 121–129.
17. Лопата М. Коаліційні уряди Словаччини: чинники формування і оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 6 (2). – С. 31–37.
18. Лопата М. Чинники формування мінімально-переможних урядів у країнах Центральної Європи / Мар'ян Лопата // Вісник Дніпропетровського

університету. Сер. : Філософія. Соціологія. Політологія. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Вип. 23 (3). – С. 119–130.

19. Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди у країнах Центральної Європи: чинники формування та оцінка стабільності / Мар'ян Лопата // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Питання політології № 1060. – Х. : Петров В., 2013. – Вип. 23. – С. 103–110.

20. Лопата М. Особливості формування коаліційних урядів Польщі та оцінка їх стабільності [Електронний ресурс] / Мар'ян Лопата // Освіта Регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – 2013 – № 4 (34). – С. 103–110. – Режим доступу :<http://social-science.com.ua/article/1189>.

21. Лопата М. Особливості когабітації президента та коаліційних урядів у прем'єр-президентських системах країн Вишеградської Четвірки / Мар'ян Лопата // Філософія та політологія в контексті сучасної культури. – Дніпропетровськ : ЛіраМ, 2014. – Вип. 8 (1). – С. 243–248.

22. Лопата М. Надлишкові коаліційні уряди: проблема дефініції / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. Дніпр. сесії II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 22 лютого 2013 р.) : у 6 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2013. – Ч. 1. – С. 129–132.

23. Лопата М. Типи коаліційних урядів / М. Лопата // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. студ., асп. та мол. наук. (м. Чернівці, 1 березня 2013 р.). – Чернівці : Букрек, 2013. – С. 114–117.

24. Лопата М. Основні підходи до формування коаліційних урядів: загальний огляд / М. Лопата // Спецпроект: аналіз наукових досліджень : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Рівне, Дніпропетровськ, 30–31 травня 2013 р.) : у 6 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 4. – С. 47–51.

25. Лопата М. Мінімально-переможні коаліція: проблема дефініції / М. Лопата // Сучасний політичний процес: стан та перспективи розвитку :

матер. Міжнар. наук.-теорет. конф. (XXVI Харківські політологічні читання). – Х. : ХАП, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2013. – С. 86–88.

26. Лопата М. Коаліційні угоди – як важливий чинник формування коаліційних урядів / М. Лопата // Освіта і наука в Україні : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 21–22 червня 2013 р.) / наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : РоялПринт, 2013. – Ч. 2. – С. 119–121.

27. Лопата М. Вплив посткомуністичного поділу на формування коаліційних урядів Польщі / М. Лопата // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.) : у 3 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 1. – С. 46–49.

28. Лопата М. Ситуація когабітації у напівпрезидентській системі Польщі / М. Лопата // Науковий діалог «Схід–Захід» : матер. III Всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м. Кам'янець–Подільський, 7 червня 2014 р.) : у 4 ч. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – Ч. 4. – С. 37–40.

29. Остапець Ю. Еволюція партійних систем країн Вишеградської четвірки: досвід для України : [моногр.] / Ю. О. Остапець, Є. І. Гайданка, А. Ю. Ключкович, Н. В. Марадик ; НДІ політ. регіоналістики, ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород : Центр інформ.-видавн. діяльності ЗППО : Данило С. І., 2014. – 255 с.

30. Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз / А. С. Романюк (заг. ред.), В. С. Литвин, Н. В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

31. Політологічний енциклопедичний словник / [ред. Ю. С. Шемчушенко]. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

32. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

33. Романюк А. С. Типологія урядових кабінетів в країнах Західної Європи: порівняльний аналіз / А. С. Романюк // Вісник Львівського університету. Сер. : Філософські науки. – 2007. – Вип. 10. – С. 235–244.

34. Романюк А. С. Україна після виборів – перспективи відповідності демократичним стандартам / А. С. Романюк // Незалежний культурологічний часопис «І». Україна – ЄС [Електронний ресурс] // Нова гра. – 2007. – № 50. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/romanyuk.htm>.

35. Романюк А. Феномен урядів меншості в країнах Західної Європи / А. Романюк // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2006. – № 17. – С. 24–27.

36. Сало І. С. Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації [Електронний ресурс] / І. С. Сало // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – С. 63–67. – Режим доступу : http://www.niisp.org/vydanna/panorama/issue.php?s=gpgs3&issue=2006_1.

37. Федорчак Т. Методологічні аспекти дослідження політичної трансформації в країнах ЦСЄ [Електронний ресурс] / Т. П. Федорчак // Панорама політологічних студій. – 2013. – Вип. 10. – С. 194–202. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pps_2013_10_26.pdf.

38. Федорчак Т. П. Політична трансформація Чеської Республіки: внутрішні та зовнішні виміри : [моногр.] / Тетяна Федорчак ; Івано-Франків. нац. техн. ун-т нафти і газу. – Івано-Франківськ : Вид-во Івано-Франків. нац. техн. ун-ту нафти і газу, 2012. – 543 с.

39. Федорчак Т. П. Чеська Республіка: компроміси на шляху до консолідованої демократії / Т. П. Федорчак // Наукові записки : [зб. наук. ст.] / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Вид-во ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2008. – Вип. 38. – С. 190–199.

40. Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Володимир Шаповал. – К. : Артек, Вища шк., 1997. – 264 с. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_36.html.

41. Шведа Ю. Р. Політичні партії: енциклопедичний словник [Електронний ресурс] / Ю. Р. Шведа. – Львів : Астролябія, 2005. – 488 с. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Shweda_slovyk.htm.
42. Шведа Ю. Р. Теорія політичних партій і партійних систем : [навч. посіб.] / Ю. Р. Шведа. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
43. Шлоєр Б. Про більшість і меншість у парламенті ФРН / Б. Шлоєр // Парламентаризм в Україні : теорія і практика. – К. : [б. в.], 2001. – С. 122–126.
44. Шляхтун П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підруч. / П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 576 с.
45. Alesina A. Why Are Stabilizations Delayed? / Alberto Alesina, Allan Drazen // *American Economic Review*. – 1991. – No. 81. – P. 1170–1185.
46. Andersson S. The European Representative Democracy Data Archive: Release 2.0 [Електронний ресурс] / Staffan Andersson, Torbjörn Bergman, Svante Ersson. – Riksbankens Jubileumsfond, 2013. – Режим доступу : <http://www.erdda.se/index.php/projects/erd>.
47. Antoszewski A. System polityczny RP / A. Antoszewski. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. – 320 s.
48. Antoszewski A. The Turning Point? Polish 2005 Parliamentary Election and Consolidation of Party System / Andrzej Antoszewski // Hloušek V. Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries / Vít Hloušek, Roman Chytilék. – CDK Democracy and Culture Studies Centre, 2007. – P.195.
49. Antoszewski A. Systemy polityczne Europy Środkowej i Wschodniej: Perspektywa porównawcza / Andrzej Antoszewski. – Wrocław : Wyd-wo Uniw. Wrocławskiego, 2006. – 288 s.
50. Antoszewski A. Wzorce rywalizacji politycznej we współczesnych demokracjach europejskich / A. Antoszewski. – Wrocław, 2004. – 229 s.
51. Arian A. The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability / Asher Arian, Samuel Barnes // *The Journal of Politics*. – 1974. – No. 36. – P. 592–614.

52. Austin-Smith D. Elections, Coalitions and Legislative Outcomes / D. Austin-Smith, J. Banks // *American Political Science Review*. – 1988. – No. 82. – P. 405–422.

53. Axelrod R. Conflict of interest: a theory of divergent goals with applications to politics / R. Axelrod. – Chicago : Markham Pub., 1970. – P. 216.

54. Bagehot W. The English Constitution / W. Bagehot. – London : C.A.WATTS & CO.LTD, 1964. – 219 p.

55. Bakema W. The Ministerial Career / Wilma Bakema // *The Profession of Government Ministers in Western Europe* / Jean Blondel, Jean-Louis Thiebault. – London : Macmillan, 1991. – P. 70–98.

56. Bakker R. Measuring Party Positions in Europe: The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // *Party Politics*. – 2012. – November. [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.unc.edu/~gwm/asset/data/pp/party%20politics_pageproofs.pdf

57. Bakke E. Central and East European party systems since 1989, Central and Southeast European Politics Since 1989 (Cambridge University Press): 80, retrieved 18 November 2011 [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://books.google.de/books?id=oFXdiS25N78C&pg=PA80&dq=slovak+democrat+christian+union+liberal+conservative&hl=de&ei=bZzGTpOrL8_ssgba3_WeBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CDIQ6AEwAA#v=onepage&q=slovak%20democrat%20christian%20union%20liberal%20conservative&f=false.

58. Balog B. Transformácia ústavného systému Slovenskej republiky, Creative and Knowledge Society / B. Balog *Internacional Scientific Journal*. – 2011. – Vol. 1, № 1. – P. 70–82.

59. Bankowicz M. Słownik polityki, Wiedza Powszechna / M. Bankowicz (red.). – Warszawa, 1999. – 142 s.

60. Baron D. A Spatial Bargaining Theory of Government Formation in Parliamentary Systems / David Baron // *American Political Science Review*. – 1998. – No. 92. – P. 593–609.

61. Benoit K. Party policy in modern democracies / Kenneth Benoit, Michael Laver. – Rutledge : Taylor & Francis, 2006. – 304 p.

62. Benoit K. Institutional Change and Persistence: The Evolution of Poland's Electoral System, 1989–2001 / Kenneth Benoit, Jacqueline Hayden // *Journal of Politics*. – 2004. – Vol. 66, No. 2. – P. 396–427.

63. Blais A. Does Proportional Representation foster Voter Turnout? / Andre Blais, Kenneth Carty // *European Journal of Political Research*. – 1990. – Vol. 18. – P. 167–181.

64. Blais A. Measuring party identification: Britain, Canada and The United States / Andre Blais, Elisabeth Gidengil, Richard Nadeau, Neul Nevitte // *Political Behavior*. – 2001. – Vol. 23, No. 1. – P. 5–22.

65. Blondel J. Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies / Jean Blondel // *Canadian Journal of Political Science*. – 1968. – Vol. 1, No. 2. – P. 180–203.

66. Blondel J. The Nature of Party Government. A Comparative European Perspective / ed. by J. Blondel & M. Cotta. – Palgrave, 2000. – P. 256.

67. Bichta T. Kształtowanie się systemu partyjnego RP w latach 1989–2007 / T. Bichta // T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska Dwadzieścia lat demokratyzacji systemu politycznego / T. Bichta, B. Dziemidok-Olszewska. – Lublin, 2011.

68. Bogaards M. Crafting Competitive Party Systems: Electoral Laws and the Opposition in Africa / Matthijs Bogaards // *Democratization*. – 2000. – Vol. 7, No. 4. – P. 163–190.

69. Boucek F. Electoral and Parliamentary Aspects of Dominant Party Systems / Françoise Boucek // *Comparing Party System Change* / Paul Pennings, Jan-Eric Lane. – London : Routledge, 1998. – P. 105–108.

70. Brancati D. Global Elections Database [Электронный ресурс] / Dawn Brancati. – New York : Global Elections Database, 2013. – Режим доступа : <http://www.globalelectionsdatabase.com>.

71. Browne E. The Process of Cabinet Dissolution. An Exponential Model of Duration and Stability in Western Democracies / E. Browne, J. Frendreis, D. Gleiber // *American journal of Political Science*. – 1986. – Vol. 30.

72. Brug W. Voters' perceptions and party dynamics / Wouter van der Brug / W. Brug // *Party Politics*. – 1999. – Vol. 5, No. 2. – P. 147-169.

73. Budge I. Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States / Ian Budge, Hans Keman. – Oxford, 1993. – 256 p.

74. Budge I. Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory / I. Budge, M. Laver // *Legislative Studies Quarterly*. – 1985. – Vol. II. – P. 485–506.

75. Castles F. Left-right political scales: Some «expert» judgements / Francis Castles, Peter Mair // *European Journal of Political Research*. – 1984. – Vol. 12, No. 1. – P. 73–88.

76. Chan K. Idealism versus Realism in Institutional Choice: Explaining Electoral Reform in Poland / Kenneth Ka-Lok Chan // *West European Politics*. – 2002. – Vol. 24, No. 3. – P. 64–88.

77. Cheibub J. The Investiture Vote and the Formation of Minority Parliamentary Governments / José Antonio Cheibub, Shane Martin, Bjørn Erik Rasch // Paper presented at the workshop on «The Importance of Constitutions: Parliamentarism, Representation, and Voting Rights». – Istanbul, 2013. – October 23–25. – 25 p.

78. Chruściak R. System wyborczy i wybory w Polsce 1989–1998. Parlamentarne dyskusje i spory / R. Chruściak. – Warszawa : Dom Wydawn. Elipsa, 1999. – 233 s.

79. Collin P. Dictionary of Government and Politics / Peter Hodgson Collin. – Taylor & Francis, 1998. – 350 p.

80. Coalition Governments in Western Europe. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2000. – 618 p.

81. Converse P. Measuring Partisanship / Philip Converse, Roy Pierce // *Political Methodology*. – 1985. – Vol. 11, No. 2. – P. 93–105.
82. Ciapala J. Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989–1997) / J. Ciapala. – Warszawa, 1999. – 395 s.
83. Chorążewska A. Prezydent jako czynnik równowagi, arbitraż prezydencki / A. Chorążewska // *Przegląd Sejmowy*. – 2005. – Nr. 6. – S. 65.
84. CSES Module 3 Full Release Dataset: 2006–2011 [Електронний ресурс] // *The Comparative Study of Electoral Systems*. – 2013. – March. – Режим доступу : <http://www.cses.org/datacenter/module3/module3.htm>.
85. Dančišin V. Misinterpretation of The Hagenbach-Bischoff Quota / Vladimír Dančišin // *Annales Scientia Politica*. – 2013. – Vol. 2, No. 1. – P. 75–78.
86. Dalton R. The Quantity and the Quality of Party Systems: Party System Polarization, Its Measurement, and Its Consequences / R. Dalton // *Comparative Political Studies*. – 2008. – No. 41. – P. 899–920.
87. Dalton R. Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies / Russell Dalton, Martin Wattenberg. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2002. – 314 p.
88. Dalton R. Political Cleavages, Issues and Electoral Change / R. Dalton // *Comparing Democracies. Elections Voting in Global Perspective* / L. LuDuc, R. G. Niemi, P. Norris (red.). – London ; New Delhi : Sage Publications, Thousand Oaks, 1996. – P. 319–342.
89. Developments in Central and East European Politics [Електронний ресурс] / Stephen White, Judy Batt, Paul G. Lewis. – Duke Univ. Press, 2007. – P. 310 – Режим доступу:
http://books.google.com.ua/books?id=O4TDLVMLnCcC&dq=cohabitation+president+Klaus&hl=uk&source=gbs_navlinks_s.
90. De Winter L. The State of Art in Coalition Research: Critical Appraisals and Alternative Avenues / L. De Winter, R. Andeweg // Paper for the workshop «Government Formation: a theoretically informed inductive approach». – Torino, 2002. – March 22–28.

91. De Winter L. The Role of Parliament in Government Formation and Resignation / L. De Winter // Doring H. Parliaments and Majority Rule in Western Europe / H. Doring. – St. Martin's Press, 1995. – 700 p.

92. Domagała M. Konstytucyjne systemy rządów / M. Domagała. – Warszawa, 1997. – 189 s.

93. Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. – University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступу : <http://dev.parlgov.org>.

94. Diermeier D. The Duration of Cabinet Formation Processes in Western Multi-Party Democracies / D. Diermeier, P. V. Roozendaal // British Journal of Political Science. – 1998. – Vol. 28, No. 4. – P. 609-626

95. Druckman J. Communist Successor Parties and Coalition Formation in Eastern Europe / Druckman James N., Roberts Andrew // Legislative Studies Quarterly. – 2007. – Vol. 22 (1). – P. 5–31.

96. Druckman J. Influence without Confidence: Upper Chambers and Government Formation / J. Druckman // Legislative Studies Quarterly. – 2005. – Vol. 30, No. 4. – P. 529–548.

97. Dyrberg T. Radical and Plural Democracy: In Defense of Right / Left and Public Reason / Torben Bech Dyrberg // Working Paper. – Aalborg Univ., 2004. – 6 p.

98. Dumala A. Mechanizmy decyzyjne w demokracji konstytucyjnej / A. Dumala. – Lublin : Wyd. UMCS, 1998. – 154 s.

99. Dunleavy P. Understanding the Dynamics of Electoral Reform / Patrick Dunleavy, Helen Margetts // International Political Science Review. – 1995. – Vol. 16, No. 1. – P. 9–30.

100. Döring H. Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies. Development version [Електронний ресурс] / Holger Döring, Philip Manow. –

University of Bremen : Centre for Social Policy Research, 2013. – Режим доступа : <http://dev.parlgov.org>.

101. Early elections expected after Czech PM loses confidence vote, Euronews. – Режим доступа : <http://www.euronews.com/2013/08/08/early-elections-expected-after-czech-pm-loses-confidence-vote>.

102. Election Resources on the Internet [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.electionresources.org>.

103. Elgie R. Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe / Robert Elgie and Sophie Moestrup // Manchester University Press. – 2008. – 296 p.

104. Elgie R. The classification of democratic regime types: conceptual ambiguity and contestable assumptions / Robert Elgie // European Journal of Political Research. – 1998. – Vol. 33. – P. 219–238.

105. ESCE: Electoral Systems Change in Europe since 1945 [Электронный ресурс]. – ESCE, 2013. – Режим доступа : <http://www.electoralsystemchanges.eu/Public/TextPage.php?ID=5>.

106. European Election Database [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.nsd.uib.no/european_election_database.

107. Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance [Электронный ресурс]. – Freedom House, 2013. – Режим доступа : <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet%20-%20for%20Web.pdf>.

108. Gallai S. The Hungarian Electoral System / S. Gallai // Hungary and India: Aspects of Political Systems / V. K. Malhotra. – New Delhi : Creative Books, 2007.

109. Gallai S. Hungary: A Democratic Polity Under Challenge / S. Gallai // Democracy in Western and Post-Communist Countries / Tadeusz Buksinski. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. – P. 183–225.

110. Gallagher M. Election Indices Dataset [Электронный ресурс] / Michael Gallagher. – Trinity College Dublin : Department of Political Science,

2013. – Режим доступу : http://www.tcd.ie/Political_Science/staff/michael_gallagher/ElSystems/Docts/ElectionIndices.pdf.

111. Gallagher M. Proportionality, disproportionality and electoral systems / Michael Gallagher // *Electoral Studies*. – 1991. – Vol. 10, No. 1. – P. 33–51.

112. Gallagher M. Comparing Proportional Representation Electoral Systems : Quotas, Thresholds, Paradoxes and Majorities / Michael Gallagher // *British Journal of Political Science*. – 1992. – Vol. 22. – P. 469–496.

113. Gallaher M. Representative Government in Western Europe / Michael Gallagher, Michael Laver, Peter Mair. – McGraw-Hill, 1992. – 179 p.

114. Galster J. Zasady kreujące system organów państwowych / J. Galster // *Prawo konstytucyjne* / Z. Witkowski. – Toruń, 1998.

115. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne / L. Garlicki. – Zarys wykładu, 1999. – 247 s.

116. Gebethnet S. Polska kohabitacja oraz sens i przesłanki działania Rady Gabnetowej (maszynopis ekspertyzy) / S. Gebethnet // Por. P. Winczorek. Podział władzy. – 1999. – 163 s.

117. Gebethner S. System rządów parlamentarno-gabinetowych, system rządów prezydenckich oraz rozwiązania pośrednie / S. Gebethner // *Konstytucyjne systemy rządów* / M. Domagała. – Warszawa, 1997. – 189 s.

118. Giliomee H. The Awkward Embrace. One-Party Domination and Democracy / Herman Giliomee, Charles Simkins. – Amsterdam Harwood Acad. Publish., 1999. – 368 p.

119. Gizicki W. Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava [Електронний ресурс] / W. Gizicki. – Lublin, 2012. – P. 154. – Режим доступу : https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed.

120. Godlewski T. Polski system polityczny. Instytucje – procedury – obywatele / T. Godlewski. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2005. – 229 s.

121. Gorecki D. Wpływ polskich tradycji ustrojowych na współczesne rozwiązania konstytucyjne / D. Gorecki // *Konstytucyjne systemy rządów* / red. M. Domagała. – Warszawa, 1997. – 189 s.

122. Grotz F. Party Systems and Coalition Stability in Central and Eastern Europe World Politics [Електронний ресурс] / F. Grotz, T. Weber. – 2012. – October. – Vol. 64, issue 04. – P. 699–740. – Режим доступу : <http://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/ef1de573-047e-4282-8c3b-3ab02458dd4d.pdf>.

123. Groszkowski J. Powstaje centrolewicowy rząd w Czechach [Електронний ресурс] / Jakub Groszkowski // Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpią. – Режим доступу: <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-18/powstaje-centrolewicowy-rzad-w-czechach>.

124. Grzybowski M. System rządów (Sejm – Prezydent – Rada Ministrów) / M. Grzybowski // System rządów Rzeczypospolitej Polskiej. Założenia konstytucyjne a praktyka ustrojowa / red. M. Grzybowski. – Warszawa, 2006. – 260 s.

125. Herbut R. Systemy partyjne krajów Europy Centralnej i Wschodniej oraz wzorce rywalizacji politycznej / Ryszard Herbut // Antoszewski A. Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej / Andrzej Antoszewski, Ryszard Herbut. – Wrocław : Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. – S. 130–134.

126. Herman V. Minority Governments in Western Democracies / V. Herman, J. Pope // British Journal of Political Science. – 1973. – No. 3.

127. Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / John Huber, Roland Inglehart // Party Politics. – 1995. – Vol. 1, No. 1. – P. 73–111.

128. Huber J. Cabinet Instability and the Accumulation of Experience in the Cabinet: The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective / John Huber, Cecilia Martinez-Gallardo // British Journal of Political Science. – 2004. – Vol. 34, No. 1. – P. 27–48.

129. Hlousek V. Kształt i stabilność czeskich rządów: wpływ systemu partyjnego i wyborczego / V. Hlousek, L. Kopeček // Wrocławskie Studia Politologiczne. – 2009. – No. 10. – S. 59–77.

130. Hloušek V. Seeking a Type: the Czech Party System after 1989 [Електронний ресурс] / V. Hloušek // Political Partisanship in Central Eastern

Europe: The Journal of the Central European Political Science Association. – 2010. – June. – Vol. 6, Nr. 1. – P. 90–109. – Режим доступа : http://www.politicsincentraleurope.eu/documents/file/2010_06.pdf.

131. Horváth P. Prezident v politickom systéme Slovenskej republiky / P. Horváth // Slovenská politologická revue. – 2005. – Nr. 3. – P. 1–31.

132. Horváth P. Voľby a volebné systémy / P. Horváth // Slovenská politologická revue. – 2004. – Nr. 4.

133. Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevid, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49, No. 5. – P. 687–703.

134. Jednaka W. Gabinetny koalicijny w III RP / W. Jednaka. – Wrocław : Wydawnictwo Uniw. Wrocławskiego, 2004. – 341 s.

135. Jungar A. Surplus majority government: A comparative study of Italy and Finland / A. Jungar. – 2000. – 384 p.

136. Jungar A. A Case of Surplus Majority Government: The Finnish Rainbow Coalition / A. Jungar // Scandinavian Political Studies. – 2002. – No. 25. – P. 57–83.

137. Johnston R. The strength of Party identification among British electorate: An exploration / Ron Johnston and Charles Pattie // Electoral Studies. – 1996. – Vol. 15, No. 3. – P. 295–309.

138. Kaminski M. Do Parties Benefit from Electoral Manipulation? Electoral Laws and Heresthetics in Poland, 1989–93 / Marek Kaminski // Journal of Theoretical Politics. – 2002. – Vol. 14, No. 3. – P. 325–358.

139. Katz R. Party Government: A Rationalistic Conception / Richard S. Katz // Castles F. Visions and Realities of Party Government / Francis Geoffrey Castles, Rudolf Wildenmann. – Walter de Gruyter, 1986. – P. 31–71.

140. Katz R. Party Government and its Alternatives / Richard S. Katz // Katz R. Party Governments: European and American Experiences / Richard S. Katz. – Walter de Gruyter, 1987. – P. 1–26

141. Katz R. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party / Richard Katz, Peter Mair // Party Politics. – 1995. – Vol. 1, No. 1. – P. 5–28.

142. Kaufmann D. Aggregating Governance Indicators / Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Pablo Zoido-Lobaton // World Bank Policy Research Working Paper. – 1999. – No. 2195. – 39 p.

143. Keudel-Kaiser D. Government Formation in Central and Eastern Europe – the Case of Minority Governments / Dorothea Keudel-Kaiser // European University Viadrina. – Frankfurt (Oder), 2011. – 30 p.

144. Klingemann H. Parties, Policies and Democracy / H. Klingemann, R. Hofferbert, I. Budge. – Boulder, Colo. : Westview Press, 1994. – 318 p.

145. Klíma M. Consolidation and Stabilization of the Party System in the Czech Republic / Michal Klíma // Hofferbert R. Parties and Democracy: party structure and party performance in old and new democracies / Richard Hofferbert. – Oxford, 1998. – P. 70–88.

146. Kmeť J. Slovensko / J. Kmeť // Koaliční vládnutí ve střední Evropě / S. Balík, V. Havlík et al. – Brno : Masarykova univ., 2011.

147. Kopeček L. Demokraticka unie Slovenska – vznik, geneze a príčiny jej «klinice smrti» [Електронний ресурс] / L. Kopeček // Středoevropské politické ročník II, studiy. – 2000. – Číslo 3. – Режим доступа : <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=119>.

148. Kopecký P. The Czech Republic: Entrenching Proportional Representation / Petr Kopecký // Colomer J. Handbook of Electoral System Choice / Josep Colomer. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – P. 347–358.

149. Kowalska M. Pozycja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych // Walczak-Duraj D. Aksjologiczny i pragmatyczny wymiar współczesnej polityki / D. Walczak-Duraj. – Łódź, 2011. – P. 110–111.

150. Körösényi A. Legitimacy of the Constitution in Hungary 1985–2005 // Transformation of Hungarian Legal Order 1985–2005 / András Jakab et al. – Kluwer Law, 2007. – P. 533–548.

151. Körösényi András. *Government and Politics / András Körösényi // Hungary : Central European Univ. Press, 1999. – 273 p.*

152. Körösényi A. *The Hungarian Political System / A. Körösényi, C. Tóth, G. Török. – Budapest : Hungarian Center for Democracy Studies Foundation, 2009.*

153. Kitschelt H. *The formation of party systems in East Central Europe / Herbert Kitschelt // Politics and Society. – 1992. – Vol. 20, No. 1. – P. 7-50.*

154. Kirschbaum S. *Historical Dictionary of Slovakia [Електронний ресурс] / S. Kirschbaum. – Lanham, Md. : Scarecrow Press, 2007. – Режим доступу:*

http://books.google.com.ua/books?id=RgMWRZ0Bb8EC&pg=PR60&lpg=PR60&dq=sop+schuster+rudolf&source=bl&ots=MdYZDAyvA&sig=hT_MjYrbtBiocabRY2EQkUCL50&hl=uk&sa=X&ei=YKwqU7bjMaX60gWBmYGABQ&ved=0CFwQ6AEwBA#v=onepage&q=sop%20schuster%20rudolf&f=false.

155. Kubát M. *Teoria opozycji polityczne / M. Kubát. – Krakow, 2010.*

156. Kulig A. *Rada Ministrów / A. Kulig // Prawo konstytucyjne / red. P. Sarnecki. – Warszawa, 2002. – S. 492.*

157. Laakso M. *The Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe / Markku Laakso, Rein Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – Vol. 12. – P. 3–27.*

158. Lastik E. *Parties, Parliament and Cabinet: Delegation Chain in Slovakia [Електронний ресурс] / E. Lastik. – 2009. – Режим доступу : http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/paper_lisabon_042009_apvv.pdf.*

159. Laver M. *Events, Equilibria and Government Survival / Michael Laver, Kenneth Shepsle // American Journal of Political Science. – 1998. – Vol. 42, No. 1. – P. 28–55.*

160. Laver M. *Making and Breaking Governments. Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracies / M. Laver, K. Shepsle. – New York : Cambridge Univ. Press, 1996. – 301 p.*

161. Laver M. Coalitions and Cabinet Government / M. Laver, K. Shepsle // *American Political Science Review*. – 1990. – No. 84. – P. 273–290.
162. Laver M. Devided Government: America is not “Exceptional” / M. Laver, K. Shepsle // *Governance*. – 1991. – Vol. 4. – P. 250–269.
163. Laver M. Cabinet Ministers and Parliamentary Government: a Research Agenda / Michael Laver, Kenneth Shepsle // *Developing Democracy. Comparative Research in Honor of J. F. Blondel* / Ian Budge, David Hamilton McKay. – Cambridge Univ. Press, 1994. – P. 332.
164. Laver M. Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe / M. Laver, N. Schofield. – Oxford : Oxford UP, 1991.
165. Leszczyńska K. Rządy Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2005): skład, organizacja i tryb funkcjonowania / K. Leszczyńska. – Toruń : Wydaw. Adam Marszałek, 2007. – S. 662.
166. Leszczyńska K. Rządy Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989–2001. Skład, organizacja i tryb funkcjonowania / K. Leszczyńska. – Toruń, 2005. – S. 482.
167. Leiserson M. Coalitions in Politics / M. Leiserson. – PhD Thesis : Yale Univ., 1966.
168. Leška D. Formovanie politického system na Slovensku po roku 1989 / D. Leška. – Bratislava : Infopress, 2011.
169. Lewis P. Party Systems in Post-communist Central Europe: Patterns of Stability and Consolidation / P. Lewis // *Democratization*. – 2006. – No. 13 (4). – P. 562–583.
170. Lopata M. Wpływ czynnika ideologicznego na formowanie rządów koalicyjnych w Rzeczypospolitej Polskiej po roku 1991 – wybrane aspekty / Maryan Lopata // *Nauka Polska XXIII. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities*. – Warszawa, 2014. – S. 191–201.
171. Lijphart A. Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries / Arend Lijphart. – New Haven : Yale Univ. Press, 1999. – 351 p.

172.Liphart A. Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensual Government in Twenty One Countries / A. Liphart. – New Haven : Yale UP, 1984.

173.Luebbert G. A Theory of Governmnet Formation / Gregory Luebbert // Comparative Political Studies. – 1984. – № 17. – P. 229–264.

174.Luebbert G. Comparative democracy: Policy Making and Governing Coalitions in Europe and Israel / G. Luebbert. – New York : Columbia Univ. Press, 1986.

175.Lundell J. Notes on the Droop quota / Jonathan Lundell, I. D. Hill // Voting matters. – 2007. – Vol. 24. – P. 3–6.

176.Maliř J. Politicke strany 1938–2004. Vyvoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu / J. Maliř, P. Marek. – Brno : Doplněk, 2005. – 804 s.

177.Fiala P. Eurostrany. Politické strany na evropské úrovni / P. Fiala, M. Mareš, P. Sokol. – Brno : Společnost pro odbornou literaturu, Barrister a Principal, 2007. – 269 s.

178.Mair P. The Challenge to Party Government / Peter Mair // West European Politics. – 2008. – Vol. 31, No. 1/2. – P. 211–234.

179.Materska-Sosnowska A. Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej – dostosowanie syndykatu władzy do zasad demokracji parlamentarnej / A. Materska-Sosnowska. – Warszawa, 2006. – S. 96–102.

180.Mattila M., Raunio T. Does winning pay? Electoral success and government formation in 15 West European countries / M. Mattila, T. Raunio // European Journal of Political Research.– 2004 – Vol. 43, No. 2 – P. 263–285.

181.Massicotte L. Mixed Electoral Systems: a Conceptual and Empirical Survey / Louis Massicotte, Andre Blais // Electoral Studies. – 1999. – Vol. 18, No. 3. – P. 314–366.

182.Maoz Z. Political Polarization and Cabinet Stability in Multiparty Systems: A Social Networks Analysis of European Parliaments 1945–98 / Zeev Maoz, Zeynep Somer-Topcu // British Journal of Political Science. – 2010. – Vol. 40, No. 4. – P. 805–833.

183. Martin L. Stevenson R. Government Formation in parliamentary democracies / L. Martin // *American Journal of Political Science*. – 2001. – Vol. 45, No. 1. – P. 33–50.

184. McAllister I. Measuring Levels Of Party Identification – Does Question Order Matter? / Ian McAllister, Martin Wattenberg // *Public Opinion Quarterly*. – 1995. – Vol. 59, No. 2. – P. 259–268.

185. Millard F. Elections in Poland 2001: Electoral Manipulation and Party Upheaval / Frances Millard // *Communist and Post-Communist Studies*. – 2003. – Vol. 36, No. 1. – P. 69–86.

186. Migalski M. Polski i czeski system partyjny. Analiza porównawcza / M. Migalski // Migalski M. Polska i Republika Czeska, Dekada sąsiedztwa / M. Migalski, W. Wojtasik. – Sosnowiec, 2004. – 69 s.

187. Mołdawa T. Legislatywa i egzekutywa pod rządami noweli kwietniowej i małej konstytucji / T. Mołdawa // *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce* / pod red. E. Zielińskiego. – Warszawa, 1993. – 349 s.

188. Müller-Rommel F. Party Government in Central European Democracies: A Data Collection (1990–2003) / Ferdinand Müller-Rommel, Katja Fettelschloss, Philipp Harfst // *European Journal of Political Research*. – 2004. – Vol. 43. – P. 869–893.

189. Müller W. Political Parties in Parliamentary Democracies: Making Delegation and Accountability Work / Wolfgang C. Müller // *European Journal of Political Research*. – 2000. – Vol. 34, No. 3. – P. 309–333.

190. Mojak R. Instytucja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych / R. Mojak. – Lublin, 1995. – S. 352.

191. Mojak R. Władza wykonawcza w Konstytucji RP / R. Mojak // Mojak R. Ustrój konstytucyjny Rzeczypospolitej Polskiej / R. Mojak. – Lublin, 2000. – S. 320.

192. Norris P. Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems / Pippa Norris // *International Political Science Review*. – 1997. – Vol. 18, No. 3. – P. 297–312.

193. Nyblade B. Reconsidering Ideological Diversity and Government Survival: (Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association) / Benjamin Nyblade. – 2004. – Режим доступа : http://www.allacademic.com/meta/p61369_index.html.

194. O’Leary B. Britain’s Japanese Question: ‘Is There a Dominant Party?’ / Brendan O’Leary // *Turning Japanese: Britain with a Permanent Party of Government* / Helen Margetts, Gareth Smyth. – London : Lawrence and Wishart, 1994. – 225 p.

195. Opozycja parlamentarna w Polsce w latach 1997–2010 / pod red. Krzysztofa Łabedzia. – Kraków : Uniw. Pedagogiczny, 2012. – S. 220.

196. Parline Database on National Parliaments [Электронный ресурс]. – Inter-Parliamentary Union: Better parliaments, stronger democracies. – 2013. – Режим доступа : <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>.

197. Parties and Elections in Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.parties-and-elections.eu/slovakia2.html>.

198. Patyra S. Prawnoustrojowy status Prezesa Rady Ministrów w świetle Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. / S. Patyra. – Warszawa, 2002. – S. 190.

199. Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej / pod red. K. A. Paszkiewicz. – Wrocław : Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, 2000. – 190 s.

200. Pastirčíková L. Slovensko / L. Pastirčíková // *Evropské volby v postkomunistických zemích* / P. Šaradín et al. – Olomouc : Periplum, 2004. – P. 163–181.

201. Pempel T. Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes / T. J. Pempel. – Ithaca, London : Cornell Univ. Press, 1990. – 371 p.

202. Plecítá-Vlachová K. The Parliamentary Election in the Czech Republic, June 2006 / Klára Plecítá-Vlachová, Mary Stegmaier // *Electoral Studies*. – 2007. – Vol. 27, No. 1. – P. 179–184.

203. Polska scena polityczna / K. Sobolewska-Myślik, A. Hess, K. Kowalczyk. – Kraków : Wydaw. Uniw. Jagiellonskiego, 2010. – 420 s.

204. Powell B. *Contemporary Democracies. Participation, Stability and Violence* / Bingham Powell. – Cambridge ; London : Harvard Univ. Press, 1982. – 294 p.

205. Powell E. *Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries : New Data, New Results, and New Approaches* / Eleanor Neff Powell, Joshua A. Tucker // *British Journal of Political Science*. – 2013. – Vol. 1. – P. 1–25.

206. Piolatto A. *Plurality versus proportional electoral rule: which is most representative of voters?* / Amedeo Piolatto / *Job Market Paper*. – 2009. – 27 p.

207. Pridham G. *Democratic Consolidation in the Czech Republic: Comparative Perspectives after Twenty Years of Political Change*. *Politologický časopis*. – 2009. – No. 16 (4). – P. 267–287.

208. Pridham G. *Coalition Behaviour in New Democracies of Central and Eastern Europe: The Case of Slovakia* / G. Pridham // *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. – 2002. – No. 18 (2). – P. 75–102.

209. Piasecki A. *Wybory parlamentarne, aamorzadowe, prezydenckie 1989–2002* / A. Piasecki. – Toruń, 2004. – 300 s.

210. Raciborski J. *System rządów w Polsce* / J. Raciborski // *Demokracja polska 1989–2003*. – Warszawa : Wydaw. Naukowe Scholar, 2003. – 346 s.

211. Rose R. *The Variability of Party Government: A Theoretical and Empirical Critique* / Richard Rose // *Political Studies*. – 1996. – Vol. 17, No. 4. – P. 413–445.

212. Rose R. *Elections and Parties in New European Democracies* / Richard Rose, Neil Munro. – Washington D.C., 2003. – P. 81–82.

213. Rose R. *Elections in Central and Eastern Europe since 1990* / Richard Rose, Neil Munro, Tom Mackie. – Glasgow, 1998. – 124 p.

214. Roosendaal P. *Cabinets in Multi-party Democracies: The Effect of Dominant and Central Parties on Cabinet Composition and Durability* / Peter van Roosendaal. – Thesis Publishers, 1992. – P. 103–112.

215. Riker W. H. *The theory of political coalitions* / W. H. Riker. – New Haven, CT/London : Yale Univ. Press, 1962. – 300 p.

216. Rydlewski G. Rządzenie koalicyjne w Polsce: (bilans doświadczeń lat dziewięćdziesiątych) / G. Rydlewski ; Inst. Nauk Politycznych UW. – Warszawa : Dom Wydaw. Elipsa, 2000. – 180 s.

217. Šanc D. Menšinová koaliční vláda 1996–1998: projekt, který neměl šanci uspět / D. Šanc // Koalice a koaliční vztahy / L. Cabada a kol. – Plzeň : Aleš Čeněk, 2006. – S. 68–83.

218. Šaradín P. Studie o volbách do zastupitelstev v obcích / P. Šaradín, J. Outlý. – Olomouc, 2004.

219. Sartori G. Parties and Party Systems: A Framework of Analysis / Giovanni Sartori. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1976. – 383 p.

220. Shugart M. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew Soberg Shugart, John M. Carey. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1992. – 316 p.

221. Schofield N. The Core and Stability of Group Choice in Spatial Voting Games / Norman Schofield, Bernard Grofman, Scott Feld // American Political Science Review. – 1988. – No. 82. – P. 196–211.

222. Slovakia elects Andrej Kiska president Robert Fico [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/30/slovakia-elects-andrej-kiska-president-robert-fico>.

223. Slovak republic presidential election of march 2014 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://psephos.adam-carr.net/countries/s/slovakia/slovakia2014.txt>.

224. Sikk A. How unstable? Volatility and the genuinely new parties in Eastern Europe / Allan Sikk // European Journal of Political Research. – 2005. – Vol. 44. – P. 391–412.

225. Siaroff A. Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies / Alan Siaroff // International Political Science Review. – 2003 – Vol. 24. – P. 445–459.

226. Siaroff A. Comparative presidencies: the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – P. 287–312.

227. Sielski J. Ewolucja polskiego systemu partyjnego. Partie I ugrupowania parlamentarne III RP / J. Sielski ; red. K. Kowalczyk, J. Sielski. – Toruń, 2006. – 286 s.

228. Szymczak T. Instytucja Prezydenta RP według noweli kwietniowej i w praktyce / T. Szymczak // Państwo i Prawo. – 1990. – Z. 10. – 135 s.

229. Staroňová K. Policy making under coalition politics in Slovakia / K. Staroňová, L. Malikova // Slovak Sociological Review. – 2003. – № 3. – S. 195-228.

230. Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46, No. 3. – P. 347–366.

231. Strom K. Coalition Government in Western Europe / K. Strom, W. C. Muller. – Oxford : Oxford UP, 2000. – 624 p.

232. Strom K. Minority Governments in Parliamentary Democracies: The Rationality of Non-Winning Cabinet Solutions / K. Strom // Comparative Political Studies. – 1984. – No. 17. – P. 213–216.

233. Strom K. Minority Government and Majority Rule / K. Strom. – Cambridge : Cambridge UP, 1990.

234. Strom K. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies / Kaare Strom // European Journal of Political Research. – 2000. – Vol. 37, No. 3. – P. 261–289.

235. Strom K. Minority Governments in Parliamentary Democracies: The Rationality on Non-winning Cabinet Solutions / K. Strom // Politics. – 2011. – Vol. 34, No. 4. – P. 731–754.

236. Strom K. Cabinets and Coalition Bargaining. The Democratic Life Cycle in Western Europe / Kaare Strom, Wolfgang C. Müller, Torbjörn Bergman // Comparative political studies. – 1984. – Vol. 17, No. 2. – P. 199–226.

237. Svoboda J. Slovenská vládní koalice: její typová charakteristika [Електронний ресурс] // Středoevropské politické studie. – 2009. – Ročník II, Číslo 2. – Режим доступа : <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=127>.

238. Strmiska M. The Czech Party System: a Few Observations on the Properties and Working Logic of the Czech Party Arrangement / M. Strmiska // Hloušek V. Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries / V. Hloušek, R. Chytilík. – Brno, 2007. – P. 107–115.

239. Sieberer U. The Institutional Power of Western European Parliaments: A Multidimensional Analysis / Ulrich Sieberer // West European Politics –2011. – Vol. 34, No. 4. –P. 731-754

240. Sokół W. System polityczny Słowacji / W. Sokół, R. Serej // Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej / red. W. Sokół, M. Żmigrodzki. – Lublin, 2005. – 605 s.

241. Sokół W. Teoretyczne aspekty tworzenia i funkcjonowania rządów koalicyjnych / W. Sokół // Rządy koalicyjne w III RP / red. M. Chmaj. – Olsztyn, 2006. – S. 285.

242. Solinger D. Ending One-Party Dominance: Korea, Taiwan, Mexico / Dorothy Solinger // Journal of Democracy. – 2001. – Vol. 12, No. 1. – P. 30–42.

243. Swaan A. de. Coalition Theories and Cabinet Formation / A. de Swaan. – Amsterdam : Elsevier, 1973.

244. Swaan A. de. The Netherlands: Coalitions and in a Segment Polity // A. de Swaan, E. Browne, J. Drejmanis // Government Coalitions in Western Democracies. New York & London: Longman – 1982 – P. 227.

245. Szigetvári V. Beyond Democracy – The model of the new Hungarian parliamentary electoral system (Part 2) / Viktor Szigetvári, Csaba Tordai, Balázs Vető // Haza és Haladás. – 2011. – November. – 14 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: lapa.princeton.edu/hosteddocs/hungary/Beyond%20democracy%20-%2027%20Nov%202011.pdf.

246. Szczerbiak A. Cartelization in Post-Communist Politics: State Party Funding in Post-1989 Poland / Aleks Szczerbiak // Perspectives on European Politics and Society. – 2001. – Vol. 2, No. 3. – P. 431–451.

247. Taylor M. Government Coalitions in Western Europe / Michael Taylor, Michael Laver // *European Journal of Political Research*. – 1973. – Vol. 1, No. 3. – P. 205–248.

248. The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>.

249. Tóka G. Political Parties and Democratic Consolidation in East Central Europe / Gabor Tóka. – Glasgow, 1997. – P. 68.

250. Tóka G. Party appeals and voter loyalty in new democracies / Gabor Tóka // *Political Studies*. – 1998. – № 46. – P. 589–610.

251. The Encyclopedia of Democracy / S. Lipset, editor and chief. – Washington, DC : Congressional Quarterly, Inc., 1995. – Vol. III.

252. The Impact of the Party System on Electoral Volatility A Cross-Country Analysis of Inter-Election Switching Yves Dejaeghere & Ruth Dassonneville [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.sociology.ox.ac.uk/documents/epop/papers/dejaeghere_dassonneville_epop2012.pdf.

253. Thomassen J. Empirical Research into Political Representation: Failing Democracy or Failing Models? / Jacques Thomassen // Jennings K. *Elections at Home and Abroad: Essays in Honor of Warren Miller* / Warren Edward Miller, M. Kent Jennings, Thomas E. Mann. – Michigan Univ. Press, 1994. – P. 237–265.

254. Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19920840426>.

255. Vodička K. Politický systém České republiky / K. Vodička, L. Cabada. – Praha, 2007.

256. Velsic M. Spolecensko-politicka klima na sklonku Meciarovej a Dzurindowej vlády [Электронный ресурс] / M. Velsic // *Středoevropské politické studie*. – 2002. – Ročník IV, Číslo 1. – Режим доступа : <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=53>.

257. Warwick P. Ideological Diversity and Government Survival in Western Democracies / Paul Warwick // *Comparative Political Studies*. – 1992. – No. 25. – P. 332–361.

258. Warwick P. Government Survival in Parliamentary Democracies / Paul Warwick. – Cambridge : Cambridge Univ. Press. – 2007. – 200 p.

259. Williams K. Judicial Review of Electoral Thresholds in Germany, Russia, and the Czech Republic / Kieran Williams // *Election Law Journal*. – 2005. – Vol. 4, No. 3. – P. 191–206.

260. Woldendorp J. Political Data 1945–1990. Party Government in 20 Democracies / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 23, No. 1. – P. 1–119.

261. Woldendorp J. Party government in 20 Democracies: an update (1990–1995) / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1998. – Vol. 33, No. 1. – P. 125–164.

262. Woldendorp J. The Stability of Parliamentary Democracies: Duration, Type and Termination of Governments / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // *European Journal of Political Research*. – 1993. – Vol. 24, No. 2. – P. 107–111.

263. Zbíral R. The Rules and Practice of the Investiture Vote in the Czech Republic [Elektronický resurs] / R. Zbíral. – Режим доступа : http://www.pf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PfKatedry/politologie/Rules_and_Practice_of_Investiture_Vote.pdf.

264. Zenderowski R. Ewolucja słowackiego systemu partyjnego od 1989 roku / R. Zenderowski // Błuszkowski J. Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania / J. Błuszkowski, J. Zaleśny. – Warszawa, 2009. – S. 9–35.

265. Zuba K. Polska scena polityczna : ciągłość i zmiana / Krzysztof Zuba. – Warszawa : Kancelaria Sejmu. Wydawnictwo Sejmowe, 2012. – 361 s.

Урядова відповідальність у країнах Вишеградської групи

У науковій літературі парламентська діяльність уряду іноді включається в систему форм парламентського контролю за діяльністю кабінету міністрів. Але насправді відповідальність – це не форма контролю, а його наслідок. Контроль виявляє і встановлює деякі факти, пов'язані з діяльністю підконтрольного суб'єкта, а також способи та результати цієї діяльності. Тому відповідальність – це наслідок оцінки цих фактів контролюючим органом, в даному випадку парламентом або нижньою палатою.

У більшості випадків відповідальність урядів країн Вишеградської групи реалізовується за допомогою двох процедур: вотуму недовіри і відмови у довірі. Вотум недовіри – результат парламентської ініціативи. Тому на користь стабільності уряду конституції іноді ускладнюють процедуру такої ініціативи, вимагаючи, щоб вона виходила від значної групи парламентарів, а також обумовлюючи вираження недовіри необхідністю подачі за вотум недовіри абсолютної чи кваліфікованої більшості голосів у парламенті (нижній палаті). Такі дії мають контрольний характер у випадку, якщо перед голосуванням у парламенті про довіру уряд звітує. А це буває далеко не завжди. Тому результатом постановки питання про довіру уряду може бути його відставка. У такому випадку слід говорити не про парламентський контроль за урядом, а взагалі про відповідальність уряду та його механізм.

Конституції держав Вишеградської групи, як наголошує В. Шаповал²⁵⁹, обмежували можливість повторного внесення питання про недовіру уряду. У Польщі питання про недовіру не могло бути поставлене повторно у тримісячний період, і повторна пропозиція про недовіру уряду могла бути внесена достроково за умови її підтримки $\frac{1}{4}$ депутатів від складу нижньої палати. У Словаччині, Угорщині та Чехії уряд можна було відкликати в будь-який момент.

²⁵⁹ Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн/ Володимир Шаповал. – К. Артек, Вища школа, 1997. – 264 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_36.html

Цікавий порядок притягнення уряду до відповідальності діяв в Угорщині. Пропозиція щодо вотуму недовіри уряду могла бути запропонована від імені 1/5 частини депутатського корпусу разом з альтернативною кандидатурою на посаду прем'єр-міністра.²⁶⁰

Схожий механізм конструктивного вотуму недовіри був реалізований у Польщі. Ініціатива вотуму недовіри належала не менш як 1/10 складу Сейму; голосування про недовіру уряду також було голосуванням про затвердження нового прем'єр-міністра й уряду²⁶¹.

Чеська Конституція від 1992 р. регулювала процедуру вотуму недовіри стисло. Згідно статті 71 «Уряд може винести в палату депутатів вимогу про вотум довіри». Ст. 72 встановлює, що Палата Депутатів може виразити уряду недовіру, пропозицію про вотум недовіри Палата Депутатів обговорює тільки у випадку, якщо вона подана письмово не менш як 50 депутатами, а для ухвалення рішення потрібна абсолютна більшість голосів депутатів(101). Якщо Палата Депутатів відхилила вимогу уряду про довіру чи виразила йому вотум недовіри, п. 1 ч. 2 ст. 73 зобов'язує уряд подати у відставку, а президент згідно ч. 3 ст.73 зобов'язаний прийняти відставку. Президент зобов'язаний відкликати уряд, що не подав у відставку, хоча він повинен був це зробити.²⁶² Проте при вирішенні питання про вотум довіри уряду, Палата Депутатів деколи відчувала над собою «дамоклів меч»: згідно п. 1 і 2 ч. 1 ст. 35 президент міг розпустити Палату Депутатів, якщо вона не виразила вотуму довіри новому уряду, кандидатура якого була запропонована головою Палати, або якщо Палата протягом 3 місяців не ухвалила рішення по урядовому законопроекті, з обговоренням якого уряд поставив питання про вотум довіри: такий вотум недовіри уряду розпуском парламенту не загрожував.²⁶³ (с.538)

Аналізуючи проблему політичної відповідальності уряду, слід зазначити, що противагою постановки питання про недовіру уряду вважається право розпуску парламенту. У співвідношенні цих прав ззовні встановлюється ніби рівновага між законодавчим органом і урядом. Згідно положень основних законів, прийнятих у

²⁶⁰Konstytucje państw Unii Europejskiej. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 2011 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html>

²⁶¹Конституція Польщі [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

²⁶² Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>

²⁶³ Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн/ Володимир Шаповал. – К. Артек, Вища школа, 1997. – 264 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_36.html

країнах з парламентською і змішаною формами правління, право розпуску парламенту належало главі держави. Проте, майже завжди здійснення цього права було зумовлене діяльністю уряду та його оцінкою у парламенті.

Глава держави у країнах Вишеградської групи, здебільшого, не мав реальних можливостей виступати в ролі арбітра між парламентом і урядом і майже завжди розпускав парламент за поданням прем'єр-міністра. Однак виникали ситуації, коли розклад політичних партій у парламенті уможлиблює існування лише коаліційного уряду, а парламентські партії не могли дійти згоди. Тоді глава держави міг відіграти вирішальну роль у формуванні уряду або розпуску парламенту.

За звичних умов можливість розпуску парламенту залежала від позиції уряду. Останній контролював представницький орган за допомогою депутатів, які його підтримували. За таких умов вотум недовіри уряду і подальший розпуск парламенту виглядав нереальним. На практиці загрозу розпуску парламенту використовували, щоби підняти рівень партійної дисципліни серед парламентарів більшості, згуртувати ряди правлячої партії чи коаліції. Така загроза впливала і на опозицію, коли вона не надіялася на перспективи бути перебраною чи здобути перемогу на дострокових виборах. Інша форма урядової відповідальності, відмова в довірі, мала місце, коли уряд ставив питання про довіру у зв'язку яким-небудь актом, ухвалення якого він домагався у парламенті. Це досить ефективний спосіб тиску на парламент, особливо в умовах, коли відмова в довірі і викликана цим урядова криза могли спричинити розпуск парламенту(або нижньої палати). З другого боку, відмова парламенту прийняти бажаний для уряду акт могла позбавити уряд можливості проводити свою політику чи серйозно ускладнити цей процес, внаслідок чого влада уряду без підтримки парламенту втратила б сенс²⁶⁴.

У Польщі також скорочувався термін повноважень парламенту якщо Сейм не міг виразити вотуму довіри уряду у трьох, вказаних конституцією випадках(ст. 155. п.2).²⁶⁵ Так, президент Словаччини міг розпустити Національну Раду, якщо остання впродовж шести місяців з моменту призначення уряду не схвалила урядову програму і якщо протягом трьох місяців не прийняла постанови про урядовий проект закону, з

²⁶⁴ Шаповал В. Конституційне право зарубіжних країн/ Володимир Шаповал. – К. Арткес, Вища школа, 1997. – 264 с. – Режим доступу: [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z175_page_36.html

²⁶⁵ Конституція Польщі [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

яким уряд пов'язував вираження довіри(Ст. 101. 3 Конституції Словаччини).²⁶⁶ Глава Угорщини міг розпустити Національні Збори, якщо в період повноважень одного і того ж скликання - упродовж дванадцяти місяців парламент принаймні в чотирьох випадках відмовляв в довірі уряду(у конституції 2011 р. цей пункт був виключений, натомість появилася можливість дострокового припинення повноважень парламенту у випадку якщо Національні Збори не зможуть прийняти бюджет до 31 березня поточного року)²⁶⁷, або якщо у випадку припинення повноважень уряду, кандидатура, запропонована Президентом Республіки на пост прем'єр-міністра, не була обрана в межах сорока днів з дня першої пропозиції з цього питання. Перед розпуском Національних Зборів президент зобов'язаний був провести консультації з прем'єр-міністром, головою Національних Зборів, керівниками парламентських фракцій, представлених в Національних Зборах. (§ 28. п. 3)²⁶⁸. Подібна процедура існувала і в Чехії, де Палата Депутатів могла бути розпущена президентом у разі, якщо остання не виразила довіри новопризначеному уряду, голову якого президент республіки призначив за пропозицією голови Палати Депутатів або якщо впродовж трьох місяців не прийняла постанову по урядовому законопроекті, з обговоренням якого уряд пов'язував питання про довіру(ст. 35, п.1 Конституції Чехії).²⁶⁹

В загальному, важливим для характеристики конституційних повноважень президентів країн Вишеградської групи є те, що вони позбавлені права втручатися в конфлікт між парламентом і урядом²⁷⁰

У кожній з країн Вишеградської групи члени уряду могли виконувати парламентські повноваження, або зберегти за собою мандат. В Польщі, Угорщині та Чехії депутат міг бути водночас і членом уряду. Депутат Національних Зборів Угорщини міг бути членом уряду або політичним державним секретарем. (§ 19/С Конституції Угорщини від 1949 р.) Але існували і обмеження на виконання своїх депутатських повноважень членом уряду. У Словаччині в разі призначення депутата парламенту членом уряду, його парламентські повноваження не припинялися, а

²⁶⁶ Конституція Словацької Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/slowacja.html>

²⁶⁷ Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу:https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed_

²⁶⁸ Конституція Угорщини [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html>

²⁶⁹ Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>

²⁷⁰ Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Tmava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу:https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed_

тільки призупинялися.(ст. 77. ч.2 Конституції)²⁷¹. У Чехії депутат або сенатор, що був членом уряду, не міг бути головою або заступником голови Палати Депутатів або Сенату, а також членом парламентських комітетів, слідчої комісії або інших комісій(ст.32 Конституції Чеської Республіки).²⁷²

У розгляді питання про формування та функціонування коаліційних урядів ми вважаємо за необхідне використовувати й знання про співвідношення повноважень палат законодавчого органу в країнах, де така практика використовується. Для цього пропонується поняття субординованості верхньої палати парламенту. Субординованість – це взаємовідношення між двома палатами парламенту, яка оцінюється згідно трьох критеріїв: як нижня палата поводить з відхиленням законів у верхній палаті; чи уряд у парламентських та змішаних країнах відповідальний винятково перед нижньою палатою; повноваження верхньої палати, порівняно з нижньою палатою.

У Польщі та Чехії верхня палата (Сенат) субординована. Якщо термін повноважень нижньої палати у Польщі (Сейму) скорочений, то скорочуються повноваження Сенату. Крім того, передбачена процедура, за якою в разі неспроможності президента виконувати свої повноваження, ці обов'язки переходили до Маршала Сейму. Прем'єр-міністр в ході формування уряду представляв урядову програму та проходив процедуру вотуму довіри перед нижньою палатою. Всі законопроекти пропонувалися у Сеймі. Якщо законопроект пройшов успішне голосування у Сеймі, то він його треба було представити у Сенат. Рішення останнього, що відхиляє або вносить поправки до нього, повинне було розглядатися у Сеймі, крім випадків, коли нижня палата відхиляла його абсолютною більшістю голосів.

²⁷¹ Конституція Словачької Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/slowacja.html>

²⁷² Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>

Характеристики парламентів країн Вишеградської групи

Країна	Кількість палат	Субординованість верхньої палати	Назва нижньої Палати	Кількісний склад нижньої палати
Польща	2	Так	Сейм	460
Словаччина	1	-	Народна Рада	150
Угорщина	1	-	Національні Збори	386/199
Чехія	2	Так	Палата Депутатів	200

У Чехії навпаки, якщо розпущена Палата Депутатів, то її функції мав виконувати Сенат, який оновлювався на одну третину кожних два роки. Уряд формувалася і ніс відповідальність тільки перед Палатою Депутатів.²⁷³

Ми визначили основні конституційні характеристики країн Вишеградської групи у процесі формування та відставки коаліційних урядів, що відображається у системі влади.

Крім того, важливими характеристиками уряду є наявність законотворчих повноважень, оскільки як правило, у державах Вишеградської групи із парламентською та змішаною системою правління основним законом чітко закріплено, що уряд (і/або окремі його члени) наділений правом законодавчої ініціативи. Щодо подальшого впливу виконавчої гілки влади на долю внесеної пропозиції, то єдиного підходу не існує. Найчастіше уряд забезпечував схвалення законів за допомогою більшості, яка його сформувала. Однак окремими Конституціями передбачено більш конкретні механізми. Зокрема, слід виділити право уряду відзначати окремі законопроекти як невідкладні (Польща, Чехія).

У Чехії уряд міг вимагати, щоб Палата Депутатів завершила розгляд урядового законопроекту протягом 3 місяців з дня його надходження, якщо він пов'язував з обговоренням законопроекту питання про довіру до уряду.²⁷⁴

Отже, у парламентських республіках уряд виступав головним джерелом законодавчої ініціативи. Крім того, за допомогою фракцій, які його сформували, та

²⁷³ Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>

²⁷⁴ Конституція Чеської Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/czechy-a.html>

ряду закріплених законодавством механізмів уряд здійснював визначальний вплив на законотворчий процес.

Таблиця А.2

Законотворчі повноваження урядів у країнах Вишеградської групи

Передбачає конституція наступні повноваження уряду:	право законодавчої ініціативи	право відзначати певні законопроекти як термінові	право глави уряду підписувати закони
Польща	+	+	-
Словаччина	+	-	+
Угорщина	+	-	-
Чехія	+	+	+

275

Додаток А.2

Конструкції коаліційних урядів з домінантною партією у країнах Вишеградської групи 1989-2014 рр.

Таблиця А.3

Мінімально-переможний уряд з домінантною партією Є. Бузека в Польщі станом на 31.10.1997

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
АВС	201	43.69%	10	62.5%
СС	60	13.04%	6	37.5%
Загалом (460)	261	56.73%		

Таблиця А.4

Мінімально-переможний уряд з домінантною партією Л. Міллера в Польщі станом на 26.10.2001

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
СЛД	200 ²⁷⁶	43,47%	12	70.58%
ПСЛ	42	9.1%	2	11.76%
СС	16	3,47%	1	5,88%
Загалом (460)	258 ²⁷⁷	56.04%	17	

275 Стосунки між законодавчою та виконавчою гілками влади у парламентських республіках [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://pdp.org.ua/analytics/control/879--69-2-visnyk->

²⁷⁶ СЛД разом з СС йшли одним блоком на вибори у 2001 р.

²⁷⁷ За вотум довіри проголосувало 306 депутатів Сейму

Перший мінімально-переможний уряд з домінантною партією Д.Туска в Польщі станом на 2008 р.

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ГП	209	45%	10	52,63%
ПСЛ	31	6.09%	3	15.78%
Загалом (460)	240 ²⁷⁸	51.09%	19	

Таблиця А.6

Другий мінімально-переможний уряд з домінантною партією Д. Туска в Польщі станом на 2013 р.

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ГП	207	45%	12	63.15%
ПСЛ	28	6.09%	3	15.78%
Загалом (460)	235	51.09%	19	

Таблиця А.7

Мінімально-переможний уряд з домінантною партією В. Мечіяра у Словаччині станом на 24.06.1992

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	К-сть міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
РзСД	74	49.3%	11	68.75%
СНП	15	10%	3	18.75%
Загалом (150)	89	59,3%		

Таблиця А. 7

Мінімально-переможний уряд домінантною партією на прикладі кабінету В. Мечіяра в Словаччині(1994-1998)

Назва партії	К-сть місць	% місць	К-сть мін. посад	% посад
РзДС	61	40,6%	10	72%
СНП	9	6%	2	14%
АРС	13	8,6%	2	14%
Загалом(150)		62%	14	

²⁷⁸ За вогум довіри проголосувало 238, що на депутатські мандати менше, ніж офіційна кількість членів двох фракцій у Сеймі.

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією Р. Фіцо у Словаччині
станом на 4.07.2006**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
Смер	50	29.3%	11	64.7%%
СНС	20	11.8%	3	17.65%
РзДС	15	8.9%	3	17.65%

Таблиця А.10

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією Ф. Дюрчання в Угорщині
на 2004 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
СПУ	192	49,74%	10	58.8%
АВД	18	4.66%	3	17.6%
Загалом(381)	210	54.4%		

Таблиця А.11

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією М. Тополанека в Чехії
станом на 8 травня 2007 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ГДП	81	40.5%	9	47.4%
ХДС-ЧНП	13	6.5%	6	31.6%
ПЗ	6	3%	4	21%
Загалом(200)	100	50%		

Таблиця А.12

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією
В. Спідли у Чехії станом на 2002 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ЧССД	70	35%	12	66.7%
ХДС-ЧНП	23 ²⁷⁹	11.5%	3	16.6%
СС-ДС	8	4%	3	16.6%
Загалом (200)	101	50.5%	18	

²⁷⁹ ХДС-ЧНП і СС-ДС у 2002 р. разом ішли на вибори і отримали загалом 31 депутатський мандати

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією
В. Клауса у Чехії станом на 1992 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ГДП ²⁸⁰	66	33%	10	55.55%
ХДС-ЧНП	15	7,5%	3	16.6%
ГДС	14	7%	3	16.6%
ХДП	10	5%	2	11.11%
Загалом (200)	105	52.5%	18	

Таблиця А.14

**Мінімально-переможний уряд з домінантною партією Б. Сobotки у Чехії від
січня 2014 р.**

Назва партії	К-сть місць	% місць	К-сть мін. посад	% посад
ЧССД	50	25%	8	47%
АНО	47	23,5%	6	35,29%
ХДС-ЧНП	14	7%	3	21,42%
Загалом (200)	111	55,5%	17	

**Конструкції мінімально-переможних урядів з врівноваженою конструкцією у
країнах Вишеградської групи 1989-2014 рр.**

Таблиця А.15

**Мінімально-переможний уряд з врівноваженою конструкцією В. Павлака
станом на 1993 р. в Польщі**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
СЛД	171	37.2%	9	42.9%
ПСЛ	132	28.7%	8	38.1%
Разом	303	65.9%	21	

²⁸⁰ ХДП брала участь у виборчому блоці з ГДП і отримала 10 депутатських місць а потім 2 міністерства в коаліційному уряді В. Клауса 1992-1996 рр. У 1996 р. більшість членів партії перейшла до ГДП і ХДС-ЧНП

**Мінімально-переможний уряд І. Радічової з врівноваженою конструкцією у
Словаччині станом на 2010 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
СДХС-ДС	28	18,6%	5	33,3%
ХДР	15	10%	3	20%
СаС	22	14,6%	4	26,66%
Міст	14	9,3%	2	13,3%
Разом	79	52,7%	15	

**Мінімально-переможний уряд П. Нечаса з врівноваженою конструкцією у
Чехії станом на 2010 р.**

Партії та блоки	Кількість місць	Відсоток місць, %	Кількість міністерських посад	Відсоток міністерських посад%
ГДП	53	26,5%	6	40%
ТОП09	41	20,5%	5	33,33%
ГС	24	12%	4	26,66%
Разом	118	59%	15	

Б.1. Методика оцінювання сили президентів А. Сіароффа

Одна з методик, яка підходить до оцінювання рівня сили президентів, запропонована А. Сіароффом. Він використовує факторний аналіз: перший фактор – Домінування виконавчої влади над парламентом; другий – так званий «спаяний» парламентський режим – демонструє, наскільки об'єднані чи роз'єднані функції парламенту та уряду. В результаті А. Сіарофф виявив три кластери систем перехідних держав: система домінування урядових кабінетів; поляризована система з центральною роллю фрагментованого парламенту; система «сумісної дифузії влади парламенту і кабінету у процесі ухвалення рішень при дієздатному парламенті» (йдеться про збалансовану владу з використанням погоджувальних процедур)²⁸¹

А. Сіарофф виділив дев'ять індикаторів, що охоплюють найважливіші питання здійснення владних повноважень президентів. Перший критерій – обирає президента на всенародних виборах. Якщо – так, то країні виставляється 1 бал, якщо – ні, то 0 балів. Другий критерій – змагальні президентські та парламентські вибори. Третій індикатор – чи відіграє президент центральну роль у призначенні прем'єр-міністра та у формуванні урядів. Четвертий індикатор – право президента головує на засіданнях уряду та впливати на формулювання порядку денного засідань уряду. П'ятий індикатор – право президента накладати вето на рішення парламенту. Шостий індикатор – повноваження президента у надзвичайних ситуаціях, в умовах стихійних лих або критичної загрози національної безпеки. Сьомий індикатор – чи відіграє президент головну роль у ході здійснення зовнішньої політики, включаючи контроль над радою національної безпеки, та вирішальне значення у виборі міністрів закордонних справ, оборони, представленні держави на міжнародній арені. Восьмий індикатор – право президента достроково припинити повноваження парламенту та оголошувати нові парламентські вибори. Дев'ятий індикатор – чи співпадає термін повноважень президента і парламенту країни. Більший термін повноважень президента, ніж

²⁸¹ Siaroff A- Varieties of Parliamentarism in the Advanced Industrial Democracies / Alan Siaroff // International Political Science Review. – 2003 – Vol. 24. – P. 445, 459.

термін повноважень парламенту, сприяє забезпеченню стабільності влади, особливо в тих умовах, коли після парламентських виборів хід формування уряду затягується в часі. Перевищення термінів повноважень, на думку ряду дослідників, виступає складовою гарантування стабільності функціонування політичної системи. Це посилює політичну вагу президентів²⁸². Серед запропонованих А. Сіароффом індикаторів другий показник дещо втрачає функціональне навантаження в умовах, коли йдеться про демократичні країни. Оскільки всі країни регіону відносяться до демократичних, вибори президента та парламенту носять змагальний, конкурентний характер. Тому цей показник не дозволить ранжувати силу повноважень президентів.

Індекс електоральної мінливості Педерсена у країнах Вишеградської Групи 1990-2014 р. відносно політичних партій.²⁸³

Таблиця Б.1

Електоральна мінливість згідно індексу Педерсена у Польщі від 1991 р. до 2001 р.

Вибори/Партія	СЛД-СП	ПСЛ	СП	АВС	СД	КПН
Перші вибори(1991 р.)	12%	8,7%	2,1%	-	12,3%	7,5%
Другі вибори (1993 р.)	20,4% (+8,4) %	15,4% (+7,3) %	7,3%	-	10,6% (-1,7) %	5,8% (-1,7) %
Треті вибори(1997 р.)	27,1% (+6,7) %	7,3% (-8,1) %	-	33,8%	-	-
Четверті вибори(2001 р.)	41% (+13,9) %	9% (+1,7) %	СЛД	-	-	-
Результат	+29%	+0,3%	-	-33,8%	-12,3%	-7,5%

*СП у 2001 р. пройшов у виборчій коаліції з СЛД.

Таблиця Б.2

Електоральна мінливість згідно індексу Педерсена у Польщі від 2001 р. до 2011 р.

Вибори/Партія	ГП	ПіС	СЛД-СС, Лід	ПСЛ	ЛПР	СРП
Четверті вибори (2001 р.)	12,7%	9,5%	41%	9%	7,9%	10,2%
П'яті вибори	24,1%	27% (+17,5)	11,3% (-)	7% (-2)	8,0% (-0,1)	11,4% (+1,2) %

²⁸² Siaroff A. Comparative presidencies : the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – P. 287–312.

²⁸³ У першому десятилітті політичної та системної трансформації у Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині пройшло набагато більше партій, але ми зупиняємося тільки на тих, які були присутніми у парламенті або нижній палаті парламенту хоч би 2 рази.

(2005 р.)	(+11,4) %	%	35,7) %	%	%	
Шості вибори (2007 р.)	41,5% (+17,4) %	32,1% (+5,1) %	13,2% (+1,9) %	8,9(+1,9)	0	0
Сьомі вибори(2011 р.)	39,2% (-2,3) %	29,9% (-2,2) %	8,4% (- 4,8) %	8,4%(- 0,5) %	-	-
Результат	+26,5%	+20,4%	-32,6%	-0,6%	-8,0%	-11,4%

Таблиця Б.3

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена в Словаччині від 1992 р. до 2002 р.**

Вибори/Партія	РзДС	СНС	УХДР, ПУК	ПДЛ	ХДР	ДС,СДК, СДХС
Перші вибори (1992 р.)	37,3%	7,9%	7,4%	14,7%	8,9%	-
Другі вибори(1994 р.)	35% (- 2,3) %	5,4% (- 2,5) %	10,2(+2,8)	10,4(- 4,3)	10,1% (+1,2) %	8,6%
Треті вибори(1998 р.)	27% (- 8) %	9,1% (+3,7) %	9,1% (- 1,1) %	14,7% (+4,3) %	СДК	26,3% (+17,7) %
Четверті вибори(2002 р.)	19,5% (-7,5) %	-	11,2% (+2,1) %	-	8,3% (-1,8) %	15,1% (-11,2) %
Результат	-17,8%		+3,8%	-14,7%	-0,6%	+6,5%

Таблиця Б.4

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена в Словаччині від 2002 р. до 2012 р.**

Вибори/Партія	РзДС	СНС	УХДР, ПУК,	ХДР	СаС	СДК, СДХС- ДС	Смер -СД
Четверті вибори(2002 р.)	19,5%	-	11,2%	8,3%	-	15,1%	13,5 %
П'яті вибори(2006 р.)	8,8% (-10,7) %	11,7%	11,7% (+0,5) %	8,3%	-	18,4% (+3,3) %	29,1 % (+15, 6) %
Шості вибори(2010 р.)	-	5,1% (-6,7) %	8,1% (- 3,6) %	8,5% (+0,2) %	12,1%	15,4% (- 3) %	34,8 % (+5,7) %
Сьомі вибори(2012 р.)	-	-	4,3% (- 3,8%)	8,8% (+0,3) %	8,1% (- 4) %	6,1% (- 8,7) %	44,4 % (+9,4) %
Результат	-19,5%	-11,7%	-11,2%	+0,5%	-4%	-9%	+30,9 %

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена в Угорщині від 1990 р. до 2002 р.**

Вибори/Партія	СПУ	Фідес	ХДНП	АВД	УДФ	НПГД	АС
Перші вибори(1990 р.)	10,9%	9%	6,5%	21,4%	24,7%	11,7%	3,1%
Другі вибори(1994 р.)	33% (+22,1) %	7% (-2) %	7%	19,7%	11,7% (- 13) %	8,8% (-2,9) %	2,1% (- 1) %
Треті вибори(1998 р.)	32,9% (- 0,1) %	29,4% (+22,4) %	-	6,9%	2,8% (- 8,9) %	13,2% (+4,4) %	-
Четверті вибори(2002 р.)	42% (+9,1) %	41,1% (+11,7) %	*	5,6%	*	-	-
Результат	+31,1%	+32,1%	-	-15,8%	-21,1%	+1,5%	-3,1%

*Від 2006 р. ХДНП йде у виборчій коаліції з Фідес.

*У 2006 р. УДФ йшов у складі Фідес., від 2010 р. зникає з політичної арени.

Таблиця Б.6

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена у Угорщині від 2002 р. до 2014 р.**

Вибори/Партія	СПУ	Фідес	ЛМП	АВД	УДФ	МІЕП-Йоббїк
Четверті вибори(2002 р.)	42%	41,1%	-	5,6%	*	-
П'яті вибори(2006 р.)	43% (+1) %	42% (+1) %	-	6,5(+0,9)	5	-
Шості вибори(2010 р.)	19,3% (- 23,7) %	52,7% (+10,7) %	7,5	-	-	16,7%
Сьомі вибори(2014 р.)	Об'єднання	44,5% (-8,2) %	5,29%(- 2,2)%	-	-	20,5% (+3,8) %
Результат	-22,7%	+3,4	-2,2%	- 6,5%	-5%	+20,5%

Таблиця Б.7

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена у Чехії від 1992 р. до 2002 р.**

Вибори/Партія	ЧССД	ГДП	ЛБ, КПЧМ	ХДС- ЧНП	СПР-РСЧ	ГДА
Перші вибори(1992 р.)	6,5%	29,7%	14,1%	6,3%	6%	5,9%
Другі вибори(1996 р.)	26,4% (+19,9) %	29,6% (-0,1) %	10,3% (- 3,8) %	8,1% (+1,8) %	8% (+2) %	6,4% (+0,5) %
Треті вибори(1998 р.)	32,3(+6,1) %	27,7% (-1,9) %	11% (+0,7) %	9% (+0,9) %	-	-
Четверті вибори(2002 р.)	30,2% (- 2,2) %	24,5% (-3,2) %	18,5% (+7,5) %	14,3% (+5,3) %**	-	-
Результат	+23,7%	-5,2%	+4,4%	+8%	-8%	-6,4%

**ХДС-ЧНП змогла поліпшити свої результати і завдяки вливанню в партію СС-ДЕУ, які набрали на виборах до палати депутатів у 1998 році 8,6% голосів виборців.

Таблиця Б.8

**Електоральна мінливість згідно індексу
Педерсена у Чехії від 2002 р. до 2013 р.**

Вибори/Партія	ЧССД	ГДП	КПЧМ	ХДС-ЧНП	ТОП 09
Четверті вибори(2002 р.)	30,2%	24,5%	18,5%	14,3%	-
П'яті вибори(2006 р.)	32,3% (+2,1) %	35,4% (+10,9) %	12,8% (-5,7) %	7,2% (-7,1) %	-
Шості вибори(2010 р.)	22,1% (-10,2) %	20,2% (-15,4) %	11,3% (-1,5) %	-	16,7%
Сьомі вибори(2013 р.)	20,5% (-1,6) %	7,7% (-12,5) %	14,9% (+3,6) %	6,8%	12% (-4,7) %
Результат	-9,7%	-16,3%	-3,6%	-7,5%	-4,7%

Обрахунок здійснений на підставі даних: <http://www.parties-and-elections.eu/>

В.1. Режимний поділ у партійних системах країн Вишеградської групи

На думку А. Гжимали-Буссе головними обмеженнями, які детермінують формування коаліційних урядів у країнах Вишеградської групи є історичний поділ, або як його називає автор «режимний поділ» («regime divide») між партіями, які походять з комуністичного режиму і тими, які ведуть свої коріння з антикомуністичної опозиції. Режимний поділ складається з глибини і характеру конфлікту між комуністичною владою і опозицією перед демократичною трансформацією у 1989 році: чи він характеризувався репресіями чи переговорами, і якщо останніми, то чи у цих переговорах домінував конфлікт чи консенсус. Чим більш репресивними і конфліктними були відносини, і якщо недавнім був цей конфлікт, тим глибший був поділ і менша правдоподібність демократичної кооперації між двома угрупованнями.²⁸⁴

Фундаментальною причиною сили «режимного поділу» є те, що партії у нових демократичних системах були у пошуку формування здебільшого чіткої і стабільної репутації. Репутація була визначальним сигналом згідно якого виборці і інші партії визначали електоральні заклики і політичні пропозиції. Партії намагалися здобути довіру навіть якщо це суперечило їхнім короткостроковим цілям.

Автор А. Гжимала-Буссе вважає, що у постсоціалістичних країнах репутація є цілком сама в собі. Нові демократичні системи не могли надати партіям можливості кілька разів повторити парламентські ігри, що змогло б сформувати партійну репутацію. Тому, жодна політична партія не покладалася на рекорд парламентської поведінки, щоб сформувати довіру відразу після 1989 року. Більш того, факт появи великої кількості партій, які щойно появилися після початку демократичного транзиту, означала, що політичні програми були настільки ж розпливчастими, наскільки цих партій було багато, які з амбіціями намагалися охопити чим більше позицій, так що їх чітко відрізнити було неможливо. Відтоді партійні політичні позиції були часто розпливчастими і часто змінювалися, а

²⁸⁴ Kitchelt, Herbert, Zdenka Mansfeldova, Radoslaw Markowski, and Gabor Toka. *Post Communist Party Systems*. (Cambridge: CUP, 1999).

виборці і інші партії мали труднощі ідентифікувати найбільш наближену до них ідеологічно партію.²⁸⁵

За відсутності досвіду парламентського співжиття і чіткої ідентифікації, партії визначили свій коаліційний потенціал. Чим більший був конфлікт між комуністичною партією та опозицією до 1989 року, тим більшим був розкол між їхніми наступниками. В часи, коли ідеологічні та політичні позиції були розмитими і суперечливими, найбільш легко ідентифікованим розколом був поділ між партіями з опозиції і партіями, які походили з колишнього режиму. Було набагато легше для всіх визначити партійний родовід, який був доволі виразним у політичному середовищі. «Режимний поділ» став джерелом обох найбільш вигідних ідентифікацій політичних партій, і найлегшим ярликом для виборців. Цей розкол між двома таборами з періоду соціалізму продовжувався, а в деяких країнах ще до цього часу продовжується після демократичних змін 1989 року в силу необхідності сформувати партійну репутацію та ідентифікацію. Можливість кооперації між партіями з обох таборів була тим меншою, чим більший був конфлікт, і зберігалася небезпека бути звинуваченою іншими партіями і виборцями у зраді своєї ідентичності та союзників.

Якщо партії вирішили формувати коаліції тільки у середині відповідних таборів, то кількість потенційних партнерів скорочувалася. Якщо вони мали вибір, то вибрали як коаліційного партнера ту партію, яка була найближча до них в питаннях програми (як і поступають партії і у Західній Європі). Якщо є кілька партій в одному таборі, вони просто формували коаліції з усіма партіями зі свого табору, хоча це не завжди гарантувало ідеологічну близькість цих партій.

Тут варто зупинитися на двох моментах, які відігравали значну роль у формуванні коаліцій, особливо на початковому періоді системної трансформації країн Вишеградської групи. По-перше, відколи партії з антикомуністичної опозиції «перемогли» (вони вважали, що демократична система замінила комуністичну), ми мали можливість спостерігати асиметрію у формуванні коаліцій. Спадкоємці комуністичної системи були більш відкритими для формування спільних коаліцій з

²⁸⁵ Offe, Claus. "Capitalism and Democracy by Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe" *Social Research*, 59 (Winter 1991), 865-892.

наступниками антикомуністичної опозиції ніж партії, що походять з опозиції, які більш вірогідно відмовлялися від альянсу з посткомуністами.

По-друге, партії, які перейшли через «режимний поділ» і сформували коаліцію з партіями з опозиційного до них табору, були покарані електоратом або іншими партіями протягом наступного електорального циклу і циклу формування коаліції. Це було по тих, хто приєднався до коаліції і цим самим зрадив свій табір і електорат, більше ніж той хто був ініціатором формування коаліції.

У пост-транзитній системі, яка характеризується розмитістю і всеохопністю всіх політичних позицій, режимний поділ був найбільш фундаментальним поділом. Тому, коаліції відповідно до цього поділу будуть формуватися з обмеженнями, накладеними «режимним поділом». Якщо партії переходили через цей поділ, то були покарані електоратом.

Зусилля спадкоємців комуністичних партій спрямовані на формування коаліцій найкраще ілюструють важливість історичного поділу у нових демократіях Центральної Європи. По-перше, вони є ключовими представниками історичних поділів – партії дискредитованих комуністичних режимів. Їхнє минуле як комуністичних правителів зробило їх водночас і найбільш досвідченими і найбільш дискредитованими політичними акторами після «оксамитових революцій» 1989 року у країнах Вишеградської групи. Після того як масові антикомуністичні рухи поділилися у 1990-1991 роках і трансформувалися у кілька менших суперників, їхні спадкоємці і до цього часу об'єднані в опозицію відносно комуністичного минулого і в опозиції стосовно наступників комуністів. В результаті партії, які мали комуністичне походження були ізольовані в парламентах як неприємне нагадування про комуністичний режим. Як вважає А. Гжимала-Буссе²⁸⁶, цей розкол зберігся у формі конфлікту між колишніми комуністичними партіями, які здебільшого стали соціал-демократичними партіями та угрупованнями, що походили з колишніх громадянських рухів (форумів) з 80-их та 90-их років. Типовим прикладом такого антагонізму між посткомуністичними угрупованнями

²⁸⁶ Anna Grzymala-Busse Coalition Formation and the Regime Divide in East Central Europe : <http://www-personal.umich.edu/~abusse/Coalitions3.pdf>

та антикомуністичними партіями стала Польща та Угорщина. Тому цей поділ можна назвати ще поділом комуністів проти антикомуністів.²⁸⁷

У Польщі, посткомуністичний поділ домінував при формування коаліційних урядів. Поділ характеризувався недавньою конфронтацією – виникненням і зростанням незалежної профспілки «Солідарність», її трансформації у загальнонародний рух і репресіями режиму. В результаті відносини між посткомуністами і колишніми опозиціонерами були напруженими. Тому, навіть коли комуністична партія віщує і швидко трансформувалася у сучасну соціал-демократичну партію, прореформістські сили не спроміглися створити звичайну коаліцію.

Тому, після перших виборів, що відбулися у 1991 році, СдПР (Соціал-Демократія Польщі) отримавши друге місце з 12 відсотків голосів, була виключена з процесу формування коаліції. Партія надалі була виключеною апріорі з переговорів як потенційний партнер або союзник у парламенті, незважаючи на програмні подібності і очевидний професіоналізм її членів.²⁸⁸ Її політичні пропозиції були також проігноровані, навіть коли партія підтримала радикальні політичні та економічні реформи у 1989-1991 роках у спробі взяти на себе відповідальність і покращити її сприйняття іншими політичними силами.²⁸⁹ Правда СдПР визнала, що навіть коли вона дає деякі просто загальні і корисні пропозиції, вони відкидалися членами урядової коаліції на основі їхнього походження.²⁹⁰

Центристський Демократичний Союз, який походив з Соліданості, головою якого був прем'єр-міністр Т. Мазовецький, доволі легко сформував коаліцію. У дуже роздробленому Сеймі інші постсолідарні сили на початку відмовлялися формувати коаліцію з СД, тому що її лідер Т. Мазовецький закликав до примирення і проведення «грубої лінії» відносно минулого, а не до переслідування комуністів і їх спадкоємців. Я. Ольшевський та Г. Сухоцька сформували кабінети меншості, і відмовилися вести переговори з СдПР, хоча в останньому коаліційному кабінеті

²⁸⁷ Vit Hlousek, Lubomír Kopecek *Cleavages in Contemporary Czech and Slovak Politics: Between Persistence and Change*. Institute for Comparative Political Research Faculty of Social Studies

Masaryk University project „Political Parties and the Interest Representation in the Contemporary European Democracies“ WP-2005/01

The paper has been elaborated in the framework of the Ministry of education, youth and physical education research for the ECPR Conference - Budapest, 8-10 September 2005

²⁸⁸ Millard, Frances “The Shaping of the Polish Party System, 1989-93,” *East European Politics and Societies*, (Fall 1994), 467-494, p. 843.

²⁸⁹ Jozef Oleksy, quoted in *Zycie Warszawy*, 17 March 1993.

²⁹⁰ Wiatr, Jerzy *Krotki Sejm*. (Warsaw: BGW, 1993), p. 35.

між партнерами були значні світоглядні розбіжності. Християнські демократи були особливо невідповідними партнерами через те, що вони блокували пропозиції, які на їхню думку були антикатолицькими і антисімейними (або пропозиції, які були просто занадто «ліберальними» у економічній сфері). Тим не менше, Демократичний Союз знову виключив пост комуністів з переговорного процесу.

Тим не менше уряд Г. Сухоцької був відправлений у відставку, і на виборах у вересні 1993 року, наступники ПОРП перемогли на виборах, отримавши 20% голосів. Поділ на тих хто погодився формувати коаліцію з соціал-демократами і угрупованнями, які походять з Солідарності, знову проявився у тому, що Союз Праці(СП) і Демократичний Союз (ДС) відмовилися вступити до коаліції, хоча мали ідеологічну близькість з СдПР.

Негайно після проведення виборів, лідер соціал-демократів О. Кваснєвський наполягав неодноразово, що Демократичний Союз стане найкращим партнером для СдПР, і зможе переконати Захід у незворотності реформ нового уряду.²⁹¹ Партія вже сформувала на місцевому рівні коаліції з ДС, і намагалася досягти її утворення на національному рівні кілька разів. Більш того, було багато міжперсональних зв'язків між лідерами СдПР і ДС.

Однак, для СП і СД/СС (Союз Свободи був створений на основі Демократичного Союзу і Ліберально-Демократичного конгресу (ЛДК) після виборів 1993 року), особистісні та ідеологічні подібності відіграли занадто малу роль для формування міжпартійної коаліції. Незважаючи на особистісні зв'язки, подібні погляди на роль костелу у польському суспільстві, релігії в школах і багатьох інших питань, СП і СС не могли утворити альянс з СдПР.

Також СС і СП швидко дали зрозуміти, що не об'єднуються з посткомуністами, оскільки походять з Солідарності. Лідери СС боялися, що відкритий альянс з СдПР, призведе до поразки Союзу Свободи на наступних виборах а решта політичних партій стануть набагато радикальнішими.

Отримавши відмову від вище згаданих політичних угруповань, СдПР була змушена сформувати коаліцію з Польською народною партією (ПСЛ), з якими були більші ідеологічні розбіжності, але які походили з комуністичної партії як і соціал-

²⁹¹ *Rzeczpospolita* 25-6 September 1993.

демократи, хоча вони діяли «ніби» опозиціонери, які були сателітами комуністів, і теж зазнавали репресій. Після 1989 року ПСЛ цілеспрямовано підтримує фермерів, і розвинуло сильну ідентичність як християнська і селянська партія, що приваблює виборців села, багато з яких є в опозиції до соціал-демократів.

Від самого початку, дві партії мали різні політичні та економічні цілі. Відмінності появилися відразу через підписання Конкордату з костелом, аграрну політику, ринкові реформи, і приватизацію.²⁹² Протягом перебування у спільній коаліції, ПСЛ постійно критикувала СдПР і відмовилася брати спільну відповідальність за урядові дії, оскільки знала, що соціал-демократи не мають інших партнерів, яких можна було б залучити до коаліції.

Після чотирьох років правління, СдПР збільшила свою підтримку з 20% до 27%. ПСЛ, однак, втратила половину виборців і її підтримали тільки 7% порівняно з 15% на попередніх виборах у 1993 році. Навіть коли ПСЛ походить з того самого табору, що і соціал-демократи, її консервативні виборці, що живуть у аграрних районах покарали її за участь у коаліції.

Коли повернулися до влади сили, які походять з Солідарності у вигляді виборчої коаліції Акції Виборчої Солідарність у 1997 році, історичний поділ знову проявився. СС вирішила приєднатися до АВС у формуванні коаліції, навіть тоді коли позиції обох угруповань не співпадали у економічних та адміністративних реформах.

Ці приклади формування коаліцій у Польщі чітко показують як посткомуністичний поділ впливав на формування коаліцій у Польщі і те, що коаліції створювалися партіями, які походили з одного чи другого табору – Солідарності і посткомуністів. Солідаристи відкидали будь-який можливий союз з соціал-демократами, тоді як останні були відкритими до переговорів зі всіма політичними силами. ПСЛ втратила частину електорату після входження в коаліцію з ідеологічно відмінним СдПР.

У свою чергу, коаліції у Чехії формувалися виключно всередині колишнього опозиційного табору, навіть якщо це означало створення кабінету меншості, як це

292 Sojusz Lewicy Demokratycznej, Dwa Lata Pracy Parlamentarnej (19.9.1993-19.9.1995). (Warsaw: SLD Parliamentary Club, 1995) and Sojusz Lewicy Demokratycznej, Nasz Program dla Polski: Trzy lata Pracy Parlamentarnej SLD. (Warsaw: SLD Parliamentary Club, 1996)

сталося у 1997 році, коли жодна партія не хотіла перейти через історичний поділ і сформувати коаліцію з наступниками комуністів Комуністичною партією Чехії та Моравії(КПЧМ). Значною мірою це було зумовлено тим, що історичний поділ у Чехії був глибокий через події «Празької весни» 1968 року. Після 1989 року цей розкол в подальшому поглиблювався, оскільки комуністи не збиралися модернізуватися і ставати сучасною партією, і президент Чехії В. Гавел не хотів з ними співпрацювати та засуджував діяльність згаданої політичної сили.

Внаслідок цього, решта партій виключили КПЧМ апріорі з урядових та виборчих коаліцій, прирівнявши їх до неофашистських Республіканців, не дивлячись на зусилля встановити добрі відносини з іншими опозиційними партіями. Законодавчі ініціативи КПЧМ були виключеними з порядку денного, вимусивши партію задекларувати надання тільки деяких пропозицій в своїй «сфері інтересів». Замість переговорів з КПЧМ, інші партії здійснювали спроби визнати її поза законом та заборонити її діяльність. Партія надалі піддається політичному остракізму у парламенті та уряді.

Намагання налагодити співпрацю з іншими партіями були відкинені потенційними партнерами. Дуже важливо було те, що на початку КПЧМ ідентифікувала себе як зручний коаліційний партнер для соціал-демократів(ЧССД), які відкинули співпрацю, навіть тоді коли ЧССД була надзвичайно слабкою (вона просто пройшла крізь виборчий бар'єр у 5% у 1990-1992). Лідери соціал-демократів задекларували, що не може бути коаліції з наступниками комуністів у КПЧМ через «непримиренні ціннісні відмінності» між двома партіями, тому що КПЧМ «втратила своє місце у системі демократичних партій» у Чеській Республіці.²⁹³

З 1990 по 1997 рік Громадянська Демократична партія, яка походила з Громадянського Форуму, переважала в уряді та парламенті. ГДП твердо відкинула можливість переговорів з наступниками комуністів, і сформувала натомість коаліцію з двома близькими по політичних цілях партіями: ГДА і ХДС-ЧНП. Таку ж коаліцію було формовано знову після виборів у червні 1996 року, хоча, коаліція розвалилася у грудні 1997 року після того як в ГДП було виявлено корупцію.

293 Petra Buzkova, in *Mlada Fronta Dnes*, 28 January 1993.

Вибори 1998 року привели соціал-демократів до влади. ГДП відмовився сформувати широку коаліцію, інші партії також відмовилися увійти в коаліцію з лівими соціал-демократами. Тоді КПЧМ залишилася єдиним можливим партнером і її лідери сподівалися на утворення неформальної але фактичної коаліції з ЧССД. Однак, соціал-демократи знову відкинули цю пропозицію, і створили кабінет меншості, замість того, щоб бути звинуваченими у співпраці з комуністами.

Тому, приклад формування урядових коаліцій у Чеській Республіці підтверджує історичний поділ. Партії формують коаліції виключно всередині колишнього опозиційного табору, збільшуючи і так глибинний історичний поділ. Щоб не ризикувати втратити електорат, партії формують кабінети меншості. Історичний поділ є настільки глибокий, що було неможливим утворення мінімально-переможної коаліції або неформального союзу між соціал-демократами і комуністами у 1998 році.

Політичні партії Угорщини сприйняли не настільки категорично посткомуністичний поділ, як у Польщі, тому що історичний поділ був не настільки глибокий. Там найбільший конфлікт відбувся у 1956 році, після чого з угорською революцією було покінчено. Пізніше з'явився консенсус між партією і опозицією, яка сконцентрувала свої зусилля на соціальній стабільності і запобіганні повторення ще одної трагедії. Партія повільно лібералізувалася як у політичній, так і у економічній сферах, навіть дозволивши вільні вибори партій. Більш того, конфлікт появився більше ніж за 30 років до демократичної трансформації, тому більшість гравців покинуло політичну сцену. У результаті, стосунки між партією та суспільством не були настільки конфліктними. Минуле угорських партій було подібним до польської ситуації і трансформація комуністичної партії у соціал-демократичну партію після 1989 року була набагато більш імовірною як по відношенню до електорату, так і решти партій, у порівнянні з іншими країнами.

Проте, на початку політичної трансформації наступник угорської комуністичної партії Соціалістична партія Угорщини була ізольована у 1990-1992 роках новим урядом Угорського Демократичного Форуму(УДФ).²⁹⁴ Протягом 1990-1994 років, незважаючи на те, що програма СПУ і її база підтримки були

²⁹⁴ Agh, Attila. "The Hungarian Socialist Party and Party Change," Party Politics 2 (October 1997) 427-444, p. 430.

досить близькими до існуючої на той час коаліції, її не запросили до участі в уряді. Більш того, незважаючи на численні персональні зв'язки з іншими партійними лідерами, члени кабінету УДФ-НПД-ХДНП уникали СПУ у стінах парламенту.²⁹⁵ СПУ уникала прямої конфронтації з урядом, і натомість сфокусувалася на «активній відповідальності у парламенті відображаючи внутрішню єдність»²⁹⁶. Внаслідок загострення конфлікту всередині урядової коаліції і в парламенті, СПУ і її прагнення модернізуватися та її підтримка політичних та економічних реформ, почали сприйматися позитивно іншими парламентськими групами Національних Зборів.

Після перемоги на виборах 1994 року, посткомуністична партія сформувала коаліцію з Альянсом Вільних Демократів (АВД), колишніми опозиціонерами ліберального спрямування, попри те, що соціалісти (СПУ) здобули 33% голосів та 54% депутатських мандатів у парламенті. Ідеологічно, АВД було ближчою до Фідес, ніж до СПУ. Однак, керівництво АВД відчуло, що після їх виключення з попередньої коаліції у 1990 році, вони знову отримали шанс взяти участь в уряді з компетентним та ідеологічно осучасненим партнером.²⁹⁷

Незважаючи на те, що історичний поділ був доволі слабким, АВД був «покараний» електоратом за формування спільної коаліції з соціалістами і їхня підтримка впала з 19,7% на виборах 1994 року до 7,8 у 1998 році. Більш того, створена у 1998 році нова коаліція, керована центристським Альянсом Молодих Демократів(Фідес), виключила АВД(разом з крайньою націоналістичною партією Право та Життя, але включила інші партії, які не були пов'язані з пост комуністами). Фідес покарав АВД виключно за співпрацю з СПУ, і підтвердив значущість історичного поділу. Незважаючи на ідеологічну схожість, Фідес припинив дискусію з СПУ.

Угорські політичні партії можуть набагато легше перейти через слабкий історичний поділ і сформувати коаліції, які складаються з партій з обох таборів. Однак, виборці до цього часу можуть покарати «колабораціоніста» за співпрацю з

295 Szelenyi, Szonja, Ivan Szelenyi, and Winifred Poster. "Interests and Symbols in Post-Communist Political Culture: the Case of Hungary." *American Sociological Review*. (June 1996),466-477, p. 475.

296 O'Neil, Patrick. "Revolution From Within: Institutional Analysis, Transitions from Authoritarianisms, and the Case of Hungary" *World Politics* (July 1996), 579-603.

297 АВД отримало 3 з 12 міністерств в уряді з СПУ. Решта 9 міністерств дісталася соціалістам.

посткомуністами(які зберегли значну підтримку населення на виборах 1998 року). У наслідку, наступна коаліція виключила «колабораціоніста» АВД і сформувала уряд відповідно до історичного поділу.

Насамкінець, приклад будівництва коаліцій на основі історичного поділу найбільш нетрадиційним у порівнянні з іншими країнами регіону існує у Республіці Словаччина. Цей приклад ілюструє умови коли історичний поділ може бути подоланий. Три причини відіграли визначальну роль у слабкому історичному поділі по відношенню до колишнього режиму: по-перше – репресії опозиції після 1968 року були у Словаччині меншими, ніж у Чехії. По-друге – Словаччина мала досвід реальних здобутків як в економічній сфері, так в певній мірі, у автономії регіону після 1968 року. По-третє – це беззаперечне розуміння, що Словаччина є іншою, і не повинна перебувати під чеським домінуванням. Власне тому, історичний поділ був не настільки глибокий як у сусідній Чехії. Наступники комуністів – Партія Демократичних Лівих(ПДЛ) спромоглася трансформувати себе.

Більш того, зважаючи на досить невелике середовище інтелектуалів і політиків у Словаччині, комуністи вступили у майже всі головні партії Словаччини після 1989 року – після 1992 року до демократичного спрямування(ХДС, ПДЛ, ДС) або поширилися у популістських і націоналістичних партіях(РзДС, СНС, АРС). Тому, до історичного поділу додався ще один поділ на «демократичні» і «популістські» партії.

В. Мечіяр(колишній комуніст) і його Рух за демократичну Словаччину(РзДС) керував Словаччиною починаючи від 1992 по 1998 роки з невеликою перервою. Популістська партія сформувала коаліцію з націоналістичною СНС у 1992 році і зробила це знов після виборів у вересні 1994 року. Авторитарний стиль здійснення влади В. Мечіяром вимусив ПДЛ, як наступницю комуністичної партії стати одною з небагатьох стабільних і постійних захисників демократії у Словаччині.

Тому, «демократичні» партії об'єдналися разом проти РзДС, яку вони сприймали як загрозу демократичній системі. Внаслідок цього, ПДЛ зміг легко подолати історичний поділ, і що більш важливо, зміг взяти участь в урядових коаліціях переважно правоцентристських партій Й. Моравчика та М. Дзурінди, що замінили кабінети В. Мечіяра. В березні 1994 року, після місяця переговорів з РзДС

спрямованих на зміну політики уряду, ПДЛ приєдналася до інших партій для відправки уряду В. Мечіяра у відставку.

В результаті, наступниця комуністів у Словаччині ПДЛ не тільки подолати історичний поділ, але також брала участь у сформуванні коаліції для збереження демократії та ринкових реформ з ідеологічно опозиційними до себе партіями, особливо з християнськими демократами, з якими були не тільки ідеологічні але і світоглядні розбіжності. ПДЛ змогла подолати історичний поділ, тому що розкол на посткомуністів та опозицію був мінімальним, а реальна загроза зробила створення такої коаліції імперативом, тому партія демократичних лівих менше дбала про свою короткострокову репутацію перед виборцями.

Тим не менше, як молодший партнер по коаліції, перейшовши через історичний поділ, ПДЛ була покарана виборцями у вересні 1994 року, коли вона отримала тільки 10% голосів. Однак, ПДЛ залишилася в опозиції до РЗДС. Покладаючись на спільне походження обох партій, декілька лідерів РЗДС і ПДЛ вважали альянс між собою «природним». Але, приєднавшись до коаліції з РЗДС, ПДЛ змушена була б підкоритися автократичній партії і втратити важко здобуту репутацію захисника демократії. В той же час Партія Демократичних Лівих не бажала переходити знову через історичний поділю. Тому ПДЛ відмовилася входити до коаліції з РЗДС або вступати в антимечіярівську Словацьку Демократичну Коаліцію, створену у 1997 р. Вона приєдналася до широкої коаліції з Словацькою Демократичною Коаліцією для збереження демократії.

У Словаччині слабкий історичний поділ дозволив спадкоємцям комуністичної партії та опозиції сформувати коаліцію. Але відбувся інший поділ, що появився після 1989 року і відбувався між силами «стандартних» демократичних партій, і тими деякі були спрямовані на популізм, націоналізм і авторитаризм.

Випадок Словаччини доводить, що історичний поділ не єдиним з можливих поділів, які впливають на формування урядових коаліцій – навіть фундаментальна неузгодженість щодо нової системи і її інституціоналізації можуть, перескочити через історичні поділи і партії будуть зосереджені на головних детермінантах своєї репутації. Загроза демократичній системі з боку РЗДС змусило партії приділяти

менше уваги своїй репутації, а більше збереженню політичної системи в якій вони можуть вижити.

Однак, в загальному, історичний поділ продовжує в деяких країнах впливати на формування урядових та парламентських коаліцій, коли партії намагаються розвивати свою чітку і стабільну репутацію, що найбільше проявляється в Угорщині, де Фідес не йде на зближення з СПУ, хоча варто відзначити, остання втратила свої позиції у 2010-2014 роках, подібно як і СЛД в Польщі. Партії обмежують себе, роблячи деякі варіанти коаліцій неможливими або маловірогідними.²⁹⁸

Подаючи приклади цих історичних поділів, можна сказати, що ідеологічна близькість може бути навіть перешкодою для формування коаліції, коли репутація домінуючої партії або форматора може несприятливо відбитися на майбутній підтримці потенційного партнера по коаліції. У випадках Польщі і Чехії, партії, які нібито є близькими в питаннях ідеології до наступників комуністичних партій, відмовилися формувати з ними спільну коаліцію. Схоже і словацька ПДЛ сформувала коаліцію з ідеологічно далекими християнськими демократами. Однак, такі рішення мають сенс тоді, коли візьмемо до уваги факт, що ефект від історичного поділу може переважити ідеологічні подібності.

298 Strom, Kaare, Budge, Ian, and Laver, Michael J. "Constraints on Cabinet Formation in Parliamentary Democracies," *American Journal of Political Science* (May 1994), pp. 303-335.

Результати виборів у країнах Вишеградської групи (1990-2014)

Таблиця В.1

Результати виборів до Сейму в Польщі (1991–2011)²⁹⁹

Партії/р.	1991 р.		1993 р.		1997 р.		2001 р.		2005 р.		2007 р.		2011 р.	
	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця
СЛД/Лід	12,0	60	20,4	171	27,1	164	41,0	200	11,3	55	13,2	53	8,4	27
ПСЛ	8,7	48	15,4	132	7,3	27	9,0	42	7,0	25	8,9	1	8,4	28
СП	2,1	4	7,3	41	*	–	S L D	16	*	–	Лід		–	–
ХНО	8,7	49	*	–	ABC		ABC		–	–	–	–	–	–
С	5,1	27	*	–	ABC		ABC		–	–	–	–	–	–
ПЦД	1,1	4	–	–	ABC		ABC		–	–	–	–	–	–
ПЦ	8,7	44	*	–	ABC		–	–	–	–	–	–	–	–
КПН	7,5	46	5,8	22	ABC		–	–	–	–	–	–	–	–
НП	5,5	28	*	–	ABC		–	–	–	–	–	–	–	–
ХДП	2,4	5	–	–	ABC		–	–	–	–	–	–	–	–
СД	12,3	62	10,6	74	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
КЛД	7,5	37	*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ПППП	3,3	16	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
МН	1,2	7	0,7	4	0,6	2	0,4	2	0,3	2	0,2	1	0,2	1
УПР	2,3	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ББВР	–	–	5,4	16	ABC		–	–	–	–	–	–	–	–
СС	–	–	–	–	13,4	60	–	–	*	–	Лід		–	–
РОП	–	–	*	–	5,6	6	ABC		*	–	–	–	–	–
ABC	–	–	–	–	33,8	201	*	–	–	–	–	–	–	–
ГП	–	–	–	–	–	–	12,7	65	24,1	133	41,5	209	39,2	207
ПіС	–	–	–	–	–	–	9,5	44	27,0	155	32,1	166	29,9	157
СПР	–	–	*	–	*	–	10,2	53	11,4	56	*	–	–	–
ЛПР	–	–	–	–	–	–	7,9	38	8,0	34	*	–	–	–
РП	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10,0	40
Інші	11,6	20	34,4	–	12,3	–	9,3	–	10,9	–	4,1	–	3,9	–
Разом	100	460	100	460	100	460	100	460	100	460	100	460	100	460

299 СЛД(SLD): Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej), ПСЛ(PSL): Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe), СП(UP): Союз праці (Unia Pracy), ХНО(ZChN): Християнський національний союз (Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe), С(S): Солідарність (Solidarność), ХДП(PCD): Християнсько-демократична партія (Partia Chrześcijańskich Demokratów), ПЦ (PC): Порозуміння Центр (Porozumienie Centrum), КПН(KPN): Конфедерація за незалежну Польщу (Konfederacja Polski Niepodległej), НП(PL): Народне порозуміння (Porozumienie Ludowe), ХДП(ChD): Християнська демократія (Chrześcijańska Demokracja), ДС(UD): Демократичний союз (Unia Demokratyczna), КЛД(KLD): Ліберально-демократичний конгрес (Kongres Liberalno-Demokratyczny), ПППП(PPPP): Польська партія друзів пива (Polska Partia Przyjaciół Piwa), МН(MN): Німецька меншина у Польщі (Mniejszość niemiecka w Polsce), УПР(UPR): Союз реальної політики (Unia Polityki Realnej), ББВР(BBWR): Непартійний блок за підтримку реформ (Bezpartyjny Blok Wspierania Reform), СС(UW): Союз свободи (Unia Wolności), РОП(ROP): Рух за відбудову Польщі (Ruch Odbudowy Polski), ABC(AWS): Виборча дія "Солідарність" (Akcja Wyborcza Solidarność), ГП(PO): Громадянська платформа (Platforma Obywatelska), ПіС(PiS): Право та справедливість (Prawo i Sprawiedliwość), СРП(SRP): Самооборона Республіки Польща (Samobrona Rzeczypospolitej Polskiej), ЛПР(LPR): Ліга польських родин (Liga Polskich Rodzin), Лід(LiD): Ліви та демократи (Lewica i Demokraci), РП(RP): Рух Палікота (Ruch Palikota).

Результати виборів до Національної ради у Словаччині (1992–2012)³⁰⁰

Партії/р.	1992 р.		1994 р.		1998 р.		2002 р.		2006 р.		2010 р.		2012 р.	
	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця
ХДР	8,9	18	10,1	17	СДК		8,3	15	8,3	14	8,5	15	8,8	16
СНП	7,9	15	5,4	9	9,1	14	*	–	11,7	20	5,1	9	*	–
УХДРС	7,4	14	10,2	17	ПУК									
РзДС	37,3	74	35,0	61	27,0	43	19,5	36	8,8	15	*	–	–	–
ПДЛ	14,7	29	10,4	18	14,7	24	*	–	–	–	–	–	–	–
АРС	–	–	7,4	13	*	–	*	–	*	–	–	–	–	–
ДС	–	–	8,6	15	СДК		–	–	–	–	–	–	–	–
СДК	–	–	–	–	26,3	42	–	–	–	–	–	–	–	–
ПУК	УХДРС				9,1	14	11,2	20	11,7	20	*	–	*	–
ПГП	–	–	–	–	8,0	13	–	–	–	–	–	–	–	–
Смер/Смер-СД	–	–	–	–	–	–	13,5	25	29,1	50	34,8	62	44,4	83
СДХС	–	–	–	–	–	–	15,1	28	СДХС-ДС					
КПС	*	–	*	–	*	–	6,3	11	*	–	*	–	–	–
АНО	–	–	–	–	–	–	8,0	15	*	–	–	–	–	–
СДХС-ДС	–	–	–	–	–	–	СДХС		18,4	31	15,4	28	6,1	11
СаС	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	12,1	22	5,9	11
Міст	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	8,1	14	6,9	13
Олано	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	8,6	16
Інші	23,8	–	12,9	–	5,8	–	18,1	–	12,0	–	16,0	–	19,3	–
Разом	100	150	100	150	100	150	100	150	100	150	100	150	100	150

<http://www.parties-and-elections.eu/>

³⁰⁰ ХДР: Християнсько-демократичний рух (Kresťanskodemokratické hnutie), СНП: Словацька національна партія (Slovenská národná strana), УХДРС: Угорський християнсько-демократичний рух – Співжиття (Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom – Spoluzitie), РзДС: Рух за демократичну Словаччину (Hnutie za demokratické Slovensko), ПДЛ: Демократична ліва партія (Strana demokratickej ľavice), АРС: Асоціація словацьких робітників (Združenie robotníkov Slovenska), ДС: Демократичний союз Словаччини (Demokratická únia Slovenska), СДК: Словацька демократична коаліція (Slovenská demokratická koalícia) (ДП + ХДР + SDSS + ПЗ + ДС), СДПС: Соціал-демократична партія Словаччини (Sociálnodemokratická strana Slovenska), ПЗ: Партія зелених в Словаччині (Strana zelených na Slovensku), ДП: Демократична партія (Demokratická strana), ПУК: Партія угорської коаліції (Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja), СОП: Партія громадянського порозуміння (Strana občianskeho porozumenia), Смер: "Напряв – Третій шлях" (Smer – tretia cesta), Смер-СД: "Напряв – Соціал-демократія" (Smer – sociálna demokracia), СДХС: Словацький демократичний і християнський союз (Slovenska demokratická a kresťanska únia), КПС: Комуністична партія Словаччини (Komunistická strana Slovenska), АНО: Новий громадянський альянс (Aliancia nového občana), СДХС-ДС: Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana), СаС: "Свобода і солідарність" (Sloboda a Solidarita), Міст: "Міст" (Most-Híd), Олано: "Звичайні люди та незалежні особистості" (Obyčajní ľudia a Nezávislé Osobnosti).

Результати виборів до Національних зборів в Угорщині (1990–2014)³⁰¹

Партії/р.	1990 р.		1994 р.		1998 р.		2002 р.		2006 р.		2010 р.		2014 р.	
	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця
СПУ	10,9	33	33,0	209	32,9	134	42,0	178	43,2	190	19,3	59	Об'єднання	
ХДНП	6,5	21	7,0	22	*	–	*	–	Фідес	23	Фідес	36	Фідес	16
Фідес	9,0	22	7,0	20	29,4	148	41,1	164	42,0	141	52,7	27	44,54	117
АВД	21,4	92	19,7	70	6,9	24	5,6	20	6,5	20	*	–	–	–
УДФ	24,7	164	11,7	37	2,8	17	Фідес	24	5,0	11	*	–	–	–
НПДГ	11,7	44	8,8	26	13,2	48	*	–	–	–	–	–	–	–
АА	3,1	2	2,1	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ПП	–	–	0,6	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
МІЕП	–	–	*	–	5,5	14	*	–	*	–	Йоббік			
Йоббік	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16,7	47	20,54	23
ЛМП	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	7,5	16	5,26	5
Об'єднання	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	25,57	38
Незалежні	–	8	–	–	–	1	–	–	–	1	–	1	–	–
Інші	12,7	–	10,1	–	9,3	–	11,3	–	3,3	–	3,8	–	4,09	–
Разом	100	386	100	386	100	386	100	386	100	386	100	386	100	199

<http://www.parties-and-elections.eu/>

³⁰¹ СПУ: Угорська соціалістична партія (Magyar Szocialista Párt), ХДНП: Християнсько-демократична народна партія (Kereszténydemokrata Néppárt), Fidesz: Фідес – Угорський громадянський союз (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség), АВД: Альянс вільних демократів (Szabad Demokraták Szövetsége), УДФ: Угорський демократичний форум (Magyar Demokrata Fórum), НПДГ: Незалежна партія дрібних господарів (Független Kisgazda Párt), АС: Аграрний союз (Agrárszövetség), ПП: Партія підприємців (Vállalkozók Pártja Egyesület), МІЕП: Партія угорської справедливості та життя (Magyar Igazság és Élet Pártja), Йоббік: Рух за кращу Угорщину (Jobbik Magyarországért Mozgalom), ЛМП: "Політика може бути різною" (Lehet Más a Politika).

Результати виборів до Палати депутатів у Чехії (1992–2013)³⁰²

Партії /р.	1992 р.		1996 р.		1998 р.		2002 р.		2006 р.		2010 р.		2013 р.	
	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця	%	Місця
ЧССД	6,5	16	26,4	61	32,3	74	30,2	70	32,3	74	22,1	56	20,5	50
ГДП	29,7	66	29,6	68	27,7	63	24,5	58	35,4	81	20,2	53	7,7	16
ЛБ	14,1	35	*	–	КПЧМ									
КПЧМ	ЛБ		10,3	22	11,0	24	18,5	41	12,8	26	11,3	26	14,9	33
ХДС/ЧНП	6,3	15	8,1	18	9,0	20	14,3	22	7,2	13	*	–	6,8	14
ЛСУ	6,5	16	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ПЗ	ЛСУ		–	–	*	–	*	–	6,3	6	*	–	–	–
СПР/РСЧ	6,0	14	8,0	18	*	–	*	–	–	–	*	–	–	–
ГДА	5,9	14	6,4	13	–	–	*	–	–	–	–	–	–	–
ХСД/СМС	5,9	14	*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
ХДП	ГДП	10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
СС-ДС	–	–	–	–	8,6	19	ХДС/ЧНП	9	–	–	–	–	–	–
ТОПО9	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	16,7	41	12,0	26
ГС	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10,9	24	–	–
АНО	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	18,7	47
СПД	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	6,9	14
Інші	19,1	–	11,2	–	11,4	–	12,5	–	6,0	–	18,8	–	12,5	–
Разом	100	200	100	200	100	200	100	200	100	200	100	200	100	200

<http://www.parties-and-elections.eu/>

³⁰² ЧССД: Чеська соціал-демократична партія (Česká strana sociálně demokratická), ГДП: Громадянська демократична партія (Občanská demokratická strana), ЛБ: Лівий блок (Levý Blok), КПЧМ: Комуністична партія Чехії і Моравії (Komunistická strana Čech a Moravy), ХДС/ЧНП: Християнсько-демократичний союз/Чехословацька народна партія (Křesťanská a demokratická unie/Československá strana lidová), ЛСУ: Ліберально-соціалний союз (Liberálně sociální unie), ПЗ(SZ): Партія зелених (Strana zelených), ГДА: Громадянський демократичний альянс (Občanská demokratická aliance), АРС-РСЧ: Асоціація за республіку/Республіканська партія Чехословаччини (Sdružení pro republiku/Republikánská strana Československa), ХСД-СМС: Рух за автономну демократію/ Суспільство для Моравії і Сілезії (Hnutí za samosprávnou demokracii/Společnost pro Moravu a Slezsko), ХДП: Християнсько-демократична партія (Křesťanskodemokratická strana), СС-ДС: Союз свободи – Демократичний союз (Unie Svobody–Demokratická unie), ТОПО9(ТОР09): "Традиція, відповідальність, процвітання 09" (Tradice Odpovědnost Prosperita 09), ГС: "Зв'язки з громадськістю" (Věci veřejné); АНО: Дія незадоволених громадян (Akce nespokojených občanů); СПД: "Світанок прямої демократії" (Úsvit přímé demokracie).

**Партійні системи країн Вишеградської групи та ідеологічне
позиціонування урядових партій.**

Таблиця Г.1

Політичні Партії в польському Сеймі та в уряді після (1991-2014)

Каденція Сейму	Партії в Сеймі	Ефективна кількість парламентських партій	Партії в уряді	Тип коаліції	Прем'єр-міністр
1991-1993	СЛД, ПСЛ, КПН, СП, ББВР, НМ, С, ДС, ХНО, КЛД, НП, ППГ, ХДП, ПЦ, СПР і інші	10,86	ДС + ХНО + ПСЛ + КЛД +НП + ППГ* + ХДП+ПЦ	2МПК/р., 2КМ/р.	Я.Ольшевський, Г. Сухоцька
1993-1997	СЛД, ПСЛ, ДС, КПН, СП, ББВР	3,88	СЛД, ПСЛ	3МПК/р.	В. Павлак, Ю. Олексі, В. Цімошевич
1997-2001	АВС, СЛД, СС, ПСЛ, РОП	2,95	АВС, СС	1 МПК/д., 1 ОМ	Є. Бузек
2001-2005	СЛД-СП, ГП, СРП, ПіС, ЛПР, ПСЛ	3,60	СЛД-СП, ПСЛ	1МПК/д., 2КМ/д.	Л. Міллер, М. Белка
2005-2007	ПіС, ГП, СРП, СЛД, ЛПР, ПСЛ	4,26	ПіС, ЛПР, СРПЗ	2 ОМ, 2МПК/д.,	К. Марцінкевич, Я. Качинський
2007-2011	ГП, ПіС, СЛД, ПСЛ	2,82	ГП, ПСЛ	1МПК/д.,	Д. Туск
2011	ГП, ПіС, РП, ПСЛ, СЛД	3,00	ГП, ПСЛ	2МПК/д.	Д. Туск, Е. Копач
В середньому	4,48		5МПК/р., 6МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.		
В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	5,27		5МПК/р., 2МПК/д., 2КМ/р., 2КМ/д.		
В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	3,36		4МПК/д.,		

Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.
Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Vrancati D. Nordsieck W. Parties & Elections : The database about parliamentary elections and political parties in Europe : Ver. 19 [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Parties and Elections in Europe, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу:

https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed

Політичні Партії в Національній Раді Словаччини та в уряді (1992-2014)

Каденція Національної Ради Словаччини	Партії в Національній Раді Словаччини	Ефективна кількість парламентських партій	Партії в уряді	Тип коаліції	Прем'єр- міністр
1992-1994	РзДС, ХДР, СНП, УХДРС, ПДЛ	3,19	РзДС, СНП ПДЛ, ХДР	1МПК/д., 1КМ/р.	В. Мечіяр, Й. Моравчик
1994-1998	РзДС, ХДР, СНП, УХДРС, ПДЛ, АРС, ДС	4,41	РзДС, СНП, АРС	1МПК/д.	В. Мечіяр
1998-2002	РзДС, СДК, ХДР, СНП, УХДРС, ПДЛ, ППІ,	4,75	СДК, ПУК, ПДЛ,	1НПК/д.	М. Дзурінда
2002-2006	РзДС, СДКУ-ДС, ХДР, СНП, ПУК, КПС, АНГ	6,12	СДХС-ДС, ПУК,	1МПК/р., 3КМ/р	М. Дзурінда
2006-2010	Смер-СД, СДХС-ДС, ХДР, РзДС, СНП	4,81	Смер- СД, РзДС, СНП	1МПК/д.	Р. Фіцо
2010-2012	Смер-СД, СДХС-ДС, ХДР, Міст, СаС, СНП	4,01	СДКУ- СД	2МПК/р.	І. Радічова
2012-2014	Смер-СД, СДХС-ДС, ХДР, Олано, Міст, СаС	2,85	Смер-СД	ОБ	Р. Фіцо
В середньому	4,30		1НПК/д., 4МПК/д., 3МПК/р., 4КМ/р.		
В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	4,61		1НПК/д., 2МПК/д., 1МПК/р., 4КМ/р.		
В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	3,65		1МПК/д., 2МПК/р.,		

Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.

Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Brancati D. Nordsieck W. Parties & Elections : The database about parliamentary elections and political parties in Europe : Ver. 19 [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Parties and Elections in Europe, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу:

https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed

Політичні Партії в Національних зборах Угорщини та в уряді (1990-2014)

Каденція Національних зборів Угорщини	Партії в Національних зборах Угорщини	Ефективна кількість парламентських партій	Партії в уряді	Тип коаліції	Прем'єр-міністр
1990-1994	УДФ, НПДГ, ХДНП, СПУ, Фідес, АВД, АА	3,77	УДФ + НПДГ +ХДНП	2 НПК/д.	Й. Антал, П. Борос
1994-1998	УДФ, НПДГ, ХДНП, СПУ, Фідес, АВД, АА	2,90	УДФ + НПДГ +ХДНП	1НПК/д.	Г. Хорн
1998-2002	Фідес, НПДГ, УДФ, СПУ, АВД, МІЕП	3,45	Фідес+НПДГ+УДФ	1НПК/д.	В. Орбан
2002-2006	СПУ, АВД, Фідес, УДФ, ХДНП, АВД	2,21	СПУ+АВД	2 МПК/д.	П. Меддеші, Ф. Дюрчань
2006-2010	СПУ, АВД, Фідес, УДФ, ХДНП, АВД	2,40	СПУ+АВД	1МПК/д., 2 ОМ	Ф. Дюрчань, Г. Байнай
2010-2014	Фідес, ХДНП, Йоббік, СПУ, ЛМП	2,00	Фідес+ХДНП	1КБ/НПК/ д.	В. Орбан
2014	Фідес, ХДНП, ЛМП, Об'єднання, Йоббік	2,32	Фідес+ХДНП	1НПК/д.	В. Орбан
В середньому	2,72		6 НПК/д., 3 МПК/д.		
В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	3,08		4 НПК/д., 2 МПК/д.		
В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	2,24		2 НПК/д., 1 МПК/д.		

Джерело: Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.
 Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Brancati D. Nordsieck W. Parties & Elections : The database about parliamentary elections and political parties in Europe : Ver. 19 [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Parties and Elections in Europe, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries._Gizicki_Wojciech_ed.

Політичні Партії в Палаті Депутатів Чехії та в уряді (1992-2014)³⁰³

Каденція Палати депутатів Чеської Республіки	Партії в Палаті Депутатів Чехії	Ефективна кількість парламентських партій	Партії в уряді	Тип коаліції	Прем'єр-міністр
1992-1996	ГДП, ЧССД, + ХДС-ЧНП + ГДА + ХДП, ЛБ, ЛСУ, СПР-РСЧ	4,80	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА + ХДП	1 МПК/д.	В. Клаус
1996-1998	ГДП, ЧССД, + ХДС-ЧНП + ГДА, СПР-РСЧ, КПЧМ	4,15	ГДП + ХДС-ЧНП + ГДА	1КМ/д,	В. Клаус
1998-2002	ЧССД, ГДП, ХДС-ЧНП, КПЧМ, СС-ДС	3,71	ЧССД	ОМ	М. Земан
2002-2006	ЧССД, ГДП + ХДС-ЧНП + СС-ДС, КПЧМ	3,67	ЧССД + ХДС-ЧНП + СС-ДС	3 МПК/д., 1 КМ/д	В. Спідла, С. Грос, І. Пароубек
2006-2010	ГДП, ЧССД, + ХДС-ЧНП + ПЗ, КПЧМ	3,10	ГДП + ХДС-ЧНП + ПЗ	1КМ/д.	М. Тополанек
2010-2014	ГДП, ЧССД, + ТОП09 + ГС, КПЧМ	4,51	ГДП + ТОП09 + ГС	2 МПК/р.,	П. Нечас,
2013-чинний	ЧССД, ГДП, АНО, ХДС-ЧНП, ТОП09, СПД, КПЧМ	4,75	ЧССД+АНГ+ХДС-ЧНП	1 МПК/р.	Б. Сobotка
В середньому	4,09		5 МПК/д., 2 МПК/р., 3КМ/д.,		
В середньому до 2004 р.(перші чотири каденції)	3,93		4 МПК/д., 2КМ/д		
В середньому після 2004 р.(останні три каденції)	4,12		2 МПК/р., 1 МПК/д. 1 КМ/д.		

304

³⁰³ ЧССД: Чеська соціал-демократична партія (Česká strana sociálně demokratická), ГДП: Громадянська демократична партія (Občanská demokratická strana), ЛБ: Лівий блок (Levý Blok),КПЧМ: Комуністична партія Чехії і Моравії (Komunistická strana Čech a Moravy), ХДС/ЧНП: Християнсько-демократичний союз/Чехословацька народна партія (Křesťanská a demokratická unie/Československá strana lidová),ЛСУ: Ліберально-соціальний союз (Liberálně sociální unie),ПЗ(SZ): Партія зелених (Strana zelených), ГДА: Громадянський демократичний альянс (Občanská demokratická alliance), АРС-РСЧ: Асоціація за республіку/Республіканська партія Чехословаччини (Sdružení pro republiku/Republikánská strana Československa),ХДС-СМС: Рух за автономну демократію/ Суспільство для Моравії і Сілезії (Hnutí za samosprávnou demokracii/Společnost pro Moravu a Slezsko), ХДП: Християнсько-демократична партія (Křesťanskodemokratická strana), СС-ДС: Союз свободи – Демократичний союз (Unie Svobody–Demokratická unie), ТОП09(ТОР09): "Традиція, відповідальність, процвітання 09" (Tradice Odpovědnost Prosperita 09), ГС: "Зв'язки з громадськістю" (Věci veřejné); АНО: Дія незадоволених громадян (Akce nespokojených občanů); СПД: "Світанок прямої демократії" (Úsvit přímé demokracie).

304

Аналіз здійснено на підставі емпіричної інформації, авторських розрахунків та існуючих наукових даних.

**Ідеологічне позиціонування політичних партій в коаліційних урядах
Польщі (1991-2014)**

Прем'єр-міністр	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/ конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету
Я. Ольшевський	23.12.1991 – 04.06.1992	ХНО(7,4) + ПЦ(6,2) + ПСЛ- НП(3,3)+ХДП(6,2)	КМ/р.	ПЦ(6,2)
Г. Сухоцька (I)	11.07.1992 – 28.04.1993	ДС(4,4) + ХНО(7,4) + ПСЛ- НП(3,3) + (3,3)КЛД + ППГ*(6,0) + ХДП	КБ/МПК/р.	ДС(4,4)
Г. Сухоцька (II)	29.04.1993 – 28.05.1993	ДС(4,4) + ХНО(7,4) + ПСЛ- НП(3,3) + КЛД(5,3) + ППГ*(6,0) + ХДП(6,2)	КМ/р.	ДС(4,4)
Г. Сухоцька (III)	28.05.1993 – 19.09.1993	ДС(4,4) + ХНО(7,4) + ПСЛ- НП(3,3) + КЛД + ППГ*(6,0) + ХДП(6,2)	КБ/МПК/р.	ДС(4,4)
В. Павлак (II)	26.10.1993 – 07.02.1995	СЛД(2,8) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/р.	ПСЛ(4,2)
Ю. Олекси	06.03.1995 – 24.01.1996	СЛД(2,8) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/р.	СЛД(2,8)
В. Цімошевич	7.02.1996 – 21.09.1997	СЛД(2,8) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/р.	СЛД(2,8)
Є. Бузек (I)	31.10.1997 – 06.06.2000	АВС(7,1) + СС(5,2)	КБ/МПК/д.	АВС(7,1)
Л. Міллер (I)	19.10.2001 – 03.03.2003	СЛД(2,8) + ПСЛ(4,2) + СП(2,0)	КБ/МПК/д.	СЛД(2,8)
Л. Міллер (II)	04.03.2003 – 02.05.2004	СЛД(2,8) + СП(2,0)	КМ/д.	СЛД(2,8)
М. Белка	24.06.2004 – 25.09.2005	СЛД(2,8) + ПСЛ(4,2) + СП(2,0)	КМ/д.	СЛД(2,8)
К. Марцінкевич (II)	05.05.2006 – 10.07.2006	ПіС(7,7) + СРП(4,0) + ЛПР(8,9)	КБ/МПК/д.	ПіС(7,7)
Я. Качинський (I)	14.07.2006 – 13.08.2007	ПіС(7,7) + СРП(4,0) + ЛПР(8,9)	КБ/МПК/д.	ПіС(7,7)
Д. Туск (I)	16.11.2007 – 09.10.2011	ГП(6,2) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/д.	ГП(6,2)
Д. Туск (II)	18.11.2011 – 09.09.2014	ГП(6,2) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/д.	ГП(6,2)
Е. Копач	22.09.2014 – Чинний	ГП(6,2) + ПСЛ(4,2)	КБ/МПК/д.	ГП(6,2)

305

Більш детально див.: Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.; Brancati D. Nordsieck W. Parties & Elections : The database about parliamentary elections and political parties in Europe : Ver. 19 [Електронний ресурс] / Wolfram Nordsieck. – Parties and Elections in Europe, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.parties-and-elections.eu/>; Wojciech Gizicki Political Systems of Visegrad Group Countries Trnava - Lublin 2012. с. 154 [Електронний ресурс] // Режим доступу:

https://www.academia.edu/5973255/Political_Systems_of_Visegrad_Group_Countries_Gizicki_Wojciech_ed.

305

Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Польщі здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigeivich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

**Ідеологічне позиціонування політичних партій в коаліційних урядах
Словаччини (1992-2014)**

Прем'єр-міністр	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/ конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету
В. Мечіяр (I)	24.06.1992 –01.01.1993	РзДС(4,9) + СНП(7,0)	КБ/МПК/д.	РзДС(4,9)
В. Мечіяр (II)	12.01.1993 – 18.03.1993	РзДС(4,9) + СНП(7,0)	КБ/МПК/д.	РзДС(4,9)
Й. Моравчик	16.03.1994 –01.10.1994	ПДЛ(3,2) + ХДР(7,1) + АПР*(6,0) + АДС*(6,0) + НДП*(8,8)	КМ/р.	ДС*(6,0)
В. Мечіяр (V)	12.12.1994 –26.09.1998	РзДС(4,9) + АРС(1,4); + СНП(7,0)	КБ/МПК/д.	РзДС(4,9)
М. Дзурінда (I)	30.10.1998 –21.09.2002	СДК(7,2) + ПДЛ(3,2) + ПУК(6,5) + ПП(3,4)	КБ/НПК/д.	СДК(7,2)
М. Дзурінда (II)	16.10.2002 –08.12.2003	СДХС(7,4) + ПУК(6,5) + ХДР(7,1) + АНО(7,2)	КБ/МПК/р.	СДХС(7,4)
М. Дзурінда (III)	08.12.2003 – 01.09.2005	СДХС(7,4) + ПУК(6,5) + ХДР(7,1) + АНО(7,2)	КМ/р.	СДХС(7,4)
М. Дзурінда (IV)	02.09.2005 – 06.02.2006	СДХС(7,4) + ПУК(6,5) + ХДР(7,1)	КМ/р.	СДХС(7,4)
М. Дзурінда (V)	07.02.2006 – 17.06.2006	СДХС(7,4) + ПУК(6,5)	КМ/р.	СДХС(7,4)
Р. Фіцо (I)	04.07.2006 – 12.06.2010	СМЕР(3,4) + СНП(7,0) + РзДС(4,9)	КБ/МПК/д.	СМЕР(3,4)
І. Радічова (I)	08.07.2010 – 11.10.2011	СДХС –ДС(7,4) + СаС(6,0) + ХДР(7,1) + Міст(7,4)	КБ/МПК/р.	СДХС - СД(7,4)
І. Радічова (II)	20.10.2011 – 10.03.2012	СДХС-ДС(7,4) + СаС(6,0) + ХДР(7,1) + Міст(7,4)	КБ/МПК/р.	СДХС - СД(7,4)

306

306 Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Словаччини здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблוצка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.;

**Ідеологічне позиціонування політичних партій в коаліційних урядах
Угорщини(1990-2014)**

Прем'єр-міністр	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/ конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету
Й. Антал	23.05.1990 – 12.12.1993	УДФ(6,5) + НПДГ(9,0) + ХДНП(7,4)	КБ/НПК/д.	УДФ(6,5)
П. Борос	21.12.1993 – 29.05.1994	УДФ(6,5) + НПДГ(9,0) + ХДНП(7,4)	КБ/НПК/д.	УДФ(6,5)
Д. Хорн	15.07.1994 – 24.05.1998	СПУ(2,9) + АВД(4,0)	КБ/НПК/д.	СПУ(2,9)
В. Орбан (I)	06.07.1998 – 21.04.2002	Фідес(6,5) + НПДГ(9,0) + УДФ(6,5)	КБ/НПК/д.	Фідес(6,5)
П. Медєши	27.05.2002 – 19.08.2004	СПУ(2,9) + АВД(4,0)	КБ/МПК/д.	СПУ(2,9)
Ф. Дюрчань (I)	29.09.2004 – 23.04.2006	СПУ(2,9) + АВД(4,0)	КБ/МПК/д.	СПУ(2,9)
Ф. Дюрчань (II)	09.06.2006 – 26.04.2008	СПУ(2,9) + АВД(4,0)	КБ/МПК/д.	СПУ(2,9)
В. Орбан (II)	29.05.2010 – 10.05.2014	Фідес(6,5) + ХДНП(7,4)	КБ/НПК/д.	Фідес(6,5)
В. Орбан (III)	10.05.2014-чинний	Фідес(6,5) + ХДНП(7,4)	КБ/НПК/д.	Фідес(6,5)

307

307 Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Угорщини здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brügevich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

**Ідеологічне позиціонування політичних партій в коаліційних урядах Чехії
(1992-2014)**

Прем'єр-міністр	Перебування кабінету при владі	Партійний склад кабінету /конструкція посад міністрів	Тип/ конструкція урядового кабінету	Партія прем'єр-міністра кабінету
В. Клаус (I)	02.07.1992 – 31.12.1992	ГДП(7,4) + ХДС-ЧНП(5,8) + ГДА(7,1) + ХДП(8,1)	КБ/МПК/д.	ГДП(7,4)
В. Клаус (II)	01.01.1993 – 01.06.1996	ГДП(7,4) + ХДС-ЧНП(5,8) + ГДА(7,1) + ХДП(8,1)	КБ/МПК/д.	ГДП(7,4)
В. Клаус (III)	04.07.1996 – 30.11.1997	ГДП(7,4) + ХДС-ЧНП(5,8) + ГДА(7,1)	КМ/д.	ГДП(7,4)
В. Спідла	15.07.2002 – 01.07.2004	ЧССД(3,0) + ХДС-ЧНП(5,8) + СС-ДС(7,2)	КБ/МПК/д.	ЧССД(3,0)
С. Грос (I)	04.08.2004 – 30.03.2005	ЧССД(3,0) + ХДС-ЧНП(5,8) + СС-ДС(7,2)	КБ/МПК/д.	ЧССД(3,0)
С. Грос (II)	31.03.2005 – 25.04.2005	ЧССД(3,0) + СС-ДС(7,2)	КМ/д.	ЧССД(3,0)
І. Пароубек	25.04.2005 – 03.06.2006	ЧССД(3,0) + ХДС-ЧНП(5,8) + СС-ДС(7,2)	КБ/МПК/д.	ЧССД(3,0)
М. Тополанек (II)	09.01.2007 – 24.03.2009	ГДП(7,4) + ХДС-ЧНП(5,8) + ПЗ(4,1)	КМ/д.	ГДП(7,4)
П. Нечас (I)	28.06.2010 – 17.04.2012	ГДП(7,4) + ТОП09(7,4) + СС(6,0)	КБ/МПК/р.	ГДП(7,4)
П. Нечас (II)	27.04.2012 – 17.06.2013	ГДП(7,4) + ТОП09(7,4) + ЛІДЕМ (СС) (6,0)	КБ/МПК/р.	ГДП(7,4)
Б. Сobotка	17.01.2014 – чинний	ЧССД(3,0) + АНГ(-) + ХДС-ЧНП(5,8)	КБ/МПК/д.	ЧССД(3,0)

308

308

Розрахунок ідеологічного позиціонування урядових партій Чехії здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії) на основі: Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidich, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November., а також Політичні інститути країни Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛІНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

Умовні позначення назв урядових партій у країнах Вишеградської групи та їхнє ідеологічне позиціонування в ліво-правому спектрі (1990–2014 рр.)³⁰⁹

Польща: ХНО: Християнський національний об'єднання (Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe) – 7,4; ПЦ: Порозуміння Центр (Porozumienie Centrum) – 6,2; ПСЛ-НП: Селянський альянс (Porozumienie Ludowe) – 3,3; ПСЛ: Польська селянська партія (Polskie Stronnictwo Ludowe) – 4,2; ДС: Демократичний союз (Unia Demokratyczna) – 4,4; КЛД: Ліберально-демократичний союз (Kongres Liberalno-Demokratyczny) – 5,3; ППГ: Польська економічна програма (Polski Program Gospodarczy) – 6,0; ХДП: Партія християнських демократів (Partia Chrześcijańskich Demokratów) – 6,2; СЛД: Союз демократичних лівих сил (Sojusz Lewicy Demokratycznej) – 2,8; АВС: Виборча дія "Солідарність" (Akcja Wyborcza Solidarność) – 7,1; СС: Союз свободи (Unia Wolności) – 5,2; СП: Союз праці (Unia Pracy) – 2,0; СДПР: Соціал-демократія Польщі (Socjaldemokracja Polska) – 3,0; ПіС: Право та справедливість (Prawo i Sprawiedliwość) – 7,7; СРП: Самооборона Республіки Польща (Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej) – 4,0; ЛПР: Ліга польських родин (Liga Polskich Rodzin) – 8,9; ГП: Громадянська платформа (Platforma Obywatelska) – 6,2.

Словаччина: РЗДС: Рух за демократичну Словаччину (Hnutie za demokratické Slovensko) – 4,9; СНП: Словацька національна партія (Slovenská národná strana) – 7,0; ПДЛ: Демократична ліва партія (Strana demokratickej ľavice) – 3,2; ХДР: Християнсько-демократичний рух (Kresťanskodemokratické hnutie) – 7,1; АПР: Альтернатива політичного реалізму (Alternatíva politického realizmu) – 6,0; ДС: Демократичний союз (Aliancia demokratov Slovenska) – 6,0; НДП: Національна демократична партія (Národno-demokratická strana) – 8,8; АРС: Асоціація словацьких робітників (Združenie robotníkov Slovenska) – 1,4; СДК: Словацька демократична коаліція (Slovenská demokratická koalícia) – 7,2; ПУК: Партія угорської коаліції (Strana maďarskej koalície – Magyar Koalíció Pártja) – 6,5; ПГП:

³⁰⁹ Розрахунок ідеологічного позиціонування партій здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії). Детально див.: Castles F. Left-right political scales : Some "expert" judgements / Francis Castles, Peter Mair // European Journal of Political Research. – 1984. – Vol. 12. – No. 1. – P. 73–88. ; Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / John Huber, Roland Inglehart // Party Politics. – 1995. – Vol. 1. – No. 1. – P. 73–111. ; Benoit K. Party policy in modern democracies / Kenneth Benoit, Michael Laver. – Rutledge : Taylor & Francis, 2006. – 304 p. ; Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevidch, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // European Journal of Political Research. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // Party Politics. – 2012. – November.

Партія громадянського порозуміння (Strana občianskeho porozumenia) – ПГП; СДХС: Словацький демократичний і християнський союз (Slovenska demokraticka a krestanska unia) – 7,4; АНО: Новий громадянський альянс (Aliancia nového občana) – 7,2; Смер: "Напряма – Третій шлях" (Smer – tretia cesta) – 3,4; СДХС-ДС: Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія (Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana) – 7,4; СаС: "Свобода і солідарність" (Sloboda a Solidarita) – 6,0; Міст: "Міст" (Most-Híd) – 7,4.

Угорщина: УДФ: Угорський демократичний форум (Magyar Demokrata Fórum) – 6,5; НПДГ: Незалежна партія дрібних землевласників (Független Kisgazda Párt) – 9,0; ХДНП: Християнсько-демократична народна партія (Kereszténydemokrata Néppárt) – 7,4; СПУ: Угорська соціалістична партія (Magyar Szocialista Párt) – 2,9; АВД: Альянс вільних демократів (Szabad Demokraták Szövetsége) – 4,0; Фідес: Фідес – Угорський громадянський союз (Fidesz – Magyar Polgári Szövetség) – 6,5.

Чехія: ГДП: Громадянська демократична партія (Občanská demokratická strana) – 7,4; ХДС-ЧНП: Християнсько-демократичний союз/Чехословацька народна партія (Křesťanská a demokratická unie/Československá strana lidová) – 5,8; ГДА: Громадянський демократичний альянс (Občanská demokratická alliance) – 7,1; ХДП: Християнсько-демократична партія (Křesťanskodemokratická strana) – 8,1; СС: Союз свободи (Unie svobody) – 7,2; ЧССД: Чеська соціал-демократична партія (Česká strana sociálně demokratická) – 3,0; СС/ДС: Союз свободи – Демократичний союз (Unie Svobody–Demokratická unie) – 7,2; ПЗ: Партія зелених (Strana zelených) – 4,1; ТОП09: "Традиція, відповідальність, процвітання 09" (Tradice Odpovědnost Prosperita 09) – 7,4; ГС: "Зв'язки з громадськістю" (Věci veřejné) – 6,0; ЛІДЕМ: Ліберальні демократи (LIDEM – Liberální demokraté) – 6,0.

Розрахунок ідеологічного позиціонування партій здійснено за шкалою від "0" (найбільш ліві партії) до "10" (найбільш праві партії). Детально див.: Castles F. Left-right political scales : Some "expert" judgements / Francis Castles, Peter Mair // European Journal of Political Research. – 1984. – Vol. 12. – No. 1. – P. 73–88. ; Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / John Huber, Roland Inglehart // Party Politics. – 1995. – Vol. 1. – No. 1. – P. 73–111. ; Benoit K. Party policy

in modern democracies / Kenneth Benoit, Michael Laver. – Rutledge : Taylor & Francis, 2006. – 304 p. ; Hooghe L. Reliability and validity of the 2002 and 2006 Chapel Hill expert surveys on party positioning / Liesbet Hooghe, Ryan Bakker, Anna Brigevich³, Catherine De Vries, Erica Edwards, Gary Marks, Jan Rovny, Marco Steenbergen, Milada Vachudova // *European Journal of Political Research*. – 2010. – Vol. 49. – No. 5. – P. 687–703. ; Steenbergen M. Evaluating expert judgments / Marco Steenbergen, Gary Marks // *European Journal of Political Research*. – 2007. – Vol. 46. – No. 3. – P. 347–366. ; Bakker R. Measuring Party Positions in Europe : The Chapel Hill Expert Survey Trend File, 1999–2010 / Ryan Bakker, Catherine de Vries, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Gary Marks, Jonathan Polk, Jan Rovny, Marco Steenbergen, and Milada Vachudova // *Party Politics*. – 2012. – November.

Додаток Д.1. Урядова стабільність у країнах Вишеградської групи за С. Голдер та К. Конрадом

Досить важливим є аналіз урядової стабільності, здійснений С. Голдер та К. Конрадом, які брали до уваги період, коли уряд подав у відставку але продовжує виконувати свої функції, а також затримки у процесі формування уряду, що було проігноровано більшістю дослідників. Підхід дослідників дозволяє врахувати у завершенні формування урядів затримки і ідентифікувати тимчасові уряди, які в інших дослідженнях могли бути не враховані і побачити період коли діючий уряд продовжує роботу, але не володіє повним мандатом. Відповідно до даних обох авторів, є запізнення (дні, тижні і навіть місяці) між датою закінчення одного уряду і датою, коли наступний уряд вступає в дію. Наприклад:

Новий уряд був сформований М. Тополанеком у вересні 2006 року, але він був нетривалим – після провалу голосування вотуму довіри, кабінет змушений був піти у відставку. Після подальшої затримки, інший уряд з М. Тополанеком на чолі, нарешті отримав від нижньої палати вотум довіри 19 січня 2007 р. Близько 230 днів минуло від проведення виборів до Палати Депутатів чеського парламенту, щоб уряд зміг домогтися вотуму довіри. Використовуючи правила кодування МРФХ, період від червня по вересень міг вважатися як частина попереднього кабінету, на чолі якого стояв Ї. Пароубек, і трьохмісячний період між двома кабінетами М. Тополанека міг бути прихованим і не відображеним.

Для аналізу даних С. Голдер та К. Конрад впорядкували кожен окремий уряд і визначили його таким, якщо він має одного і того ж самого прем'єр-міністра, однаковий партійний склад, і діє протягом однієї парламентської каденції (неперервний виборами)³¹⁰. Автори визначили початкову дату уряду тоді, коли весь кабінет сформований і всі міністри зайняли свої посади, а не тоді коли була підписана коаліційна угода, коли прем'єр-міністр обійняв посаду чи коли уряд отримав у парламенті вотум інвестиції. Водночас, чіткі правила визначення були застосовані і до дати закінчення уряду. Дата коли відбулася зміна партійної композиції, зміна прем'єр-міністра або вибори до законодавчого органу влади є

³¹⁰ Budge, Ian & Hans Keman. 1990. *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. USA: Oxford University Press.

кінцевою датою уряду. Датою початку може бути і день, коли помінявся партійний склад уряду, і уряд складався з двох партій, а не, як було раніше, з трьох. У випадках, коли уряд (або прем'єр-міністр) подав у відставку, С. Голдер і К. Конрад визначили як дату прийняття відставки у парламенті(або нижній палаті парламенту), а не день оголошення відставки, тому не завжди відставка уряду схвалюється парламентом і кабінет далі продовжуватиме виконувати свої функції як і до того.

Підхід дослідників дозволяє врахувати у завершенні формування урядів затримки і ідентифікувати тимчасові уряди, які в інших дослідженнях могли бути не враховані і побачити період коли діючий уряд продовжує роботу, але не володіє повним мандатом. Відповідно до даних обох авторів, є запізнення (дні, тижні і навіть місяці) між датою закінчення одного уряду і датою, коли наступний уряд починає функціонувати. Дослідники актуальну тривалість розраховали як кількість днів починаючи від дати, коли уряд був сформований до дати завершення дії уряду. Крім того, вони забезпечили інформацію як уряди завершуються і поділили її на 6 різних категорій³¹¹:

1. Парламентські вибори
2. Поданням прем'єр-міністра у відставку
3. Зміна партійного складу уряду
4. Відставка кабінету
5. Вотум недовіри
6. Смерть прем'єр-міністра

Потенційною тривалістю автори окреслили кількість днів, які входять у час, який залишився до кінця тої парламентської каденції, в якій уряд функціонує³¹². Потенційна тривалість визначається як кількість днів від початкової дати до дати наступних конституційно встановлених парламентських виборів і віддзеркалюють максимальний потенційний термін, протягом якого уряд виконував свої функції. Цей законодавчий термін становить чотири роки для кожної з чотирьох країн у нашому випадку. Це дозволяє дослідникам відрізнити два уряди з актуальною

³¹¹ Browne, Gleiber & Mashoba 1984, King et al. 1990, Muller-Rommel, Fettelschoss & Harfst 2004, Strom 1990, Woldendorp, Keman & Budge 1998

³¹² Müller, Wolfgang C. & Kaare Strom. 2000a. (Coalition Governance in Western Europe: An Introduction". In *Coalition Governments in Western Europe*, ed. Wolfgang C. Müller & Kaare Strom. Oxford: Oxford University Press. C. 17

тривалістю у 250 днів, але в одному випадку потенційна тривалість становить 265 днів, а в іншому випадку потенційна тривалість була 14 днів. В останньому випадку видно, що уряд був нестабільним.

Стабільність урядових кабінетів країн Вишеградської групи згідно К. Конрада і С. Голдер (1990-2008)

Таблиця Д.1

Стабільність урядів Польщі (1991-2008)

№	Дата початку	Дата закінчення	Потенційна тривалість (в днях)	Реальна тривалість (в днях)	Тип уряду	Причина відставки	Продовження виконання функцій	Урядові партії	Прем'єр-міністр
1	23 грудня 1991	4 червня 1992	1434	165	5	5	36	ХНО-ПЦ-СЛД-НП-ХДП	Я. Ольшевський
2	11 липня 1992	28 квітня 1993	1233	292	5	3	0	ДС+ХНО+ПСЛ+КЛД+НП+ППГ+ХДП	Г. Сухоцька
3	29 квітня 1993	28 травня 1993	941	30	5	5	150	ДС+ХНО+ПСЛ+КЛД+НП+ППГ*+ХДП	Г. Сухоцька
4	26 жовтня 1993	7 лютого 1995 р.	1450	470	2	2	26	СЛД+ПСЛ	В. Павлак
5	6 березня 1995	24 січня 1996 р.	954	325	2	2	13	СЛД+ПСЛ	Й. Олексі
6	7 лютого 1996	21 вересня 1997	616	593	2	1	39	СЛД+ПСЛ	В. Цімошевич
7	31 жовтня 1997	6 червня 2000	1451	950	2	3	0	АВС+СС	Є.Бузек
8	7 червня 2000	23 вересня 2001	501	474	4	1	25	АВС+СС	Є.Бузек
9	19 жовтня 2001	3 березня 2003	1462	501	3	3	0	СЛД-СП+ПСЛ	Л. Міллер
10	4 березня 2003	2 травня 2004	961	426	5	4	52	СЛД-СП	Л. Міллер
11	24 червня 2004	25 вересня 2005	483	459	5	1	45	СЛД	М. Белка
12	10 листопада 2005	4 травня 2006	1440	176	4	3	0	ПіС	К. Марцінкевич
13	5 березня 2006	10 липня 2006	1264	67	2	4	3	ПіС+СРП+ЛПР	К. Марцінкевич
14	14 липня 2006	12 серпня 2007	1194	395	2	3	0	ПіС+СРП+ЛПР	Я. Качинський
15	13	21	799	70	4	1	25	ПіС	Я.

5	серпня 2007	жовтня 2007							Качинський
1 6	16 листопа да 2007	09 жовтня 2011	1420	-	2	1	-	ГП-ПСЛ	Д. Туск

Джерело: Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

Таблиця Д.2

Стабільність урядів Словаччини (1993-2008)

№	Дата початку	Дата закінчення	Потенційна тривалість (в днях)	Реальна тривалість (в днях)	Тип уряду	Причина відставки	Продовження виконання функцій	Урядові партії	Прем'єр-міністр
1	12 січня 1993	18 березня 1993	1242	66	2	3	0	РЗДС-СНС(89)	В. Мечіяр
2	19 березня 1993	16 листопада 1993	1176	243	4	3	0	РЗДС	В. Мечіяр
3	17 листопада 1993	14 березня 1994	933	118	2	5	1	РЗДС+СНС)	В. Мечіяр
4	16 березня 1994	1 жовтня 1994	814	200	5	1	71	ДС+ПДЛ+ХДР	Й. Моравчик
5	12 грудня 1994	26 вересня 1998	1390	1385	2	1	33	РЗДС+АРС+СНП	В. Мечіяр
6	30 жовтня 1998	21 вересня 2002	1428	1423	3	1	24	СДК+ПУК+ПДЛ+ПГП	М. Дзурінда
7	16 жовтня 2002	1 вересня 2005	1437	1052	2	3	0	СДХС+ПУК+ХДР+АНГ	М. Дзурінда
8	2 жовтня 2005	6 лютого 2006	385	158	5	3	0	СДХС+ПУК+ХДР -	М. Дзурінда
9	7 лютого 2006	17 червня 2006	227	131	5	1	16	СДХС+ПУК	М. Дзурінда
10	4 липня 2006		1445	-	2	1	-	Смер+СНП+РЗДС	Р. Фіцо

Джерело: Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

Стабільність урядів Угорщини (1990-2008)

№	Дата початку	Дата закінчення	Потенційна тривалість(в днях)	Реальна тривалість(в днях)	Тип уряду	Причина відставки	Продовження виконання функцій	Урядові партії	Прем'єр-міністр
1	23 травня 1990	12 грудня 1993	1470	1300	3	6	8	УДФ+ НПДГ+ ХДНП	Й. Анталл
2	21 грудня 1993	29 травня 1994	162	160	3	1	46	УДФ+ НПДГ+ ХДНП	П. Боррос
3	15 липня 1994	24 травня 1998	1417	1410	3	1	44	СПУ+ АВД (277)	Г. Хорн
4	8 липня 1998	21 квітня 2002	1424	1386	3	1	35	Фідес+ НПДГ+ УДФ	В. Орбан
5	27 травня 2002	25 серпня 2004	1466	824	2	2	35	СПУ+ АВД	П. Меддеші
6	30 вересня 2004	23 квітня 2006	609	571	2	1	46	СПУ+ АВД	Ф. Дюрчань
7	9 червня 2006	30 квітня 2008	1453	692	2	3	0	СПУ+ АВД	Ф Дюрчань
8	1 травня 2008	21.03.2009	761	-	4	2	-	СПУ	Ф. Дюрчань

Джерело: Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

Стабільність урядів Чехії (1993-2008)

№	Дата початку	Дата закінчення	Потенційна тривалість(в днях)	Реальна тривалість(в днях)	Тип уряду	Причина відставки	Продовження Виконання функцій	Урядові партії	Прем'єр-міністр
1	1 січня 1993р.	1 червня 1996 р.	1253	1248	2	1	33	ГДП-ХДС-ЧНП-ГДС-ХДП	В. Клаус
2	5 липня 1996 р.	30 листопада 1997 р.	1428	514	5	2	64	ГДП-ХДС-ЧНП-ГДС(99)	В. Клаус
3	22 липня 1998 р.	15 червня 2002 р.	1430	1425	4	1	29	ЧССД	М. Земан
4	15 липня 2002 р.	1 липня 26 2004 р.	1432	718	2	2	33	ЧССД-ХДС-ЧНП-СС-ДС(101)	В. Спідла
5	4 серпня 2004 р.	30 березня 2005 р.	681	239	2	3	0	ЧССД-ХДС-ЧНП-СС-ДС(101)	С. Грос
6	31 березня 2005 р.	25 квітня 2005 р.	442	26	5	2	0	ЧССД + ХДС-ЧНП + УС-ДЕУ	Ї. Пароубек
7	26 квітня 2005 р.	3 червня 2006 р.	416	404	2	1	92	ГДП + н.п.	М. Тополанек
8	4 вересня 2006 р.	4 жовтня 2006 р.	1369	31	4	5	96	ГДП(81)	М. Тополанек
9	9 січня 2007 р.	-	1242	-	5	-	-	ГДП-ХДС-ЧНП-ПЗ(100)	Я. Фішер

Джерело: Conrad C. Measuring government duration and stability in Central Eastern European democracies / Courtenay Conrad, Sona Golder // European Journal of Political Research. – 2010. – Vol. 49. – No. 1. – P. 119–150.

Додаток Д.2. Порівняльний аналіз стабільності прем'єр-міністрів та міністрів в країнах Вишеградської групи

Разом із цим, оцінювання стабільності урядів було би неповним, якби до уваги не брали такого її підходу/виміру, як міністерська стабільність. Внутрішні чинники, які характеризують всі без винятку урядові кабінети, суттєво впливають на урядову стабільність: передбачають визначення стану речей в урядовому кабінеті та характер співвідношення міністерської автономії у вирішенні питань, які мають відношення до компетенції міністерств і прийняття урядових рішень.

Колективна/колегіальна схема прийняття урядових рішень передбачає, що кожний урядовець/міністр повинен проводити узгоджену лінію поведінки у сфері, за яку він відповідає, навіть якщо вона не зовсім співпадає з його (політичною чи аполітичною) позицією. У країнах Вишеградської групи слід зважати на традиційну ситуацію, за якої призначення міністра є компетенцією партії (оскільки формуються переважно партійні урядові кабінети). Це означає, що у своїй діяльності міністр проводить лінію партії, до якої він належить або яку він представляє. Така специфіка породжує низку проблем, здатних вирішально впливати на стабільність урядів. М. Лейвер і К. Шепсл³¹³ додатково вказують на значення голосувань в урядових кабінетах. Здебільшого, це є голосування, коли для прийняття рішень потрібна більшість голосів членів урядових кабінетів. Вагомість таких голосувань зростає від однопартійних урядів більшості і меншості до коаліційних урядів більшості та меншості. Річ у тому, що в коаліційних урядах процедури голосування можуть стимулювати утворення всередині кабінетів мікрогруповань, які відповідно можуть суттєво впливати на функціонування урядів. Натомість, Ж. Блондель та Ф. Мюллер-Роммель зауважують, що перевірка ухвалення рішень у кабінетах більше залежить від того, наскільки значного досвіду у виконанні своїх обов'язків набувають прем'єр-міністри і міністри. Ті посадовці, які залишаються при виконанні обов'язків упродовж більш тривалого терміну, більше випробувані та ознайомлені з адміністративними правилами, ніж посадовці, які перебувають у кабінеті впродовж менш тривалого терміну³¹⁴.

³¹³ Laver M. Events, Equilibria and Government Survival / Michael Laver, Kenneth Shepsle // American Journal of Political Science. – 1998. – No. 42. – P. 28.

³¹⁴ Blondel J. Governing Together : The Extent and Limits of Joint Decision-making in Western European Cabinets / Jean Blondel, Ferdinand Muller-Rommel. – London : St. Martin's Press, 1993. – 338 p.

Вагомим чинником стабільності урядів є відставки міністрів. Вони спричиняють перерозподіл посад у кабінетах, що навіть за умови перепризначення міністрів досить часто вимагає спеціальних узгоджувальних процедур між членами урядових кабінетів. Тому Ж. Зіллер поряд з поняттям «стабільність урядів», під яким розуміє чергування кабінетів з різним керівництвом і складом, розглядає ще й «міністерську стабільність», тобто довголіття конкретних осіб на відповідних посадах в урядових кабінетах³¹⁵.

Відставки міністрів у країнах Вишеградської групи переважно відбувалися за рішеннями прем'єр-міністрів чи внаслідок втрати довіри депутатів парламентів або нижніх палат парламентів і здійснювалася здебільшого главами держав. Але за словами М. Лейвера та К. Шепсла, у парламентських демократіях (в тому числі в країнах Вишеградської групи) прем'єр-міністри, не зважаючи на вагомий конституційні повноваження, не повинні розглядатись як диктатори. Внутрішні структури найбільших політичних партій були такими, що навіть сильні прем'єр-міністри могли бути «скинуті» в результаті втрати ними підтримки старших членів партій³¹⁶. Така контрверсійність доповнена фактом, що прем'єр-міністри, як і всі інші міністри кабінету, наділені одним голосом.³¹⁷ Оскільки ж у країнах Вишеградської четвірки превалюють коаліційні уряди, то, за словами Р. Роуза³¹⁸, прослідковувалася тенденція до певного обмеження сфер впливу прем'єр-міністрів. Річ у тому, що одним із завдань глав коаліційних урядів було впорядкування міжпартійних відносин і питань забезпечення стабільності урядів. Тому в діяльності прем'єр-міністри були повинні постійно зважати на ситуацію всередині коаліційних урядів, а з погляду політичної науки їхні посади слід піддавати емпіричному аналізу на рівні з посадами інших урядових міністрів. Різниця полягає лиш у тому, що відставка глави уряду служить причиною припинення повноважень повного складу урядового кабінету.

Натомість, зовсім інша природа відставок і перестановок міністрів у складі урядів. Дж. Волдендорп, Х. Кеман і Я. Бадж визначають перестановку міністрів як

³¹⁵ Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз / Жак Зіллер. – К., 1996. – С. 203.

³¹⁶ Laver M. Cabinet Ministers and Parliamentary Government : a Research Agenda / Michael Laver, Kenneth Shepsle // Developing Democracy. Comparative Research in Honor of J. F. Blondel / Ian Budge, David Hamilton McKay. – Cambridge University Press, 1994. – P. 143.

³¹⁷ Laver M. Events, Equilibria and Government Survival / Michael Laver, Kenneth Shepsle // American Journal of Political Science. – 1998. – No. 42. – P. 28.

³¹⁸ Rose R. Prime Ministers in Parliamentary Democracy / Richard Rose // West European Politics. – 1991. – Vol. 14. – No. 2. – P. 17.

одночасну заміну двох і/чи більше членів урядового кабінету. За словами К. Кема й І. Індірасона, кожна перестановка міністрів відбувається в середньому два місяці. Інколи перестановка міністрів є інструментом, який використовують прем'єр-міністри в стратегічних цілях. Я. Бадж і Х. Кеман зауважують, що урядові партії діють в єдності, якщо є винагорода за їхню поведінку, а також якщо зовнішній тиск на ці партії дуже значний і суттєвий. Натомість, у випадках, коли залежність урядових партій не є значною, прем'єр-міністр може частіше використовувати повноваження, дані йому конституцією, на звільнення із урядових посад представників окремих коаліційних партій. У такому випадку до уваги беруть результуючу користь від перестановок міністрів для партії глави уряду.³¹⁹

Крім того, перестановки міністрів є контрольним інструментом повноважень глав урядів, особливо у зрізі причетності міністрів до різноманітних політичних скандалів чи урядових невдач³²⁰. Річ у тому, що в парламентських демократіях країн Вишеградської четвірки традиційно (формально або ж фактично) владу міністрам делегують прем'єр-міністри. Крім того, оскільки уряди в регіоні переважно партійні, то міністри відповідальні і перед своїми партіями, і перед урядовими кабінетами загалом і прем'єр-міністрами зокрема. Але такий складний процес вибору міністрів все ж повною мірою не гарантує, що обраний/призначений посадовець цілковито діятиме у відповідності з програмою та цілями уряду і своєї партії.

Загалом міністерські перестановки можуть відбуватись через такі причини: за станом здоров'я (чи внаслідок смерті), добровільна відставка, партійні відставка (за рішенням партії, яка делегує особу на посаду міністра), парламентська відставка (за наслідками процедури вотуму недовіри міністру), відставка на основі кримінального провадження (чи процедури імпічменту), відставка на підставі причини припинення повноважень урядового кабінету (останні було розглянуто вище). Разом із цим, слід трактувати перестановки міністрів як спосіб пошуку талановитих посадовців. Така ідея спричинена бажанням гарантувати більшу

³¹⁹ Woldendorp J. The Stability of Parliamentary Democracies : Duration, Type and Termination of Governments / Jaap Woldendorp, Hans Keman, Ian Budge // European Journal of Political Research. – 1993. – Vol. 24. – P. 108. ;

³²⁰ Indridason I. Cabinet Reshuffles and Ministerial Drift / Indridi Indridason, Christopher Kam // British Journal of Political Science. – 2008. – Vol. 38. – No. 4. – P. 621–656.

стабільність/ефективність урядових кабінетів³²¹. З огляду на це, очевидно, що міністерська стабільність залежить також і від таких персональних навиків посадовців, як особиста впевненість/невпевненість; важливість політичних і технічних навиків міністрів; ступінь довіри між міністрами; обмеження призначень і звільнень міністрів.

Загалом міністерську стабільність (тривалість окремих міністрів, у тому числі й прем'єр-міністрів) вимірюють як сумарну часову тривалість (у днях, місяцях чи роках) перебування посадовця на тій чи іншій міністерській посаді. Це означає, що посадовці, які виконують обов'язки в різних урядових кабінетах, а також на різних міністерських посадах, повинні розраховуватись у контексті міністерської стабільності для одного посадовця (у результаті одного спостереження). Це, з слів Ж. Хубера та С. Мартінез-Галлардо, унаслідуються з необхідності вимірювання політичного досвіду, а не досвіду урядування в тій чи іншій галузі виконавчої влади³²².

Правилом західних консолідованих парламентських демократій є норма, згідно з якою міністерська стабільність/тривалість удвічі вища за урядову тривалість. Це за словами В. Бекеми³²³, означає, що майже половина міністрів перебуває при виконанні обов'язків упродовж щонайменше чотирьох років, а ще двадцять відсотків міністрів – понад сім років. У країнах Вишеградської групи картина виглядає зовсім по-іншому. Приміром, за даними Ф. Мюллер-Роммеля³²⁴ та К. Феттелскосс³²⁵, якими було піднято проблему міністерської стабільності в регіоні упродовж відповідно 1990–2003 рр. та 1990–2004 рр., в середньому міністри у країнах Вишеградської групи виконують свої повноваження упродовж приблизно двох років:

³²¹ Huber J. Cabinet Turnover in Parliamentary Democracies / John Huber, Cecilia Martinez-Gallardo // Paper prepared for delivery at the 2003 Annual Meetings of the American Political Science Association, Philadelphia, PA, 2003. – 35 p.

³²² Huber J. Cabinet Instability and the Accumulation of Experience in the Cabinet : The French Fourth and Fifth Republics in Comparative Perspective / John Huber, Cecilia Martinez-Gallardo // British Journal of Political Science. – Vol. 34. – No. 1. – P. 27–48.

³²³ Bakema W. The Ministerial Career / Wilma Bakema // The Profession of Government Ministers in Western Europe / Jean Blondel, Jean-Louis Thiebault. – London : Macmillan, 1991. – P. 70–98.

³²⁴ Muller-Rommel F. Types of Cabinet Durability in Central Eastern Europe / Ferdinand Mueller-Rommel // Paper posted at the eScholarship Repository, University of California Irvine, 2005. – 13 p.

³²⁵ Fettelschloss K. Continuity and Change of Ministers and Ministries : A Comparative Analysis for Eleven CEE Countries / Katja Fettelschloss // Paper presented at the ECPR General Conference, University of Budapest, September 8–10, 2005. – 19 p.

Порівняльний аналіз міністерської стабільності в країнах Вишеградської групи (за даними К. Феттелскосс, упродовж 1990–2013 рр.)³²⁶

Країна	Кількість міністрів	Середня тривалість міністрів, р.	Відсоток міністрів тривалістю до 1 року	Відсоток міністрів тривалістю 1–2 роки	Відсоток міністрів тривалістю 2–3 роки	Відсоток міністрів тривалістю 3–4 роки	Відсоток міністрів тривалістю понад 4 роки
Польща	143	1,72	24,5	42,0	11,2	9,8	6,3
Словаччина	73	2,51	28,8	17,8	8,2	28,8	16,4
Угорщина	104	2,38	18,3	28,8	21,2	16,3	15,4
Чехія	85	2,49	18,8	27,1	23,5	8,2	22,4
Середні дані	101	2,28	26,5	29,0	16,0	15,8	15,1

Внаслідок цього встановлено, що якщо тривалість виконання службових обов'язків – міра досвіду й таланту міністрів, а трирічну стабільність вважають необхідною для політичного діяча, щоб його діяльність вважали ефективною, то більшість міністрів у країнах Вишеградської групи не достатньо багато часу перебували на своїх посадах, щоб розвинути міністерську ефективність. Більше того, як свідчать результати аналізу дослідників, лише 25 відсотків міністрів сумарно у всіх країнах регіону перебували на різних міністерських посадах упродовж більш, ніж трьох років (з них лиш половина – більш, ніж чотирьох років). Рекордсменами у цьому плані виступають Словаччина, а також меншою мірою Угорщина та Чехія. Натомість «невдахою» варто у цьому зрізі трактувати (станом на 2004 р.) Польщу. Результати цілком рівномірно корелюють із показниками середньої міністерської стабільності у країнах Вишеградської групи. Разом із цим, помічено, що урядова стабільність і міністерська стабільність не завжди є співмірними. Наприклад, станом на 2004 р. у регіоні найбільш стабільні уряди проводили Угорщина і Словаччина (які також проводили досить стабільних/досвідчених міністрів), натомість другою за міністерською стабільністю була Чехія. Угорщина, де є найбільш стабільні коаліційні уряди за міністерською

³²⁶ Отриманий результат свідчить, що в країнах Вишеградської групи частота зміни міністрів дуже висока, особливо впродовж першої фази демократичної трансформації (1990–1996 рр.). Країна із найбільшою кількістю перестановок міністрів – Польща (143); а країна з найменшою кількістю перестановок міністрів – це Словаччина (73)

стабільністю поступається Словаччині та Чехії але випереджає з цим показником Польщу. Таким чином, найбільш стабільними міністерські посади були в Словаччині (уряди якої були менш стабільними ніж в Угорщині). Все це демонструє, що стабільність урядів безумовно повинна аналізуватись з огляду на їхню внутрішню структуру і міністерський склад. Річ, наприклад, у тому, що нестабільні урядові кабінети можуть працювати більш ефективно з огляду на те, що вони складаються з більш стабільних/тривалих, а тому більш досвідчених міністрів. Це особливо актуально в контексті розмірів урядових кабінетів.

Аналогічно ми підходимо до тривалості прем'єр-міністрів на своїх посадах. З цього приводу ми апелюємо до ідей В. Мюллера та В. Філіппа, Які наголошують, що прем'єр-міністри – традиційно найвпливовіші члени кабінетів міністрів.³²⁷ Вони, фактично, можуть вирішувати всі проблеми урядової політики, які мають спеціальний інтерес. Але мінімум тривалості в три роки при виконанні обов'язків є необхідною для прем'єр-міністра умовою, щоб він став ефективним посадовцем, який ухвалює загальнодержавні рішення.³²⁸

Таблиця Д.6

Сумарна (послідовна та непослідовна) тривалість повноважень глав урядів у країнах Вишеградської групи (1990–2014)³²⁹

Країна	Кількість глав урядів, №	Середня тривалість повноважень р.	Мінімальна тривалість повноважень р.	Максимальна тривалість повноважень р.	Менше 1 року		Від 1 до 3 років		Більше 3 років	
					%	№	%	№	%	№
Польща	11	1,99	0,44	6,65	36,4	4	45,4	5	18,2	2
Словаччина	5	3,78	0,53	7,46	20,0	1	20,0	1	60,0	3
Угорщина	7	2,71	0,43	3,81	14,3	1	28,6	2	57,1	4
Чехія	9	2,37	0,72	5,25	20,0	2	40,0	4	20,0	2
Разом	32	2,71	0,48	5,09	22,6	8	33,5	11	38,8	11

327 The profession of government minister in western Europe ed. Blondel Jean, Thiebault Jean Louis: Macmillan, 1991 Prime ministers and other government heads / Wolfgang C. Muller and Wilfried Philipp.

328 Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

329 Чинних урядових кабінетів та їхніх прем'єр-міністрів до розрахунку не включено. Також до розрахунку не було взято кейсів формування тимчасових урядів. Кількість глав урядів розраховано з огляду на те, що одна й та ж особа могла очолювати кілька урядів (послідовно чи непослідовно). У цьому випадку таку особу розраховано як одного главу уряду.

В 1990-2014 рр. в 4 країнах змінилося 33 прем'єр-міністрів. Їх середня тривалість перебування на посаді становить більше 1,5 року, але зміни навколо середньої тривалості перебування на посаді прем'єр-міністра є доволі значними: чверть всіх глав урядів займала посади менше ніж 1 рік. Це стосується як мінімум одного прем'єр-міністра в кожній країні; трьох у Польщі та чотирьох у Чехії. Третина прем'єр-міністрів займала посаду в проміжку від одного до трьох років, і приблизно третина – більше ніж три роки і 10 прем'єрів займали посади більше ніж чотири роки: Є. Бузек, Д. Туск(Польща), В. Мечіяр, М. Дзурінда, Р. Фіцо (Словаччина), Д. Хорн, Ф. Дюрчань, В. Орбан(Угорщина), В. Клаус, М. Земан(Чехія). Більше ніж 5 років прем'єр-міністрами коаліційних урядів були Д. Туск(прем'єр мінімально-переможного уряду 2007-2014) у Польщі, прем'єр-міністр надлишково-переможної, а потім мінімально-переможної коаліції М. Дзурінда(1998-2006, загалом 7,46 р. - тривалість урядових кабінетів) у Словаччині, В. Орбан у надлишково-переможних коаліціях в Угорщині у 1998-2002 та 2010-2014 рр., а також, Ф. Дюрчань у мінімально-переможному коаліційному кабінеті Угорщини (2004-2008) та однопартійному кабінеті меншості 2008-2009 рр., В. Клаус у мінімально-переможних коаліціях Чехії з 1992 по 1996 рр. та коаліції меншості у 1996-1997 рр. Натомість, менше як 1 рік при владі були прем'єр-міністри Польщі з багатопартійного коаліційного уряду меншості Я. Ольшевський (1992 р.), прем'єр-міністр двопартійної мінімально-переможної коаліції Ю. Олекси(1995-1996 рр.) та прем'єр спочатку однопартійного, а згодом трипартійного мінімально-переможного уряду К. Марцінкевич(2005-2006 рр.). У Словаччині було троє прем'єрів, які здійснювали свої повноваження більше 5 років – В. Мечіяр(1992-1994,1994-1998)³³⁰ у мінімально-переможних кабінетах та однопартійних кабінетах меншості, М. Дзурінда(1998-2006) у надлишково-переможному, мінімально-переможному та коаліційному кабінетах меншості. Також більше 5 років був прем'єром Р. Фіцо(2006-2010,2012-чинний) у мінімально-переможному уряді, а потім однопартійному уряді більшості. Менше одного року у Словаччині виконував свої повноваження тільки один прем'єр у 1994 р. – Й.

³³⁰ Lewis, Paul G. (2006): Party Systems in Post-communist Central Europe: Patterns of Stability and Consolidation, in: Democratization 13 (4), 562-583.

Моравчик, який очолював багатопартійний кабінет меншості. В Угорщині був тільки один прем'єр-міністр, який обіймав посаду глави уряду тричі – В. Орбан(1998-2002, 2010-2014, 2014- чинний). Натомість, в Угорщині не було прем'єр-міністра, який здійснював правління менше одного року, що позитивно корелюється з тривалістю та стабільністю коаліційних урядів в Угорщині. У Чехії був тільки один прем'єр-міністр, який утримався при владі більше п'яти років – В. Клаус(1992-1997) на чолі мінімально-переможного, а потім коаліційного уряду меншості. В той же час менше одного року тривало правління коаліційного кабінету меншості Й. Тосовського(1998 р.) та С. Гроса (2004-2005) на чолі мінімально-переможного уряду, а потім коаліційного уряду меншості.

В цілому біля 60% прем'єр-міністрів у країнах Вишеградської групи не залишились на посаді достатньо довго, щоб проявити свою ефективність; і лише трохи менше 40% прем'єр-міністрів мала достатньо часу, щоби розвинути ефективну урядову діяльність.

Середній термін упродовж якого глави урядів у країнах Вишеградської групи перебували на посадах прем'єр-міністрів становив лише 2,71 р. в 2014 р. Це при тому, що в країнах Західної Європи одні й ті ж глави урядів (тобто ті самі особи – послідовно і непослідовно) при владі перебувають упродовж 4,2 р. Внаслідок цього очевидно, що прем'єр-міністри, будучи інституційно і партійно-політично найважливішими особами в країнах регіону³³¹, не повною мірою можуть реалізовувати урядові курси, а також вирішувати проблеми урядової політики, в яких вони мають загальний і спеціальний інтерес. Річ у тому, що своєю часовою умовою ефективного виконання обов'язків прем'єр-міністрами і прийняття ними потрібних загальнодержавних рішень (і це визнає більшість вчених) є сумарне перебування на відповідних посадах упродовж не менше трьох років.

Скорочення розмірів кабінетів, тобто кількості міністерських портфельів і/чи загальної кількості урядовців, розглядають як необхідний спосіб збільшення ефективності урядів.

³³¹ Müller W. Prime Ministers and other Government Heads / Wolfgang Müller, Wilfried Philipp // The Profession of Government Ministers in Western Europe / Jean Blondel, Jean-Louis Thiebault. – London : Macmillan, 1991. – P. 136.

Середній розмір урядових кабінетів у країнах Вишеградської групи в контексті стабільності урядів (станом на 2014 р.)

Країна	Кількість міністрів	Тривалість урядів, р.	Індекс урядової стабільності
Польща	19	1,22	0,36
Словаччина	14	1,35	0,41
Угорщина	12	2,11	0,53
Чехія	15	1,46	0,41
В середньому	15	1,36	0,39

Тим не менше, як свідчить досвід країн Вишеградської групи (станом на 2014 р.), скорочення розмірів урядових кабінетів позитивно корелюється із збільшенням стабільності урядів: урядові кабінети в Угорщині, які в середньому складаються з 12 міністрів тривають довше, ніж кабінети Польщі, де в середньому 19 міністрів забезпечують меншу тривалість урядів, і тривають у середньому тільки 1,22 роки, тоді як в Угорщині цей показник складає 2,11 р., що є майже вдвічі більше ніж у Польщі. Натомість, Чехія та Словаччина з середньою кількістю міністрів у 15 та 14 осіб, мають однакові показники урядової стабільності, які дорівнюють 0,41, що є менше ніж в Угорщині, але більше ніж у Польщі у якій зафіксований найнижчий індекс урядової стабільності і найбільша середня кількість міністрів.³³²

³³² Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи : порівняльний аналіз / А.С. Романюк (заг. ред.), В.С. Литвин, Н.В. Панчак-Бялоблоцка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 358 с.

Таблиця Е.1

**Компільований індекс ефективності урядування у країнах
Вишеградської групи, 1996-2013 рр. на основі даних Freedom House, Economist
Intelligence Unit та Political Risk Services International Country Risk Guide:**

Рік	Польща EIU	Словаччина EIU	Угорщина EIU	Чехія EIU
2013	0,66	0,68	0,67	0,66
2012	0,66	0,68	0,67	0,67
2011	0,66	0,68	0,67	0,67
2010	0,66	0,66	0,67	0,67
2009	0,65	0,64	0,68	0,67
2008	0,62	0,64	0,68	0,67
2007	0,62	0,64	0,69	0,67
2006	0,62	0,65	0,70	0,67
2005	0,60	0,65	0,63	0,65
2004	0,60	0,63	0,63	0,65
2003	0,64	0,63	0,63	0,65
2002	0,64	0,54	0,63	0,67
2000	0,60	0,47	0,63	0,57
1998	0,62	0,54	0,68	0,59
1996	0,64	0,54	0,65	0,71

333

Таблиця Е.1

**Компільований індекс ефективності урядування у країнах Вишеградської
групи, 1996-2013 рр. на основі даних Freedom House, Economist Intelligence Unit
та Political Risk Services International Country Risk Guide**

Рік	Польща PRS	Словаччина PRS	Угорщина PRS	Чехія PRS
2013	0,75	0,72	0,70	0,72
2012	0,75	0,72	0,69	0,71
2011	0,76	0,71	0,70	0,75
2010	0,78	0,73	0,72	0,78
2009	0,78	0,75	0,73	0,77
2008	0,78	0,75	0,75	0,77
2007	0,77	0,75	0,75	0,77

³³³ Обрахунок здійснений на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>

2006	0,76	0,75	0,76	0,77
2005	0,78	0,74	0,77	0,78
2004	0,74	0,76	0,78	0,77
2003	0,74	0,76	0,80	0,77
2002	0,76	0,77	0,83	0,77
2000	0,74	0,75	0,80	0,74
1998	0,82	0,82	0,93	0,80
1996	0,82	0,80	0,84	0,70

334

Таблиця Е.3

Компільований індекс ефективності урядування в країнах Вишеградської групи, 1996-2013рр. згідно індексу Freedom House.

Рік	Польща FRH	Словаччина FRH	Угорщина FRH	Чехія FRH
2013	0,74	0,69	0,68	0,78
2012	0,75	0,69	0,70	0,80
2011	0,76	0,72	0,69	0,78
2010	0,76	0,72	0,73	0,78
2009	0,75	0,69	0,76	0,78
2008	0,79	0,74	0,79	0,77
2007	0,77	0,75	0,81	0,79
2006	0,78	0,77	0,81	0,77
2005	0,82	0,80	0,82	0,75
2004	0,81	0,80	0,83	0,74
2003	0,85	0,78	0,82	0,73
2002	0,85	0,78	0,82	0,73
2000	0,87	0,75	0,80	0,72
1998	0,94	0,70	0,92	0,83
1996	0,90(тільки 2)	0,54(тільки 2)	0,88(тільки 2)	0,91(тільки 2)

335

³³⁴ Обрахунок здійснений на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>

³³⁵ Обрахунок здійснений на основі: The Worldwide Governance Indicators (WGI) project [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>

Вплив політичних прав і громадянських свобод на ефективність коаліційних урядів країн Вишеградської групи

Урядову ефективність можуть складати і політичні права та громадянські свободи, які реалізуються в тій чи іншій країні Вишеградської групи. Із-поміж чисельних методик особливе місце займає проект неурядової організації «Freedom House», про яку говорилося вище і яка з 50-х років минулого століття реалізує дослідження політичних прав та громадянських свобод у країнах світу. Від 1973 р. організація щорічно друкує доповідь «Свобода у світі» (англ. «Freedom in the World»). У методологічному поясненні до проекту «Свобода у світі» чітко зазначено, що стандарти у галузі політичних прав і громадянських свобод, яких дотримується організація у своїх проектах, зафіксовані у Загальній декларації прав людини та вони є уніфікованими щодо всіх країн світу. На підставі системи оцінок організація сепарує країни світу на три категорії – «вільні», «частково вільні» та «невільні». Категорія «вільна країна» передбачає оцінку від 1 до 2,5; «частково вільні країни» – від 3,0 до 5,0; «невільні країни» – від 5,5 до 7,0 бала.

Таблиця 5.14

Свобода у країнах Вишеградської групи (1993–2013)³³⁶

Країна	1993	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Польща	2,0	1,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Словаччина	3,5	2,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Угорщина	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0	1,5	1,5	1,5
Чехія	1,5	1,5	1,5	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Середні дані	2,1	1,75	1,5	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1

Польща, Угорщина та Чехія хоч відносились в період трансформації перед вступом в ЄС до числа «вільних», мали відчутні відмінності у своїх показниках. Можемо констатувати, що Польща поступово покращувала свої показники починаючи від 1993 р. з оцінкою 2,0 та 1,5 у 1995-2000 роках до 1,0 у 2005 р. в на тому ж рівні утримується на сьогодні. На підставі даних таблиці можемо констатувати, що на початку трансформації до числа «частково вільних» країн

³³⁶ Freedom in the world 2013 : democratic breakthroughs in the balance [Електронний ресурс]. – Freedom House, 2013. – Режим доступу до інформації : <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/FIW%202013%20Booklet%20-%20for%20Web.pdf>

відносились тільки Словаччина у період правління трьох мінімально-переможних кабінетів В. Мечіяра, який фактично керував країною з 1992 по 1998 р. з перервою у кілька місяців у 1994 р.(на той час країна була ще парламентською республікою, а напівпрезиденталізм був впроваджений поправками до конституції тільки у 1999 р.) В Угорщині також відбулося покращення стану свободи, яка до 2005 р. оцінювалася в 1,5, а після входження в ЄС у 2004 р., показник зріс до 1,0. Таким чином, найбільш високі показники свободи країни регіону продемонстрували після розширення ЄС у 2004 р. Згідно результатів за 2013 р., всі країни регіону віднесені до числа «вільних» країн. Але Угорщина має дещо гірші показники. Зокрема, Угорщина тривалий період отримувала дуже високі оцінки рівня і якості політичних прав і громадянських свобод. Після парламентських виборів у 2010 р., коли головою уряду став В. Орбан на чолі надлишково-переможної коаліції, показники Угорщини дещо погіршилися впавши від 1,0 до 1,5. В решті країн індикатор свободи дорівнює 1,0. Ми стверджуємо, що заміри індикатора свободи здійснені у 2005 р., відразу після вступу чотирьох країн до ЄС, показують покращення результату відразу у всіх країнах Вишеградської Групи. Як згадувалося вище, показник свободи протягом останніх років починаючи з 2011 р. погіршився тільки в Угорщині

Відповідно до вище наведених даних Дому Свободи можна констатувати, що надлишково-переможні коаліції правоцентристів в Угорщині, коли йде мова про уряди у яких участь бере Фідес(1998-2002, 2010-2014, 2014 рр.), не сприяють розвитку свободи. Це ж саме можна сказати про мінімально-переможні уряди В. Мечіяра у Словаччині 1992-1994,1994-1998 рр.

Також ми пропонуємо одну з найновіших методик, розроблених організацією «The Economist Intelligence Unit», яка ініціювала розрахунок «індексу демократії» у світі. The Economist Intelligence Unit³³⁷ – це дослідницька та консалтингова компанія, що проводить аналіз виробництва та методів управління у понад 200 країнах та має близько 40 офісів у всьому світі. У 2006 р. компанія почала аналіз у межах порівняльної методики «індекс демократії» (оцінка стосується 167 країн). Цікавим є трактування демократії. Аналітики виходять із того моменту, що

³³⁷The Economist Intelligence Unit [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.eiu.com/>

демократія не є прямим синонімом свободи. Вона може розглядатись як набір практик та принципів, які інституціоналізують і, в кінцевому результаті, захищають свободу. На цій підставі демократія розуміється як сума кількох засадничих принципів: влада більшості на підставі згоди «підпорядкованих» (народу), вільні та справедливі вибори, захист прав меншин, повага до основних прав людини, рівність усіх перед законом, політичний плюралізм. В розрахунку демократії вжито такі її *виміри (індикатори)*: 1) виборчий процес та плюралізм; 2) громадянські свободи; 3) функціонування уряду (системи влади); 4) політична участь; 5) політична культура. Показник індексу демократії визначають на підставі відповідей на 60 питань (у прив'язці до зазначених вимірів розуміння демократії), кожне із яких має два або три варіанти відповіді. Більшість відповідей дають суспільно визнані "експерти із оцінювання демократії". Деякі відповіді отримують внаслідок опитування громадської думки у відповідних країнах. У випадку, коли результати опитувань у певній країні відсутні, використовуються результати опитувань у подібних країнах та оцінки експертів з цього приводу. Кожній відповіді присвоюється кількість балів – «0» або «1», а в питаннях із трьома варіантами можливий також варіант, який має вагу в «0,5» бала. Отримується сума балів від відповіді на всі запитання у кожному вимірі, яка множиться на десять та ділиться на загальну кількість питань у категорії. У деяких випадках відповідь, за яку отримано «0» балів, тягне аналогічну оцінку в наступному питанні (маркері). Для прикладу, якщо вибори національного парламенту та глави держави не вважаються вільними (умовно, питання 1), то на відповідь на наступне запитання «Чи є вибори справедливими?» (умовно, питання 2) не звертають уваги, а позначають нулем. Крім того, є кілька питань, що вважаються «дуже важливими», саме тому низька оцінка за них формує «штраф» на загальну суму балів у відповідних категоріях. З-поміж таких питань: «Чи є вибори вільними та справедливими», «Безпека виборців», «Вплив іноземних держав на систему влади», «Можливість державних службовців здійснювати політику».

П'ять вимірів показників/індикаторів, які перераховано в доповіді, усереднюють, щоб отримати індекс демократії аналізованої країни. Індекс демократії з округленням до однієї десятої впливає на класифікацію країн, яка

здійснена за групами: 1) *повноцінна (повна) демократія* (індекс демократії – 8–10 балів); 2) *неповноцінна (або неповна) демократія* (індекс демократії – від 6 до 7,9 балів); 3) *перехідний (або гібридний) режим* (індекс демократії – від 4 до 5,9 балів); 4) *авторитарний режим* (індекс демократії – менше 4 балів). Таким чином індекс демократії розраховують за шкалою від «0» до «10» балів. Специфікою індексу вважають опору, переважно, на громадській думці. Разом із тим, помічено приділення незначної уваги економічним показникам демократії.

Таблиця Є.1

Індекс демократії у країнах Вишеградської групи (2006–2012)³³⁸

Країна	2006 р.	2008 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	Різниця 2012–2006 рр.
Польща	7,30	7,30	7,05	7,12	7,12	–0,18
Чехія	8,17	8,19	8,19	8,19	8,19	+0,02
Угорщина	7,53	7,44	7,21	7,04	6,96	–0,57
Словаччина	7,40	7,33	7,35	7,35	7,35	–0,05
Середні дані	7,51	7,46	7,29	7,27	7,27	–0,195

Серед країн Вишеградської четвірки станом на 2012 р. була тільки одна повна демократія – це Чехія. Всі інші країни – неповні демократії. Найбільше наближені до повних демократій є Польща та Словаччина (а в 2006 р. також наближеною до повної демократії була Угорщина).

На основі індексу демократії від «The Economist Intelligence Unit» важко робити порівняльний аналіз коаліційних урядів, оскільки тільки від 2006 р. організація цілеспрямовано проводить дослідження за вказаним напрямком і не охоплює всього періоду вивчення урядів у нашому дослідженні. Але посилаючись на останні дані «The Economist Intelligence Unit», можна зробити висновки про те, що надлишково-переможні уряди Угорщини найменше сприяють утвердженню демократії, а найбільш сприятливими у цьому сенсі є два мінімально-переможні кабінети П. Нечаса з рівноважною конструкцією та кабінет меншості М. Тополанека з домінуючою партією у Чехії. У Польщі та Словаччині не відбулося значних змін індексу демократії.

³³⁸ Democracy index 2012 : Democracy at a standstill [Електронний ресурс]. – Economist Intelligence Unit, 2013. – Доступ : https://portoncv.gov.cv/dhub/porton.por_global.open_file?p_doc_id=1034

Ще одним важливим засобом визначення ефективності урядів індекс трансформації країн вироблений Фондом Бертельсмана (Німеччина), який проводить раз на два роки, починаючи від 2003 р. дослідження, які враховуються ступінь політичної трансформації суспільства, економічні зміни і успіхи в сфері державного правління у 129 країнах, що розвиваються та країнах транзиту. ВТІ є першим міжнародним порівняльним індексом, що використовує самостійно зібрані дані для порівняльного аналізу якості урядування та процесів трансформації. Найбільшою мірою нас цікавить індекс демократії, який відображає найважливіші з точки зору порівняльної політології трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи, який включає в себе політичну участь, верховенство права, стабільність демократичних інституцій, політичну та соціальну інтеграцію.³³⁹

Таблиця Є.2

**Індекс демократії від Bertelsmann Transformation Index в країнах
Вишеградської групи 2003-2014 рр.**

Країна/Рік	Польща	Чехія	Угорщина	Словаччина
2003	5,0	5,0	5,0	5,0
2006	9,2	9,45	9,4	9,2
2008	8,8	9,55	9,35	9,2
2010	9,0	9,80	9,25	9,35
2012	9,2	9,7	8,4	9,0
2014	9,4	9,6	8,0	9,1

340

Особлива увага приділяється Угорщині, де від 2010 р. спостерігається зниження індексу демократії з 9,25 до 8 у зв'язку з відсутністю системи стримувань і противаг у цій країні, де уряд став надто централізованим і який створив залежні від себе «псевдо-інституції», які замінили собою існуючі до того і ефективні інститути. Як наслідок в Угорщині впав рівень урядової ефективності. У докладі фонду відзначається, що почався процес згортання демократії.

³³⁹ Status index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bti-project.org/index/status-index/>
340East-Central and Southeast Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.bti-project.org/reports/country-reports/ecse/index.nc>